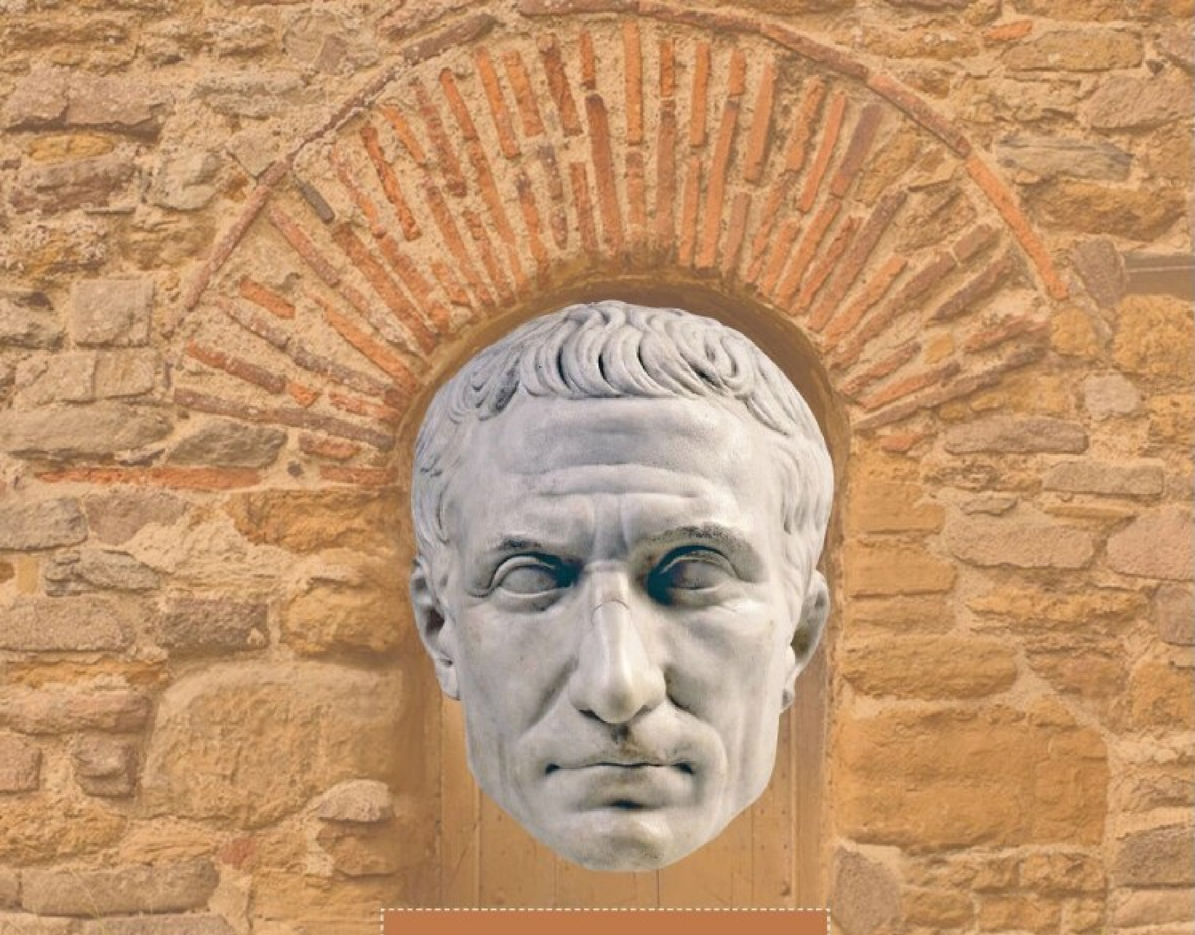

TITUS LIVIUS

IV.
kötet

RÓMA TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

XLI–CXLII.
könyv

L'Harmattan

Károli Könyvek

KRE | Károli Gáspár Református Egyetem

TITUS LIVIUS

Róma története a Város alapításától

IV. kötet (XLI–CXLII. könyv)

KRE

Károli Könyvek

Műfordítás, forrás

TITUS LIVIUS

Róma története a Város alapításától

IV. kötet (XLI–CXLII. könyv)

Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta:
Kopeczky Rita

A fordítást az eredetivel egybevetette:
Ligeti Dávid Ádám (XLI. könyv)
Takács Levente (XLII–XLV. könyv)
Bajnok Dániel (XLVI–CXLII. könyv)

Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2019

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Felelős kiadó: dr. Sepsi Enikő, a KRE BTK dékánja.
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: +36-1-455-9060
Fax: +36-1-455-9062

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-414-273-7

ISBN 978-963-414-273-7
ISSN 2063-787X

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu

webshop.harmattan.hu

TARTALOMJEGYZÉK

XLI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 178–174)

Vesta szentélyében kialszik a tűz.
Ti. Sempronius Gracchus *proconsul* legyőzi és hódoltatja a keltibéreket, és tetteinek emlékművéül megalapítja Hispániában Gracchuris városát. Postumius Albinus *proconsul* leigázza a vaccaeusokat és a lusitanusokat. Mindketten diadalmenetet tartanak.

Miután meghal Szeleukosz, Antiokhosz fia, aki apja halála után trónra lépett, öccse, Antiokhosz, akit apja túszul adott a rómaiaknak, hazatérhet a Városból, hogy átvegye az uralmat Szíria fölött. Leszámítva vallási intézkedéseit – sok szövetségesénél számos pompás templomot építtet, így Antiokheiában a capitoliumi Iuppiter és Athénban az olümposzi Zeusz templomát –, végtelenül hitvány király válik belőle.

A *censor*ok elvégzik a vagyonbecslést és a tisztító szertartást. 258 294 polgárt vesznek számba.

Q. Voconius Saxa nép*tribunus* törvényjavaslatot fogadtat el, mely szerint senki nem hagyhatja vagyonát asszonyra. M. Cato támogatja a törvényt; fenn is maradt ez a beszéde.[1]

Ezenkívül: több vezér győzelmei a ligurok, isztriaiak, szárdok és keltibérek ellen.

A makedón háború kezdetei, amelyet Philipposz fia, Perszeusz indított. Perszeusz követeket küld a karthágóiakhoz, akik ezeket éjszaka fogadják; továbbá Hellasz több városát próbálja fellázítani.

A XLI. könyv eleje nem maradt ránk. Az elveszett rész valószínű tartalma:[2]
– A 178-as év tisztségviselői között kisorsolják a működési területeket és a hadsereget. M. Iunius Brutus consul *kapja Liguriát, A. Manlius Vulso Galliát. M. Titinius* praetor *feladata lesz a városbeliek, Ti. Claudius Neróé az idegenek jogvitáinak intézése. T. Aebutius Parrus provinciája lesz Sardinia, M. Titinius Curvusé Hispania Citerior, T. Fonteius Capitóé Ulterior, C. Cluvius Saxuláé Sicilia.*

– Csodajelek: tűzeset a Forum körül, Vesta tüze kialszik.

– M. Aemilius Lepidus és M. Fulvius Nobilior censor*ok működése.*

– A senatus *elismeri királyként Perszeuszt. Perszeusz uralkodásának kezdete.*

[1] A beszéd számunkra – Cato összes többi beszédével együtt – elveszett. Livius még biztosan olvashatta, de a kivonatoló állítása talán már csak másodkézből való ismeretet tükröz.

[2] Az elveszett részletek tartalmi rekonstrukciója Hillentől származik.

– Ti. Sempronius Gracchus küzdelmei Hispániában Caravis és Complega városoknál. A keltibérek leigázása. Ilorci városa a Gracchuris nevet kapja. L. Postumius Albinus proconsul *legyőzi a vaccaeusokat és lusitanusokat.*

– Az isztriai háború kezdete. A. Manlius consul *placentiai és gall csapatokat vesz maga mellé erősítésül.*

1.

(1) … … <Epulo az isztriai népet,> amely apja uralma alatt békében élt, a hírek szerint felfegyverezte, és ezért nagyon népszerűvé vált a zsákmányra sóvárgó ifjúság körében.

Amikor a *consul* haditanácsot tartott az isztriai hadjárat ügyében,[1] egyesek azt tanácsolták, hogy azonnal indítsák meg a háborút, mielőtt még az ellenség összevonhatná csapatait, mások azt, hogy előbb kérdezzék meg a *senatus* véleményét. (2) Azoknak a javaslata kerekedett felül, akik nem akarták halogatni a dolgot.

A *consul* elindult Aquileiától, és a tenger közelében fekvő Timavus-tó[2] mellett ütött tábort. Ide érkezett meg tíz hajóval Gaius Furius hajózási *duumvir* is. (3) Az illíriai hajóhad ellen ugyanis hajózási *duumvir*eket választottak, hogy ők lássák el 20 hajóval az Adriai-tenger partjának védelmét: Ancona volt a rájuk bízott partszakaszok határa; az ettől jobbra, Tarentumig nyúló sávot Lucius Cornelius Dolabellának,[3] a balra, Aquileiáig terjedő szakaszt pedig Gaius Furiusnak kellett védelmeznie. (4) Ezeket a hajókat a *consul* teherhajók és nagy mennyiségű utánpótlás kíséretében az isztriai vidék legközelebbi kikötőjébe küldte, ő maga pedig elindult utánuk a légiókkal, és a tengertől mintegy öt mérföldnyire ütötte fel táborát.

(5) A kikötőben hamarosan élénk kereskedelem alakult ki, és mindent itt szereztek be a tábor számára. Hogy ez minél biztonságosabban bonyolódjon, a tábort minden oldalról előőrsökkel vették körül: (6) az Isztria felé néző oldalra a hamarjában mozgósított placentiai *cohors*ot rendelték állandó őrségül; a tenger és a tábor közé Marcus Aebutiust, a II. légió katonai *tribunus*át állították két *manipulus*szal – neki kellett gondoskodnia a vízhordók biztonságáról is a folyó mellett –; (7) Titus és Gaius Aelius katonai *tribunus*ok pedig a III. légióval az Aquileiába vezető út mellett helyezkedtek el, hogy védelmet nyújtsanak a ta-

[1] Az előzményeket lásd: XXXIX. 55. 4–5; XL. 26. 2–3.

[2] A Timavus egy mindössze 2 km hosszúságú folyó.

[3] Vö. XL. 42. 8–11.

karmányt és fát beszerzőknek. (8) Mintegy egy mérföldnyire volt innen a gallok tábora;[1] mindössze 3000 fegyveresük élén Catmelus fejedelem állt.

2.

(1) Amikor a római tábort áthelyezték a Timavus-tóhoz, (2) az isztriaiak észrevétlenül meghúzódtak egy domb mögött, és mellékutakon a menetoszlop nyomába szegődtek. Éberen lesték a kínálkozó alkalmat, szárazon és vízen semmi nem kerülte el a figyelmüket. (3) Látva, milyen gyengék az előőrsök a tábor előtt, és hogy a piacteret, amelyen csak úgy hemzseg a tábor és a tenger közti kereskedelmet bonyolító fegyvertelen tömeg, nem védi semmiféle erődítmény sem a szárazföld, sem a tenger felől, egyszerre két őrséget is megrohantak: a placentiai *cohors*ot és a II. légió *manipulus*ait.

(4) A támadást leplezte a hajnali köd. Amint ez oszladozni kezdett a nap első sugaraira, és már átsejlett rajta némi napfény, de – ahogy az lenni szokott – a félhomály még minden látványt sokszorosára növelt a szemlélők előtt, a rómaiak is érzékcsalódás áldozatai lettek, és az ellenséges csatasort sokkal nagyobbnak látták a valóságosnál. (5) Ettől mindkét előőrs katonái halálra rémültek, és nagy hűhóval menekültek vissza a táborba. Itt a magukénál is jóval nagyobb ijedelmet keltettek, (6) hisz nem tudták elmondani, mi elől menekültek el, sőt még a kérdésekre sem tudtak válaszolni. A csatakiáltás már a tábor kapujában hallatszott, mivel nem volt már előőrs, hogy feltartóztassa a támadást; mindenki ide-oda futkosott és egymásnak ütközött a homályban, így senki sem tudta biztosan, nincs-e már bent a sánc mögött az ellenség.

(7) Egyetlen mondatot lehetett csak hallani: „Irány a tenger!" Egyvalaki kiáltott fel így, teljesen átgondolatlanul, de szava tovaterjedt az egész táborban. (8) Először, mintha parancsra tennék, csak néhányan eredtek futásnak a tenger felé – egy részük fegyveresen, a többség fegyvertelenül –, majd egyre többen, a végén majdnem mindnyájan, köztük maga a *consul*, miután hiába próbálta visszahívni a menekülőket, nem használt sem a parancsszó, sem a tekintély, végül még a könyörgés sem. (9) Egyetlen ember maradt ott, Marcus Licinius Strabo, a III. légió katonai *tribunus*a és vele három egység katona, akik légiójukból hátramaradtak.

Az isztriaiak megrohanták az üres tábort. Egy szál fegyveres nem állta útjukat, csak a *tribunus*on üthettek rajta, miközben épp csatasorba rendezte embereit a fővezéri sátor előtt, és buzdító szavakat intézett hozzájuk. (10) Az összecsapás ádázabb volt, mint az ellenállók létszáma alapján várni lehetett, és csak akkor ért véget, amikor a katonai *tribunus*t és a körülötte helytállókat mind lekaszabolták.

[1] Az észak-itáliai gallokból sorozott római segédcsapatokról van szó.

(11) Az ellenség ledöntötte a fővezéri sátrat, széthordott mindent, ami benne volt, majd eljutott a *quaestor* sátráig, a főtérig és az „ötösök útjáig".[1] (12) Itt mindenféle földi jót találtak, mintha csak nekik készítették volna oda, sőt a *quaestor*i sátorban még étkezéshez terített kerevetek is álltak. Így aztán a fejedelem asztalhoz heveredett, és lakomázni kezdett. (13) Hamarosan mindenki más is követte a példáját, mit sem törődve háborúval, ellenséggel, és mivel nem szokták a szabad emberhez méltó életmódot, mohón tömték magukba az ételt és vedelték a bort.

3.

(1) Közben egészen másképp festett a helyzet a rómaiaknál: teljes pánik uralkodott szárazon és vízen. A hajósok felszedték sátraikat, futva hurcolták a hajókra a parton felhalmozott élelmet, (2) a katonák pedig rémülten igyekeztek a csónakokhoz, ki a tengerre. A hajósok attól tartva, hogy megtelnek a hajók, részben a tömeget szorították vissza, részben kieveztek a hajókkal a parttól a tengerre. (3) Ebből viszálykodás támadt a katonák és a hajósok között, aztán véres küzdelemben estek egymásnak, míg végül a *consul* parancsára a hajóhad eltávolodott a parttól. Ezután a *consul* elkezdte különválogatni a fegyvereseket a fegyvertelenektől. (4) A nagy sokaságban alig 1200 fegyveres akadt, és csak néhány olyan lovas, aki a lovát is magával hozta. A többiek, mint egy csomó szánalmas markotányos és lovász, könnyű prédái lettek volna az ellenségnek, ha az a háborúra is gondolt volna.

(5) Csak ekkor küldtek futárt, hogy visszahívják a III. légiót és a gall őrséget; egyszerre indultak vissza mindenfelől, hogy visszafoglalják a tábort és kiköszörüljék a csorbát. (6) A III. légió katonai *tribunus*ai ledobatták a takarmányt és a tűzifát a teherhordó állatok hátáról, majd utasították a *centurió*kat, hogy az idősebb és nehezen mozgó katonákat kettesével ültessék fel rájuk, a lovasokat pedig, hogy vegyenek fel maguk mellé egy-egy fiatal gyalogost. (7) Nagy dicsőség lesz a légió számára – mondták –, ha ők foglalják bátran vissza a II. légió gyávasága miatt elveszett tábort. Nem is lesz nehéz dolguk, ha váratlanul rajtaütnek a barbárokon, akik már csak a zsákmánnyal törődnek. Ahogy egyszer elfoglalták a tábort, másodszor is el lehet foglalni.

(8) A katonák rendkívüli lelkesedéssel hallgatták a buzdító szavakat. Rohamlépésben nyomultak előre a hadijelvényekkel, és a fegyveresek nem fogták visz-

[1] Az „ötösök útja" *(via quintana)* a fővezéri sátor és a hátsó kapu között félúton metszette a *via praetoriá*t, amely a homlokzati és a hátsó kapu között futott. Általában itt folyt a kereskedelem a helybéliekkel, akik eddig az útig juthattak be a táborba. Nevét onnan kapta, hogy ennek mentén táborozott az ötödik *manipulus*.

sza a jelvényhordozókat. Mégis előttük ért oda a *consul* és a tenger mellől visszatérő csapatok.

(9) Lucius Atius, a II. légió első *tribunus*a nemcsak buzdította a katonákat, hanem arra is felhívta a figyelmüket, (10) hogy ha a győztes isztriaiaknak feltett szándékuk volna fegyverrel megtartani a fegyverrel elfoglalt tábort, először is a tengerig üldözték volna a táborából kiűzött ellenséget, másodszor legalább előőrsöket rendeltek volna a sáncok elé. Mivel azonban nem így történt – mondta –, valószínűleg épp részeg álmukat alusszák.

4.

(1) Atius ekkor parancsot adott jelvényhordozójának, a hősiességéről közismert Aulus Baeculoniusnak, hogy induljon előre a hadijelvénnyel. (2) Erre ő azt válaszolta, hogy kövessék csak őt, majd gondoskodik a megfelelő gyorsaságról – azzal nekiveselkedett, és átdobta a hadijelvényt a sáncon.[1] Elsőnek ő hatolt be a tábor kapuján.

(3) A másik irányból megérkezett a lovassággal Titus és Gaius Aelius, a III. légió katonai *tribunus*ai. Közvetlenül utánuk megjöttek azok is, akik kettesével ültek a málhás állatokon, majd a *consul* is összes csapatával. (4) Az isztriaiak közül csak néhányan kaptak észbe és menekültek el, akik nem itták le magukat annyira; a többit álmában érte a halál. A rómaiak az összes holmijukat visszaszerezték, nem számítva az elfogyasztott ételt és bort. (5) Még a táborban hátrahagyott gyengélkedő katonák is fegyvert ragadtak, amikor észrevették, hogy bajtársaik behatoltak a sáncon, és bekapcsolódtak a nagy vérfürdőbe. (6) Mindnyájuk közül kitűnt hősiességével Gaius Popillius lovag, melléknevén Sabellus, akit sebesült lába miatt hagytak hátra: ő ölte meg a legtöbb ellenséges katonát.

(7) A rómaiak mintegy 8000 isztriait vágtak le, és egyetlen foglyot sem ejtettek, mivel dühükben és felháborodásukban a zsákmányolás eszükbe sem jutott. A lakoma után még kapatos isztriai fejedelmet azonban emberei gyorsan felrakták egy lóra, így sikerült elmenekülnie. (8) A győztesek közül 237-en estek el, többségük a hajnali menekülés, nem pedig a tábor visszafoglalása idején.

5.

(1) Úgy alakult, hogy két aquileiai polgár, Gnaeus és Lucius Gavillius Novellus mit sem sejtve éppen akkor érkezett a táborhoz egy élelmiszer-szállítmánnyal, amikor az az isztriaiak kezén volt. (2) Otthagyták a szállítmányt, visszamenekültek Aquileiába, és híreszteléseik nyomán nemcsak a városban, de néhány nap

[1] A katonák harcra buzdításának ez az extrém módja több helyütt előfordul Liviusnál: III. 70. 10–11 (lásd a hozzá fűzött jegyzetet), VI. 8. 3, XXV. 14. 7; XXXIV. 46. 12–13.

múlva Rómában is kitört a pánik és felfordulás: (3) nemcsak a valós eseményeknek terjedt híre – hogy az ellenség elfoglalta a tábort, a rómaiak pedig megfutottak –, hanem azt beszélték, minden elveszett, az egész római sereg megsemmisült.

(4) Ezért, ahogy hadiállapot esetén lenni szokott, nemcsak a Városban, de egész Itáliában rendkívüli sorozást rendeltek el. Római polgárokból két légiót soroztak be, a latin szövetségeseket pedig 10 000 gyalogos és 500 lovas kiállítására kötelezték. (5) Utasították Marcus Iunius *consul*t, hogy vonuljon át Galliába, és szedjen össze annyi csapatot a provincia törzseitől, amennyit ki tudnak állítani. (6) Egyszersmind úgy döntöttek, hogy Tiberius Claudius Nero *praetor* rendeletben hirdessen gyülekezőt Pisaeba a IV. légió katonáinak, valamint 5000 latin szövetséges gyalogosnak és 250 lovasnak, és amíg a *consul* távol van, biztosítsa ezt a hadszínteret, (7) Marcus Titinius *praetor* pedig rendelje Ariminumba az I. légiót ugyanennyi szövetséges gyalogossal és lovassal együtt.

(8) Nero hadvezéri köpenyt öltve elindult hadszínterére, Pisaeba. Titinius, miután elküldte Ariminumba Gaius Cassius katonai *tribunus*t, hogy vegye át a légió parancsnokságát, megtartotta a sorozást Rómában. (9) Marcus Iunius *consul* Liguriából átvonult Gallia provinciába, segédcsapatokat követelt a gall törzsektől, a *coloniá*któl pedig katonákat, majd megérkezett Aquileiába. (10) Itt értesült arról, hogy a sereg nem pusztult el. Levelet írt hát Rómába, hogy ne nyugtalankodjanak, majd hazaküldte a galloktól odarendelt segédcsapatokat, és útra kelt tiszttársához. (11) Rómában a váratlan hír nagy örömet szerzett. Abbahagyták a sorozást, leszerelték a már felesketett katonákat, Ariminumból pedig hazaküldték a ragály sújtotta sereget.

(12) Az isztriaiak nagy létszámú csapataikkal a *consul* táborától nem messze állomásoztak. Amikor hírét vették, hogy megérkezett a másik *consul* egy újabb sereggel, szétszéledtek városaikba. A *consul*ok visszavezették légióikat Aquileiába téli szállásra.

6.

(1) Amikor végre elült az isztriaiak miatt támadt nyugtalanság, a *senatus* úgy határozott, hogy a *consul*ok döntsék el egymás között, melyikük tér majd vissza Rómába a választógyűlés megtartására. (2) Aulus Licinius Nerva és Gaius Papirius Turdus nép*tribunus*ok nyilvános beszédeikben hevesen támadták a távollévő Manliust, és javaslatot terjesztettek elő, hogy Manlius március idusa után ne tarthassa meg fővezéri megbízatását – a *consul*ok fővezéri hatáskörét hadszínterükön ugyanis már meghosszabbították egy évre[1] –, hogy így azonnal

[1] Ez a meghosszabbítás a választások előtt lényegében szabálytalan volt, és nyilván azért történt, hogy a *tribunus*okat eleve megakadályozzák Manlius bíróság elé állításban.

bíróság elé állíthassák, miután tisztségét letette.[1] (3) Tiszttársuk, Quintus Aelius azonban megvétózta a javaslatot, és nagy viták után megakadályozta, hogy keresztülvigyék.

(4) Ezekben a napokban tért vissza Hispániából Rómába Tiberius Sempronius Gracchus és Lucius Postumius Albinus. Marcus Titinius *praetor* összehívta számukra a *senatus*t Bellona szentélyébe, hogy ott beszámolhassanak tevékenységükről, majd kérhessék az őket megillető megtiszteltetést és azt, hogy adjanak hálát a halhatatlan isteneknek.

(5) Ekkor vált ismeretessé Titus Aebutius *praetor* leveléből, amelyet a fia adott át a *senatus*nak, hogy Szardínián is nagy felkelés tört ki. (6) Az ilioni nép balarus[2] segédcsapatok támogatásával betört a békés provinciába, és a *praetor* nem tudott helytállni velük szemben legyengült csapataival, amelyek nagy részét elvitte a járvány. (7) Ugyanezt hozták hírül a szárdok követei is, akik azt kérték, hogy a *senatus* legalább városaikat mentse meg, mert a földekről már úgyis lemondtak. – A *senatus* a követséget és Szardínia ügyét teljes egészében az új főtisztségviselők elé utalta.

(8) Hasonlóképpen szánalomkeltő hangon szólt a lükiaiak követsége: felpanaszolták, milyen kegyetlenül bánnak velük a rhodosziak, akiknek Lucius Cornelius Scipio döntése alapján[3] az alattvalói lettek. Korábban Antiokhosz uralma alatt voltak – mondták –, (9) de jelenlegi helyzetükhöz képest a király szolgáiként is csodálatos szabadságban éltek. Most nemcsak állami szinten nyomja el őket a hatalom, hanem minden egyes embert is valóságos rabszolgasorban tart. (10) Zaklatják asszonyaikat és gyermekeiket, testileg is bántalmazzák őket, és ami a legszörnyűbb, jó hírüket is tönkreteszik és bemocskolják. Ráadásul ezeket a gyalázatosságokat nyilvánosan követik el, mert meg akarják mutatni, hogy megtehetik, nehogy a lükiaiak azt higgyék, van különbség köztük és a pénzen vásárolt rabszolgák között.

(11) A *senatus*t elgondolkodtatták a hallottak, ezért levelet küldtek a lükiaiak útján a rhodosziaknak, amelyben megírták nekik: a *senatus* nem tartja elfogadhatónak, hogy a lükiaiak a rhodosziaknak – vagy mások, akik szabadnak születtek, bárki másnak – a rabszolgáivá váljanak; (12) a lükiaiak oly módon vannak a rhodosziak uralma és védelme alatt, ahogy a szövetséges államok a római nép fennhatósága alatt.

[1] Azért akarták felelősségre vonni a *consul*t, mert provinciáját, Galliát otthagyva, a *senatus* megkérdezése nélkül indította meg az isztriai háborút (vö. XLI. 1. 1–2 és 7. 7–10).

[2] Valószínűleg ibériai eredetű népcsoport Szardínia északi részén.

[3] Valójában nem Scipio, hanem a *senatus* döntött így (XXXVII. 55. 5; XXXVIII. 39. 13). A lükiaiak 188-ban lettek a rhodosziak alattvalói, de azoknak csak 180-ban, Eumenész segítségével sikerült megtörniük őket (Polübiosz XXIV. 15. 13).

7.

(1) Ezt követően közvetlenül egymás után két diadalmenetet tartottak Hispánia fölött. Először Sempronius Gracchus tartotta meg diadalmenetét a keltibérek és szövetségeseik, (2) másnap Lucius Postumius a lusitanusok és a vidék egyéb hispán törzsei fölött. Gracchus menetében 40 000, Albinuséban 20 000 font ezüstöt vittek. (3) A katonáknak mindketten fejenként 25 *denarius*t, a *centurió*knak kétszer, a lovasoknak pedig háromszor ennyit adtak, és a szövetségesek is ugyanannyit kaptak, mint a rómaiak.

(4) Épp ezekben a napokban érkezett meg Marcus Iunius *consul* Isztriából Rómába a választógyűlés megtartására. (5) Papirius és Licinius nép*tribunus*ok, miután a *senatus*ban hosszú ideig zaklatták őt kérdéseikkel az Isztriában történtekről, kiállították a nyilvánosság elé is. (6) Amikor a *consul* minderre azt válaszolta, hogy ő mindössze 11 napot töltött a hadszíntéren, és a távollétében történt eseményekről ő is hallomásból értesült, akárcsak ők, (7) újabb kérdésekkel támadtak neki: Miért nem inkább Aulus Manlius jött Rómába, hogy számot adjon a római nép előtt arról, miért vonult át Isztriába sorshúzással kijelölt provinciájából, Galliából? (8) Mikor határozta el a *senatus* ezt a háborút? Mikor szavazta meg a római nép? De Herculesre, ha egyéni elhatározásból kezdte is meg a háborút, legalább okosan és bátran vezette… (9) Ugyan! Nem is lehet eldönteni, hogy a háború megindítása volt-e értelmetlenebb vagy a vezetése meggondolatlanabb. Az isztriaiak lerohantak két gyanútlan előőrsöt, a római tábort elfoglalták, a táborban talált gyalogosokat és lovasokat <lemészárolták>, (10) a többiek pedig magával a *consul*lal az élen fegyvertelenül, vert seregként menekültek a tengerhez, a hajókra. Manliusnak minderről magánemberként kell majd számot adnia, ha már *consul*ként nem volt hajlandó megtenni.

8.

(1) Ezután megtartották a választógyűlést, ahol Gaius Claudius Pulchert és Tiberius Sempronius Gracchust választották meg *consul*nak. Másnap *praetor*rá választották Publius Aelius Tuberót (másodszor), Gaius Quinctius Flamininust, Gaius Numisiust, Lucius Mummiust, Gnaeus Cornelius Scipiót és Gaius Valerius Laevinust.[1] (2) Tuberónak jutott a városbeliek, Quinctiusnak az idegenek jogvitáinak intézése. Numisius kapta Siciliát, Mummius Sardiniát [, de ezt az ott dúló háború nagysága miatt *consul*i provinciának nyilvánították. A sorsoláskor

[1] Az utolsó két *praetor*ról szóló adatot egyes kutatók kétségbe vonják azon az alapon, hogy a *Lex Baebia* alapján (vö. XL. 44. 2) ebben az évben csak négy *praetor*t kellett volna választani.

ez Gracchusnak jutott, míg Isztria Claudiusnak.] (3) Scipio és Laevinus a két hadszíntérre osztott Galliát kapta meg.

(4) Március idusán, amikor Sempronius és Claudius *consul*ok hivatalba léptek [177], a *senatus* csak a szardíniai és az isztriai hadszíntérről és az ott háborút szító ellenségekről tárgyalt. (5) Másnap megjelentek a *senatus* előtt a szárdok követei, akiket az új főtisztségviselőkhöz utasítottak, és velük Lucius Minucius Thermus, aki Isztriában Manlius *consul legatus*a volt; ők tájékoztatták a *senatus*t, hogy ezeken a hadszíntereken mekkora háború dúl.

(6) A *senatus* nem maradt közömbös a latin szövetségesek követeivel szemben sem, akik addig ostromolták a *censor*okat és az előző *consul*okat, míg végül a *senatus* elé vezették őket. (7) Panaszuk lényege az volt, hogy azok a polgáraik, akik Rómában estek át a vagyonbecslésen, legnagyobbrészt Rómába is költöztek;[1] márpedig ha ezt eltűrik, nem sok vagyonbecslési időszak telik bele, és városaik elnéptelenednek, földjeik üresen maradnak, katonát sem tudnak többé kiállítani. (8) A samnisok és paelignusok is felpanaszolták, hogy tőlük 4000 család költözött át Fregellaeba,[2] de azért a sorozáson egyik népcsoport sem köteles kevesebb katonát adni.

(9) Arra, hogy egy-egy ember polgárjogot váltson, kétféle ravasz módszer honosodott meg akkoriban. Egy törvény lehetővé tette a latin szövetségeseknek, hogy elnyerjék a római polgárjogot, amennyiben hazájukban utódot hagynak maguk után. Ezzel a törvénnyel visszaélve egyesek a szövetségeseknek, mások pedig a római népnek okoztak kárt. (10) Az előbbiek, hogy ne kelljen utódaikat otthon hagyniuk, gyermekeiket római polgárokhoz adták rabszolgának, azzal a feltétellel, hogy felszabadítják őket, és így római polgárokká válnak. Akiknek pedig nem volt utódjuk, akit otthon hagyhattak volna, hogy …[3] így lettek római polgárok. (11) Később már ennyire sem törődtek a törvényesség látszatával, és boldog-boldogtalan, bár sem törvényes alapja, sem otthon hagyott utódja nem volt, átköltözés és vagyonbecslés útján váltott polgárjogot.

(12) A követek azt kérték, hogy ilyesmi ezentúl ne történhessen meg; a rómaiak kötelezzék a szövetséges polgárokat, hogy térjenek vissza városukba, továbbá hozzanak törvényt, mely szerint senki nem vehet magának és nem idegeníthet el rabszolgát a polgárjog megváltoztatása céljából, és aki ilyen módon

[1] Ez a panasz már korábban is elhangzott (XXXIX. 3. 4–6). A tömeges elvándorlás oka a latinok rossz helyzete volt a pun háború után.

[2] Fregellae latin jogú *colonia* volt.

[3] A kimaradt szövegrészlet valószínűleg arról szólt, hogy a gyermektelen latinok örökbefogadással oldották meg az utódproblémát.

nyerte el polgárjogát, <ne számítson római polgárnak>. A *senatus* teljesítette kérésüket.

9.

(1) A *consul*oknak ezután a két hadszínteret, Sardiniát és Isztriát jelölték ki működési területül. (2) Úgy rendelkeztek, hogy Sardinia számára két 5200 gyalogosból és 300 lovasból álló légiót, valamint 12 000 latin és szövetséges gyalogost és 600 lovast kell besorozni, és a *consul* tíz ötevezősoros hajót is magával vihet a hajóépítő műhelyekből, ha akar. (3) Isztria számára ugyanennyi gyalogost és lovast szavaztak meg. A *consul*okat arra is utasították, hogy küldjenek Hispániába Marcus Titiniusnak egy légiót 300 lovassal, továbbá 5000 szövetséges gyalogossal és 250 lovassal együtt.

(4) Mielőtt a *consul*ok kisorsolták volna a hadszíntereket, csodajelekről érkeztek jelentések. (5) Crustumerium környékén egy kő hullott le az égből Mars ligetébe; Róma környékén egy végtagok nélküli kisfiú jött a világra, és láttak egy négylábú kígyót; Capuában a *forum*on több épületet villámcsapás ért; Puteoliban két hajót villámcsapás égetett hamuvá. (6) A hírül hozott csodajelekre ráadásként egy üldözött farkas fényes nappal beszaladt Rómába a Porta Collinán át, és miközben többen nagy lármával kergették, a Porta Esquilinán át távozott. (7) A csodajelek elhárítására a *consul*ok kifejlett jószágokat áldoztak, és egynapos könyörgést tartottak az összes isten vánkosa előtt. (8) Miután a szertartásokat előírás szerint elvégezték, kisorsolták a hadszíntereket: Claudiusnak jutott Isztria, Semproniusnak Sardinia.

(9) Ezután Gaius Claudius a *senatus* határozata alapján törvényjavaslatot szavaztatott meg a szövetségesek ügyében,[1] és rendeletben közhírré tette, hogy azok a latin szövetségesek, akik vagy akiknek elődei Marcus Claudius és Titus Quinctius *censor*ok idejében [189] vagy azóta a latin szövetségesek között estek át a vagyonbecslésen, november 1-jéig mindannyian kötelesek visszatérni városukba. (10) Lucius Mummius *praetor*t bízták meg azzal, hogy indítson vizsgálatot azok ellen, akik ezt elmulasztják. A törvényt és a *consul* rendeletét a következő *senatus*i határozattal egészítették ki: (11) ha egy jelenlegi <vagy jövőbeni> *dictator*, *consul*, *interrex*, *censor* vagy *praetor* előtt érvényesítik egy rabszolga szabadságigényét,[2] a felszabadítónak meg kell esküdnie, hogy nem pol-

[1] A *senatus* lényegében úgy intézkedett, mint a latinok korábbi hasonló panasza esetében.

[2] A rabszolgák felszabadításának egyik rítusa szerint – elsősorban jogtalanul rabszolgasorba kerültek esetében – a gazdával és a szolgával együtt egy harmadik fél is megjelent az illetékes tisztségviselő előtt, aki nyilatkozott arról, hogy a szóban forgó rabszolga valójában szabad ember. Ha ezt a gazda elismerte, a rabszolga felszabadult.

gárjogváltás céljából szabadítja fel az illetőt. Akinek az ügyében pedig felszabadítója nem teszi le ezt az esküt, az nem szabadítható fel. (12) Ezt a rendelkezést hozták a jövőre nézve, és akik Gaius Claudius *consul* rendelete szerint utasítást kaptak … Claudiusnak ítélték oda.

10.

(1) Mialatt Rómában ez történt, Marcus Iunius és Aulus Manlius, az előző évi *consul*ok, miután a telet Aquileiában töltötték, seregükkel kora tavasszal benyomultak az isztriaiak területére. (2) Miközben mindenfelé pusztítottak, az isztriaiakat cselekvésre sarkallta a fájdalom és a felháborodás javaik elrablása láttán – inkább, mint a biztos remény, hogy haderejük két sereggel szemben is megállja a helyét. (3) Minden törzsük ifjúsága összecsődült, de hamarjában rögtönzött seregük inkább csak az első lendület hevességével, semmint kitartóan küzdött. (4) Mintegy 4000-en estek el közülük a csatában, a többiek feladták a harcot, megfutottak, és szétszéledtek városaikba. Ezután először békét kérő követeket küldtek a római táborba, majd elküldték a túszokat is, akiket követeltek tőlük.

(5) Amikor Rómában a *proconsul*ok leveléből tudomást szereztek az eseményekről, Gaius Claudius *consul* attól kezdett tartani, hogy a történtek miatt elveszíti a számára kijelölt működési területet és hadsereget. Ezért kihagyta az ünnepélyes fogadalomtételt, nem öltöztette hadvezéri köpenybe *lictor*ait,[1] egyedül *consul*társát értesítette szándékáról, és éjnek évadján nagy sebbel-lobbal elindult a hadszíntérére.

Itt aztán még megfontolatlanabbul viselkedett, mint ahogy jött. (6) Gyűlést hívott össze, ahol nekitámadt Aulus Manliusnak, amiért elmenekült a táborból – ezt a katonák persze nem szívesen hallgatták, hiszen ők futottak meg elsőnek –, és szidalmakkal árasztotta el Marcus Iuniust, amiért osztozott tiszttársa szégyenletes viselkedésében, végül pedig mindkettőjüknek megparancsolta, hogy távozzanak a hadszíntérről. (7) Erre ők azt felelték, hogy majd akkor teljesítik a *consul* parancsát, ha az ősök szokása szerint a capitoliumi fogadalomtétel után, hadvezéri köpenybe öltözött *lictor*ok kíséretében kel útra a Városból. (8) A *consul* haragjában tombolva odahívta Manlius *proquaestor*át, láncokat követelt, és azzal fenyegetőzött, hogy Iuniust és Manliust megbilincselve küldi Rómába. (9) De a *proquaestor* is semmibe vette a *consul* parancsát. Az, hogy az őket körülálló hadsereg is vezérei ügyét pártolta, és szembefordult a *consul*lal, még jobban megerősítette elhatározásukat, hogy megtagadják az engedelmességet. (10) Végül

[1] Így járt el annak idején, 218-ban, Flaminius *consul* is (XXI. 63.); a párhuzam előre sejteti, hogy Claudius magánakciója is csúfos véget fog érni.

a *consul* belefáradt ellenfelei és a tömeg gyalázkodásaiba, akik egyenesen szemberöhögték, és visszatért Aquileiába azon a hajón, amelyen érkezett.

(11) Innen írt tiszttársának: rendeletben hirdessen gyülekezőt Aquileiába azoknak az új katonáknak, akiket az isztriai hadszíntérre soroztak, hogy neki semmi miatt ne kelljen késlekednie Rómában, és miután elvégezte a fogadalomtételt, azonnal hadvezéri köpenyt ölthessen és eltávozhasson a Városból. (12) Tiszttársa készséggel teljesítette a megbízatást, és a sereg gyülekezésére közeli határidőt jelölt ki. (13) Claudius majdnem utolérte saját levelét. Érkezésekor nyilvános beszédet tartott Manlius és Iunius ügyében. Utána nem is időzött három napnál tovább Rómában, hanem miután ünnepélyes fogadalmat tett a Capitoliumon, hadvezéri köpenybe öltözött *lictor*ok kíséretében éppen olyan rendkívüli sietséggel távozott el hadszínterére, mint előző alkalommal.

11.

(1) Iunius és Manlius néhány nappal korábban teljes haderejükkel ostromolni kezdték Neszaktion városát, ahol az isztriai főemberekkel együtt maga Epulo fejedelem is menedéket keresett. (2) Megérkezett ide Claudius is a két új légióval. Elbocsátotta a régi sereget parancsnokaival együtt, (3) és maga zárta körül a várost, amelyet szőlőlugasok segítségével készült ostrom alá venni. Ehhez soknapi munkával új mederbe terelte a falak mellett hömpölygő folyót,[1] amely akadályozta az ostromlókat és biztosította az isztriaiak vízellátását.

(4) A víz különös elapadása rémülettel töltötte el a barbárokat, de még ekkor sem gondoltak békekötésre. Öldösni kezdték asszonyaikat és gyermekeiket, sőt hogy rettenetes cselekedetüket az ellenség is végignézze, mindenki szeme láttára a falakon mészárolták le őket, és onnan taszították le holttestüket. (5) A katonák a nők és gyermekek jajkiáltásai és a szörnyű vérengzés közepette jutottak át a falon és hatoltak be a városba. (6) A fejedelem, amikor a menekülők rémült kiáltozásából tudomást szerzett a város elestéről, kardjával átdöfte a mellét, hogy ne fogják el élve; a többiek pedig fogságba kerültek vagy elestek.

(7) Ezután a rómaiak rohammal bevettek, majd lerombolták két várost, Mutilát és Faveriát. (8) A zsákmányt, amely – szegény népről lévén szó – nagyobb volt a vártnál, teljes egészében a katonák kapták meg. 5632 foglyot adtak el nyilvános árverésen rabszolgának. A háború kezdeményezőit megvesszőzték és bárddal lefejezték. (9) A három város lerombolása és a király halála után egész Isztriában helyreállt a nyugalom, és az összes környező nép túszokat adott és meghódolt.

(10) Amint az isztriai háború véget ért, a ligurok kezdtek a háborúról tanácskozni gyűléseiken.

[1] Az Arsia (a mai Raša) folyóról van szó.

12.

(1) Tiberius Claudius *proconsul*, az előző év egyik *praetor*a biztosította Pisaet egy légiónyi helyőrséggel. (2) Levélben tájékoztatta a helyzetről a *senatus*t, amely a levelet jónak látta továbbküldeni Gaius Claudiusnak – a másik *consul* ugyanis már átkelt Szardíniára –, (3) és hozzáfűzte döntését, hogy mivel a *consul* Isztriában már befejezte feladatát, legyen szíves átvonulni seregével Liguriába. (4) Közben a *consul* jelentése alapján, amelyet isztriai tetteiről írt, kétnapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

Tiberius Sempronius, a másik *consul* szintén szerencsésen hadakozott Szardínián. (5) Benyomult seregével az ilioni szárdok területére. Az ilioniakhoz nagy létszámú balarus segédcsapatok is érkeztek, és a *consul* mindkét törzzsel vívott egy-egy szabályos ütközetet. Az ellenséget szétverte és megfutamította, táborától is megfosztotta, és 12 000 fegyveresét levágta. (6) Másnap az összegyűjtött fegyvereket halomba rakatta, és Vulcanusnak szánt áldozatként elégettette, (7) majd győztes seregét visszavezette téli szállásra a szövetséges városokba.

Amikor Gaius Claudius megkapta Tiberius Claudius levelét és a *senatus* határozatát, átvezette légióit Isztriából Liguriába. (8) Az ellenség kivonult a síkságra, és a Scultenna folyó mellett ütötte fel táborát. Itt ütköztek meg velük nyílt csatában a rómaiak; 15 000 emberüket levágták, több mint 700-at elfogtak a csatában vagy a táborban – mert azt is bevették –, és 51 hadijelvényt zsákmányoltak. (9) Az öldöklést túlélő ligurok a hegyekbe menekültek, és a síkságon fekvő földjeiket mindenfelé végigpusztító *consul* előtt egyetlen fegyveresük sem mutatkozott. (10) Claudius, aki egy éven belül két népet győzött le, és – amit nem sokan mondhatnak el magukról – *consul*sága idején két provinciában állította helyre a békét, visszatért Rómába.

13.

(1) Ebben az évben a következő csodajelekről érkeztek jelentések: Crustumerium környékén egy úgynevezett Sancus-madár[1] megcsipkedett egy szent követ; (2) Campaniában megszólalt egy tehén; Szürakuszaiban egy gulyájától elkószált mezei bika meghágott és magjával összefröcskölt egy bronztehenet. (3) Crustumeriumban az eset helyszínén egynapos könyörgést tartottak, Campaniában intézkedtek, hogy a tehenet ezentúl államköltségen etessék, a szürakuszai csodajelet pedig úgy hárították el, hogy a *haruspex*ek kijelölték, mely istenekhez kell könyörögni.

[1] Ezt a madárjóslásban fontos szerepet játszó madarat a halászsassal szokás azonosítani. Ókori latin neve *(avis sanqualis)* arra utal, hogy Semo Sancus isten szent állata volt.

(4) Ebben az évben meghalt egy *pontifex*, Marcus Claudius Marcellus volt *consul* és *censor*. Helyére fiát, Marcus Marcellust választották meg *pontifex*nek.

Szintén ebben az évben Lunában *coloniá*t alapítottak 2000 római telepessel. (5) A *coloniá*t Publius Aelius, Marcus Aemilius Lepidus és Gnaeus Sicinius *triumvir*ek szervezték meg. Minden telepes 51,5 *iugerum* földet kapott.[1] A területet a liguroktól foglalták el, előtte pedig az etruszkok birtokában volt.

(6) Gaius Claudius *consul* megérkezett a Város határába. Miután beszámolt a *senatus* előtt Isztriában és Liguriában elért eredményeiről, kérésére megszavazták neki a diadalmenetet. (7) Még hivatali ideje alatt tartotta meg diadalmenetét, egyszerre két nép fölött. A menetben 307 000 *denarius*t és 85 702 *victoriatus*t vittek. Katonáinak fejenként 15 *denarius*t adott, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták. (8) A szövetségeseknek feleannyit adott, mint polgártársainak, ezért ezek némán vonultak kocsija után, amiből látni lehetett, hogy neheztelnek.

14.

(1) Miközben ők épp diadalmenetet tartottak a ligurok fölött, maguk a ligurok felfigyeltek rá, hogy nemcsak a *consul* seregét vitték vissza Rómába, de Tiberius Claudius is elbocsátotta légióját Pisaeban. (2) Félelmük erre teljesen eloszlott. Titokban összehívták seregüket, keresztirányú ösvényeken átjutottak a hegyek túloldalára, leereszkedtek a síkságra, és végigdúlták Mutina környékét, majd váratlan rajtaütéssel elfoglalták magát a *coloniá*t is. (3) Amikor ez a hír megérkezett Rómába, a *senatus* utasította Gaius Claudius *consul*t, hogy a lehető leghamarabb tartsa meg a választógyűlést, majd a jövő évi tisztségviselők megválasztása után térjen vissza hadszínterére, és szerezze vissza a *coloniá*t az ellenségtől.

(4) A választógyűlést a *senatus* kívánsága szerint megtartották. Gnaeus Cornelius Scipio Hispalus és Quintus Petillius Spurinus lettek a *consul*ok. (5) Ezután megválasztották *praetor*nak Marcus Popillius Laenast, Publius Licinius Crassust, Marcus Cornelius Scipiót, Lucius Papirius Masót, Marcus Aburiust és Lucius Aquilius Gallust. (6) Gaius Claudius *consul* fővezéri megbízatását meghosszabbították egy évre Gallia provinciában, és hogy az isztriaiak ne tehessék meg ugyanazt, amit a ligurok, utasították, hogy küldje el Isztriába a latin szövetségeseket, akiket a hadszíntérről magával hozott diadalmenetére.

(7) Amikor Gnaeus Cornelius és Quintus Petillius *consul*ok [176] hivatalba lépésük napján szokás szerint egy-egy marhát áldoztak Iuppiternek, annak az áldozati állatnak a máján, amelyet Quintus Petillius áldozott fel, nem találták a

[1] A fejenként kiutalt földterület a többi *coloniá*hoz képest szokatlanul nagy.

májfejet.[1] Amikor ezt jelentette a *senatus*nak, utasították, hogy addig áldozza a marhákat, amíg teljesen kedvező jelek nem mutatkoznak. (8) A *senatus* ezután a hadszínterekről tanácskozott. Pisaet és Liguriát jelölték ki a *consul*ok működési területéül, (9) azzal, hogy ha majd eljön a tisztségviselők megválasztásának ideje, annak kell visszatérnie a választógyűlés megtartására, aki Pisaet kapta. (10) Döntésükhöz hozzáfűzték, hogy mindegyikük sorozzon be két új légiót és 300-300 lovast, és mindketten kötelezzék a latinságot és a szövetségeseket 10 000 gyalogos és 600 lovas kiállítására. (11) Tiberius Claudius fővezéri megbízatását meghosszabbították addig az időpontig, amíg a *consul* megérkezik a hadszíntérre.

15.

(1) Miközben a *senatus* ezekről tanácskozott, Gnaeus Corneliust egy hivatalszolga kihívta a szentélyből. Hamarosan megdöbbent arccal tért vissza, és közölte az atyákkal és összeírtakkal, hogy az általa feláldozott másfél éves[2] bika mája elfolyósodott. (2) Amikor az oltárszolga jelentette neki – mondta –, ő nem hitte el, ezért parancsot adott, hogy öntsék ki a vizet az üstből, amelyben a belsőségeket főzték, és saját szemével látta, hogy a többi belső rész sértetlen, de az egész máj valami elmondhatatlan módon szétolvadt.

(3) A csodajeltől megrettent atyák gondját csak növelte, hogy a másik *consul* bejelentette: hiába áldozott fel három marhát is, továbbra sem kapott jó előjeleket, mert azoknak a májáról is hiányzott a májfej. (4) A *senatus* utasította, hogy addig áldozzon kifejlett állatokat, amíg kedvezőek nem lesznek az előjelek. A hagyomány szerint a többi isten jó jeleket adott az áldozat során Petilliusnak, csak Salus, az Épség nem.

Ezután a *consul*ok és *praetor*ok kisorsolták működési területeiket. (5) Gnaeus Corneliusnak jutott Pisae, Quintus Petilliusnak Liguria. A *praetor*ok közül Lucius Papirius Maso kapta a városbeliek, Marcus Aburius az idegenek jogvitáinak intézését, Marcus Cornelius Scipio Maluginensis feladata lett Hispania Ulterior, Lucius Aquilius Gallusé pedig Sicilia. (6) A maradék kettő azt kérte, hogy ne kelljen elmenniük provinciájukba.

Marcus Popillius nem akart Sardiniára utazni. Ezt a provinciát – mondta – Gracchus épp most csendesíti le, és a *senatus* már mellé rendelte segítségül Titus Aebutius *praetor*t. (7) Nem volna célszerű megzavarni a dolgok menetét, amelyek végrehajtásánál éppen a folytonosság a leghatékonyabb. (8) Amikor az egyik

[1] Lásd VIII. 9. 1, a hozzá fűzött jegyzettel, valamint XXVII. 26. 13–14.

[2] A latin szövegben szereplő *sescenaris* melléknévnek, amely egyedül itt fordul elő, ez csak az egyik lehetséges értelmezése. Más magyarázatok szerint lehet szó „600 font súlyú" vagy „a *pontifex* fejszéjével *(sacena)* lesújtott" bikáról is.

fővezér leköszön, az utód pedig még tapasztalatlan, és cselekvés helyett először meg kell ismerkednie a helyzettel, a köztes időszakban gyakran veszendőbe mennek a kedvező alkalmak egy-egy győzelemre. – A *senatus* elfogadta Popillius indokait.

(9) Publius Licinius Crassus, akinek Hispania Citerior jutott, arra hivatkozott, hogy az évenkénti ünnepi áldozatok miatt nem mehet el provinciájába. (10) Őt arra kötelezték, hogy vagy induljon el, vagy esküdjön meg a nyilvánosság előtt, hogy az éves áldozat miatt tilos elmennie. Miután Publius Licinius ügyében így döntöttek, Marcus Cornelius azt kérte, tőle is fogadják el az esküt, hogy ne kelljen elmennie Hispania Ulteriorba. Mindkét *praetor* ugyanazokkal a szavakkal tette le az esküt. (11) A *senatus* úgy rendelkezett, hogy Marcus Titinius és Titus Fonteius *proconsul*ok maradjanak Hispániában eddigi fővezéri hatáskörüket megtartva, és kiegészítésül 3000 római polgárt és 200 lovast, valamint 5000 latin szövetségest és 300 lovast kell küldeni nekik.

16.

(1) Május 5-én tartották meg a Latin Ünnepeket, amelyeken vallásos aggodalmat keltett, hogy az egyik állat feláldozása közben a lanuviumi főtisztségviselő nem fohászkodott a Quirisek római népéért. (2) Amikor a *senatus* értesült az esetről, és azt a *pontifex*i testület elé terjesztette, a *pontifex*ek úgy döntöttek, hogy a formai hiba miatt a Latin Ünnepeket meg kell ismételni, és mivel ezért a lanuviumiakat terheli a felelősség, ehhez nekik kell gondoskodniuk áldozati állatokról. (3) A vallásos aggodalmat tovább növelte, hogy Gnaeus Cornelius *consul* az Albai-hegyről visszatérőben összeesett, és részlegesen megbénult. Elutazott a cumaei forrásokhoz, de egészségi állapota egyre romlott, és Cumaeban meghalt. (4) Holttestét Rómába szállították, nagyszerű temetési menetben kísérték utolsó útjára és tették sírba. (5) Tagja volt a *pontifex*i testületnek is. Quintus Petillius *consul*t utasították, hogy mihelyt a jósjelek lehetővé teszik, tartson választógyűlést tiszttársa helyének betöltésére, és rendeletben jelölje ki a Latin Ünnepek időpontját. A választógyűlést *sextilis* 3-ára, a Latin Ünnepeket *sextilis* 11-ére tűzte ki.

(6) Noha az emberek amúgy is tele voltak vallásos félelmekkel, még csodajelekről is érkeztek híradások. Tusculumban tűzcsóvát láttak az égen; Gabiiban belecsapott a villám Apollo szentélyébe és több magánépületbe, Graviscaeban pedig a városfalba és a kapuba. Az atyák a *pontifex*ek tanácsa alapján elrendelték a csodajelek elhárítását.

(7) Mialatt a két *consul*t először vallásos kötelességeik teljesítése tartotta fel, majd egyiküket az, hogy tiszttársa halála miatt gondoskodnia kellett a válasz-

tógyűlésről és a Latin Ünnepek megismétléséről, Gaius Claudius és serege Mutina alá vonult, amelyet a ligurok az előző évben elfoglaltak. (8) Az ostrom kezdete után három nappal már be is vette a várost, és visszaadta a telepeseknek. A falakon belül 8000 ligurt vágtak le. (9) Claudius azonnal levelet küldött Rómába, amelyben nemcsak az eredményről tudósított, de azzal kérkedett, hogy az ő hősiességének és hadiszerencséjének hála, a római népnek nincs többé ellensége az Alpokon innen; ráadásul tekintélyes földterületet foglaltak el, amelyet sok ezer ember között lehet majd fejenként szétosztani.

17.

(1) Ez idő tájt Tiberius Sempronius Szardínián szintén több szerencsés ütközetet vívott, és végleg megfékezte a szárdokat. (2) 15 000 ellenséges katonát vágtak le, és az összes elpártolt szárd törzset megadásra kényszerítették. A régebben is adófizetésre kötelezettekre az adó kétszeresét rótták ki és hajtották be, a többiek gabonát szolgáltattak be. (3) Miután helyreállította a nyugalmat a provinciában, és 230 túszt szedett az egész szigetről, követeket küldött Rómába, hogy jelentést tegyenek az eseményekről, és kérjék a *senatus*tól, hogy adjanak hálát a halhatatlan isteneknek a Tiberius Sempronius vezetésével és jósjeleivel aratott győzelmekért, neki pedig engedjék meg, hogy távozzon a provinciából, és seregét is hazahozza magával.

(4) A *senatus*, miután Apollo szentélyében meghallgatta a követek jelentését, kétnapos hálaadó ünnepet rendelt el, és úgy döntött, hogy a *consul*ok áldozzanak fel 40 kifejlett jószágot, viszont Tiberius Sempronius *proconsul* ebben az évben még maradjon ott a provinciában seregével együtt.

(5) Ezután egy nap alatt sikerült lebonyolítani a *sextilis* 3-ára kitűzött időközi választógyűlést az egy hiányzó *consul* megválasztására. (6) Quintus Petillius *consul* elnökletével Gaius Valerius Laevinust választották meg tiszttársául, akinek azonnal el is kellett foglalnia hivatalát. Maga Petillius már régen szeretett volna a provinciájába menni, így épp kapóra jött számára, hogy levél érkezett a ligurok lázadásáról. *Sextilis* 5-én hadvezéri köpenyt öltve … A *senatus* a levél felolvasása után úgy rendelkezett, hogy a hadiállapotra való tekintettel egy harmadik légió is vonuljon Galliába Gaius Claudius *proconsul*hoz, a hajózási *duumvir*ek pedig induljanak a hajóhaddal Pisaeba, (7) és cirkáljanak a ligur tengerpart mentén, hogy a tenger felől is rettegésben tartsák őket. (8) Quintus Petillius *consul* is Pisaet jelölte ki rendeletében gyülekezőhelyként a hadsereg számára.

(9) A ligur lázadás hírére Gaius Claudius *proconsul* is Liguria határára vonult, miután rendkívüli mozgósítással egészítette ki a Parmában vele állomásozó csapatokat.

18.

(1) Amikor Gaius Claudius megérkezett, az ellenség – mert nem felejtette el, hogy ez a hadvezér győzte le és futamította meg nemrég a Scultenna folyónál[1] – elhatározta, hogy mivel egyszer már eredménytelenül vette fel a harcot, most inkább a terep oltalmában bízva fog védekezni, mint fegyveres erővel, ezért megszállta a Halál-hegyet[2] és a Ballistát, és ott körbefalazta magát. (2) Egyeseken, akik késve hagyták el falvaikat, rajtaütöttek a rómaiak, és mintegy 1500-at megöltek közülük. (3) A többiek a hegyekben húzódtak meg, de szorult helyzetükben sem engedtek velük született vadságukból: a Mutinában ejtett zsákmányon töltötték ki dühüket. A foglyokat iszonyú kínzások között gyilkolták le, a jószágokat pedig szentélyeikben inkább lemészárolták, mint előírásszerűen feláldozták. (4) Amikor az élőlények vérének ontásával már beteltek, kiaggatták[3] a falakra az élettelen tárgyakat: mindenféle edényt, amelyek pedig inkább használatra, mint a szem gyönyörködtetésére készültek.

(5) Quintus Petillius *consul*, nehogy nélküle fejezzék be a háborút, levelet írt Gaius Claudiusnak, hogy seregével jöjjön el hozzá Galliába, ő a Sovány Mezőkön vár majd rá. (6) Claudius, mihelyt megkapta a levelet, felszedte a sátorfáját Liguriából, és a Sovány Mezőknél átadta seregét a *consul*nak. (7) Néhány nap múlva megérkezett ide a másik *consul*, Gaius Valerius is. Itt megosztoztak a csapatokon, és mielőtt elváltak volna, közösen megszemlélték a sereget. Ezután, mivel ketten kétfelől akarták megtámadni az ellenséget, sorsot húztak, hogy melyikük melyik irányba induljon. (8) Egyértelmű volt, hogy Valerius a jósjelkérés szabályainak megfelelően vett részt a sorsolásban, mert a megszentelt területen állt. Petillius esetében azonban hiba történt, mint később az *augur*ok szakvéleményéből kiderült: a szent területen kívül állva dobta be jelét az urnába, és azt vitték be a szent helyre, míg ő maga kívül maradt.

(9) Ezután elindultak, ketten kétfelé. Petillius a Ballista és a Halál-hegy csúcsát összekötő, folytonos hegygerinccel szemben ütötte fel táborát. (10) Amikor itt gyűlésbe hívta katonáit, és buzdító beszédet intézett hozzájuk, állítólag egy előjelértékű kijelentést tett, bele sem gondolva szavai kétértelműségé-

[1] Vö. XLI. 12. 7–10.

[2] A XL. 41. 2-ben említett Letus. A latin *letum* szó jelentése halál, méghozzá általában erőszakos halál. Mivel a két szó ragozása majdnem teljesen egybeesik, a hegy neve óhatatlanul felidézte a latin beszélő tudatában a halál képzetét – ezen alapul a későbbiekben leírt előjel.

[3] Sok szövegkiadás a jelen fordítás alapjául szolgáló *adfigunt* olvasat helyett Sigonius szövegjavítását *(adfligunt)* fogadja el, amely szerint a ligurok a zsákmányolt edényeket nem hivalkodásra használták, hanem szétverték a falon.

be: azt mondta, a Halál még aznap az övé lesz. (11) Egyszerre két irányból indult el hegynek fölfelé. Az a seregrész, amelyben ő maga tartózkodott, bátran nyomult előre, a másikat azonban visszaszorította az ellenség. A *consul* erre odalovagolt, hogy mentse a helyzetet. Katonái menekülését ugyan sikerült megállítania, de miközben vigyázatlanul forgolódott a hadijelvények előtt, átdöfte egy hajítódárda, és a földre zuhant.

(12) Az ellenség nem vette észre, hogy a vezér elesett, az a néhány katonája pedig, aki tanúja volt halálának, gondosan álcázta a holttestet, mert jól tudták, hogy ezen fordul meg a győzelem. (13) A gyalogosok és lovasok sokaságának többi része lekergette az ellenséget a hegyekről, és vezér nélkül is elfoglalta azokat. Mintegy 5000 ligurt öltek meg; a római seregből 52-en estek el.

(14) Amellett, hogy a baljós előjel szemmel láthatóan beteljesült, a szent csirkék őre is közölte, hogy hiba történt a madárjóslásnál, és erről a *consul* is tudott. (15) Gaius Valerius erre a hírre …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– *A* senatus *megbünteti Petillius katonáit, amiért hagyták meghalni a* consul*t*.
– *M. Titinius Curvus harcai Hispániában.*
– *A 175-ös év tisztségviselőinek megválasztása.*

A vallási ügyek és a közjog szakértői kijelentették, (16) hogy mivel mindkét, az adott évre eredetileg megválasztott *consul* meghalt – az egyik betegségben, a másik erőszakos halállal –, a helyettes *consul* nem tarthat szabályos választógyűlést. …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Consul*lá választják P. Mucius Scaevolát és M. Aemilius Lepidust.* Praetor*rá választják C. Popillius Laenast, P. Aelius Ligust, Q. Baebius Sulcát, Cn. Lutatius Cercót, Ser. Cornelius Sullát és Ap. Claudius Centót.*

– *A működési területek elosztása: A* consul*ok közül Lepidus kapja Galliát, Scaevola pedig Liguriát. A* praetor*ok közül Ser. Cornelius Sulláé lesz Sardinia, Ap. Claudius Centónak pedig Hispania Citerior jut. A csapatok elosztása.*

– *Csodajelek: járvány a szarvasmarhák körében.*

– *Küldöttség érkezik a dardánoktól és a thesszáliaiaktól, amely értesíti a rómaiakat Perszeusz és a bastarnák együttműködéséről. A* senatus *A. Postumius Albinus vezetésével megbízottakat küld a helyzet kivizsgálására.*

– *P. Mucius Scaevola harcai a ligurokkal. Lepidus elfojtja a gallok felkelését, majd csatlakozik tiszttársához. Egyes népcsoportokat áttelepít a hegyekből a sík vidékre.*

19.

(1) [175] … <Marcus Aemilius> szervezte meg.

Az Appennineken innen laktak a garulusok, a lapicinusok és a hergasok, az Appennineken túl, de még az Audena folyón innen a briniumi törzs.[1] Publius Mucius azok ellen viselt háborút, akik kifosztották Lunát és Pisaet, és miután mindnyájukat meghódolásra kényszerítette, elvette fegyvereiket. (2) A *senatus* elrendelte, hogy a két *consul* vezetésével és jósjeleivel Galliában és Liguriában véghezvitt haditettekért tartsanak háromnapos hálaadó ünnepet, és vágjanak le 40 jószágot áldozatul.

(3) Az év elején Galliában és Liguriában kitört felkelést tehát nagyobb megerőltetés nélkül, rövid idő alatt sikerült elfojtani. (4) A makedón háború gondja azonban már ott lappangott a köztudatban, mivel Perszeusz viszályt szított a dardánok és a bastarnák között. A követek, akiket helyszíni szemlére küldtek Makedóniába, már visszatértek Rómába, és hírül hozták, hogy Dardaniában folyik a háború. (5) Ezzel egyidőben Perszeusz királytól is szószólók érkeztek, hogy tisztázzák a királyt, mondván: nem ő hívta be a bastarnákat, és azok bármit tesznek, nem az ő biztatására teszik. (6) A *senatus* nem mentesítette a királyt a felelősség alól, de nem is bizonyította rá a dolgot, csak megüzente neki figyelmeztetésül: nagyon ügyeljen arra, nehogy úgy tűnjön, hogy nem tartja tiszteletben a rómaiakkal kötött szerződést.

(7) A dardánok, látva, hogy a bastarnák nemcsak nem távoznak el területükről, ahogy remélték, de a szomszédos thrákok és scordiscusok segédcsapatainak támogatásával napról napra jobban szorongatják őket, úgy gondolták, akár tervszerűtlenül is, de tenniük kell valamit. Minden fegyveresük mindenfelől a bastarnák táborához legközelebb eső városnál gyülekezett. (8) Tél volt. Azért választották ezt az évszakot, hátha a thrákok és a scordiscusok visszatérnek saját területükre. Amikor hallották, hogy így történt, és a bastarnák magukra maradtak, kettéosztották csapataikat, hogy egy részük egyenesen, álcázás nélkül nyomuljon az ellenség felé, így provokálva csatára, míg a másik egy félreeső szurdokon át körbekerülve hátulról támadjon rá.

(9) De a csata lezajlott, még mielőtt megérkeztek volna az ellenséges tábor mögé. A dardánokat legyőzték és visszaszorították a városba, amely a bastarnák táborától mintegy 12 mérföldnyire feküdt. (10) A győztesek a sarkukban voltak; azonnal körül is fogták a várost, abban a biztos reményben, hogy azt másnap vagy rohammal beveszik, vagy az ellenség adja fel félelmében. (11) Közben a

[1] A latin szövegben *Briniates* néven említett nép feltehetőleg a mai Brugnato környékén élt. Azonossága a friniaiakkal *(Friniates)* kérdéses.

dardán sereg másik fele, amely kerülő úton érkezett, honfitársai vereségéről mit sem tudva <megtámadta> a bastarnák őrizetlenül maradt táborát. …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– A táborukból kiűzött bastarnák hazaindulnak. Útközben beszakad alattuk a Duna jege, és csaknem mind ott vesznek.
– IV. Antiokhosz Epiphanész trónra jutása és különös jelleme.[1]

20.

(1) … <római> szokás szerint elefántcsont széken ülve törvénykezett és döntött mindenféle tyúkperben. (2) Miközben a legkülönbözőbb életformák között csapongott, annyira nem kötődött lélekben egy élethelyzethez sem, hogy sem ő maga, sem más nem volt vele tisztában, miféle ember is voltaképpen. (3) Barátaihoz nem is szólt, de alig ismert emberekre barátságosan rámosolygott. Kiegyensúlyozatlan bőkezűségével egyaránt gúnyt űzött magából és másokból: magas állású embereknek, akik igen nagyra tartották magukat, gyerekeknek való, például evéssel vagy játékkal kapcsolatos ajándékokat adott, másokat viszont gazdaggá tett, noha semmit nem vártak tőle. (4) Ezért egyesek úgy vélték, maga sem tudja, mit akar, mások azt mondták, ez valami együgyű játék, megint mások egyértelműen őrültnek tartották.

(5) Két nagy és tiszteletre méltó dologban viszont valóban királyi lelkületet tanúsított: a városok fejlesztésében és az istenek tiszteletében. (6) Az arkadiai Megalépolisz lakóinak megígérte, hogy városukat fallal véteti körül, és a költségek nagy részét valóban ő állta. Tegeában nagyszerű színházat kezdett építtetni márványból. (7) Küzikoszban a *prütaneion*ban – ez a város középpontja, ahol az arra érdemesek állami étkeztetésben részesülnek – egy asztalt aranyedényekkel látott el. A rhodosziaknak nem egyetlen különleges ajándékot adott, hanem mindenfélét, amire éppen szükségük volt.

(8) Az istenekkel szembeni bőkezűségére ékes példa akár az olümposzi Zeusz athéni szentélye is, az egyetlen a földkerekségen, amelyet az isten nagyságához méreteztek. (9) Déloszt is pompás oltárokkal és szobrok tömegével ékesítette, Antiokheiában pedig a Capitoliumi Iuppiternek emelt pompás szentélyt, amelynek nemcsak a kazettás mennyezete volt bearanyozva, de a falát is végig aranylemezek borították. Egyéb helyeken is sok szentély építésére tett ígéretet, de ezeket nem tudta befejezni, mert nagyon rövid ideig uralkodott.[2]

[1] Antiokhosz jellemzésében Livius Polübioszhoz (XXVI. 1. 1–6) kapcsolódik; nála található meg a jellemzés számunkra elveszett elejének eredetije.

[2] Kr. e. 175–164.

(10) A legkülönfélébb látványosságok rendezésében tanúsított bőkezűségével is felülmúlta a korábbi királyokat. A hagyományos látványosságokban a helyi szokást követve nagyszámú görög előadóművészt léptetett fel. (11) Római típusú gladiátorviadalt ő rendezett először, kezdetben a nézőknek nagyobb rémületére, mint gyönyörűségére, hiszen nem voltak hozzászokva az ilyesfajta bemutatókhoz. (12) Amikor aztán többször is rendezett ilyet, hol csak sebesülésig,[1] hol elbocsátás nélkül,[2] elérte, hogy az emberek szeme megszokja és megkedvelje ezt a látványosságot, és az ifjak nagy részében kedvet ébresztett a fegyverforgatáshoz. (13) Így, míg kezdetben mindig Rómából hozatta drága költségen a gladiátorokat, később már saját …

Az elveszett rész valószínű tartalma:

– Tisztségviselők választása a 174-es évre. Sp. Postumius Albinust és Q. Mucius Scaevolát választják meg consul*nak.* Praetor*ok lesznek: C. Cassius Longinus, P. Furius Philus, L. Claudius, M. Atilius Serranus, Cn. Servilius Caepio és L. Cornelius Scipio, Africanus fia. Utóbbi annak köszönheti megválasztását, hogy C. Cicereius, apja egykori írnoka visszalép a kedvéért.*

– Ti. Sempronius Gracchus átadja provinciáját, Sardiniát Ser. Cornelius Sulla praetor*nak, hazatér Rómába, és diadalmenetet tart. Rengeteg hadifoglyot hoz magával. Ezután M. Titinius Curvus tart diadalmenetet Hispania Citerior, majd P. Mucius Scaevola és M. Aemilius Lepidus* consul*ok a ligurok fölött.*

*– Q. Voconius Saxa nép*tribunus *törvényjavaslatot szavaztat meg, mely szerint azok, akik a 100 000* as*nál magasabb vagyoni kategóriába esnek, nem hagyhatják vagyonukat asszonyra, illetve az legfeljebb a vagyon felét örökölheti.*[3]

– A senatus *úgy dönt, küldöttséget indít Afrikába Massinissához és a karthágóiakhoz, miután megtudta, hogy Perszeusz és a karthágóiak között tárgyalások folytak.*

– A működési területek elosztása. A consul*ok a galliai és liguriai hadszínteret kapják. C. Cassius Longinus* praetor *feladata lesz a városbeliek jogvitáinak intézése.*

[1] Ilyen esetekben lehetett szükség a gladiátorjátékokon a bírók *(summa rudis, secunda rudis)* jelenlétére, akikről szöveges források nem szólnak, csak ábrázolásokon, feliratokon szerepelnek.

[2] Az elbocsátás nélküli viadal *(munus sine missione)* lényege az volt, hogy a küzdelem győztese mindig benn marad az arénában, és egyre újabb és újabb ellenfelet kap. A látványosságnak ezt a fajtáját az Augustus-korban betiltották.

[3] Lásd a tartalmi összefoglalót és a hozzá fűzött jegyzetet. Cicero (*Cato* 14. 9) a törvény meghozatalát Cato 60 éves korára, azaz 169-re datálja.

21.

(1) [174] … L. Cornelius Scipio kapta az idegenek jogvitáinak intézését. Marcus Atilius *praetor*nak Sardinia provincia jutott, (2) de parancsot kapott, hogy a *consul*ok által besorozott új légióval – 5000 gyalogossal és 300 lovassal – keljen át Korzikára. Arra az időre, amíg ő ott hadakozik, meghosszabbították Cornelius fővezéri megbízatását, hogy ő biztosítsa Sardiniát. (3) Gnaeus Servilius Caepio Hispania Ulteriorba és Publius Furius Philus Hispania Citeriorba 3000 római gyalogost és 150 lovast, valamint 5000 latin szövetséges gyalogost és 300 lovast vihetett magával. Lucius Claudiusnak Sicilia jutott, kiegészítő csapatok nélkül. (4) A *consul*okat utasították, hogy sorozzanak további két légiót megfelelő létszámú gyalogossal és lovassal, és kötelezzék a szövetségeseket 10 000 gyalogos és 600 lovas kiállítására.

(5) A sorozást megnehezítette a *consul*ok számára, hogy az előző évben a szarvasmarhák között kitört ragály ebben az évben az embereket kezdte fertőzni. Aki megkapta, nem egykönnyen élte túl a hetedik napot, vagy ha mégis, annál hosszadalmas, többnyire negyednapos lázzal járó betegséggé fajult. (6) A ragály főleg a rabszolgák között pusztított, az összes út mentén halomszámra hevertek temetetlenül, mert Libitina még a szabad polgárok temetéseit sem győzte.[1] (7) A holttestek nem vonzottak keselyűket és kutyákat, csak oszladoztak magukban; köztudottan sehol nem láttak keselyűt sem akkor, sem az előző évben, noha tömegével hullott a marha és az ember.

(8) Ez a járvány az állam több papját is elragadta: Gnaeus Servilius Caepio *pontifex*et, a *praetor* apját, Tiberius Sempronius Longus (Tiberius fia) szent cselekményekért felelős *decemvir*t, Publius Aelius Paetus és Tiberius Sempronius Gracchust *augur*okat, Gaius Mamilius Atellus fő*curió*t és Marcus Sempronius Tuditanus *pontifex*et. (9) Helyükbe *pontifex*ekké választották Gaius Sulpicius Galbát … Tuditanus utódjául. *Augur*nak Gracchus helyére Titus Veturius Gracchus Sempronianust, Publius Aelius helyére pedig Quintus Aelius Paetust választották meg. A szent cselekményekért felelős *decemvir*ek közé Gaius Sempronius Longust, fő*curió*nak pedig Gaius Scribonius Curiót választották meg.

(10) Mivel a járvány nem akart véget érni, a *senatus* utasítására a *decemvir*ek beletekintettek a Sibylla-könyvekbe. (11) Az ő határozatuk alapján egynapos könyörgést tartottak, és a nép fogadalmat tett a Forumon, Quintus Marcius Philippus után mondva az eskü szavait, hogy ha ez a betegség és járvány Róma földjéről eltávozik, kétnapos áldozati ünnepet és könyörgést fognak tartani.

(12) Veii környékén egy kisfiú két fejjel, Sinuessában egy másik kisfiú fél karral, Auximumban pedig egy kislány fogakkal jött a világra. A római Forumon

[1] Lásd a XL. 19. 3 jegyzetét.

Saturnus szentélye fölött világos nappal a derűs égen szivárvány feszült; (13) egyszerre három nap ragyogott fel, és még aznap éjjel több tűzcsóva suhant át az égen. A lanuviumiak és a caerebeliek azt állították, hogy városukban egy sörényes, aranypettyes kígyó tűnt fel. Egybehangzó híradások szerint Campania földjén megszólalt egy marha.

22.

(1) Június 5-én[1] visszaérkeztek Afrikából a követek, akik előbb Massinissa királlyal találkoztak, majd Karthágóban jártak. A Karthágóban történt eseményekről sokkal megbízhatóbb hírekkel szolgált nekik a király, mint maguk a karthágóiak. (2) De most már biztosan állíthatták, hogy Perszeusz királytól követek érkeztek Karthágóba, akiket az államtanács éjszaka fogadott Aesculapius[2] szentélyében. Azt pedig, hogy Karthágóból követeket küldtek Makedóniába, a király is állította, de a karthágóiaknak sem sikerült elég következetesen letagadni. (3) A *senatus* úgy döntött, hogy Makedóniába is követséget küld. Három embert küldtek el: Gaius Laeliust, Marcus Valerius Messallát és Sextus Digitiust.

(4) Perszeusz akkoriban, mivel a dolopszok közül egyesek megtagadták az engedelmességet, és vitás ügyeikkel a király helyett a rómaiakhoz fordultak,[3] felkerekedett seregével, és az egész népet hatalma és fennhatósága alá kényszerítette. (5) Ezután átkelt az Oité-hegységen, és bizonyos vallási aggályok hatására Delphoiba ment, hogy felkeresse a jósdát. Azzal, hogy egyszer csak megjelent Hellasz kellős közepén, nemcsak a szomszédos városokban keltett nagy rémületet, de még Kis-Ázsiába, Eumenész királyhoz is megvitték a futárok a nyugtalanító hírt.

(6) Mindössze három napot időzött Delphoiban, majd Akhaia Phthiótiszon és Thesszálián keresztül, anélkül hogy rablást vagy jogtalanságot követett volna el a vidékeken, ahol áthaladt, visszatért birodalmába. (7) Nem érte be annyival, hogy azokat a népeket megnyerje magának, amelyeknek a területén át akart

[1] A dátum nem egyértelmű kézirati olvasaton, hanem Sigonius szövegjavításán alapul. A javításhoz azonban kétség férhet, mert Livius általában nem ad meg dátumot a követjárások ismertetésénél.

[2] Livius gyakran jelzi római fogalmakkal más népek állami, vallási szokásait, intézményeit is. Itt valószínűleg Esmun pun gyógyító istenségről van szó.

[3] A dolopszokat 196-ban szabadnak nyilvánították (XXXIII. 34. 6), majd később ismét Philipposz uralma alá kerültek, aztán az aitólokhoz pártoltak (XXXVIII. 3. 5). 185-ben már ismét makedón uralom alatt voltak. 174-ben fellázadtak, és megölték Euphranórt, Perszeusz helytartóját. A rómaiak közvetítőkként való bevonására azonban már nem maradt idejük.

vonulni, még követeket és leveleket is küldött mindenhová azzal a kéréssel, hogy ne gondoljanak többé egykori nézeteltéréseikre apjával szemben; nem voltak azok annyira súlyosak, hogy ne rendezhessék, sőt ne kelljen rendezniük vele őket. (8) Nála tiszta lappal indulnak, hogy őszinte barátságot kössenek vele.

Elsősorban az akháj néppel való kibékülésnek kereste a módját.

23.

(1) Ez volt az egyetlen népszövetség egész Hellaszban, az athéni államot nem számítva, amely haragjában odáig ment, hogy megtiltotta a makedónoknak határai átlépését.[1] (2) Így Makedónia lett az Akhaiából megszökött rabszolgák menedékhelye, mert miután az akhájok kitiltották területükről a makedónokat, maguk sem merték átlépni az ő országuk határát.

(3) Amikor ez Perszeusznak eszébe jutott, az összes szökevényt elfogatta, és levelet küldött ... De a jövőben nekik is ki kell találniuk valamit, hogy a rabszolgák ilyen elszökdösése ne ismétlődjön meg.

(4) Amikor Xenarkhosz *sztratégosz*, aki szerette volna elnyerni a király személyes jóindulatát, felolvasta a levelet, a sorok hangnemét a legtöbben mérsékeltnek és barátságosnak találták – főként azok, akik most várakozásuk ellenére visszakaphatták volna rabszolgáikat. (5) Kallikratész azonban, egyike azoknak, akik úgy gondolták, népük megmaradása a rómaiakkal kötött szövetség maradéktalan megtartásától függ, a következőket mondta:

„Egyesek úgy vélekednek, akhájok, hogy a szóban forgó ügy apróság csupán, vagy legfeljebb közepes jelentőségű. (6) Nekem azonban meggyőződésem, hogy ez a dolog, amelyről most döntést hozunk – sőt bizonyos szempontból már meg is hoztuk –, a legnagyobbak és legsúlyosabbak közé tartozik. Noha még mindig érvényben van határozatunk, amellyel kitiltottuk területünkről a makedónokat és királyaikat, (7) méghozzá azért, hogy megakadályozzuk a királyok követeinek, hírnökeinek jövetelét, akik egyikünk-másikunk lelkiismeretét megkörnyékezhetik, most mégis mintegy a távollévő király szónoklatát hallgatjuk, sőt – isten ments! – még helyeseljük is szavait.

(8) Míg a vadállatok általában elutasítják és elkerülik a számukra kitett csalétket, mi egy apró szívesség látszatától elvakulva ráharapunk a csalira, és abban a reményben, hogy visszakapjuk hitvány, olcsó rabszolgáinkat, eltűrjük, hogy saját szabadságunkat aláássák és veszélyeztessék. (9) Hisz ki ne venné észre, hogy a király szövetkezni akar velünk, ez pedig a rómaiakkal kötött, létünket biztosító szerződés megsértéséhez vezetne? Hacsak nem kételkedik abban valaki, hogy a rómaiak és Perszeusz között elkerülhetetlen a háború, és hogy amire

[1] Az athéniak Kr. e. 200-ban, az akhájok talán 198-ban határoztak így.

Philipposz életében számítani lehetett, de aztán közbejött a halála, az most, Philipposz halála után be fog következni.

(10) Philipposznak, mint tudjátok, két fia volt, Démétriosz és Perszeusz. Anyja származása, saját kiválósága, jelleme és a makedónok között élvezett népszerűsége révén Démétriosz jóval felülmúlta bátyját.[1] (11) De mivel Philipposz a trónt mintegy a rómaiak elleni gyűlölet díjául tűzte ki, megölette Démétrioszt, egyedül azért, mert a rómaiakkal rokonszenvezett; és Perszeuszt tette királlyá, akiről tudta, hogy jóformán előbb lép majd örökébe a rómaiak elleni háborúban, mint a trónon.

(12) Mi egyebet csinál ő apja halála óta azon kívül, hogy a háborúra készül? Először is, hogy mindenkit megfélemlítsen, rászabadította Dardaniára a bastarnákat.[2] Ha ezek megvetették volna ott a lábukat, Hellasz sokkal kellemetlenebb szomszédokat kapott volna, mint annak idején Kis-Ázsia a gallok személyében. (13) Ez a reménye meghiúsult, mégsem mondott le háborús terveiről, sőt az igazat megvallva már meg is kezdte a háborút. Fegyverrel leigázta Dolopiát, és amikor a dolopszok a vitás kérdésekben a római néphez fellebbeztek döntésért, ő meg sem hallotta szavukat. Ezután átkelve az Oitén, hogy váratlanul bukkanhasson fel Hellasz köldökénél, Delphoiba vonult. (14) Mit gondoltok, mi volt a célja ezzel a meglepő meneteléssel? Ezután bebarangolta Thesszáliát, és mivel gyűlölt ellenségeinek haja szála sem görbült, annál inkább tartok tőle, hogy meg akarta környékezni őket.

(15) Ezután nekünk küldött levelet ezzel a látszólagos ajándékkal, és azt mondja, találjunk ki valamit, hogy a továbbiakban ne szoruljunk hasonló szívességre. Vagyis vonjuk vissza határozatunkat, amellyel kitiltottuk a makedónokat a Peloponnészoszról; (16) nézzük végig, hogy ismét köztünk járnak a király követei, előkelőink vendégbarátságokat kötnek velük, sőt nemsokára a makedón hadsereg és maga a király is átkel a Peloponnészoszra Delphoiból – hisz mekkora az a tengerszoros a kettő között?[3] –; és vegyüljünk el a rómaiak ellen fegyverkező makedónok között.

(17) Véleményem szerint nincs szükség új határozatra, hagyjunk mindent a régiben, amíg meg nem bizonyosodunk arról, hogy félelmünk alaptalan volt-e vagy jogos. (18) Ha a béke csorbítatlanul megmarad a makedónok és a rómaiak között, mi is barátságra és kapcsolatba léphetünk velük; jelenleg azonban veszélyesnek és korainak látszik erről <beszélni>."

[1] Vö. XXXIX. 53. 3.

[2] Vö. XL. 57–58.

[3] A Korinthoszi-öbölnek az akhaiai Rhion és a lokriszi Antirhion-hegyfok közé eső, legkeskenyebb része.

24.

(1) Utána Arkhón, Xenarkhosz *sztratégosz* fivére vette át a szót:

„Kallikratész megnehezítette a felszólalást számomra és mindazok számára, akiknek a véleménye eltér az övétől. (2) Azzal, hogy ő maga a római szövetség pártfogójaként lépett fel, azt állítva, hogy azt aláássák és fenyegetik – noha senki nem tesz ilyet –, mindenkit, aki másként gondolkodik, olyan színben tüntetett fel, mint aki a rómaiak ellen beszél.

(3) Először is, mintha nem lett volna ő is itt velünk, hanem vagy a római nép Curiájából érkezne, vagy részt vett volna a királyok bizalmas tanácskozásán, mindent tud, mindent elmond, ami titokban történt. (4) Azt is kinyilatkoztatja, mi történt volna, ha Philipposz tovább él, miért éppen Perszeusz örökölte a trónt, mire készülnek a makedónok, mit forgatnak a fejükben a rómaiak. (5) Nekünk azonban, akik nem tudjuk, hogyan és miért veszítette életét Démétriosz, és mit tett volna Philipposz, ha tovább él, annak alapján kell terveznünk, ami a nyilvánosság előtt történik.

(6) Márpedig azt tudjuk, hogy Perszeuszt trónra lépése után a római nép elismerte királynak, és hallottuk, hogy Rómából követek érkeztek a királyhoz, és szívélyes fogadtatásban részesültek. (7) Én mindezt a béke és nem a háború jelének tartom, és nem hiszem, hogy megbántjuk a rómaiakat, ha amiként a háborúban velük tartottunk, most a békében is követjük példájukat.

Nem látom be, hogy minden nép közül miért éppen nekünk kellene engesztelhetetlen háborút viselnünk a Makedón Királyság ellen. (8) Talán olyan közel vagyunk Makedóniához, hogy ezért jól jönnénk neki? Vagy mi is a leggyengébb népek közé tartozunk, mint a dolopszok, akiket legutóbb leigázott? Ellenkezőleg! Mind erőnk – hála az isteneknek –, mind a távolság megvéd minket. (9) De még ha olyan kiszolgáltatott helyzetben lennénk is, mint a thesszáliaiak és az aitólok, nem élvezzük-e nagyobb mértékben a rómaiak bizalmát és megbecsülését mi, akik mindig barátaik és szövetségeseik voltunk, mint az aitólok, akik nemrég még szemben álltak velük?

(10) Álljunk mi is ugyanolyan jogi kapcsolatban a makedónokkal, mint az aitólok, thesszáliaiak, épeirosziak, egyszóval mint egész Hellasz! Mire jó egyedül nekünk ez a kárhozatos elzárkózás az emberi kapcsolatoktól? (11) Még ha Philipposz rászolgált is valamivel, hogy ezt a határozatot hozzuk ellene, amikor fegyveres háborút viselt ellenünk – de Perszeusz, a minden jogtalanságban ártatlan új uralkodó, aki jótéteményeivel feledtetni akarja apjával való ellentéteinket, mit vétett, hogy az összes nép közül egyedül mi legyünk ellenségei?

(12) Bár azt is mondhattam volna, hogy a régebbi makedón királyok olyan nagy szolgálatokat tettek nekünk, hogy ezekért bátran elfeledkezhetnénk egyedül Philipposztól elszenvedett sérelmeinkről, ha voltak ilyenek, (13) főként a

király halála után. … hogy miközben a római hajóhad Kenkhreainál horgonyzott, a *consul* pedig Elateiában állomásozott seregével, mi három napon át tanácskoztunk a gyűlésen, hogy a rómaiakhoz vagy Philipposz királyhoz csatlakozzunk-e.[1] (14) Még ha a rómaiak közelsége miatti félelem nem befolyásolta is elhatározásunkat, mégiscsak volt valami oka annak, hogy tanácskozásunk oly hosszúra nyúlt. Ez pedig nem volt más, mint a makedónokkal régóta meglévő kapcsolataink és királyaik nekünk tett régi nagy szolgálatai.[2]

(15) Hassanak hát ezek az okok most, ha nem is azért, hogy mi legyünk a legjobb barátaik, de legalább ne legyünk a legádázabb ellenségük! Ne tegyünk úgy, Kallikratész, mintha olyasmiről lenne szó, amiről nincs. Senki sem javasolja új szövetség vagy szerződés megfogalmazását, amellyel meggondolatlanul elköteleznénk magunkat. (16) Csak annyi kapcsolat legyen köztünk, hogy átadhassuk és visszakérhessük, ami jár, nehogy miközben kitiltjuk őket területünkről, magunkat is kitiltsuk az ő birodalmukból, amely így tárt karokkal várja elszökdöső rabszolgáinkat. (17) Mennyiben irányul ez a rómaiakkal kötött szerződés ellen? Miért tekintjük nagy és gyanús ügynek ezt az apró és egyértelmű dolgot? (18) Miért csapunk fölösleges lármát körülötte? Miért tüntetünk fel másokat gyanús és gyűlöletes színben, csak hogy alkalmunk legyen a rómaiaknak hízelegni? Ha kitör a háború, maga Perszeusz sem kételkedhet abban, hogy mi a rómaiak mellett fogunk állni; de amíg béke van, ha nem szüntetjük is meg a gyűlölködést, legalább függesszük fel!"

(19) Beszédével ugyanazok értettek egyet, akik a király levelét is helyesléssel fogadták. A vezetők viszont felháborodtak azon, hogy Perszeusz a végén egy néhány soros levéllel eléri, amit akar, holott ezért még egy követséget sem tartott érdemesnek elküldeni, így a határozathozatalt elhalasztották. (20) A király később, amikor az akháj szövetség Megalépoliszban gyűlésezett, követeket is küldött hozzájuk, de akik féltek, hogy megsértik a rómaiakat, elérték, hogy ne fogadja őket a gyűlés.

25.

(1) Ebben az időben az aitólok eszeveszettségükben egymást kezdték ölni,[3] és úgy látszott, előbb-utóbb hírmondó sem marad népükből. (2) Aztán belefáradtak: mindkét fél követeket küldött Rómába, és egymással is tárgyalni kezdtek a

[1] Vö. XXXII. 19–22.

[2] Antigonosz Dószón Kr. e. 222-ben támogatta az akhájokat Kleomenész spártai türannosszal szemben.

[3] Az ellentét továbbra is a makedónokat és a rómaiakat támogató érdekcsoportok között feszült, amelyek most már a gazdasági hatalmat is igyekeztek a maguk kezébe kaparintani.

megbékélésről, de egy újabb szörnyű tett meghiúsította szándékukat, és felélesztette a korábbi ellenségeskedést. (3) A Proxenoszt támogató hüpatai száműzötteknek megígérték, hogy visszatérhetnek hazájukba, és erre Eupolemosz, a város vezetője a szavát adta biztosítékul.[1] (4) A 80 előkelő embert, akiknek fogadtatására a tömeggel együtt Eupolemosz is kivonult, barátságos szavakkal és kézfogással üdvözölték, de miután beléptek a kapun, hiába hivatkoztak az adott szóra és tanúira, az istenekre, lemészárolták őket. Ezután újra fellángolt a háború, még kegyetlenebbül, mint eddig.

(5) A *senatus* Gaius Valerius Laevinust, Appius Claudius Pulchert, Gaius Memmiust, Marcus Popilliust és Lucius Canuleiust küldte el hozzájuk. (6) A két fél követei Delphoiban elkeseredett vitába kezdtek előttük. Proxenosz szemmel láthatóan fölénybe került mind igazát, mind ékesszólását tekintve; őt azonban felesége, Orthobulé néhány nappal később megmérgezte, majd miután bűnéért elítélték, számkivetésbe ment.

(7) Hasonló őrület tizedelte a krétaiakat is. Amikor aztán megérkezett hozzájuk követségbe Quintus Minucius, akit tíz hajóval küldtek oda, hogy lecsillapítsa viszálykodásukat, felcsillant előttük a békekötés reménye. Végül azonban csak hathónapos fegyverszünetet kötöttek, azután pedig még elkeseredettebben lángolt fel a küzdelem.

(8) A lükiaiakat ekkortájt a rhodosziak zaklatták háborúval. – De nem érdemes részletesen elbeszélnem a külföldi népek egymással vívott háborúit, hisz éppen elég terhet ró rám az a feladat, hogy a római nép cselekedeteiről beszámoljak.

26.

(1) Hispániában a keltibérek, akik háborús vereségük után megadták magukat Tiberius Gracchusnak, veszteg maradtak, amíg a provinciát Marcus Titinius biztosította. Appius Claudius érkezésekor azonban fellázadtak, és azzal kezdték a háborút, hogy váratlanul megrohanták a római tábort. (2) Napkelte körül járt az idő, amikor a sáncon álló őrség és a kapuknál lévő előőrsök megpillantották a távolban a közeledő ellenséget, és fegyverbe szólították a többieket. (3) Appius Claudius kitűzte a csatára szólító jelet, néhány buzdító szót intézett katonáihoz, majd egyszerre három kapun át vezette ki őket. A keltibérek útjukat állták a kijáratoknál, így kezdetben egyenlő esélyekkel folyt a harc, mert a tábor előterében nem minden római tudott részt venni a küzdelemben a helyszűke miatt. (4) De amikor egymást nyomva előre kijutottak a sánc elé, hogy csatasorukat az őket bekeríteni próbáló ellenséges szárnyaknak megfelelő szélességűre tudják

[1] Proxenosz volt Hüpatában a Róma-pártiak vezetője, akit társaival együtt száműzött az ellenpárt vezére, Eupolemosz.

megnyújtani, hirtelen olyan heves rohamot indítottak, hogy a keltibérek nem tudták feltartani őket. (5) Még a nap második órája előtt megfutamították őket, mintegy 15 000 embert vágtak le, ... fogtak el, és 32 hadijelvényt zsákmányoltak. Még aznap elfoglalták táborukat is, és ezzel véget ért a háború: akik túlélték az ütközetet, szétszéledtek városaikba, és ezentúl szép csendben szót fogadtak.

27.

(1) Az ebben az évben megválasztott *censor*ok, Quintus Fulvius Flaccus és Aulus Postumius Albinus összeállították a *senatus* névsorát. Marcus Aemilius Lepidus *pontifex maximus*t tették meg a *senatus* első emberének, (2) és kilenc embert zártak ki a testületből. Különösen három ember megbélyegzése keltett feltűnést: Marcus Cornelius Maluginensisé, aki két évvel azelőtt *praetor* volt Hispániában,[1] Lucius Cornelius Scipio *praetor*é, aki abban az évben a polgárok és idegenek közti jogvitákat intézte, és Lucius Fulviusé,[2] aki édestestvére volt a *censor*nak, és ahogy Valerius Antias tudósít, még örököstársak is voltak.

(3) A *consul*ok, miután ünnepélyesen fogadalmat tettek a Capitoliumon, elutaztak provinciájukba. Közülük a *senatus* Marcus Aemiliust[3] azzal bízta meg, hogy fojtsa el Venetiában a pataviumiak forrongását, amely – mint saját követeik is jelentették – pártvillongásból belháborúvá növekedett. (4) Azok a követek, akiket Aitóliába küldtek a hasonló belviszályok elfojtására, jelentették, hogy a nép veszett dühét lehetetlenség megfékezni. A pataviumiaknak jót tett a *consul* érkezése, aki, mivel a rá bízott területen nem volt egyéb feladata, ezután visszatért Rómába.

(5) Ezek a *censor*ok rendelték meg legelőször a Város útjainak zúzottkővel való burkolását, valamint a Városon kívüli utak kaviccsal való alapozását és járda építését melléjük. Több helyen hidakat is építtettek. (6) Megrendelték ezenkívül egy színpad építését az *aedilis*ek és *praetor*ok által rendezett játékok céljára; a *circus*ban indítósorompókat, a kocsifordulók számlálására szolgáló tojás alakú díszeket[4] és céloszlopokat[5] készíttettek ... és vasketreceket, hogy ezekből ereszszék be a vadállatokat ... az albai-hegyi áldozati ünnepre a *consul*oknak.

[1] Pontatlan megfogalmazás: Cornelius valójában nem járt Hispániában, hiszen esküt is tett (XLI. 15. 10), hogy nincs módjában odautazni. Megrovást valószínűleg azért kapott, mert hamis esküvel vádolták.

[2] Velleius Paterculusnál (I. 10. 6) a név Cn. Fulvius alakban szerepel.

[3] Livius téved: M. Aemilius az előző évben volt *consul*.

[4] Ezeket a tojásokat a *circus*i pálya közepén hosszában álló falon helyezték el, amely körül a versenykocsik hajtottak, és a versenyzők és a közönség számára úgy jelezték a fordulók számát, hogy minden megtett kör után egyet levettek belőlük.

[5] A céloszlopok a *circus*ban a középső fal két végén álló oszlopok, a versenyzőknek ezeket kellett megkerülniük.

(7) Zúzottkővel burkoltatták a Capitolium lejtőjét és a Saturnus-szentélytől a Capitoliumig, a *senatus* gyülekezőhelyéig és a fölötte lévő Curiáig elnyúló oszlopcsarnokot. (8) Kőlapokkal burkoltatták és léckerítéssel vétették körül a Porta Trigeminán kívül fekvő piacteret, felújíttatták az Aemilius-oszlopcsarnokot, és lépcsőt építtettek a Tiberistől fel a piactérig. (9) Ugyanezen a kapun belül zúzottkővel burkoltatták az Aventinusig nyúló oszlopcsarnokot és a Venus szentélyétől kiinduló Clivus Publiciust.[1] (10) Megrendelték Calatia és Auximum városfalainak felépítését; itt állami birtokokat adtak el, és a befolyt pénzből mindkét város *forum*a köré boltokat építtettek.

(11) A két *censor* egyike, Fulvius Flaccus – Postumius ugyanis kijelentette, hogy semmiféle munkálatot nem rendel meg a *senatus* vagy a római nép utasítása nélkül … saját pénzükből Iuppiter szentélyét Pisaurumban; Fundiban és Potentiában a vizet is bevezettette, Pisaurumban zúzottkővel burkoltatta az utat,[2] (12) Sinuessában … csatornákat építtetett és falat húzatott a város köré … a *forum*ot oszlopcsarnokokkal és boltokkal vétette körbe, és három boltívet is emeltetett. (13) Ezeket az építkezéseket a *censor* egymaga rendelte meg, és ezzel nagy hálára kötelezte a telepeseket.

A *censor*ok gondosan és szigorúan ügyeltek az erkölcsök szabályozására is. Sok lovagtól elvették a lovát.

28.

(1) Az év vége felé egynapos hálaadó ünnepet tartottak az Appius Claudius *proconsul* vezetésével és jósjeleivel Hispániában aratott győzelmek örömére, és 20 kifejlett jószágot áldoztak fel. (2) Egynapos könyörgést tartottak Ceres, Liber és Libera szentélyénél, mert Sabinumból sok épületet romba döntő, nagy földrengésről érkezett híradás. (3) Amikor Appius Claudius visszaérkezett Rómába Hispániából, a *senatus* úgy döntött, hogy *ovatió*ban vonulhat be a Városba.

(4) Már közeledett a *consul*választás ideje. Itt nagy küzdelemre került sor, mert igen sokan pályáztak; végül Lucius Postumius Albinust és Marcus Popillius Laenast választották meg. (5) Ezután *praetor*rá választották Numerius Fabius Buteót, Gaius Matienust, Gaius Cicereiust, Marcus Furius Crassipest (másodszor), Aulus Atilius Serranust (másodszor) és Gaius Cluvius Saxulát (másodszor). (6) A választások befejezése után Appius Claudius Cento a keltibéreken aratott győzelméért *ovatió*ban vonult be a Városba, amely után 10 000 font ezüstöt és 5000 font aranyat adott át az államkincstárnak.

[1] A mondat vége szövegromlás miatt nehezen értelmezhető.

[2] Pisaurum és Potentia *coloniá*k alapításában két Fulvius is részt vett (XXXIX. 44. 10), így ezek a városok a Fulviusok pártfogása alá tartoztak.

(7) Gnaeus Corneliust Iuppiter *flamen*jévé szentelték.

(8) Ebben az évben Matuta Anya szentélyében egy táblaképet helyeztek el a következő felirattal: „Tiberius Sempronius Gracchus *consul* vezetésével és jósjeleivel a római nép légiója és hadserege leigázta Sardiniát. Ebben a provinciában több mint 80 000 ellenséges katona esett el vagy került fogságba. (9) Miután igen szerencsésen szolgálta az állam érdekeit, <a szövetségeseket> felszabadította, az adóbevételeket helyreállította, zsákmánnyal gazdagon megrakodott hadseregét épen és sértetlenül hozta haza, és másodszor tért vissza diadalmenetben Róma városába. Ezért adta ezt a táblaképet ajándékul Iuppiternek." (10) A tábla alakja Szardínia szigetét formázta, és az ott vívott csaták voltak ábrázolva rajta.

(11) Ebben az évben jó néhány gladiátorviadalt rendeztek, általában szerényebbeket, egy azonban kitűnt közülük. Ezt Titus Flamininus rendezte apja[1] temetése alkalmából, húsosztással, közlakomával és színpadi játékokkal egybekötve, négy napon keresztül. Az akkor nagyarányúnak számító látványosság csúcspontja az volt, hogy a három nap alatt 74 ember lépett fel a viadalokon.

[1] Ebben az évben halt meg T. Quinctius Flamininus, Philipposz legyőzője, aki kihirdette Görögország felszabadítását.

XLII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 173–171)

Q. Fulvius Flaccus *censor* megfosztja a lakinioni Héra templomát márványtetejétől, hogy az általa felszentelt szentélyt fedje be vele. A *senatus* határozata értelmében a fedlapokat visszaszállítják eredeti helyükre.

Eumenész kis-ázsiai uralkodó a *senatus*ban panaszt emel Perszeusz makedón király ellen. Perszeusz gaztettei a római nép ellen, amelyek miatt hadat üzennek neki. P. Licinius Crassus *consul*, aki ezt a feladatot kapja, átkel Makedóniába. Thesszáliában kisebb hadjáratokban, lovas csatákban változó eredménnyel harcol Perszeusz ellen.

Massinissa és a karthágóiak vitája egy földterület ügyében. A *senatus* kitűz számukra egy napot, hogy akkor adják elő érveiket.

Követeket küldenek a szövetséges városokhoz és királyokhoz, hogy maradjanak hűek. A rhodosziak haboznak.

A *censor*ok elvégzik a vagyonbecslést és a tisztító szertartást. 267 231 polgárt vesznek számba.

Ezenkívül: győzelmek a korzikaiak és a ligurok fölött.

1.

(1) Lucius Postumius Albinus és Marcus Popillius Laenas *consul*ok [173] legelőször is a hadszínterek és a hadsereg ügyét terjesztették a *senatus* elé. Mindketten Liguriát kapták meg működési területül, (2) azzal az utasítással, hogy ennek biztosítására sorozzanak be két-két új légiót, továbbá fejenként 10 000 latin szövetséges gyalogost és 600 lovast, Hispánia számára pedig kiegészítésül 3000 római gyalogost és 200 lovast. (3) Elrendelték, hogy ezenfelül sorozzanak be még 1500 római gyalogost és 100 lovast, hogy az a *praetor*, aki Sardiniát kapja meg, ezekkel támadja meg Korzikát, (4) Sardinia provinciát pedig addig az előző *praetor*, Marcus Atilius kormányozza. (5) Ezután a *praetor*ok kisorsolták feladatköreiket. Aulus Atilius Serranus kapta a városbeliek, Gaius Cluvius Saxula a polgárok és idegenek közti jogviták intézését, Numerius Fabius Buteo Hispania Citeriort, Gaius Matienus Ulteriort, Marcus Furius Crassipes Siciliát, Gaius Cicereius pedig Sardiniát.

(6) Mielőtt a főtisztségviselők elutaztak provinciájukba, a *senatus* úgy döntött, hogy Lucius Postumius *consul* menjen Campaniába, és ott állapítsa meg a határt az állami és a magánföldek között, mert egyes magánemberek köztudottan

jókora területeket vettek birtokukba, egyre arrébb és arrébb tolva a határt.[1] (7) Postumius neheztelt a praenesteiekre, mert amikor magánemberként odautazott, hogy áldozatot mutasson be Fortuna szentélyében, sem a város, sem az egyes emberek nem részesítették semmiféle tiszteletadásban. Ezért Rómából való elindulása előtt levelet küldött Praenestébe, hogy a tisztségviselők vonuljanak ki elé, a város költségén biztosítsanak neki szállást, és készítsenek elő egy fogatot, mire továbbindul.[2]

(8) Ez előtt a *consul* előtt még senki nem rótt a szövetségesekre semmiféle terhet vagy költséget. (9) Éppen azért látták el a főtisztségviselőket öszvérekkel, sátrakkal és minden egyéb katonai felszereléssel, hogy ilyesmit ne a szövetségesektől követeljenek. (10) Magánemberekkel álltak vendégbaráti kapcsolatban, és ezeket a kapcsolatokat barátságosan és szívélyesen ápolták; házuk Rómában nyitva állt vendégbarátaik előtt, akiknél meg szoktak szállni. (11) A követek szoktak egy-egy kocsiba fogható állatot követelni az útjukba eső városokban, ha váratlanul küldték el őket valahová, de a római tisztségviselők nem verték a szövetségeseket egyéb költségekbe.[3] (12) Ám a *consul* haragja – amelyet, még ha jogos volt is, nem lett volna szabad hivatali hatalmát felhasználva kitöltenie – és a praenesteiek túlzott önmérsékletből vagy félelemből tanúsított néma engedelmessége mintegy precedenst teremtett a főtisztségviselőknek arra, hogy napról napra megterhelőbb követelésekkel lépjenek fel a szövetségesekkel szemben.

2.

(1) Az év elején visszatértek az Aitóliába és Makedóniába küldött követek, és jelentették, hogy nem nyílt lehetőségük találkozni Perszeusz királlyal, mert egyesek azt állították, hogy házon kívül van, mások pedig, hogy beteg, bár egyik sem volt igaz. (2) De anélkül is egyértelműen kiderült számukra – mondták –, hogy a király háborúra készül, és nem halogatja tovább a dolgot. Aitóliában

[1] A II. pun háború után Capua egész környékét állami birtoknak nyilvánították, amelyből magánemberek bérbe vehettek (XXVII. 11. 8). Később a föld egy részét eladták (XXVIII. 46. 4, XXXII. 7. 3), és az újonnan létesült római *coloniá*k telepeseinek is jutott belőle (XXXII. 29. 3, XXXIV. 45. 3). A megmaradt bérbe adható terület sorsával, úgy látszik, ekkor már nemigen törődtek, így a földtulajdonosok, illetve bérlők önkényes földfoglalással növelhették birtokukat.

[2] Az útvonalat Postumius valószínűleg már a praenesteiek megbüntetésére készülve választotta, mert nem arra vezet a legrövidebb út Campania felé.

[3] Máshol viszont szó esik arról, hogy Itálián kívül a szövetségesek fedezték a *praetor*ok költségeit (XXXII. 27. 4). Livius megjegyzése mindenesetre jól szemlélteti, hogy a jelenség szerinte a hagyományos római erkölcs kezdődő züllésének egyik tünete.

napról napra terjed a belviszály, és az ő tekintélyük sem volt elég arra, hogy megfékezze az ellentétek szítóit.

(3) Mivel ennyire közelinek látszott a makedón háború, úgy döntöttek, hogy mielőtt felvállalnák, el kell hárítani a csodajeleket, és a sorskönyvek alapján kijelölt könyörgésekkel az istenek békéjéért kell folyamodni. (4) Állítólag ugyanis Lanuviumban roppant hajóhadhoz hasonló jelenség tűnt fel az égbolton; Privernumban sötét gyapjú sarjadt a földből; Veii környékén, Remens mellett kőeső esett; (5) Az egész pometiai földet sáskafelhők lepték el; a gallok földjén, amerre csak barázdát vont az eke, a felforgatott rögök közül halak bukkantak elő. (6) A csodajelek miatt a *decemvir*ek beletekintettek a sorskönyvekbe, és tudtul adták, hogy mely isteneknek milyen állatokat kell áldozni. A csodajelek elhárítására könyörgést rendeltek el, (7) továbbá azt, hogy tartsák meg az előző évben a nép gyógyulásáért megfogadott könyörgést és áldozati ünnepet is.[1] Az áldozati szertartásokat és a könyörgéseket úgy rendezték meg, ahogy a *decemvir*ek utasításba adták.

3.

(1) Ebben az évben lebontották a lakinioni Héra szentélyének[2] tetejét. Quintus Fulvius Flaccus *censor* azzal a rendkívüli becsvággyal fogott hozzá a Lovas Fortuna szentélyének építéséhez, amelyre *praetor* korában Hispániában a keltibérek ellen vívott háborúban tett fogadalmat,[3] hogy ez legyen Róma legfényesebb és legnagyszerűbb temploma. (2) Úgy vélve, hogy a templom fényét nagyban emelné, ha tetejét márványlapok borítanák, elutazott Bruttiumba, és leszedette a lakinioni Héra-szentély fél tetejét, gondolván, ennyi elég lesz az épülő templom befedéséhez. (3) Hajókat rendelt oda, hogy a lapokat ezekre rakja és elszállítsa; a szövetségeseket ugyanis *censor*i tekintélye visszarettentette attól, hogy megakadályozzák a szentségtörést.

(4) Amikor a *censor* hazatért, a lapokat kirakták a hajókról, és elkezdték odaszállítani a szentélyhez. Noha eredetükről hallgattak, mégsem lehetett eltitkolni. (5) A Curiában zúgolódás támadt, és mindenfelől követelték, hogy a *consul*ok terjesszék a *senatus* elé ezt az ügyet. Amikor pedig a *censor*t is beidézték a Curiába, még szenvedélyesebben támadtak rá az egyes *senator*ok és az egész testület: (6) Nem érte be azzal – mondták –, hogy megszentségtelenítette a vidék legtiszteletreméltóbb templomát, amelyet még egy Pürrhosz, egy Hannibal sem gyalázott

[1] Vö. XLI. 21. 11.

[2] A szentélyről lásd XXIV. 3. 3–7.

[3] A felajánlás Kr. e. 180-ban történt (XL. 40. 10). Fulvius ekkor *praetor*ként, de *proconsul*i rangban teljesített szolgálatot Hispania Citeriorban.

meg,[1] de világ csúfjára éppen a tetőzetét szedette le, és jóformán lerombolta. (7) Megfosztotta ormától a szentélyt, lecsupaszította a tetőszerkezetet, amely most nyitva áll, hogy elkorhadjon az esőzésektől. Ezért választották őt az erkölcsök ellenőrzésére hivatott *censor*nak? Ő, akinek ősi szokás szerint az lett volna a feladata, hogy a nyilvános szertartásokra szolgáló állami épületeket karbantartassa és védje, (8) éppen ő járja körbe a szövetséges városokat, hogy lerombolja a szentélyeiket, és elrabolja a szent épületek tetőzetét! Még ha a szövetségesek magánházaival tenné ezt, az is felháborító volna; de ő a halhatatlan istenek szentélyeit rombolja le, (9) és vallási felelősséget ró a római népre azzal, hogy templomok romjaiból építtet templomot – mintha a halhatatlan istenek nem mindenütt ugyanazok volnának, hanem egyiket a másik kirablása árán lehetne tisztelni és felékesíteni!

(10) Így már az előterjesztés előtt megnyilvánult az atyák véleménye, utána pedig egyhangúlag amellé sorakoztak fel, hogy meg kell rendelni a márványlapoknak a templomhoz való visszaszállítását, és engesztelő áldozatot kell bemutatni Hérának, azaz Iunónak. (11) Ami a vallásos szertartást illeti, azt lelkiismeretesen végrehajtották, a lapokat azonban – amint a vállalkozók jelentették – otthagyták a szentély előtti területen, mert egyetlen mester sem akadt, aki megfelelő módszert tudott volna találni visszahelyezésükre.

4.

(1) A *praetor*ok közül, akik elutaztak provinciájukba, Numerius Fabius meghalt Masszaliában, útban Hispania Citerior felé. (2) Amikor masszaliai követek meghozták a hírt Rómába, a *senatus* úgy döntött, hogy Publius Furius és Gnaeus Servilius, akiknek a helyét el kellett volna foglalnia, sorsolják ki egymás között, melyikük fogja kormányozni Hispania Citeriort, ők pedig meghosszabbítják annak fővezéri megbízatását. (3) A sorsolás kedvezően ütött ki, mert a provincia Publius Furiusé maradt, aki eddig is kormányozta.

Ebben az évben, minthogy a liguroktól és galloktól háborúban elfoglalt földek nagy része még üresen állt, a *senatus* határozatot hozott, hogy ezt a földet telepesek között kell fejenként szétosztani. (4) A *senatus* határozata értelmében Aulus Atilius városi *praetor* tízes bizottságot szervezett a feladat lebonyolítására, amelybe Marcus Aemilius Lepidus, Gaius Cassius, Titus Aebutius Parrus, Gaius Tremelius, Publius Cornelius Cethegus, Quintus és Lucius Appuleius, Marcus Caecilius, Gaius Salonius és Gaius Munatius kerültek be. Minden telepesnek tíz, minden latin szövetségesnek három *iugerum*ot juttattak fejenként.

[1] Lásd XXX. 20. 6, a hozzá fűzött jegyzettel.

(5) Ezzel nagyjából egyidőben követek érkeztek Rómába egyrészt Aitóliából az ottani zavargások és belviszályok ügyében, másrészt Thesszáliából, akik a makedóniai eseményekről számoltak be.

5.

(1) Perszeusz, aki a már apja életében is tervezett háborút forgatta fejében, sorra próbálta követek útján, megnyerni magának nemcsak Hellasz minden népszövetségét, de az egyes városokat is – többet ígérve, mint amennyit végül betartott. (2) Az emberek nagy része sokkal inkább őfelé hajlott, mint Eumenész felé,[1] (3) noha Eumenész az összes görög várost és a vezetők nagy részét is lekötelezte jótéteményeivel és ajándékaival, országa fölött pedig úgy uralkodott, hogy az uralma alatt álló városok egyetlen szabad várossal sem cseréltek volna. (4) Perszeuszról viszont az a hír járta, hogy apja halála után saját kezűleg ölte meg feleségét,[2] Apellészt pedig – aki egykor bűntársa volt testvére aljas meggyilkolásában, és számkivetésben élt, mert Philipposz ezért halálra kerestette[3] – apja halála után hazahívta, fényes jutalmat ígérve neki érdeméért, majd titokban megölette. (5) Ezenkívül még számos, saját köreiben és idegenben elkövetett gyilkosság révén vált hírhedtté, és semmi jót nem tett a városokkal, mégis szinte mindegyik őt tartotta többre, mint a másik királyt, aki olyan kötelességtudattal fordult rokonai felé, olyan igazságos volt honfitársaival, oly bőkezű mindenkivel szemben – (6) talán mert a makedón királyok híre és fensége előítéleteket keltett bennük a most feltörekvőben lévő új királysággal szemben,[4] talán mert változásra vágytak, vagy mert nem akartak a rómaiak zsákmányává válni.

(7) Nemcsak az aitólok között dúltak belviszályok a hatalmas mértékű eladósodás miatt, hanem a thesszáliaiaknál is, sőt ez a csapás, mint valami érintkezés útján terjedő rothadás, Perrhaibiába is behatolt. (8) Amikor híre jött, hogy Thesszália fegyverben áll, a *senatus* Appius Claudiust küldte oda követségbe, hogy vizsgálja meg és rendezze a helyzetet. (9) Ő aztán mindkét fél vezetőit megrótta, majd mérsékelte a jogtalan kamatok miatt nyomasztóvá vált adósságok terhét – nagyrészt azoknak a beleegyezésével, akik felemelték a kamatokat –, és tíz évre osztotta szét a részleteket a jogos kölcsönösszegek visszafizetésére. (10) Ugyanilyen módon rendezte Appius a helyzetet Perrhaibiában is.

[1] Eumenészt népszerűtlenné tette az, hogy a rómaiak hű szövetségese volt (vö. XLII. 12. 2).

[2] A XL. 5. 10-ben említett bastarna királylányról lehet szó, aki 179-ben halt meg.

[3] Vö. XL. 55.

[4] A jelentéktelen Pergamont Eumenész apja, I. Attalosz (ur. 241–197) tette tekintélyes királysággá.

Ezzel egyidőben Marcus Marcellus Delphoiban az aitólok ügyét vizsgálta ki, akik ugyanolyan gyűlölködéssel adták elő álláspontjukat, mint ahogy háborút vívtak egymás ellen. (11) Amikor látta, hogy mindkét fél milyen meggondolatlan vakmerőséggel folytatja a vitát, döntésében egyiket sem akarta felmenteni a felelősség alól, sem elmarasztalni. Mindkettőt egyaránt arra kérte, hogy hagyjanak fel a háborúval, felejtsék el a múltban történteket, és vessenek véget a viszálykodásnak. (12) Kiengesztelődésük őszinteségének bizonyságául túszokat adtak egymásnak, és megegyeztek, hogy ezek tartózkodási helyéül Korinthoszt jelölik ki.

6.

(1) Marcellus Delphoiból, az aitólok gyűléséről átkelt a Peloponnészoszra, <Aigionba,> ahová már előre összehívta az akhájok gyűlését. (2) Itt azzal, hogy megdicsérte az akháj szövetséget, amiért ilyen állhatatosan ragaszkodik korábbi határozatához,[1] amellyel kitiltotta területéről a makedón királyokat, világosan hangot adott a rómaiak Perszeusz iránti gyűlöletének. (3) Ennek kirobbanását siettette az is, hogy Eumenész király Rómába érkezett egy írásbeli tájékoztatóval, amelyet Perszeusz háborús készülődéseiről állított össze mindenre kiterjedő hírszerző tevékenysége nyomán.

(4) Ekkortájt öt követet küldtek a királyhoz, hogy tájékozódjanak a makedóniai helyzetről. Ezután el kellett menniük Alexandriába Ptolemaioszhoz is, hogy megújítsák vele a barátságot. (5) A követség tagjai Gaius Valerius, Gnaeus Lutatius Cerco, Quintus Baebius Sulca, Marcus Cornelius Mammula és Marcus Caecilius Denter voltak.

(6) Ekkoriban követek érkeztek Antiokhosz királytól is. Vezetőjük, Apollóniosz, miután a *senatus* elé vezették, számos jogos mentséggel igazolta a királyt, amiért késve fizeti be a hadisarcot.[2] (7) Ő elhozta a teljes összeget – mondta –, mert a király semmi más engedményt nem kér, mint időbelit; (8) ezenkívül összesen 500 font súlyú aranyedényeket hozott ajándékba. A király azt kéri, hogy újítsák meg vele is az apjával kötött szövetséget és barátságot; a római nép követeljen tőle bármit, amit egy hű és derék szövetséges királytól meg lehet követelni, ő soha nem fogja elmulasztani kötelessége teljesítését. (9) A *senatus* oly nagy megbecsülést mutatott iránta római tartózkodása idején, az ifjúság pedig

[1] Vö. XLI. 23. 1.

[2] Az utolsó részlet kifizetése 176-ban lett volna esedékes. A késés oka valószínűleg a 175-ös év többszöri uralomváltása volt, amelynek végén maga Antiokhosz Epiphanész trónra került.

oly barátságos volt hozzá, hogy minden rend elsősorban királynak, nem pedig túsznak tekintette.

(10) A követek jóindulatú választ kaptak, és a *senatus* utasította Aulus Atilius városi *praetor*t, hogy újítsa meg Antiokhosszal az apjával kötött szövetséget.[1] (11) A hadisarcot a városi *quaestor*ok, az aranyedényeket pedig a *censor*ok vették át, akik utasítást kaptak, hogy helyezzék el őket azokban a szentélyekben, ahol jónak látják. A követnek 100 000 bronzpénzt küldtek ajándékba, egy üres házban kapott szállást, és fedezték költségeit, amíg Itáliában tartózkodik. (12) A Szíriából visszaérkező követek jelentették, hogy Apollóniosz feltétlen barátja a római népnek, és a király nagyra becsüli.

7.

(1) A provinciákban ebben az évben a következők történtek:

Gaius Cicereius *praetor* Korzikán szabályos csatát vívott; 7000 korzikait vágtak le, és több mint 1700-at ejtettek fogságba. A *praetor* csata közben szentélyt ajánlott fel a Figyelmeztető Iunónak. (2) A korzikaiak ezután békét kértek, és meg is kapták; 200 000 font méhviaszt kellett beszolgáltatniuk. Cicereius Korzika leigázása után átkelt Szardíniára.

(3) Ütközet zajlott le Liguriában is, Statellum környékén, Caristum városa mellett, ahol nagy ligur hadsereg gyűlt össze. (4) A ligurok Marcus Popillius *consul* érkezésekor először meghúzódtak a falak mögött; később látva, hogy a rómaiak ostromra készülnek, kivonultak a kapuk elé, és csatára sorakoztak. (5) A *consul* maga sem halogatta az ütközetet, hisz éppen ezt akarta elérni az ostrom fenyegetésével.

Több mint három óráig harcoltak úgy, hogy egyik irányba sem billent el a csata mérlege. (6) Amikor a *consul* látta, hogy a ligurok csatarendje mindenütt szilárdan áll, parancsot adott lovasságának, hogy szálljanak lóra, és a lehető legnagyobb zavart keltve egyszerre háromfelől rontsanak rá az ellenségre. (7) A lovasok nagy része átvágtatott a csatasor közepén, és a harcolók hátába került. (8) A ligurokat erre elfogta a rémület. Szétfutottak, amerre láttak, de csak nagyon kevesen indultak vissza a város felé, mivel a lovasság főként ott állta útjukat. Nemcsak az elkeseredett küzdelem szedett sok áldozatot a ligurok közül, de menekülés közben is mindenfelé kaszabolták őket. (9) A források szerint 10 000 embert öltek meg közülük, több mint 700-at fogtak el, és 82 hadijelvényt szereztek meg. (10) De a győzelmet nem véráldozat nélkül vívták ki a rómaiak: több mint 3000 katonát vesztettek, mialatt egyik fél sem engedett, és mindkét oldalon hullottak a legelöl harcolók.

[1] Az Antiokhosszal 189-ben kötött szerződésről van szó (XXXVII. 55. 1–3).

8.

(1) A csata után a szétszóródott ligurok ismét összegyűltek, és látva, hogy honfitársaik jóval nagyobb része veszett oda, mint amennyien életben maradtak – nem voltak már többen 10 000-nél –, megadták magukat. Nem alkudtak ugyan ki semmit maguknak, (2) de azért remélték, hogy a *consul* nem bánik velük kegyetlenebbül, mint az előző hadvezérek. (3) Ő azonban mindnyájukat lefegyverezte, városukat lerombolta, eladatta őket rabszolgának, és vagyonukat is elárvereztette.

Tevékenységéről levélben számolt be a *senatus*nak. (4) Amikor ezt Aulus Atilius *praetor* felolvasta a Curiában – Postumius, a másik *consul* ugyanis még a campaniai földek ellenőrzésével volt elfoglalva –, (5) a *senatus*t felháborította, hogy bár a ligurok közül egyedül a statellumiak nem fogtak fegyvert a rómaiak ellen, és most sem ők kezdték a háborút, csak az ostrom ellen védekeztek, végül pedig feltétel nélkül megadták magukat a római népnek, Popillius a legszörnyűbb kegyetlenség minden fajtájával agyonkínozta és megsemmisítette őket, (6) eladatott rabszolgának több ezer ártatlan embert, akik a római nép védelméért esdekeltek – ezzel igen káros példát szolgáltatott a jövőre nézve, hisz ezek után senki nem meri majd megadni magát –, és ezek békés nép létükre egymástól elszakítva azoknak a rabszolgái lettek, akik nemrég még a római nép nyilvánvaló ellenségei voltak. (7) Ezért – így szól a *senatus* döntése – Marcus Popillius *consul* adja vissza szabadságukat az eladott liguroknak, megtérítve a vételárat azoknak, akik megvették őket; gondoskodjon még visszaszerezhető javaik viszszaadásáról, (8) és fegyvereiket is <szolgáltassa vissza. Mindezt a lehető> leghamarabb végre kell hajtania, és addig nem távozhat provinciájából, amíg a meghódolt ligurokat vissza nem telepítette lakóhelyükre. A győztesre az hoz dicsőséget, ha megtöri az ellenállást, nem pedig az, ha a vert ellenségen tombolja ki dühét.

9.

(1) A *consul* féktelensége nemcsak a ligurokkal szemben mutatkozott meg, hanem a *senatus* utasításának semmibevételében is. (2) Légióit rögtön Pisaeba küldte téli szállásra, és visszatért Rómába, dühösen az atyákra és a *praetor*ra egyaránt. Azonnal összehívta a *senatus*t Bellona szentélyébe, és hosszas beszédben támadta a *praetor*t, (3) mondván: Ahelyett hogy azt javasolta volna a *senatus*nak, hogy adjanak hálát a halhatatlan isteneknek a háborús sikerért – amint az elvárható lett volna tőle –, inkább *senatus*i határozatot hozatott őellene és az ellenség érdekében, amelyben győzelmét odaajándékozza a liguroknak, és jóformán arra buzdít, *praetor* létére, hogy őt, a *consul*t is szolgáltassák ki nekik. (4) Ezért ő most megbírságolja a *praetor*t; az atyáktól pedig azt követeli, hogy vonják vissza az

ellene hozott *senatus*i határozatot, (5) és a hálaadó ünnepet, amelyet távollétében, levele alapján el kellett volna rendelniük az állam érdekeinek sikeres szolgálatáért, most az ő jelenlétében rendeljék el, először is az isteneknek kijáró tiszteletből, másodszor pedig legalábbis valamelyes tekintettel őrá magára.

(6) Jó néhány *senator* azonban nem kevésbé éles hangú beszédben utasította őt rendre, mint távollétében, így végül úgy tért vissza provinciájába, hogy egyik kérését sem teljesítették.

(7) Postumius, a másik *consul* a földek ellenőrzésével töltötte a nyarat, és úgy tért vissza a választógyűlés megtartására Rómába, hogy még csak nem is látta provinciáját. (8) Elnökletével Gaius Popillius Laenast és Publius Aelius Ligust választották meg *consul*nak.[1] Ezután *praetor*rá választották Gaius Licinius Crassust, Marcus Iunius Pennust, Spurius Lucretiust, Spurius Cluviust, Gnaeus Siciniust (másodszor) és Gaius Memmiust.

10.

(1) Ebben az évben vagyonbecslést tartottak. Quintus Fulvius Flaccus és Aulus Postumius Albinus voltak a *censor*ok; a tisztító áldozatot Postumius mutatta be. (2) A vagyonbecslés során 269 015 római polgárt vettek számba. (3) Ez a szám jelentős csökkenést mutat, mivel Lucius Postumius *consul* rendeletben kihirdette, hogy azok a latin szövetségesek, akiknek Gaius Claudius *consul* rendelete alapján[2] vissza kellett térniük városukba, nem eshetnek át a vagyonbecslésen Rómában, csak saját városukban.

(4) A *censor*ok tisztségüket egyetértésben, az állam érdekeit szem előtt tartva viselték. Mindazokat, akiket kizártak a *senatus*ból vagy elvették a lovukat, az *aerarius*okhoz osztották be, és kizárták a *tribus*ukból is. Akit egyikük megbélyegzett, a másik sem vette védelmébe.[3] (5) Fulvius hét évvel fogadalomtétele után felszentelte a Lovas Fortuna szentélyét, amelynek felépítésére még *proconsul*ként, Hispániában, a keltibérek légiói ellen vívott csatában tett fogadalmat.[4] Ez alkalomból négynapos színházi és egynapos *circus*i játékokat is rendezett.

(6) Ebben az évben meghalt Lucius Cornelius Lentulus, a szent cselekményekért felelős *decemvir*ek egyike; (7) a helyére Aulus Postumius Albinust választották meg.

A tenger felől váratlanul akkora sáskafelhők sodródtak Apuliába, hogy rajaik széltében-hosszában ellepték a szántóföldeket. (8) A termést veszélyeztető

[1] Ez volt az első eset, amikor mindkét *consul*t a plebejusok közül választották.

[2] Vö. XLI. 8–9.

[3] Vö. XLI. 27. 1–2.

[4] Lásd XLII. 3. 1, a hozzá fűzött jegyzettel.

csapás elhárítására katonai hatalommal Apuliába küldték Gnaeus Sicinius kijelölt *praetor*t, aki rengeteg embert gyűjtött össze, hogy összeszedjék a sáskákat a földekről, de még így is sok időbe telt a dolog.

(9) A következő év elején, amelyben Gaius Popillius és Publius Aelius voltak a *consul*ok [172], folytatódtak az előző évben kitört viszálykodások. (10) Az atyák azt akarták, hogy tűzzék napirendre a ligurok ügyét, és újítsák meg a *senatus* határozatát. Aelius *consul* elő is terjesztette volna az ügyet; Popillius azonban könyörgött tiszttársának és a *senatus*nak, hogy ne tegyék ezt fivérével, és nem csinált titkot abból, hogy meg fogja vétózni a határozatot. (11) Így tiszttársát visszakozásra bírta, viszont az atyák, akik most már mindkét *consul*ra egyformán nehezteltek, kitartottak eredeti elhatározásuk mellett. Ezért amikor a hadszínterekről tárgyaltak, és a *consul*ok Makedóniát szerették volna kapni a Perszeusz ellen küszöbön álló háború miatt, a *senatus* mindkettőjüknek Liguriát szavazta meg, (12) és kijelentették, hogy Makedóniát nem ítélik oda senkinek, ha Marcus Popillius ügyét eléjük nem terjesztik. Amikor aztán a *consul*ok engedélyt kértek, hogy új seregeket sorozhassanak, vagy legalább a régieket kiegészíthessék, mindkét kérésük teljesítését megtagadták. (13) Amikor a *praetor*ok kértek kiegészítést – Marcus Iunius Hispania Citeriorba, Spurius Lucretius pedig Ulteriorba –, ezt sem voltak hajlandóak teljesíteni. (14) Egyébként Gaius Licinius Crassusnak jutott a városbeliek, Gnaeus Siciniusnak az idegenek jogvitáinak intézése, Gaius Memmius kapta Siciliát, Spurius Cluvius pedig Sardiniát.

(15) A *consul*ok a történtek miatt megdühödtek a *senatus*ra. Az első megfelelő napra kitűzték a Latin Ünnepeket, majd közölték, hogy elutaznak provinciájukba, és ezentúl egyáltalán nem foglalkoznak az állam ügyeivel, kivéve a provinciák kormányzását.

11.

(1) Valerius Antias azt írja, az ő *consul*ságuk idején érkezett Rómába követként Attalosz, Eumenész király öccse, hogy előadja Perszeusz elleni vádjait, és beszámoljon annak háborús készülődéséről. Több szerző – méghozzá éppen a szavahihetőbbek – évkönyvei szerint azonban maga Eumenész jött el.

(2) Amikor tehát Eumenész Rómába érkezett, oly nagy tisztelettel fogadták, amilyenre nemcsak saját szolgálatai, hanem a római nép vele szembeni rendkívüli jótéteményei alapján is érdemesnek tartották őt, majd a *praetor* bevezette a *senatus* elé. (3) Itt azt mondta: nemcsak az a vágy hozta őt Rómába, hogy lássa az isteneket és embereket, akiknek jóvoltából ő most olyan helyzetben van, hogy ragyogóbbat kívánni sem merne, hanem személyesen akarta figyelmeztetni a *senatus*t, hogy vágjon elébe Perszeusz próbálkozásainak.

(4) Beszédét Philipposz terveivel kezdte. Elmondta, hogyan ölette meg saját fiát, Démétrioszt, aki ellenezte a rómaiak elleni háborút, hogyan csalogatta el hazájából a bastarnák népét, hogy az ő támogatásukkal keljen át Itáliába.[1] (5) Amikor pedig e tervek szövögetése közben elragadta őt a végzet – mondta –, arra hagyta birodalmát, akiről tudta, hogy őbenne él a legádázabb gyűlölet a rómaiak iránt. Így Perszeusznak minden gondolata az apjától örökségként ráhagyott és a hatalommal együtt rábízott háború körül forog. (6) Ráadásul a hosszú békében felnőtt nemzedék bőséges emberanyagot jelent számára, bővelkedik birodalma javaiban, bővelkedik ifjúi erőben. Testi ereje és állóképessége hatalmas, szellemét pedig megedzette a hosszú háborús gyakorlat és tapasztalat. (7) Apja oldalán már gyermekkorában megismerkedett nemcsak a szomszédos népek, de a rómaiak ellen viselt háborúkkal is, és apja sokszor bízott rá különféle katonai feladatokat. (8) Amióta pedig átvette az uralmat, csodálatos szerencsével sok mindent véghezvitt, amit apja sem csellel, sem erővel nem tudott elérni, hiába vetett latba mindent. (9) Hatalma mellé még olyan tekintélyt is szerzett, amilyen egy embernek csak hosszú idő alatt, számos kiváló cselekedet után szokott osztályrészül jutni.

12.

(1) Hellasz és Kis-Ázsia minden városa tisztelettel tekint Perszeusz fenségére. (2) Ő, Eumenész nem is tudja megítélni, miféle érdemeiért, miféle nagylelkűségéért tartják őt ennyire nagyra ; azt sem tudja biztosan megmondani, hogy egyfajta szerencse kíséri-e, vagy pedig – amit ő szinte fél kimondani – a rómaiak iránti gyűlöletének köszönheti népszerűségét. (3) Még a királyok között is nagy a tekintélye. Szeleukosz lányát úgy vette feleségül,[2] hogy szinte az ő kezét kérték meg; húgát úgy adta hozzá Prusziaszhoz,[3] hogy az könyörögve kérte tőle ezt a kegyet. (4) Mindkét menyegzőn számtalan követség fejezte ki jókívánságait és hozta el ajándékát, és a szertartást mintegy a legtekintélyesebb népek áldásával ülték meg.

(5) A boiót szövetséget Philipposz hiába próbálta megnyerni magának, sohasem sikerült rávennie egy írásban rögzített baráti szerződésre. (6) Most három helyen is látható a Perszeusszal kötött szerződésüket megörökítő felirat: az egyik példány Thébaiban, a másik Délionnál, ebben a fenséges és sűrűn látogatott szentélyben, a harmadik Delphoiban. Az akháj szövetség gyűlésén pedig majdnem odáig fajult a helyzet, hogy beengedték őt Akhaiába, de ezt végül megaka-

[1] Vö. XL. 57.

[2] Perszeusz 178-ban vette feleségül Laodikét, IV. Szeleukosz lányát.

[3] II. Prusziaszról, I. Prusziasz fiáról van szó (ur. Kr. e. 182–179).

dályozta néhány ember, akik fenyegető hangon Róma hatalmára hivatkoztak. (7) Viszont, Herculesre, az ő, Eumenész tiszteletére emelt emlékműveket – pedig nehéz volna eldönteni, hogy a szövetség egészével vagy egyes polgáraival tett-e több jót – részben közömbösségből és lustaságból elhanyagolják, részben eltávolították, mintha ellenségük volna. Az aitólokról pedig köztudott, hogy belső lázongásaik idején nem a rómaiak, hanem Perszeusz katonai segítségét kérték.[1]

(8) Ezekre a szövetségi és baráti kapcsolatokra támaszkodva annyira felkészítette országát a háborúra, hogy nem is szorul külső segítségre. 30 000 gyalogosa és 5000 lovasa számára tíz évre elegendő gabonát halmozott fel, hogy ne kelljen gabonát rabolnia se baráti, se ellenséges földekről. (9) Pénze már most annyi van, amennyiből – a makedón csapatokat nem számítva – 10 000 zsoldos tíz évi zsoldja kitelik, nem is szólva a királyi fémbányákból származó államjövedelemről. (10) Fegyverraktáraiban annyi a fegyver, hogy háromszor ekkora hadseregnek is elég volna. Ha pedig Makedónia emberanyag-készletei kimerülnének, kiapadhatatlan forrásként ott van számára a leigázott Thrákia.[2]

13.

(1) Beszédét buzdító szavakkal fejezte be:

„Mindezt nem bizonytalan híresztelések alapján mondom el nektek, atyák és összeírtak, amelyeknek túl könnyen hitelt adtam, mert akartam, hogy az ellenségem ellen felhozott vádak igazak legyenek. Ezek saját hírszerző és felderítő tevékenységem eredményei, mintha ti küldtetek volna el engem kémkedni, és most arról számolnék be, amit saját szememmel láttam. (2) Nem jöttem volna ide, otthagyva birodalmamat, amelyet ti tettetek naggyá és kiválóvá, és nem vállaltam volna ekkora tengeri utat csak azért, hogy légbőlkapott híreket hozzak nektek, és ezzel saját magamat járassam le.

(3) Láttam, ahogy Kis-Ázsia és Hellasz legtekintélyesebb városai napról napra jobban kimutatják a foguk fehérjét, és ha lehetőségük nyílik rá, olyan messzire fognak elmenni, ahonnan már nincs visszatérés. (4) Láttam, hogy Perszeusz nem képes megmaradni a makedón birodalom határai között, hanem egyes területeken fegyverrel üt rajta, másokat, amelyeket nem lehet erőszakkal leigázni, kedvezés és szívességek révén kerít hatalmába. (5) Láttam, milyen méltánytalan ez a helyzet, hogy míg ő háborúra készül ellenetek, ti biztosítjátok számára a gondtalan békét – bár ahogy elnéztem, nemcsak készülődik, hanem jóformán már meg is kezdte a háborút.

[1] Vö. XLII. 42. 4.

[2] Kr. e. 181-re Thrákiának a Haimosztól délre eső része nagyrészt függő helyzetbe került Makedóniától, vagy legalábbis szövetségre lépett vele.

Szövetségeseteket és barátotokat, Abrupoliszt elűzte birodalmából;[1] (6) egy másik szövetségeseteket és barátotokat, az illír Arthetauroszt meggyilkoltatta, mert megtudta, hogy egyet-mást megírt nektek.[2] (7) Eltétette láb alól a thébai Euerszaszt és Kallikritoszt,[3] városuk vezető embereit, mivel a boiótok gyűlésén túlságos szókimondással beszéltek ellene, és kijelentették, hogy értesíteni fognak benneteket arról, mi folyik ott. (8) A szerződést megszegve[4] segítséget nyújtott a büzantioniaknak, háborút indított Dolopia ellen, seregével mélyen behatolt Thesszáliába és Dóriszba, hogy a belháborúban a hitványabb felet támogatva meggyengítse a derekabbat. (9) Thesszáliában és Perrhaibiában mindent felkavart és a feje tetejére állított: kilátásba helyezte az adósságok eltörlését, hogy lekötelezze magának az adósok tömegét, és az ő segítségükkel lesújthasson az előkelőkre.

(10) Ti mindezt egy szó nélkül tűrtétek, ezért látva, hogy átengedtétek neki Hellaszt, meg van győződve róla, hogy mindaddig nem ütközik fegyveres ellenállásba, amíg át nem kel Itáliába. (11) A ti dolgotok megítélni, hogy ez milyen kihatásssal van biztonságotokra és becsületetekre; én azonban szégyenletesnek tartottam volna magamra nézve, ha Perszeusz előbb érkezik meg Itáliába, hogy támadást indítson, mint én, a szövetségesetek azzal a figyelmeztetéssel, hogy legyetek óvatosak. (12) Miután teljesítettem elkerülhetetlen kötelességemet, és mondhatni, felszabadítottam, megkönnyítettem lelkiismeretemet, mi egyebet tehetnék még, mint hogy arra kérjem az isteneket és istennőket: legyen gondotok magatokra, államotokra és ránk, szövetségeseitekre és barátaitokra, akiknek sorsa a tiétektől függ?"

14.

(1) Ez a beszéd nagy hatást tett az atyákra és összeírtakra.[5] Egyelőre azonban semmit nem engedtek kiszivárogni, csak annyit, hogy a király járt a Curiában; ilyen nagy titoktartás övezte a Curiában lefolyt tanácskozásokat. Csak a háború befejezése után került napvilágra, hogy mit mondott a király, és milyen választ kapott.

[1] Abrupolisz a thrák szapaioszok fejedelme volt, aki Philipposz király halála után betört Makedóniába, hogy megszerezze a Pangaiosz-hegy bányavidékét (vö. XLII. 41. 11). Végül alulmaradt Perszeusszal szemben.

[2] Lásd még XLII. 40. 5, 41. 5–8.

[3] Lásd még XLII. 41. 5.

[4] Lásd XXXIII. 30. 6, a hozzá fűzött jegyzettel.

[5] Az Eumenész beszédében összefoglalt vádak jelennek meg egy propagandisztikus céllal állított delphoi feliratban (SIG 643), amely a rómaiak Perszeusz elleni vádjait foglalja össze.

(2) Néhány nap múlva Perszeusz követeit fogadta a *senatus*. Mivel azonban Eumenész király eleve ellenük hangolta nemcsak a hallgatóság fülét, de a szívét is, a követek védekezése és könyörgése teljesen hatástalan maradt, (3) sőt Harpalosz, a követség vezetője még fel is ingerelt mindenkit kihívó magatartásával. Így szólt: A király minden erejével igyekszik meggyőzni a *senatus*t, hogy egyetlen szava vagy tette sem volt ellenséghez méltó, (4) de ha úgy látja, hogy a rómaiak makacsul keresik a okot a háborúra, bátran megvédi magát. A hadiszerencse mindenkié, és a háború végeredménye kiszámíthatatlan.

(5) Hellasz és Kis-Ázsia minden államát érdekelte, mit végeztek a *senatus*ban Perszeusz követei és Eumenész, és mivel úgy vélték, hogy a király odautazásának hatására elkezdődik majd valami, a legtöbb város különböző ürügyekkel követeket küldött Rómába. (6) Eljött a rhodosziak követsége is, amelynek vezetője[1] biztos volt abban, hogy Eumenész az ő államukat is belekeverte Perszeusz ellen felhozott vádjaiba. (7) Ezért pártfogók és vendégbarátok révén minden módon igyekezett kieszközölni, hogy a *senatus* előtt vitába bocsátkozhasson Eumenésszel. (8) Miután ezt nem tudta elérni, féktelen szókimondással támadta a királyt, hogy ő biztatta fel a lükiai népet a rhodosziak ellen, (9) és jobban elnyomja Kis-Ázsiát, mint korábban Antiokhosz.

Honfitársai hangulatát jól tükröző beszéde, amelyet Kis-Ázsia népei is szívesen hallottak – Perszeusz ugyanis már itt is kezdett népszerűvé válni –, a *senatus*ban ellenérzést keltett, és nem használt sem neki magának, sem államának. (10) Az Eumenész ellen folyó szervezkedés pedig csak növelte a rómaiak jóindulatát iránta. Így aztán elhalmozták őt a megbecsülés minden jelével, és a legnagyszerűbb ajándékokat kapta, köztük egy *curulis*i széket és egy elefántcsont jogart.

15.

(1) A követségek elbocsátása után Harpalosz már sietett is vissza Makedóniába, ahogy csak tőle telt, és jelentette a királynak, hogy amikor hazaindult, a rómaiak még nem készültek ugyan a háborúra, (2) de olyan ellenséges hangulatban voltak, hogy szemmel láthatóan nem fognak sokáig késlekedni. A király, nem szólva arról, hogy maga is erre számított, már maga is kívánta a háború kitörését, mert úgy érezte, most van ereje teljében. (3) Főleg Eumenész ellen acsarkodott. Hogy a háborút az ő vére ontásával kezdje meg, megbízta a krétai Euandroszt, a segédcsapatok vezérét és három, az efféle aljas szolgálatokban jártas makedónt, hogy gyilkolják meg a királyt. Levelet küldött velük Praxó nevű vendégbarátnőjének Delphoiba, aki tekintélye és vagyona miatt nagy tiszteletben

[1] A követség vezetőjének nevét tartalmazó rész szövegromlás miatt értelmezhetetlen.

állt a városban. (4) Eumenész ugyanis köztudottan Delphoiba készült, hogy áldozatot mutasson be Apollónnak.

Euandrosz és az orgyilkosok megelőzték Eumenészt. Tervük végrehajtásához már nem is kerestek mást, csak egy alkalmas helyszínt; ezért bejárták az egész környéket. (5) A Kirrhától a templomba felvezető út mentén, még a sűrűn beépített terület előtt állt egy fal, a földből kissé kiemelkedő ösvény bal oldalán. Az ösvényen itt csak egyesével lehetett haladni, jobb oldalán pedig egy földomlás nyomán meredek falú szakadék tátongott. (6) E mögé a fal mögé rejtőztek el, és lépcsőket építettek hozzá, hogy innen mint valami várfalról támadják meg hajítófegyvereikkel az előttük elhaladó királyt.

(7) A királyt, amikor a tengerpartról elindult felfelé, még bizalmasai és testőrei serege vette körül, de azután a szűk úton egyre keskenyebbé vált a menet. (8) Amikor ahhoz a ponthoz értek, ahol már csak egyesével haladhattak, először Pantaleón, az egyik előkelő aitól lépett az ösvényre, akivel a király éppen beszélgetett. (9) Ekkor előbukkantak a merénylők, és két hatalmas sziklát hengerítettek rájuk. Az egyik a király fejét, a másik a vállát találta el. (10) Elvesztette az eszméletét, és lezuhant az út menti lejtőn. Miközben ott hevert, még több sziklát gurítottak rá, amelyek maguk alá temették.[1] A többiek szétfutottak, amikor látták, hogy lezuhant, még bizalmasai és testőrei is; egyedül Pantaleón maradt ott elszántan, hogy megvédje a királyt.

16.

(1) A merénylők, noha gyorsan megkerülhették volna a falat, és leszaladhattak volna, hogy végezzenek a sebesülttel, inkább felmenekültek a Parnasszosz csúcsára, mint akik jól végezték dolgukat. Annyira siettek, hogy egyik társukat, aki az úttalan és meredek terepen nem tudta tartani velük a lépést, és akadályozta őket a menekülésben, inkább megölték, hogy fogságba ne essen és árulójukká ne váljon.

(2) A királyhoz először bizalmasai rohantak oda, majd testőrei és a szolgák is. Amikor felemelték, sebesülése miatt nem volt eszméleténél, és nem érzékelt semmit a külvilágból, (3) de mivel lélegzett és meleg volt a teste, látták, hogy még nem halt meg – bár jóformán semmi remény nem volt arra, hogy életben is marad. (4) Néhány testőr a merénylők nyomába eredt, felkapaszkodtak a Parnasszosz ormára, de hiába fáradtak, dolguk végezetlenül tértek vissza.

[1] Egyes kutatók pusztán Eumenész propagandaeszközének tartják a merényletről szóló történetet, és arra gyanakodnak, hogy a királyt egy egyszerű – Delphoi környékén amúgy is gyakori – hegyomlás során érte baleset.

(5) A makedónok, amilyen átgondoltan és merészen fogtak bele a merényletbe, éppoly tervszerűtlenül és gyáván hagyták félbe. (6) Másnap, amikor a király magához tért, bizalmasai levitték a hajójához. Innen Korinthoszba hajóztak, majd átszállították a hajókat az Iszthmoszon, és folytatták útjukat Aiginára. (7) Itt teljes titokban ápolták, senkit nem engedtek a közelébe, így Kis-Ázsiában már halálhíre kelt. (8) Ennek Attalosz is hamarabb hitelt adott, mint jó testvérnek illett volna: olyan hangon beszélt bátyja feleségével és a vár parancsnokával, mintha máris ő volna a trón kétségtelen örököse. (9) Ez később Eumenésznek is fülébe jutott, és noha elhatározta, hogy némán eltűri, mintha nem is tudna róla, mégis, mihelyt újra találkoztak, nem tudta megállni, hogy testvére szemére ne vesse, milyen túlzott sietséggel tett ajánlatot az ő feleségének.[1]

Eumenész halálhíre Rómába is eljutott.

17.

(1) Ekkoriban tért vissza Hellaszból Gaius Valerius, akit követként küldtek oda, hogy tájékozódjon az ottani helyzetről, és derítse fel Perszeusz király terveit. Beszámolója mindenben egybevágott az Eumenész által felhozott vádakkal. (2) Delphoiból magával hozta Praxót is, akinek háza a merénylők búvóhelyéül szolgált, Brundisiumból pedig Lucius Rammiust, aki a következőkről tett bejelentést.

(3) Rammius Brundisium legelőkelőbb embere volt, ő szokta házában vendégül látni az összes római vezért és követet, sőt a külföldi népek legkiválóbbjait is, elsősorban a királyok embereit. (4) Így ismerkedett meg a távolból Perszeusszal. Levelet kapott tőle, amelyben a király közelebbi barátságot és ennek nyomán felemelkedést ígért neki. Rammius erre elutazott a királyhoz. Hamarosan meghitt jóbarátként bántak vele, és a bizalmas megbeszélésekbe is jobban belevonták, mint szerette volna. (5) A király ugyanis rendkívüli jutalmak ígéretével arra akarta rábírni, hogy ha már úgyis minden római hadvezér és követ nála szokott megszállni, mérgeztesse meg azokat, akiknek a nevét ő majd írásban megadja neki. (6) Tudja – mondta –, hogy a méreg beszerzése rendkívül sok nehézséggel és veszéllyel jár, és többeknek is tudomása szokott lenni róla; sőt még az eredmény is bizonytalan, mert megfelelően hatékonynak kell lenniük a cél eléréséhez, de ugyanakkor biztonságosnak is, hogy le ne lepleződjön a dolog. (7) Ő majd ellátja olyan méreggel, amely sem a bevétele közben, sem utána nem fedezhető fel semmiféle ismertetőjel alapján.

[1] Plutarkhosz tudósítása szerint (*A testvéri szeretetről* 489d 8–f 7) Attalosz nemcsak ajánlatot tett Eumenész vélt özvegyének, Sztratonikének, hanem valóban feleségül is vette.

(8) Rammius félt, hogy ha nemet mond, ő lesz az első kísérleti alany; ezért megígérte, hogy együttműködik, majd elutazott. De nem akart visszatérni Brundisiumba, amíg nem találkozott Gaius Valeriusszal, aki a hírek szerint Khalkisz közelében járt követségben. (9) Először neki jelentette a dolgot, majd felszólítására vele tartott Rómába. Itt bevezették a Curiába, ahol részletesen beszámolt a történtekről.

18.

(1) Az Eumenésztől szerzett értesüléseken kívül az ő szavai is siettették Perszeusz ellenséggé nyilvánítását, mivel látták, hogy nemcsak szabályos háborúra készül királyi fennhéjázással, de emellett semmiféle titkos gaztettől, orgyilkosságtól, méregkeveréstől sem riad vissza. (2) A háború vezetését az új *consul*oknak tartották fenn. Rövid távon azonban úgy döntöttek: Gnaeus Sicinius *praetor*, aki a polgárok és idegenek közti jogvitákat intézte, sorozzon katonákat, (3) ezeket vigyék Brundisiumba, és minél előbb szállítsák át az épeiroszi Apollóniába, hogy ott megszállják a tengerparti városokat, amelyek így a *consul*nak, aki majd a makedón hadszínteret kapja, biztonságos kikötőhelyként szolgálnak majd, ahol nyugodtan partra teheti csapatait.

(4) Eumenésznek a kockázatos és bonyolult gyógykezelés miatt jó ideig Aiginán kellett időznie. Mihelyt egészségének kockáztatása nélkül tehette, Pergamonba utazott, és mivel a régi gyűlölet mellett még Perszeusz legutóbbi gaztette is bőszítette, teljes erővel készült a háborúra. (5) Itt látogatták meg a Rómából érkező követek, és gratuláltak neki, hogy megmenekült az életveszélyből.

(6) Mivel a makedón háborút a következő évre halasztották, és a többi *praetor* is elutazott már provinciájába, Marcus Iunius és Spurius Lucretius, akik Hispánia két felét kapták provinciául, addig ostromolták a *senatus*t kérésükkel, amíg meg nem szavaztak nekik seregükhöz kiegészítésül 3000 gyalogost és 150 lovast a római légiókba; (7) a szövetséges csapatokhoz pedig 5000 gyalogost és 300 lovast kellett kiállíttatniuk a szövetségesekkel. Ezek a csapatok hajóztak át Hispániába az új *praetor*okkal.

19.

(1) Ebben az évben, mivel a campaniai föld nagy része, amelyet megkülönböztetés nélkül mindenféle magánemberek vettek birtokukba, Postumius *consul* felülvizsgálatának köszönhetően ismét állami tulajdonba került, Marcus Lucretius nép*tribunus* törvényjavaslatot terjesztett elő, hogy a campaniai földet a *censor*ok adják ki haszonbérbe. (2) Ez ugyanis Capua elfoglalása után oly sok éven át nem történt meg, hogy magánemberek kapzsisága vehette birtokába a gazdátlan területet.

(3) A Perszeusz elleni háborút a *senatus* már elhatározta, de még nem üzente meg, és most várakozással figyelte, hogy melyik király választja a rómaiak barátságát és melyik Perszeuszét. Ekkor érkeztek Rómába Ariarathész követei, magukkal hozva a király kisfiát. (4) Elmondták, hogy a király azért küldte fiát Rómába, hogy itt nevelkedjen, és már gyermekkorában megismerkedjen a római szokásokkal és emberekkel; (5) azt kéri, ne csak vendégbarátai viseljék gondját, de törődjön vele, mintegy gyámkodjon fölötte a római állam is. – (6) Ez a követség megörvendeztette a *senatus*t. Úgy döntöttek, hogy Gnaeus Sicinius *praetor* rendeztessen be egy házat, ahol a király fia és kísérői jól ellakhatnak.[1]

A thrákok közül a maidosz, kepnatosz és asztiosz törzs is követséget küldött Rómába, kérve, hogy kössenek velük szövetséget és barátságot. Kérésüket teljesítették, a követeknek pedig fejenként 2000[2] bronzpénzt küldtek ajándékba. (7) A rómaiak örültek, hogy legalább ezekkel a népekkel szövetséget kötöttek, hiszen Thrákia ott van Makedónia hátában. Hogy azonban Kis-Ázsiában és a szigeteken is tisztában legyenek a helyzettel, odaküldték követségbe Tiberius Claudius Nerót és Marcus Decimiust, (8) azzal az utasítással, hogy menjenek el Krétára és Rhodoszra, újítsák meg velük a barátságot, és egyúttal derítsék fel, hogy Perszeusz király nem hangolta-e a rómaiak ellen szövetségeseiket.

20.

(1) Miközben a polgárság aggódva tekintett az új háború elé, egy éjszakai viharban egy villámcsapás teljes egészében szétrombolta a Capitoliumon azt a döfőorrokkal díszített oszlopot, amelyet az I. pun háborúban Marcus Aemilius *consul* állíttatott, akinek Servius Fulvius volt a tiszttársa [255]. Az eseményt csodajelnek tekintették, és előterjesztést tettek róla a *senatus*ban. (2) Az atyák úgy döntöttek, hogy a dolgot terjesszék a *haruspex*ek elé, és a *decemvir*ek is tekintsenek bele a sorskönyvekbe.

(3) A *decemvir*ek bejelentették, hogy a várost meg kell tisztítani, könyörgést és esdeklést kell tartani, kifejlett jószágokat kell áldozni Rómában a Capitoliumon és Campaniában a Minerva-foknál, és mielőbb tíznapos játékokat kell rendezni a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. (4) Mindezt gondosan teljesítették.

[1] Szicíliai Diodórosz párhuzamos elbeszélése (XXXI. 19. 7) szerint Ariarathész nemcsak azért küldte Rómába hasonló nevű fiát, hogy ezzel biztosítsa Rómát hűségéről, hanem még inkább azért, hogy – mivel a gyermek valójában nem tőle származott – eltávolítsa őt a törvényes trónörökös útjából.

[2] A szám fele kiesett a kéziratokból, csak annyi biztos, hogy valahány ezer szerepelt a szövegben.

A *haruspex*ek azt a szakvéleményt adták, hogy a csodajel jóra fog fordulni: a határok kiterjesztését és az ellenség pusztulását jelenti, mivel a vihar által szétszórt döfőorrok az ellenségtől származó fegyverzsákmány voltak.

(5) Ehhez még több csodajel is járult, ami növelte a lelkekben a vallásos aggodalmat. Jelentették, hogy Saturniában a városra három napon át véres eső esett; Calatiában háromlábú szamár született, és egyetlen villámcsapás elpusztított egy bikát és öt tehenet; Auximumban pedig földeső esett. (6) Ezeket a csodajeleket is áldozati szertartásokkal hárították el, és egynapos könyörgést és áldozati ünnepet rendeltek el.

21.

(1) A *consul*ok még mindig nem utaztak el provinciájukba, mert sem ők nem voltak hajlandóak eleget tenni a *senatus* kívánságának, hogy terjesszék eléjük Marcus Popillius ügyét, sem az atyák nem engedtek abból, hogy addig más ügyben nem hoznak döntést. (2) Popilliusszal szemben tovább növelte az ellenszenvet levele, amelyben tudatta, hogy *proconsul*ként újabb csatát vívott a statellumi ligurokkal, és 6000 embert ölt meg közülük. A jogtalan háború miatt a többi ligur törzs is fegyvert ragadott. (3) Ekkor aztán már nemcsak a távollévő Popilliust gyalázták a *senatus*ban, amiért az isteni és emberi jog ellenére háborút kezdett azok ellen, akik már megadták magukat, és ezzel a lecsillapított törzseket is lázadásra ingerelte, de a *consul*okat is, amiért nem utaznak el provinciájukba.

(4) Az atyák egyetértésén felbátorodva Marcus Marcius Sermo és Quintus Marcius Scylla nép*tribunus*ok bejelentették, hogy megbírságolják a *consul*okat, ha nem indulnak el provinciájukba, és felolvastak egy törvényjavaslatot a *senatus*ban, amelyet a nép elé akartak terjeszteni a meghódolt ligurok ügyében. (5) Ez arról szólt, hogy ha a meghódolt statellumiak közül valaki nem nyeri vissza szabadságát a következő augusztus 1-jéig, akkor a *senatus* eskütétel után[1] jelöljön ki egy megbízottat, hogy derítse ki, kinek a rosszhiszeműsége folytán jutott rabszolgasorsra az illető, és büntesse meg a felelőst. A javaslatot ezután a *senatus* jóváhagyásával a nép elé terjesztették.

(6) A *senatus* még a *consul*ok elutazása előtt fogadta Bellona szentélyében Gaius Cicereius előző évi *praetor*t. (7) Ő beszámolt korzikai tevékenységéről, majd miután hiába folyamodott diadalmenetért, végül az Albai-hegyen tartotta meg azt – addigra ugyanis már kialakult az a szokás, hogy ott állami jóváhagyás nélkül is meg lehet rendezni.

[1] A *senatus* tagjainak fontosabb határozatok előtt esküt kellett tenniük.

(8) A köznép nagy többséggel elfogadta és néphatározat érvényére emelte a ligurok ügyében előterjesztett Marcius-féle javaslatot. A néphatározat alapján Gaius Licinius *praetor* kérdést intézett a *senatus*hoz, hogy ki vezesse a vizsgálatot, és az atyák úgy rendelkeztek, hogy vezesse ő maga.

22.

(1) Ekkor a *consul*ok végre elutaztak provinciájukba, és átvették a hadsereget Marcus Popilliustól. (2) Marcus Popillius azonban nem mert visszatérni Rómába, hiszen a *senatus* szembenállt vele, a nép még annál is dühösebb volt rá, és az előtt a *praetor* előtt kellett volna védekeznie, aki a *senatus* véleményét kérte az ő személye elleni vizsgálat ügyében. (3) Időhúzásának azonban elébe vágtak a nép*tribunus*ok egy újabb tervezett javaslat bejelentésével, mely szerint ha november 13-áig nem lép be Róma területére, Gaius Licinius a távollétében tartja meg a tárgyalást és hirdet ítéletet. (4) Ezzel sikerült hazakényszeríteni.

A *senatus*ban rendkívül ellenséges hangulat fogadta. (5) Többen is ízekre szedték gyalázkodó szavaikkal, majd a következő határozatot hozta a *senatus*: Gaius Licinius és Gnaeus Sicinius *praetor*ok szabadítsák fel a rabszolgasorból azokat a ligurokat, akik Quintus Fulvius és Lucius Manlius *consul*sága [179] után nem voltak a római nép ellenségei, és Gaius Popillius *consul* adjon nekik földet a Pón túl. (6) Ez a *senatus*i határozat sok ezer embernek adta vissza szabadságát, és miután átszállították őket a Pón, földet osztottak nekik.

(7) Marcus Popilliusnak a Marcius-féle javaslat értelmében Gaius Licinius előtt kellett védekeznie kétszer is. A *praetor*, hogy kedvében járjon a távollévő *consul*nak, engedett a Popillius család kérésének, és harmadszorra március idusára idézte meg a vádlottat, mert ezen a napon kellett hivatalba lépniük az új főtisztségviselőknek; így ő mint magánember akkor már nem hozhatott ítéletet. (8) Így hiúsították meg csalárdul a ligurok érdekében tett javaslat végrehajtását.

23.

(1) Ebben az időben Rómában tartózkodott egy karthágói követség és Gulussa, Massinissa fia, akik szenvedélyes vitákat folytattak a *senatus* előtt. (2) A karthágóiak felpanaszolták, hogy Massinissa azon a földsávon kívül, amelynek ügyében már korábban is érkeztek oda római megbízottak helyszíni szemlére,[1] az elmúlt két évben több mint 70 várost és erődítményt vett birtokba a karthágóiak földjén fegyveres erőszakkal. Ezt ő, akinek nincs vesztenivalója, könnyen megteheti – mondták. – (3) A karthágóiakat gúzsba köti a szerződés, a szájukat sem

[1] Vö. XL. 17. 1–6.

nyithatják ki, hiszen határaikon kívül tilos hadműveleteket folytatniuk,[1] (4) és noha jól tudják, hogy a numidák kiűzése még saját határaikon belüli háborúnak számítana, mégis visszatartja őket a békeszerződésnek az az egyértelmű rendelkezése, amely kifejezetten megtiltja, hogy a római nép szövetségesei ellen háborút viseljenek.[2]

(5) De most már nem tűrhetik tovább a király gőgjét, kegyetlenségét, mohóságát – folytatták. – Azért küldték őket ide, hogy megkérjék a *senatus*t, tegye meg nekik a következő három dolog egyikét: (6) vagy döntse el részrehajlás nélkül, hogy meddig terjed szövetségesük, a király tulajdona és meddig a karthágói népé; vagy engedje meg a karthágóiaknak, hogy jogos és igazságos háborúban megvédjék magukat a jogtalan támadás ellen; vagy legvégső esetben, ha fontosabbnak tartja kapcsolatait, mint az igazságot, egyszer s mindenkorra határozza meg, mit akar a máséból odaajándékozni Massinissának. (7) A rómaiak bizonyára mértékletesebbek lesznek az adományozásban, és számon tartják, mit adtak oda, a királyt viszont saját önkényes elhatározásán kívül semmi sem korlátozza. Ha egyik kérésük sem teljesül, (8) és ha vétkeztek valamiben azóta, hogy Publius Scipio megadta nekik a békét, inkább a rómaiak büntessék meg őket! (9) Ők inkább választanák a védett szolgaságot a római uralom alatt, mint a Massinissa önkényének kiszolgáltatott szabadságot; (10) sőt végső soron jobb lenne számukra egyszer elpusztulni, mintsem hogy a legkegyetlenebb hóhér kénye-kedve szerint vegyenek még levegőt is.

Azzal könnyezve a földre borultak, és ahogy ott hevertek, éppen olyan <ellenszenvet>[3] keltettek a királlyal szemben, mint amekkora <szánalmat> maguk iránt.

24.

(1) Az atyák úgy gondolták, megkérdezik Gulussát, van-e hozzáfűznivalója, vagy ha inkább azzal kezdené, mondja el, milyen ügyben érkezett Rómába.

(2) Gulussa így felelt: Nem könnyű olyan ügyről tárgyalnia, amelyre vonatkozóan semmiféle utasítást nem kapott apjától, de apja sem tudott volna egykönnyen utasítást adni, hiszen a karthágóiak egy szót sem szóltak arról, hogy miről akarnak tárgyalni, de még arról sem, hogy Rómába készülnek. (3) Vezetőik Aesculapius szentélyében[4] több éjszakán át tanácskoztak titokban, amiről

[1] Vö. XXX. 37. 4.

[2] Ez a feltétel ilyen formában nem szerepel sem Liviusnál (XXX. 37. 1–6), sem Polübiosznál (XV. 18), de annyira evidensnek tűnik, hogy nincs okunk kétségbe vonni Livius állítását.

[3] Az eredeti szöveg hiányos; a fordítás Sigonius kiegészítése alapján áll.

[4] Lásd a XLI. 22. 2 jegyzetét.

semmi nem szivárgott ki azon kívül,[1] hogy titkos megbízatással követeket küldenek Rómába. (4) Épp ezért küldte őt ide apja, hogy arra kérje a *senatus*t: ne higgyen közös ellenségeik vádaskodásának, akik csakis a római nép iránti állhatatos hűsége miatt gyűlölik őt.

(5) Miután a *senatus* mindkét felet meghallgatta, az elé terjesztett karthágói követelések ügyében a következő választ fogalmazta meg: (6) Úgy látják jónak, hogy Gulussa azonnal utazzon haza Numídiába, és mondja meg apjának, hogy a karthágóiak panaszainak ügyében mielőbb küldjön követeket Rómába, és a karthágóiaknak is szóljon, hogy jelenjenek meg a döntőbíráskodáson. (7) Ők Massinissa megbecsülésének érdekében sok mást megtettek, amit megtehettek, és ez így lesz a jövőben is, de a jogot nem rendelik alá a jóindulatnak. (8) Úgy akarják, hogy mindkét fél birtokai addig terjedjenek, ameddig valóban az övék a föld, és nem tervezik, hogy új határokat jelölnek ki, hanem a régieket tartatják tiszteletben. (9) Nem azért hagyták meg a legyőzött karthágóiaknak városukat és földjüket, hogy békeidőben jogtalanul elragadják tőlük azt, amit a hadijog alapján nem vettek el.

(10) Ezzel bocsátották el a királyfit és a karthágóiakat. Szokás szerint mindkét követséget megajándékozták, és egyéb tekintetben is szívélyesen gondoskodtak ellátásukról.

25.

(1) Ekkoriban tért vissza Gnaeus Servilius Caepio, Appius Claudius Cento és Titus Annius Luscus, akiket azért küldtek Makedóniába, hogy elégtételt kérjenek, és felmondják a barátságot a királlyal. (2) Ahogy szép sorjában beszámoltak a látottakról és hallottakról, még jobban felingerelték a Perszeusszal szemben már amúgy is ellenséges *senatus*t. Beszámolójuk így szólt:

Látták, hogy Makedónia minden városában teljes erővel készülnek a háborúra. (3) Amikor megérkeztek a királyhoz, napokon keresztül nem kaptak kihallgatást. Már lemondtak a tárgyalásról és hazaindultak, amikor végre visszahívták az útról és a király elé vezették őket.

(4) Beszédük foglalata ez volt: A római nép szerződést kötött Philipposszal, majd Perszeusszal is megújította azt apja halála után.[2] Ez a szerződés kifejezetten megtiltja, hogy határain kívül háborút viseljen, és fegyverrel zaklassa a római nép szövetségeseit. – (5) Ezután felsoroltak neki mindent, amit nemrég saját fülükkel hallottak a *senatus*ban Eumenész minden részletében valós és biztos

[1] A fordítás Drakenborch szövegjavításán alapul.

[2] Vö. XL. 58. 9.

értesüléseken nyugvó beszámolójából, (6) valamint azt, hogy a király Szamothrakén több napon át titkos tanácskozást folytatott a kis-ázsiai városok követségeivel. (7) A *senatus* elvárja – mondták neki –, hogy a király ezekért a jogtalanságokért elégtételt adjon, és visszaadja a rómaiaknak és szövetségeseiknek mindazt, amit a szerződés rendelkezései ellenére birtokában tart.

(8) A király erre először haragra gerjedt, és kemény hangon válaszolt. A rómaiak szemére hányta kapzsiságukat és gőgjüket; méltatlankodott, hogy egyik követség a másik után jön kifürkészni szavait és tetteit, mert elvárják, hogy ő minden tettét és szavát az ő intésük és parancsuk szerint alakítsa. (9) Végül, miután befejezte hosszas háborgását, visszarendelte őket másnapra azzal, hogy írásban akarja megadni a választ. (10) Másnap átadott nekik egy iratot, amelyben ez állt: Neki semmi köze az apjával kötött szerződéshez; nem azért tűrte, hogy megújítsák, mert egyetért vele, hanem mert egy újonnan trónra lépett királynak még mindent el kell tűrnie. (11) Ha új szerződést akarnak vele kötni, először meg kell egyezniük a feltételekben. Ha hajlandóak egyenjogú felekként megkötni vele a szerződést, ő is eldönti majd, mit tegyen, és nyilván ők is igyekeznek majd biztosítani saját államuk érdekeit. – (12) Ezzel kiviharzott, aztán mindenkit elkezdtek kitessékelni a palotából.

Ekkor ők kijelentették, hogy felmondják a barátságot és szövetséget. A király ennek hallatán haragra gerjedt, megállt, és tisztán, érthetően felszólította őket, hogy három napon belül hagyják el birodalma területét. (13) Így indultak haza. Sem ott-tartózkodásuk, sem távozásuk idején nem tapasztalták a legcsekélyebb vendégszeretetet vagy jóindulatot sem.

Az atyák ezután a thesszáliai és aitól követeket hallgatták meg.

(14) A *senatus* – hogy minél hamarabb kiderüljön, kik lesznek az állam új hadvezérei – úgy döntött, írnak a *consul*oknak, hogy amelyikük teheti, jöjjön Rómába a főtisztségviselők megválasztására.

26.

(1) A *consul*ok ebben az évben nemigen hajtottak végre említésre méltó cselekedetet az állam érdekében. Úgy gondolták, jobb szolgálatot tesznek az államnak, ha elfojtják és lecsillapítják az elkeseredett ligurok lázongását.

(2) Miközben mindenki a makedón háború kitörésére várt, az isszai követek Gentiosz illír királyt is gyanúba keverték. Elpanaszolták, hogy végigpusztította területüket, és hírül hozták azt is, hogy milyen bizalmas viszony van Makedónia és Illíria királyai között: (3) közös terv alapján készülnek a rómaiak elleni háborúra, Rómában pedig most is illír kémek tartózkodnak követség ürügyén, akiket Perszeusz javaslatára küldtek ide, hogy értesüljenek a fejleményekről.

(4) Az illíreket a *senatus* elé idézték. Azt állították, azért küldte őket követségbe a király, hogy tisztázzák őt, ha az isszaiak esetleg vádolják valamivel. (5) Erre megkérdezték tőlük: miért nem fordultak a főtisztségviselőkhöz, hogy szokás szerint szállást, ellátást, szórakozási lehetőséget kapjanak, és jelezzék érkezésüket és jövetelük célját? Nem tudtak összefüggő választ adni, ezért kiutasították őket a Curiából. (6) Az atyák úgy döntöttek, hogy mint olyan követeknek, akik nem kértek kihallgatást a *senatus*tól, nem is adnak nekik választ; viszont követeket küldenek a királyhoz, hogy tudassák vele, mit panaszolnak a szövetségesek, és hogy a *senatus* véleménye szerint a király méltánytalanul jár el, ha nem hagyja békén a rómaiak szövetségeseit. (7) Aulus Terentius Varrót, Gaius Plaetoriust és Gaius Cicereiust küldték el hozzá.

Kis-Ázsiából visszatértek a szövetséges királyokat sorra látogató követek, és jelentették, hogy Aiginán felkeresték Eumenészt, Szíriában Antiokhoszt, Alexandriában Ptolemaioszt. (8) Mindegyik királyt megkörnyékezték Perszeusz követei – mondták –, de ők példásan megőrizték hűségüket, és megígérték, hogy teljesítik mindazt, amit a római nép követel tőlük. Ellátogattak a szövetséges városokba is. A többiben eléggé meg lehet bízni, viszont úgy találták, hogy a rhodosziak ingadoznak, és ők is részesei Perszeusz terveinek.

(9) Rhodoszról követek érkeztek, hogy tisztázzák városukat a vádak alól, amelyekről ők is tudták, hogy széltében-hosszában elterjedtek; az atyák azonban úgy döntöttek, hogy csak az új *consul*ok hivatalba lépése után fogadják őket.

27.

(1) Úgy vélték, most már nem halogathatják tovább a háborús előkészületeket. Megbízták Gaius Licinius *praetor*t, hogy javíttassa ki a Rómában szárazdokkokban álló ötevezősoros hajók közül a még használható példányokat, és teremtsen elő összesen 50 hajót. (2) Ha nincs annyi, írjon Szicíliába tiszttársának, Gaius Memmiusnak, hogy javíttassa ki és helyezze készenlétbe a Szicíliában található hajókat, hogy ezeket minél hamarabb Brundisiumba lehessen küldeni. (3) Gaius Licinius *praetor* utasítást kapott, hogy 25 hajóra való legénységet sorozzon a rabszolgasorból felszabadított római polgárok közül, Gnaeus Sicinius pedig arra, hogy kötelezze a szövetségeseket ugyancsak 25 hajó legénységének a kiállítására, és követeljen a latin szövetségesektől 8000 gyalogost és 400 lovast.

(4) Aulus Atilius Serranus előző évi *praetor*t szemelték ki arra a feladatra, hogy Brundisiumban átvegye ezeket a csapatokat, és átküldje Makedóniába. (5) Hogy Gnaeus Sicinius *praetor* az átszállításra felkészítve kapja meg seregét, Gaius Licinius *praetor* a *senatus* megbízásából írt Gaius Popillius *consul*nak, hogy a II. légiót, amely a legrégebb óta szolgált Liguriában, 4000 latin szövetséges

gyalogossal és 200 lovassal együtt szintén rendelje Brundisiumba február 13-ára. (6) Gnaeus Siciniusnak ezzel a hajóhaddal és hadsereggel kellett tartania a makedóniai hadszínteret, amíg utódja meg nem érkezik, és ehhez egy évre meghosszabbították fővezéri megbízatását.

A *senatus* összes döntését buzgón végrehajtották. (7) A javítóműhelyekből 38 ötevezősoros hajót sikerült vízre bocsátani; Lucius Porcius Licinust bízták meg, hogy vigye őket Brundisiumba. A további 12 hajó Szicíliából érkezett. (8) Apuliába és Calabriába három megbízottat küldtek – Sextus Digitiust, Titus Iuventiust és Marcus Caeciliust –, hogy gabonát vásároljanak fel a hadsereg és a hajóhad számára. Amikor Gnaeus Sicinius *praetor* hadvezéri köpenyt öltve elindult a Városból, és megérkezett Brundisiumba, itt már minden készen várta.

28.

(1) Gaius Popillius *consul* majdnem az év végén tért vissza Rómába, jóval később, mint a *senatus* megszabta, amely az állam érdekében kívánatosnak tartotta, hogy a küszöbönálló hatalmas háborúra tekintettel minél hamarabb válasszák meg a főtisztségviselőket. (2) Így az atyák ellenszenvvel hallgatták meg Bellona szentélyében a *consul* beszámolóját Liguriában folytatott tevékenységéről. (3) Gyakran közbe is kiabáltak vagy azt kérdezgették, miért nem adta vissza a ligurok szabadságát, akiket fivére vétkes módon rabszolgasorba kényszerített.

(4) A kitűzött napon, február 18-án megtartották a *consul*választást: (5) Publius Licinius Crassust és Gaius Cassius Longinust választották meg *consul*nak. Másnap *praetor*rá választották Gaius Sulpicius Galbát, Lucius Furius Philust, Lucius Canuleius Divest, Gaius Lucretius Gallust, Gaius Caninius Rebilust és Lucius Villius Annalist. (6) A *praetor*oknak a következő feladatköröket jelölték ki: a két igazságszolgáltatási feladatkört Rómában, Hispaniát, Siciliát és Sardiniát; egyvalakinek a működési területét nem határozták meg előre, azzal, hogy erről majd a *senatus* dönt.

(7) A *senatus* utasította a kijelölt *consul*okat, hogy hivatalba lépésük napján szabályszerűen áldozzanak kifejlett állatokat, és fohászkodjanak az istenekhez, hogy a háború, amelynek megvívását a római nép tervezi, szerencsésen végződjön. (8) Ugyanezen a napon a *senatus* úgy döntött: Gaius Popillius *consul* tegyen fogadalmat, hogy ha az állam helyzete tíz éven át nem romlik, tíz napig tartó játékokat rendeznek a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek, és ajándékokat tesznek minden isten vánkosára. (9) A *senatus* döntésének megfelelően a *consul* fogadalmat tett a Capitoliumon, hogy megrendezik a játékokat és megadják az ajándékokat abból az összegből, amelyet a *senatus* legalább 150 atya jelenlétében megszavaz. A fogadalom szövegét Lepidus *pontifex maximus* mondta elő.

(10) Ebben az évben meghalt az állam két papja: Lucius Aemilius Papus, a szent cselekményekért felelős *decemvir*ek egyike és Quintus Fulvius Flaccus *pontifex*, aki az előző évben *censor* volt. (11) Ő rút halállal végezte életét. Két fiáról, akik akkor Illíriában katonáskodtak, az a hír érkezett, hogy egyikük <meghalt, a másik> életveszélyes betegséget kapott. (12) Apjuk feje fölött összecsaptak a gyász és az aggodalom hullámai; reggel a hálószobájába belépő rabszolgák találtak rá a kötélen. Az emberek úgy tartották, hogy *censor*sága után már nem volt teljesen eszénél, és széltében-hosszában beszélték, hogy a lakinioni Iuno haragja fosztotta meg értelmétől, amiért kirabolta a szentélyét.[1] (13) Aemilius helyére Marcus Valerius Messallát választották meg *decemvir*nek, Fulvius helyett pedig Gnaeus Domitius Ahenobarbus, egy rendkívül fiatal pap lett *pontifex*.

29.

(1) Publius Licinius és Gaius Cassius *consul*sága idején [171] nemcsak Róma városa és Itália földje, hanem Európa és Kis-Ázsia minden királya és népe is a makedón–római háborúra figyelt.

(2) Eumenészt egyformán tüzelte régi gyűlölete és friss bosszúvágya, amiért Perszeusz ármánya folytán majdnem úgy végezte Delphoiban, mint valami áldozati állat.

(3) Prusziasz, Bithünia királya úgy döntött, semleges marad, és kivárja, mi lesz a vége; hiszen – gondolta – a rómaiak nem várhatják el tőle, hogy fegyvert fogjon sógora ellen,[2] Perszeuszt pedig, ha ő győz, felesége közbenjárásával ki tudja majd engesztelni.

(4) Ariarathész, Kappadókia királya saját nevében is segédcsapatokat ígért a rómaiaknak, amióta pedig rokoni kapcsolatba került Eumenésszel,[3] minden háborúra és békére vonatkozó tervét egyeztette vele.

(5) Antiokhosz Egyiptom ellen szőtt terveket, mert nem tartotta komoly ellenfélnek a kiskorú királyt és tehetetlen gyámjait. Úgy vélte, Koilé Szüria[4] kétes hovatartozása jó ürügy lesz a háborúra,[5] (6) amelyben senki nem fogja őt megakadályozni, hiszen a rómaiak a makedón háborúval lesznek elfoglalva. De azért buzgón megígért minden segítséget a háborúhoz egyrészt követei útján a *senatus*nak, másrészt a hozzá érkezett római követeknek.

[1] Vö. XLII. 3.
[2] Vö. XLII. 12. 3.
[3] Eumenész 188-ban vette feleségül Sztratonikét, Ariarathész lányát.
[4] Lásd a XXXIII. 19. 8 jegyzetét.
[5] Ez volt a VI. szíriai háború (Kr. e. 170–168).

(7) Ptolemaiosz még gyermek volt,[1] ezért mások befolyása irányította. Gyámjai[2] háborúra készültek Antiokhosz ellen, hogy biztosítsák maguknak Koilé Szüriát, de a rómaiaknak minden támogatást megígértek a makedón háborúhoz.

(8) Massinissa folyamatosan segítette a rómaiakat gabonával, és azt tervezte, hogy segédcsapatokat és elefántokat is küld a háborúba fia, Misacenes vezetésével. (9) Minden eshetőségre felkészült azonban: ha a győzelem a rómaiakhoz pártol, az ő helyzete nem változik, de nem tehet további lépéseket, hiszen a rómaiak nem fogják tűrni, hogy a karthágóiakat fegyveres támadás érje. (10) Ha viszont összeomlik a rómaiak hatalma, amely most megvédi a karthágóiakat, akkor egész Afrika az ő befolyása alá kerül.

(11) Gentiosz illír király okot adott ugyan a gyanakvásra a rómaiaknak, de nem döntötte el egyértelműen, melyik félhez pártoljon, és úgy látszott, hogy inkább hirtelen elhatározás, mint érett megfontolás alapján fog csatlakozni valamelyikhez.

(12) A thrák Kotüsz, az odrüszioszok királya a makedónok oldalán állt.

30.

(1) Míg a királyok így foglaltak állást a háborúval kapcsolatban, a szabad népeknél és törzseknél a köznép – mint általában – majdnem mindenütt a hitványabb pártján állt, azaz Perszeusszal és a makedónokkal rokonszenvezett. (2) Az előkelők körében ellentétes törekvéseket lehetett megfigyelni.

Egy részük annyira feltétlen híve volt a rómaiaknak, hogy túlzott rajongásával aláásta saját véleményének tekintélyét. (3) Csak néhányan voltak közülük, akiket a római uralom igazságossága nyert meg; annál többen vélték úgy, hogy ha kiemelkedő szolgálatot tesznek a rómaiaknak, nagy befolyásra tehetnek szert saját államukban.

(4) Más részük a királynak hízelgett. Voltak, akik félve, hogy sorsuk kilátástalanná válik adósságaik miatt, ha az állam helyzete nem változik, kétségbeesésükben teljes felfordulást akartak. Mások ingatag jellemük miatt álltak Perszeusz mellé, mivel ő kedveltebb volt a nép körében.

(5) A harmadik, legderekabb és legbölcsebb csoport, ha mindenképpen urat kellett volna választaniuk maguknak, inkább a rómaiak, mint a király fennhatósága alá szerettek volna kerülni. (6) Ha azonban szabadon megválaszthatták volna helyzetüket, szívesebben látták volna, ha egyik fél sem kerekedik felül a

[1] VI. Ptolemaiosz Philométór (ur. Kr. e. 180–145) ekkor 15 év körül lehetett.

[2] Eulaiosz és Lénaiosz – ők üzentek hadat IV. Antiokhosz Epiphanésznek.

másik rovására, hanem fennmarad az egyensúlyon alapuló béke, és a két ellenfél össze sem méri erejét. (7) Így államuk helyzete a két nagyhatalom között igen kedvező lesz – gondolták –, mert az egyik fél mindig meg fogja védeni a gyengét a másik erőszakosságától. – Mivel így vélekedtek, némán és biztonságos helyzetből szemlélték a két fél párthíveinek küzdelmét.

(8) A *consul*ok hivatalba lépésük napján a *senatus*i határozat értelmében kifejlett állatokat áldoztak az összes szentélyben, ahol az év nagyobbik részében szent lakomát szoktak rendezni, és jó előjelként feltételezve, hogy kérésüket a halhatatlan istenek kedvezően fogadták, jelentették a *senatus*nak, hogy előírás szerint áldoztak és fohászkodtak a háború sikeréért. (9) A *haruspex*ek azt a szakvéleményt adták, hogy ha valami új vállalkozásba fognak, akkor sietve vágjanak bele, mert az áldozatok győzelmet ígérnek, diadalmenetet és a határok kiterjesztését.

(10) Az atyák felszólították a *consul*okat, hogy – legyen ez jó, kedvező és szerencsés a római nép számára – a lehető leghamarabb terjesszék a nép elé a *comitia centuriatá*n a következő javaslatot: mivel Perszeusz, Philipposz fia, a makedónok királya az apjával, Philipposszal kötött és annak halála után vele is megújított szerződés ellenére fegyverrel támadott a római nép szövetségeseire, végigpusztította földjeiket, elfoglalta városaikat,[1] (11) és mivel háborút tervez a római nép ellen, erre a célra fegyvert, hadsereget és hajóhadat gyűjtött, ha mindezért elégtételt nem szolgáltat, indítsák meg ellene a háborút. – Ezt a javaslatot terjesztették a népgyűlés elé.

31.

(1) Ezután a *senatus* határozatot hozott: a *consul*ok megegyezés vagy sorsolás útján döntsék el, hogy kié lesz Itália és kié Makedónia; aki Makedóniát kapja, indítsa meg a háborút Perszeusz király és támogatói ellen, amennyiben nem adnak elégtételt a római népnek.

(2) Úgy döntöttek, négy új légiót kell sorozni, mindegyik *consul* számára kettőt. A makedóniai hadszíntérre különös figyelmet fordítottak: míg a másik *consul* légióinak létszámát a régi hagyomány szerint 5200 gyalogosban szabták meg, a makedóniai sereg számára 6000 gyalogosból álló légiókat soroztattak. Az egyes légiókhoz rendelt lovasok száma mindkét seregnél 300 volt. (3) Felemelték az egyik *consul* szövetséges seregének a létszámát is: 16 000 gyalogost és a Gnaeus Siciniusszal már átkelt 600-on kívül még 800 lovast kellett Makedóniába átszállítania. (4) Itália számára, úgy vélték, elég lesz 12 000 szövetséges gyalogos és 600 lovas. Makedónia kiemelt jelentőségét az is mutatta, hogy a

[1] Ez lett a sorsa Abrupolisz országának (lásd a XLII. 13. 5 jegyzetét).

consul 50 éves korig tetszés szerint behívhatta azokat a régi *centurió*kat és katonákat, akiket csak akart.[1]

(5) A katonai *tribunus*okkal kapcsolatban ebben az évben a makedón háború miatt annyi újítás történt, hogy a *consul*ok a *senatus* határozata alapján javaslatot terjesztettek a népgyűlés elé: ebben az évben ne szavazással válasszák meg a katonai *tribunus*okat,[2] hanem bízzák kinevezésüket a *consul*ok és *praetor*ok saját belátására és döntésére.

(6) A *praetor*ok között így osztották el a fővezéri hatásköröket: Akinek a sorsolásnál az a feladat jut, hogy oda menjen, ahová a *senatus* jónak látja, utazzon el Brundisiumba a hajóhadhoz, (7) ott vizsgálja felül a hajóslegénységet, bocsássa el az alkalmatlanokat, töltse fel a létszámot felszabadítottakkal, és ügyeljen, hogy kétharmaduk a római polgárok, egyharmaduk a szövetségesek közül kerüljön ki. (8) Hogy biztosítani tudják Szicíliából és Szardíniáról a hajóhad és a légiók ellátását, úgy döntöttek, megbízzák a *praetor*okat, akik a sorsolásnál ezeket a provinciákat kapják, hogy Szicília és Szardínia lakóitól kétszeresen hajtsák be a gabonatizedet, és a többletet szállíttassák el Makedóniába a hadsereghez.

(9) A sorsolásnál Gaius Caninius Rebilus kapta Siciliát, Lucius Furius Philus Sardiniát, Lucius Canuleius Dives Hispaniát, Gaius Sulpicius Galba a városbeliek, Lucius Villius Annalis az idegenek jogvitáinak intézését. Gaius Lucretius Gallus kapta azt a feladatot, hogy oda menjen, ahová a *senatus* rendeli.

32.

(1) A *consul*ok között vita támadt a provinciák ügyében, de ez inkább csak jogi csűrés-csavarás volt, nem komoly versengés. Cassius kijelentette, hogy ő sorsolás nélkül kéri Makedóniát, tiszttársa ugyanis nem húzhat vele sorsot, ha nem akar saját esküjével ellentétbe kerülni. (2) Hiszen amikor *praetor* volt – mondta –, nem ment el a provinciájába, hanem a nyilvánosság előtt megesküdött, hogy neki meghatározott helyen és meghatározott napokon áldozatot kell bemutatnia, amely nem végezhető el szabályszerűen az ő távollétében.[3] Márpedig ez *consul*sága idején bizonyára éppúgy érvényes, mint *praetor*sága idején volt – (3) hacsak a *senatus* nem úgy vélekedik, hogy az a fontos, mit akar *consul*ként Publius

[1] A férfiak 45 éves korukig voltak hadkötelesek. Az ennél idősebbeket csak rendkívüli esetben hívták be katonának (pl. XL. 26. 7).

[2] A katonai *tribunus*okat Kr. e. 309 óta a nép választotta (IX. 30. 3), de az eljáráson sokszor változtattak. Később az is előfordult, hogy felerészben választották, felerészben kinevezték őket (XLIV. 21. 2).

[3] Vö. XLI. 15. 9–10.

Licinius, nem pedig az, milyen esküt tett *praetor*ként. Ő mindenesetre alkalmazkodni fog a *senatus* akaratához.

(4) Az atyák, amikor véleményüket kérték, úgy gondolták, sértő volna megtagadniuk egy hadszínteret valakitől, akitől a római nép nem tagadta meg a *consul*ságot. Ezért utasították a *consul*okat, hogy sorsoljanak. Publius Liciniusnak jutott Makedónia, Gaius Cassiusnak Itália. (5) Ezután sorsolással döntötték el, hogy az I. és III. légiót szállítják át Makedóniába, míg a II. és IV. légió Itáliában marad.

(6) A *consul*ok sokkal gondosabban végezték a sorozást, mint máskor. Licinius régi katonákat és *centurió*kat is besorozott. Sokan önként jelentkeztek, mert látták, mennyire meggazdagodtak azok, akik az előző makedón háborúban vagy az Antiokhosz elleni kis-ázsiai hadjáratban szolgáltak. (7) Mivel a katonai *tribunus*ok, akik a *centurió*kat sorozták, sorjában hívták őket, 23 egykori rangidős *centurio* a nép*tribunus*okhoz fellebbezett, amikor szólították.[1] A testület két tagja, Marcus Fulvius Nobilior és Marcus Claudius Marcellus a *consul*okra akarta hagyni ügyüket, (8) mert úgy gondolták, azoknak a feladata a vizsgálat lefolytatása, akikre a sorozást és a háborút bízták. A többi nép*tribunus* azonban kijelentette, hogy ők vizsgálják ki az ügyet, amellyel kapcsolatban hozzájuk fellebbeztek, és segítséget nyújtanak polgártársaiknak, ha jogtalanság éri őket.

33.

(1) Az ügyet a *tribunus*ok padjainál tárgyalták. Itt jelent meg Marcus Popillius volt *consul* a *centurió*k ügyvédjeként, maguk a *centurió*k és a *consul*. (2) A *consul* követelte, hogy az ügyet a nyilvánosság előtt tárgyalják meg, ezért gyűlésbe hívták a népet.

Marcus Popillius, aki két évvel azelőtt [173] volt *consul*, így emelt szót a *centurió*k érdekében: (3) Ezek a katonaemberek kitöltötték már szolgálati idejüket, testüket megviselte a kor és az állandó megpróbáltatások, mégsem vonakodnak attól, hogy ezután is szolgálatára legyenek az államnak. Csak annyit kérnek, hogy ne kapjanak alacsonyabb rangot annál, amit katonáskodásuk idején elértek.

(4) Publius Licinius *consul* felolvastatta a *senatus*i határozatokat: először azt, amelyben a *senatus* jóváhagyta a Perszeusz elleni háborút, majd azt, amely szerint erre a háborúra minél több régi *centuriót* kell besorozni, és senki nem kaphat felmentést a szolgálat alól, aki még nem töltötte be az 50. életévét. (5) Ezután

[1] Elégedetlenségük oka az volt, hogy a többi *centurió*val helyezték őket egy szintre, és nem vették figyelembe egykori rangjukat.

kérte őket, hogy ebben az új, Itália közvetlen közelében zajló háborúban, amelyben egy igen hatalmas király az ellenfelük, (6) ne zavarják a sorozásban a katonai *tribunus*okat, és a *consul*t se akadályozzák abban, hogy mindenkit oda osszon be, ahová az állam érdeke megkívánja. Ha ebben valami kétségük van, terjesszék az ügyet a *senatus* elé.

34.

(1) Miután a *consul* elmondta, amit akart, Spurius Ligustinus, egyike azoknak, akik a nép*tribunus*okhoz fellebbeztek, engedélyt kért a *consul*tól és a *tribunus*októl, hogy néhány szóban elmondhassa álláspontját a nép előtt. (2) A hagyomány szerint mindannyiuk engedélyével így beszélt:

„Polgárok! Spurius Ligustinus vagyok a Crustumina *tribus*ból. Sabinumban születtem. Apám egy *iugerum* földet és egy kis kunyhót hagyott rám; ott születtem, ott nevelkedtem, ma is ott lakom. (3) Amikor felcseperedtem, apám a testvére lányát adta hozzám feleségül, akinek egyetlen hozománya szabad születése és tisztessége volt, no meg termékenysége, amely elég lett volna még egy gazdag háztartásnak is. (4) Hat fiunk és két lányunk született. A lányok már férjhez mentek, négy fiunk már felöltötte a férfitógát, kettő még a gyermekekét viseli.

(5) Publius Sulpicius és Gaius Aurelius *consul*sága idején [200] lettem katona. Két évig szolgáltam közkatonaként abban a seregben, amelyet Makedóniába vittek Philipposz király ellen. A harmadik évben Titus Quinctius Flamininus derekasságomért megtett a *hastatus*ok tizedik *manipulus*ának *centurió*jává.[1] (6) Amikor Philipposz és a makedónok legyőzése után visszahoztak minket Itáliába és leszereltek, azonnal felcsaptam önkéntesnek, és útra keltem Marcus Porcius *consul*lal [195] Hispániába. (7) Egy sincs a ma élő összes hadvezér között, aki nála élesebb szemmel figyelné és ítélné meg a hősiességet – jól tudják ezt mindazok, akik hosszú szolgálatuk folyamán megismerték őt és más vezéreket is. Ez a fővezér talált méltónak engem arra, hogy rám bízza a *hastatus*ok első *cohors*ának első *centuriá*ját.

(8) Harmadszor ismét önkéntesként léptem be a seregbe, amelyet az aitólok és Antiokhosz király ellen küldtek. Manius Acilius tett meg a *princeps*ek első *cohors*ában az első *centuria* parancsnokának. (9) Miután elűztük Antiokhosz királyt és leigáztuk az aitólokat, visszahoztak minket Itáliába. Ezt követően kétszer szolgáltam olyan légiókban, amelyeknek szolgálati ideje egy év volt.

[1] Ez volt a légió *centurió*i között a legalacsonyabb fokozat. A rangsor a *centurió*k között a második egységtől vagy *centuriá*tól az első felé, a 10. *cohors*tól az 1. *cohors* felé, a *hastatus*októl a *triarius*ok felé emelkedik.

Ezután kétszer katonáskodtam Hispániában, először Quintus Fulvius Flaccus, másodszor Tiberius Sempronius Gracchus *praetor* parancsnoksága alatt.[1] (10) Flaccus katonái között, akik bátorságuk jutalmául visszatérhettek vele a provinciából a diadalmenetre, én is ott voltam, de aztán Tiberius Gracchus kérésére visszamentem a provinciába. (11) Néhány év alatt négyszer voltam a *triarius*ok első *centuriá*jának parancsnoka, a hadvezérek 34-szer tüntettek ki hősiességemért, és hatszor kaptam meg a polgári koszorút. 22 teljes szolgálati évet töltöttem el a hadseregben, és már túl vagyok az 50. évemen. (12) De még ha nem töltöttem volna is le a teljes szolgálati időmet, és életkorom miatt sem volna még jogom felmentést kérni, akkor is méltányos lenne elbocsátanod engem, Publius Licinius, hiszen négy katonát is tudnék nektek adni magam helyett.

(13) De félre ne értsétek: ezt csak ügyem védelmében mondtam. Amíg bárki, aki hadsereget soroz, alkalmasnak tart a katonai szolgálatra, én sohasem fogom felmentésemet kérni. (14) A katonai *tribunus*oknak hatalmában áll eldönteni, hogy melyik egység vezetésére tartanak engem méltónak; én arra fogok törekedni, hogy a seregben senki ne múljon felül hősiességben. Hogy mindig is így cselekedtem, arra tanúk hadvezéreim és mindazok, akik velem együtt szolgáltak. (15) Úgy illő, bajtársaim, hogy ti is – noha fellebbezésetek jogszerű volt –, amint fiatal korotokban sem fordultatok soha szembe a főtisztségviselők és a *senatus* tekintélyével, most is alárendeljétek magatokat a *consul*ok és a *senatus* döntésének, és tartsatok megtiszteltetésnek minden rangot, amelyben az államot védhetitek!"

35.

(1) Ligustinust beszéde után Publius Licinius *consul* dicséretekkel halmozta el, és a népgyűlés elől a *senatus*ba vezette. (2) A *senatus* megbízásából itt is köszönetet mondtak neki, és derekassága elismeréséül a katonai *tribunus*ok megtették az I. légió rangidős *centuriójá*nak. A többi *centurio* is visszavonta fellebbezését, és készségesen jelentkezett a sorozáson.

(3) Hogy a főtisztségviselők minél előbb elutazhassanak provinciájukba, már június 1-jén megtartották a Latin Ünnepeket. Miután az ünnep véget ért, Gaius Lucretius *praetor* előreküldte mindazt, amire a hajóhadnak szüksége volt, majd elutazott Brundisiumba. (4) Gaius Sulpicius Galba *praetor* kapta a feladatot, hogy a *consul*ok által szervezett hadseregeken kívül sorozzon be négy városi légiót a szokásos gyalogos- és lovaslétszámmal, és vezetésükre válasszon a *senatus*ból négy katonai *tribunus*t, (5) a latin szövetségeseket pedig kötelezze 15 000 gya-

[1] Kr. e. 182–178.

logos és 1200 lovas kiállítására; a sereg álljon készen, hogy ott vessék be, ahová a *senatus* rendeli.

(6) Publius Licinius *consul* seregét a római és szövetséges csapatokon kívül kérésére segédcsapatokkal is kiegészítették: 2000 ligurral, krétai íjászokkal – nem tudni, hogy a krétaiak a rómaiak kérésére mekkora segédcsapatokat küldtek –, numida lovasokkal és elefántokkal. (7) Ez ügyben követségbe küldték Massinissához és a karthágóiakhoz Lucius Postumius Albinust, Quintus Terentius Culleót és Gaius Aburiust. Úgy döntöttek, Krétára szintén három követet küldenek: Aulus Postumius Albinust, Gaius Decimiust és Aulus Licinius Nervát.

36.

(1) Ez idő tájt követek érkeztek Perszeusz királytól.[1] Úgy döntöttek, nem engedik be őket a Városba, mivel a *senatus* már elhatározta a háborút királyuk és a makedónok ellen, sőt a nép is megszavazta. (2) Bellona szentélyében vezették őket a *senatus* elé. Itt így beszéltek: Perszeusz király kérdezteti, mit jelentsen az, hogy seregeket szállítottak át Makedóniába. (3) Ha a *senatus* hajlandó ezeket kérésére visszarendelni, a király a *senatus* kívánsága szerint elégtételt fog adni a szövetségesek által felpanaszolt sérelmekért, ha voltak ilyenek.

(4) Jelen volt a *senatus*ban Spurius Carvilius is, akit Gnaeus Sicinius épp ezért küldött vissza Hellaszból. Ő a követek fejére olvasta, hogy a király fegyverrel elfoglalta Perrhaibiát,[2] Thesszália számos városát bevette, és elősorolta még sok egyéb folyamatban vagy előkészületben lévő cselekedetét. Felszólították a követeket, hogy válaszoljanak. (5) Azok zavarba jöttek, és azt mondták, semmi egyéb utasítást nem kaptak. Erre megüzenték velük a királynak: Publius Licinius *consul* hamarosan megérkezik seregével Makedóniába; (6) hozzá küldje el követeit, ha valóban elégtételt akar adni. Többé ne is küldjön követeket Rómába, mert már Itáliába sem fogják őket beengedni.

(7) Miután ezzel elbocsátották a követeket, Publius Licinius *consul*t bízták meg azzal, hogy szólítsa fel őket, hogy 15[3] napon belül hagyják el Itáliát, és küldje el velük Spurius Carviliust, hogy szemmel tartsa őket, amíg hajóra nem szállnak. (8) Ez történt Rómában, mielőtt a *consul*ok elutaztak volna hadszíntereikre.

[1] Ugyanezt a követjárást beszéli el a XLII. 48. 1–3, de egy másik forrás, Polübiosz alapján.

[2] A perrhaibiai invázió említése itt anakronisztikus; Livius ezeket az eseményeket az 53–54. fejezetben írja le. Az időrendi torzítás valószínűleg Livius annalista forrásának számlájára írható.

[3] Drakenborch szövegjavítása a kéziratokban szereplő 11 helyett.

Gnaeus Sicinius, akit tisztségének letétele előtt előreküldtek a hajóhadhoz és a hadsereghez Brundisiumba, 5000 gyalogossal és 300 lovassal[1] átkelt Épeiroszba, és most Apollónia környékén, a Nümphaionnál táborozott. (9) Innen *tribunus*okat küldött 2000 emberrel a dasszaréták és illírek erődjeinek megszállására, akik maguk kértek helyőrségeket, hogy nagyobb biztonságban legyenek a szomszédos makedónok támadásaival szemben.

37.

(1) Néhány nap múlva[2] a Hellaszba küldött követek, Quintus Marcius, Aulus Atilius, Publius és Servius Cornelius Lentulus és Lucius Decimius 1000 gyalogossal megérkeztek Korkürára. Itt felosztották egymás között, hogy ki melyik vidékre megy, és megosztoztak a katonákon is. (2) Decimiusnak Gentiosz illír királyt kellett felkeresnie azzal a megbízatással, hogy ha úgy látja, a király tiszteletben tartja valamennyire a rómaiakhoz fűződő baráti kapcsolatát, próbálja háborús szövetségesnek is megnyerni. (3) A két Lentulust Kephalléniára küldték, hogy keljenek át a Peloponnészoszra, és még a tél beállta előtt járják végig a nyugati tenger partvidékét. (4) Marciusnak és Atiliusnak Épeiroszban, Aitóliában és Thesszáliában kellett körutat tennie, majd körül kellett nézniük Boiótiában és Euboián, azután pedig átkelniük a Peloponnészoszra; (5) megállapodtak, hogy itt találkoznak majd a két Lentulusszal.

Korküráról való útnak indulásuk előtt levél érkezett Perszeusztól, amelyben kérdőre vonta őket, miért szállítanak a rómaiak csapatokat Hellaszba, és miért foglalnak el városokat. (6) Úgy döntöttek, nem írnak neki válaszlevelet, csak a levelet hozó futárral üzenik meg, hogy a szóban forgó városok védelme érdekében teszik.

(7) A két Lentulus végigjárta a Peloponnészosz városait, és kivétel nélkül az összes államot arra buzdították, hogy olyan lelkesen és hűségesen álljanak a rómaiak mellé Perszeusszal szemben, mint a Philipposz, majd az Antiokhosz elleni háborúban. Ez a gyűléseken nagy felzúdulást keltett. (8) Az akhájok méltatlankodtak, hogy ők, akik a makedón háború első pillanatától kezdve mindenben a rómaiak rendelkezésére álltak,[3] ugyanolyan elbánásban részesülnek, mint Messzéné és Élisz lakói, akik a makedón Philipposz elleni háborúban ellenségei voltak a rómaiaknak, majd Antiokhosz oldalán fogtak fegyvert a római

[1] Livius itt valószínűleg más forrásra támaszkodik, mint a XLII. 27. 3–6-ban, ahol ettől eltérő számadatok szerepelnek.

[2] Ez valójában még 172-ben történt (vö. XLII. 52. 8).

[3] Az akhájok az első makedón háborúban még Philipposszal tartottak, csak a következőben álltak a rómaiak oldalára.

nép ellen, (9) csak mostanság[1] tagozódtak be az akháj szövetségbe, de egyre panaszkodnak, hogy úgy szolgáltatták ki őket a győztes akhájoknak, mint valami hadizsákmányt.

38.

(1) Épeiroszban Marcius és Atilius felmentek Gitana városába, amely a tengertől tíz mérföldnyire fekszik. Gyűlésbe hívták az épeirosziakat, akik általános lelkesedéssel hallgatták meg szavaikat, és 4000 ifjú harcost küldtek a makedón uralom alól felszabadított oreszták védelmére. (2) Ezután a követek továbbmentek Aitóliába, és itt maradtak néhány napig, várva, hogy a meghalt *sztratégosz* helyébe újat válasszanak. Lükiszkosz lett az új *sztratégosz*, akiről biztosan tudták, hogy a rómaiak ügyét pártolja. Ekkor folytatták útjukat Thesszáliába.

Itt találkoztak velük az akarnaniai követek és a boiótiai száműzöttek.[2] (3) Az akarnanokat ezzel az üzenettel küldték vissza: Itt az alkalom mindannak jóvátételére, amit a Philipposz-, majd az Antiokhosz-féle háború során a királyok ígéreteitől félrevezetve elkövettek a római nép ellen.[3] (4) Ha akkor megtapasztalták a római nép megbocsátását, noha csak rosszat tettek neki, most jó szolgálataikért tapasztalják meg bőkezűségét is!

(5) A boiótoknak szemére hányták, hogy szövetséget kötöttek Perszeusszal. Azok igyekeztek Iszméniaszra, az ellenpárt vezetőjére hárítani a felelősséget, és azt állították, csak néhány, a többséggel szembefordult városuk keveredett bele a dologba. Marcius azt válaszolta: majd kiderül, mert ők minden egyes városnak megadják a lehetőséget, hogy maga határozzon saját sorsáról.

(6) A thesszáliaiak gyűlését Lariszában tartották meg. Itt a két félnek bőven volt miért köszönetet mondania egymásnak: a thesszáliaiak megköszönhették a rómaiaknak a szabadság ajándékát, a követek pedig a thesszáliaiaknak azt, hogy olyan buzgón támogatták a római népet a Philipposz-, majd az Antiokhosz-féle háborúban. (7) A jótettek kölcsönös felidézése közben olyan lelkesedés öntötte el a sokaságot, hogy mindent hajlandóak voltak megszavazni, amit csak akartak a rómaiak.

(8) A gyűlés után követek érkeztek Perszeusztól, főként abban a vendégbaráti viszonyban bízva, amely a király és Marcius között atyáik ideje óta fennállt. A követek erre a kapcsolatra hivatkozva kérték Marciust, adjon lehetőséget a királynak, hogy találkozzon vele tárgyalás céljából. (9) Marcius ezt válaszolta: Apja őrá is áthagyományozta a közte és Philipposz között fennálló szívélyes vendégbaráti viszonyt, és ezt a követjárást is azért vállalta magára, mert nagyon

[1] Kr. e. 191-ben.

[2] Vö. XLII. 43. 7–10.

[3] Vö. XXXI. 14. 6–10; XXXIII. 16., XXXV. 47. 5–8.

is szem előtt tartja ezt a kapcsolatot. (10) Nem is halogatná a tárgyalást, ha rendben volna az egészsége. Mihelyt képes lesz rá, elmennek majd a Péneiosz folyóhoz, oda, ahol Homolionból át lehet kelni Dionba, és előre értesítik majd érkezésükről a királyt.

39.

(1) Perszeusz egyelőre birodalma belső részébe húzódott Dion alól, miután felcsillant előtte egy halvány reménysugár Marcius szavai nyomán, hogy az ő kedvéért vállalta el a követi megbízatást. Néhány nappal később találkoztak a megbeszélt helyen. (2) A király nagy kísérettel érkezett, bizalmasai és testőrei tömegestül vették körül. A követek is jókora csapattal jelentek meg: nagy számban kísérték el őket Larisza lakói, és velük tartottak a városok Lariszában öszszegyűlt követségei is, amelyek az itt elhangzottakról hiteles értesülésekkel akartak hazatérni. (3) Sarkallta őket a halandók veleszületett kíváncsisága is, hogy tanúi legyenek, miként találkozik a nagy király a földkerekség vezető népének küldötteivel.

(4) Ahogy megálltak a folyó két partján, egymástól látótávolságban, egy darabig ide-oda üzengettek, mert nem tudták eldönteni, melyikük keljen át a másikhoz. Az egyik fél úgy vélte, tekintettel kell lenni a király méltóságára, a másik úgy, hogy a római nép neve élvez elsőbbséget, főleg mivel Perszeusz kérte a tárgyalást. (5) Végül Marcius tréfás szavai oldották fel a makedónok habozását. „Jöjjön az ifjú az őseihez, a fiú az apjához!" – mondta, arra célozva, hogy az ő mellékneve is Philippus. (6) A király ebben még könnyen hagyta magát meggyőzni.

Ezután azt kellett tisztázni, hány kísérővel keljen át. A király elvárta volna, hogy egész kísérete vele tarthasson. A követek azonban felszólították, hogy vagy mindössze három kísérővel jöjjön, vagy ha ilyen sok embert akar magával hozni, adjon túszokat biztosítékul, hogy a tárgyalást nem használja ki orvtámadásra. (7) A király erre átadott túszként kettőt legelőkelőbb bizalmasai közül, Hippiaszt és Pantaukhoszt, akik korábban követei is voltak. A rómaiak nem annyira a másik fél hűségének biztosítása végett kérték a túszokat, inkább így akarták nyilvánvalóvá tenni a szövetségesek előtt, hogy a király egyáltalán nem egyenrangú félként találkozik a követekkel.

(8) Nem ellenségként, hanem szívélyesen, vendégbarátok között szokásos módon üdvözölték egymást, majd székeket készíttettek oda, és helyet foglaltak.

40.

(1) Rövid hallgatás után Marcius szólalt meg:

„Gondolom, azt várod tőlünk, hogy választ adjunk leveledre, amelyet Korkürára küldtél, és azt kérdezed benne, mi az oka, hogy követség létünkre katonai

támogatással érkeztünk és helyőrségeket küldünk minden egyes városba. (2) Attól tartok, ha kérdésedre nem válaszolnék, az sértő lenne számodra, viszont ha meghallod az őszinte választ, azt túlságosan keménynek találod majd. (3) De mivel a szerződésszegőket vagy szóban, vagy fegyverrel kell megfenyíteni, én szeretném, ha nem engem bíznának meg az ellened vívott háború vezetésével, de azt még vállalom, hogy hozzád, vendégbarátomhoz kemény szavakkal szóljak – mint amikor az orvos a gyógyulás érdekében kellemetlen gyógymódokat alkalmaz.

(4) A *senatus* megítélése szerint, amióta átvetted az uralmat, csak egy dolgot tettél meg abból, amit meg kellett volna tenned: követeket küldtél Rómába a szövetség <megújítására. De a *senatus*> véleménye szerint <inkább ne is újítottad volna meg,>[1] mintsem hogy megújítsd, aztán megszegd.

(5) Elűzted királyságából Abrupoliszt,[2] a római nép szövetségesét és barátját. Befogadtad Arthetaurosz fejedelem[3] gyilkosait, akinél Illíriában nem akadt odaadóbb híve a római népnek, ezzel is kimutatva, hogy halálát – hogy mást ne mondjak – örömmel fogadtad. (6) A szerződés ellenére hadsereggel vonultál Thesszália és Malisz területén keresztül Delphoiba. Segédcsapatokat küldtél a büzantioniaknak, szintén a szerződés ellenére. Szövetségeseinkkel, a boiótokkal, noha erre nem volt jogod, esküvel megerősített különszövetséget kötöttél. (7) Azt pedig inkább csak megkérdezem, ki ölte meg Euerszaszt és Kallikritoszt,[4] Thébai követeit úton Róma felé. Aitóliában kinek a keze lehetett benne a belháború szításában és a vezetők halálában, ha nem a te embereidé?[5] Dolopiát pedig te magad pusztítottad végig. (8) Nem szívesen hozom fel, hogy Eumenész király kit gyanúsít azzal, hogy amikor Rómából hazafelé tartott országába, Delphoi megszentelt földjén kis híján lemészárolták őt az oltárok előtt, mint valami áldozati barmot.[6] (9) Abban pedig biztos vagyok, hogy Rómából részletesen megírták már neked, és követeid is elmondták, milyen titkos gaztettekről tett vallomást brundisiumi vendégbarátod.[7]

(10) Csak egyféleképpen kerülhetted volna el, hogy mindezt végig kelljen hallgatnod: ha nem kérdezed meg, miért szállítjuk át hadseregünket Makedóniába, és miért küldünk helyőrségeket szövetségeseink városaiba. De ha már

[1] A fordítás Sigonius kiegészítésén alapul.
[2] Lásd XLII. 13. 5, a hozzá fűzött jegyzettel.
[3] Vö. XLII. 13. 6.
[4] Vö. XLII. 13. 7.
[5] Vö. XLI. 25. 1–6.
[6] Vö. XLII. 15–16.
[7] Vö. XLII. 17. 3–9.

megkérdezted, sértőbb lett volna hallgatnunk, mint megmondanunk az igazságot. (11) Én atyai vendégbarátságunk kedvéért jóindulattal hallgatom szavaidat, és nagyon szeretném, ha tényleg mondanál valamit, aminek alapján felléphetek érdekedben a *senatus* előtt."

41.

(1) Szavaira a király így válaszolt:
„Ügyemet, amely igaz ügynek bizonyulna, ha elfogulatlan bírák előtt tárgyalnák, most olyanok előtt fogom előadni, akik vádlóim és bíráim egy személyben. (2) Az ellenem felhozott vádak egy része azonban olyan, hogy talán inkább dicsekednem kellene velük, nem pedig szégyenkezve bevallanom; más részük puszta szó, amit nekem is elég puszta szóval megcáfolnom. (3) Hiszen ha ma a ti törvényeitek szerint vádlottként állnék előttetek, mit tudna felhozni ellenem a brundisiumi besúgó vagy Eumenész, ami megalapozott vádnak hatna, nem pedig gyalázkodásnak?

(4) Persze Eumenésznek, aki számos embernek és államnak van terhére, nyilván én voltam az egyetlen ellensége. Aljas bűntetteim eszközéül pedig nem is találhattam volna alkalmasabb embert, mint Rammiust, akit soha életemben nem láttam addig, és valószínűleg nem is láttam volna viszont többé. (5) Nekem kell számot adnom a thébaiakról, akik köztudottan hajótörés áldozatai lettek, sőt Arthetaurosz meggyilkolásáról is, bár ez ügyben csak azt vetik a szemememre, hogy gyilkosai az én birodalmamban kerestek menedéket. (6) Ezt a méltatlan feltételezést csak akkor nem utasítom vissza, ha ti is elismeritek, hogy mindazok a számkivetettek, akik Itáliába vagy Rómába menekültek, egytől egyig a ti felbujtásotokra követték el a bűnöket, amelyekért elítélték őket. (7) De ha ti ezt visszautasítjátok, ahogy bármely más nép is tenné, akkor én is beállnék a sorba. Egyébként Herculesre, mit ér az önkéntes számkivetés lehetősége, ha aztán sehol sem talál lakóhelyet az ember? (8) Én azonban, mihelyt figyelmeztettetek arra, hogy ezek Makedóniában tartózkodnak, azonnal felkutattam őket, kiutasítottam országomból, és örökre kitiltottam területemről.

(9) Az eddigieket úgy vetettétek a szemememre, mint egy törvényszék előtt védekező vádlottnak; a következők azonban nekem mint királynak szólnak. Bocsássuk hát vitára a köztem és köztetek fennálló szerződéssel kapcsolatos kérdéseket! (10) Ha ugyanis a szerződésben az áll, hogy még akkor sincs jogom megvédeni magamat és országomat, ha valaki háborút indít ellenem, akkor be kell ismernem, hogy megsértettem a szerződést, amikor fegyverrel védekeztem Abrupolisz, a római nép szövetségese ellen. (11) De ha a szerződés is megengedi és a népek joga is úgy rendelkezik, hogy a fegyveres támadást fegyverrel vissza lehet verni, mi egyebet illett volna tennem, amikor Abrupolisz egészen

Amphipoliszig végigpusztította birodalmam területét, és sok szabad embert, rengeteg rabszolgát és sok ezer jószágot hajtott el tőlem? (12) Vártam volna meg szép csendben, amíg seregével eljut Pelláig, a saját palotámig? Persze mondhatjátok, hogy jogos háborút folytattam ellene, csak éppen nem lett volna szabad alulmaradnia és elszenvednie mindazt, ami a vesztesek osztályrésze. De azok után, hogy mindezt én is elviseltem mint megtámadott fél, a háború okozója csak ne panaszkodjon, amiért őt is utolérte a sorsa!

(13) A dolopszok ügyében, akiket fegyverrel kényszerítettem engedelmességre, rómaiak, nem fogok ugyanezzel védekezni. Lehet, hogy nem érdemelték meg, de jogom volt megtenni, amit tettem, ők ugyanis az én birodalmamhoz és fennhatóságom alá tartoznak: a ti határozatotok adta oda őket apámnak. (14) Ha pedig nem előttetek vagy a szövetségesek előtt kellene megokolnom tetteimet, hanem olyanok előtt, akik még a rabszolgákkal szemben sem helyeslik a kegyetlen és igazságtalan bánásmódot – nos, még ők sem mondhatnák, hogy a jogosnál és igazságosnál keményebben bántam velük. Ők ugyanis oly módon végeztek helytartómmal, Euphranórral, hogy az általa elszenvedett kínok közül a halál volt a legenyhébb.

42.

(1) Csakhogy amikor innen továbbvonultam, hogy ellátogassak Lariszába, Antróneszbe és Pteleonba,[1] ha már arra jártam, elmentem Delphoiba is, hogy áldozatot mutassak be fogadalmaim teljesítéséül, amelyekkel már jó ideje tartoztam. (2) Hozzáfűzitek a vád súlyosbításául, hogy hadsereggel vonultam oda – nyilván azért, hogy városokat foglaljak el, helyőrségeket telepítsek a fellegvárakba, ahogy őszinte felháborodásomra ti teszitek most. (3) Nos, hívjátok gyűlésbe a görög városok lakóit, amelyeken átvonultam, és ha bárkitől panasz érkezik egy katonámra is, akkor higgyétek bátran, hogy az áldozatbemutatás csak ürügy volt.

(4) Erősítést küldtünk az aitóloknak és a büzantioniaknak, és barátságot kötöttünk a boiótokkal. Ezeket, bármilyen megítélés alá essenek is, követeim útján nemcsak bejelentettem *senatus*otoknak, de indokaimat is többször elsoroltattam. Ott akadt is néhány döntőbírám, bár nem olyan méltányosak, mint te, Quintus Marcius, apámtól örökölt kedves vendégbarátom. (5) De akkor még nem ment el Rómába vádlóm, Eumenész, hogy rágalmaival és ferdítéseivel mindent gyanús és ellenszenves színben tüntessen fel, és arról próbáljon benneteket meggyőzni, hogy Hellasz addig nem lehet szabad, nem élvezheti ajándékokat, amíg a makedón birodalom hatalma töretlen. (6) De fordulhat még a

[1] A 185-ös rendezés idején ez a három város Philipposz birtokában maradt, akárcsak Akhaia Phthiótiszban Alopé.

kocka: egyszer majd azzal is előáll valaki, hogy hiába szorítottátok vissza Antiokhoszt a Taurosz-hegységen túlra, mert Eumenész sokkal inkább fejére nőtt Kis-Ázsiának, mint korábban Antiokhosz, és szövetségeseitek nyugalma addig nincs biztosítva, amíg Pergamonban áll a palota, amely fellegvárként magasodik a szomszéd államok feje fölé.

(7) Jól tudom, Quintus Marcius és Aulus Atilius, hogy annak a hatása, amit ti a szememre hánytok és amit én védelmemre felhozok, attól függ, milyen füllel, milyen lélekkel veszik tudomásul a hallgatók, és nem is annyira az számít, hogy én mit tettem és mi célból, inkább az, hogy ti hogyan értékelitek cselekedeteimet. (8) Én tiszta lelkiismerettel mondhatom, hogy tudatosan semmit nem vétettem, és ha tudatlanságból elbotlottam is valamiben, hibás lépésemet mostani feddő szavaitok hatására még kijavíthatom és helyrehozhatom. (9) Bizonyos, hogy nem követtem el semmi jóvátehetetlent, semmit, ami szerintetek háborús megtorlást érdemelhet. Ha pedig ti olyan okokból, amelyek legfeljebb panaszt vagy tiltakozást válthatnának ki, fegyvert fogtok, és szövetséges királyok ellen háborúba indultok, akkor bizony alaptalanul terjedt el a népek között szelídségetek és megfontoltságotok híre."

43.

(1) Marcius helyesléssel hallgatta szavait, és azt tanácsolta, küldjön követeket Rómába. Miután abban maradtak, hogy mindent meg kell próbálnia, és a leghalványabb esélyt sem szabad elszalasztani, a tanácskozás hátralevő része arról szólt, hogyan lehet biztosítani a követek útjának zavartalanságát. (2) Mivel szükségszerűnek látszott, hogy a király emiatt fegyverszünetet kérjen, ezt Marcius nagy nehezen megadta, mintha kegyet gyakorolna vele, noha ő maga is erre vágyott, és ez volt a tárgyalás egyetlen célja. (3) A rómaiak ugyanis egyelőre nem voltak kellőképpen felkészülve a háborúra, nem volt még sem hadseregük, sem vezérük. Perszeusz ezzel szemben már mindent megszervezett és előkészített, és a maga számára a legkedvezőbb, az ellenségnek pedig a legrosszabb pillanatban kezdhette volna meg a háborút, ha gondolatait el nem homályosítja a békekötés hiú reménye.

(4) A római követek a tárgyalás végeztével, miután szavukat adták a fegyverszünet betartására, Boiótiába mentek. (5) Itt már megkezdődött a mozgolódás, mert egyes tagállamok kiváltak a boiót szövetségből, amikor hírül vették, hogy a követek azt mondták, majd kiderül, mely népcsoportok nem értettek egyet a királlyal való szövetségkötéssel.[1] (6) A követek még útközben találkoztak először a khairóneiaiak, majd a thébaiak küldötteivel, akik azt állították, hogy ők nem

[1] Vö. XLII. 38. 5.

voltak jelen azon a gyűlésen, amelyen a szövetségkötést megszavazták. A követek egyelőre nem adtak választ nekik, hanem felszólították őket, hogy tartsanak velük Khalkiszba.

(7) Thébaiban egy másik viszály fajult komoly ellentétté. A *sztratégosz* és a *boiótarkhész*ek[1] megválasztásánál alulmaradt érdekcsoport,[2] hogy megbosszulja ezt a sérelmet, nagy tömeget hívott össze, és határozatot hozatott, hogy a *boiótarkhész*eket egyik város sem fogadhatja be. (8) Azok így földönfutók lettek, és mindannyian Theszpiaiban kerestek menedéket, ahol habozás nélkül befogadták őket. Ezután, mivel Thébaiban közben megváltozott a közhangulat, hazahívták őket, ők pedig határozatot hozattak, hogy azt a 12 embert, akik magánemberként, hivatalos felhatalmazás nélkül összehívták a népgyűlést és megtartották a szövetségi gyűlést, száműzetéssel kell büntetni. (9) Az új *sztratégosz*, az előkelő és befolyásos Iszméniasz egy határozattal távollétükben halálra ítélte őket. A száműzöttek Khalkiszba menekültek, majd Lariszába indultak a rómaiakhoz, és a Perszeusszal kötött szövetségért Iszméniaszra hárították a felelősséget. Viszálykodásuk ebből az ellentétből támadt. (10) Mindkét érdekcsoport küldöttei eljöttek a rómaiakhoz, nemcsak a száműzöttek, Iszméniasz vádlói, hanem maga Iszméniasz is.

44.

(1) Amikor megérkeztek Khalkiszba, a többi város elöljárói – a rómaiak legnagyobb örömére – saját önálló elhatározásuk alapján elutasították a Perszeusszal való szövetséget, és sorra csatlakoztak a rómaiakhoz; ezzel szemben Iszméniasz úgy látta volna jónak, hogy az egész boiót szövetség feltétel nélkül megadja magát a rómaiaknak. (2) Ebből vita támadt, és Iszméniaszt kis híján meglincselték a száműzöttek és párthíveik, de ő a követek emelvényéhez menekült.

(3) Magában Thébaiban, Boiótia fővárosában is nagy volt a nyugtalanság, mivel egyesek a király, mások a rómaiak pártjára akarták állítani a polgárságot. (4) Ráadásul Koróneia és Haliartosz[3] lakói odagyűltek, hogy kiálljanak a királylyal kötött szövetségről szóló határozat mellett. De a vezetők állhatatossága, akik Philipposz és Antiokhosz vereségének példáján bemutatták, mennyire hatalmas és szerencsés a római birodalom, végül győzött a tömeg akarata fölött. Megszavazták, hogy érvénytelenítik a királlyal kötött szövetséget; a barátságkötés értelmi szerzőit elküldték Khalkiszba, hogy ezzel elégtételt szolgáltassanak a követeknek, és úgy döntöttek, államukat az ő oltalmukba ajánlják.

[1] A *boiótarkhész*eket évenként választották a boiót szövetség egyes tagállamai.
[2] Ez az érdekcsoport támogatta a rómaiakat a makedónokkal szemben.
[3] Ez a két város következetesen a makedónok pártján állt.

(5) Marcius és Atilius örömmel hallgatták a thébaiakat. Azt tanácsolták nekik és a többieknek is külön-külön, hogy küldjenek követeket Rómába a barátság megújítására. (6) Mindenekelőtt felszólították őket, hogy fogadják vissza a száműzötteket, és határozatukkal elítélték a királlyal való békekötés értelmi szerzőit.[1] Miután így elérték legfőbb céljukat, és a boiót szövetség felbomlott, Khalkiszba hívatták Servius Corneliust, majd útra keltek a Peloponnészoszra. (7) Argoszban fogadta őket a gyűlés, ők pedig mindössze 1000 katonát kértek az akháj szövetségtől. (8) Ezeket helyőrségként Khalkiszba küldték, hogy védelmezzék, amíg a római sereg át nem kel Hellaszba. Miután Marcius és Atilius Hellaszban elvégezte a rábízott feladatokat, a tél kezdetén visszatértek Rómába.

45.

(1) Ez idő tájt Rómából követséget küldtek Kis-Ázsiába és a szigetekre. (2) Három követ indult útnak: Tiberius Claudius, Spurius Postumius és Marcus Iunius. Körútjuk során biztatták a szövetségeseket, hogy fogjanak fegyvert Perszeusz ellen a rómaiak oldalán. Minél erősebb volt egy-egy állam, annál elszántabban igyekeztek meggyőzni, mert előre látták, hogy a kisebbeket a nagyobbak tekintélye fogja befolyásolni.

(3) Minden szempontból a rhodosziakat tekintették a legfontosabbnak, mivel ők nemcsak elviekben, de hadsereggel is támogathatták őket a háborúban, miután Agészilokhosz indítványára 40 hajót szereltek fel. (4) Ő volt akkor a legfőbb állami tisztségviselő, akit ott *prütanisz*nak neveznek. Szónoklatainak egész sorával meggyőzte a rhodosziakat, hogy hagyjanak fel a királyok támogatásának tervével, hisz ebben már sokszor csalódtak, és tartsanak ki a rómaiakkal kötött szövetség mellett, mert ez az egyetlen a világon, amelynek mind ereje, mind megbízhatósága rendíthetetlen. (5) Küszöbön áll a háború Perszeusz ellen – mondta –, és a rómaiak ugyanolyan jól felszerelt hajóhadat kérnek majd tőlük, mint amilyet az Antiokhosz vagy korábban a Philipposz elleni háborúban láttak.[2] (6) Ha most rögtön hozzá nem fognak a hajók kijavításához és legénységgel való ellátásához, később, amikor a hajóhadnak már indulnia kellene, kapkodhatnak fűhöz-fához, hogy honnan teremtsék elő hirtelenjében ezt a tengeri haderőt. Már csak azért is buzgólkodniuk kell ezen, hogy tényleges megbízhatóságukkal megcáfolhassák az Eumenész által felhozott vádakat. – (7) Ezen felbuzdulva 40 felszerelt és legénységgel ellátott hajót mutattak be az odaérkező római követeknek, így mutatva ki, hogy meg sem várták a felszólítást.

[1] Iszméniasz és társai Polübiosz tudósítása szerint (XXVII. 2. 9) a fogságban végeztek magukkal.

[2] Vö. pl. XXXI. 46. 6, XXXVII. 9. 5, 23. 4, 30. 1–2.

(8) Ennek a követjárásnak igen nagy szerepe volt abban, hogy a rómaiak megnyerték a kis-ázsiai államok rokonszenvét.

Egyedül Decimius tért vissza minden eredmény nélkül Rómába, sőt még jó hírét is tönkretette a gyanú, hogy az illír királyok megvesztegették.

46.

(1) Perszeusz, amikor a rómaiakkal folytatott tárgyalás után visszahúzódott Makedóniába, követeket küldött Rómába a Marciusszal vázolt békefeltételek ügyében. Küldöttséget menesztett Büzantionba, Rhodoszra <és egyéb városokba is, amelyre leveleket>[1] is bízott. (2) Az összes levél tartalma megegyezett: beszámolt bennük a római követekkel folytatott tárgyalásairól, de mindezt úgy fogalmazta meg, mintha a vitában ő kerekedett volna felül. (3) A rhodosziaknál a követek ehhez még hozzáfűzték: A király bízik abban, hogy megmarad a béke, hiszen Marcius és Atilius tanácsára küldte el követeit Rómába. Ha pedig a rómaiak a szerződés ellenére folytatják háborús lépéseiket, akkor a rhodosziaknak minden befolyásukat és erejüket latba vetve a béke helyreállítására kell majd törekedniük. (4) Ha kéréssel nem érnek célt, azon legyenek, hogy ne jusson egyetlen nép kezére az egész világ fölötti rendelkezési jog és hatalom. Ez érdekükben áll a többieknek is, de a rhodosziaknak annyival inkább, amennyivel az egyéb államok fölé emelkednek tekintélyben és gazdagságban; hisz az ő államuk is tehetetlen szolga lesz, ha senki mástól nem várhatnak segítséget, csak a rómaiaktól.

(5) A levél és a követek szavait jóindulattal hallgatták, de mindez kevés volt ahhoz, hogy állásfoglalásuk komolyan megváltozzon, a derekabbak tekintélye ugyanis már kezdett túlsúlyra jutni. (6) Határozatuk alapján a következő választ adták: A rhodosziak a béke mellett vannak, de ha háborúra kerül sor, a király ne reméljen, ne kívánjon tőlük semmit, ami elvágná a rómaiakhoz fűződő régi barátságuk szálait, amely háborúban és békében sok nagy jótétemény révén jött létre.

(7) Perszeusz követei Rhodoszról visszatérve ellátogattak Boiótia városaiba, Thébaiba,[2] Koróneiába és Haliartoszba, amelyekről úgy tartották, kényszer alatt bontották fel a királlyal kötött szövetséget és csatlakoztak a rómaiakhoz. (8)

[1] A fordítás Goldbacher kiegészítésén alapul.

[2] Valójában nem Thébai, hanem a Helikón mellett fekvő Thiszbai városáról van szó. A tévesztés már Livius forrása, Polübiosz korabeli kézirataiban megvolt (vö. XXVII. 5. 3, ahol a „Thiszbai" olvasat szövegjavítás eredménye). Livius a későbbiekben visszautal a (valóban) Thébaiban történtekre, ezzel próbálva összhangot teremteni korábbi elbeszélése, a téves olvasat és Polübiosz elbeszélésének következő mondatai (XXVII. 5. 6–8) között, ahol már valóban Thébairól van szó.

A thébaiaknál nem értek el semmit, noha vezetőik elítéltetése és a száműzöttek hazajuttatása miatt nehezteltek a rómaiakra. (9) Koróneia és Haliartosz lakói, akikben mintha veleszületett rokonszenv élt volna a királyok iránt, küveteket küldtek Makedóniába, és helyőrséget kértek, hogy meg tudják védeni magukat a thébaiak féktelen önkényével szemben. (10) A követeknek a király azt válaszolta, hogy nem küldhet nekik csapatokat a rómaiakkal kötött fegyverszünet miatt, de azt tanácsolja, igyekezzenek védekezni a thébaiak túlkapásai ellen, ahogy tudnak, anélkül hogy a rómaiaknak ürügyet szolgáltatnának a könyörtelen beavatkozásra.

47.

(1) Miután Marcius és Atilius visszatértek Rómába, a Capitoliumon beszámoltak követségükről, és azzal voltak a legjobban megelégedve, hogy a fegyverszünettel és a béke reményével sikerült rászedniük a királyt. (2) Ő ugyanis – mondták – már teljesen befejezte háborús előkészületeit, míg a rómaiak még sehol sem tartanak, úgyhogy a király minden előnyös pontot el tudott volna foglalni, még mielőtt a római sereg átkel Hellaszba. (3) De most, hogy a fegyverszünettel időt nyertek, kiegyenlítődtek a háború esélyei. Ő már nem fog ennél jobban felkészülni, viszont a rómaiak mindennel jobban felszerelkezve kezdhetik meg a háborút. Ügyesen felbomlasztották a boiót szövetséget is, hogy többé ne csatlakozhasson egyhangú határozattal a makedónokhoz.

(4) A *senatus* nagy része rendkívül ésszerűnek tartotta és helyeselte eljárásukat, de az öregebb *senator*ok, akikben még élt a régi erkölcsök emléke, kijelentették, hogy a követség magatartásában nem ismernek rá a római jellemre. (5) A régiek – mondták – nem cselvetéssel viselték a háborút, nem éjszakai rajtaütésekkel, megfutamodást színlelve, majd váratlan csapást mérve az óvatlan ellenségre, és nem az agyafúrtságban, hanem az igazi hősiességben látták a dicsőséget. Háború előtt hadat szoktak üzenni, sőt olykor még a döntő csata helyéről és idejéről is értesítették az ellenséget. (6) Ugyanerre a becsületességre vallott, amikor figyelmeztették Pürrhoszt, hogy az orvosa az életére tör,[1] és amikor megkötözve adták a faliscusok kezére gyermekeik kiszolgáltatóját.[2] (7) Ezek az igazi római erények, nem a punok ravaszsága vagy a görögök agyafúrtsága, akiknél talán még nagyobb dicsőségnek számít becsapni az ellenséget, mint erővel legyőzni. (8) Néha rövid távon többet lehet elérni csellel, mint hősiességgel, de csak annak a harci kedvét lehet egyszer s mindenkorra megtörni, aki kénytelen beismerni, hogy nem csellel, nem véletlenül, hanem jogos

[1] Lásd a XIII. könyv tartalmi összefoglalóját.
[2] Vö. V. 27.

és igazságos háborúban maradt alul, közelharcban, amelyben az erők egymásnak feszülnek.

(9) Ezt hangoztatták az idősebbek, akiknek nem nagyon tetszett ez az újfajta, túlságosan is körmönfont gondolkodásmód. A *senatus*nak az a fele, amely többre becsülte a hasznosat a tisztességesnél,[1] mégis elérte, hogy Marcius előbbi követjárása elismerésben részesüljön, sőt ... ötevezősorossal vissza is küldjék őt Hellaszba azzal az utasítással, hogy a többi ügyben is úgy járjon el, ahogy az állam érdekében a leghasznosabbnak tartja. (10) Aulus Atiliust is elküldték, hogy szállja meg Lariszát Thesszáliában, mivel féltek, hogy ha lejár a fegyverszünet, Perszeusz csapatokat küld oda, és hatalmába keríti Thesszália fővárosát. (11) Atiliust utasították, hogy erre a vállalkozásra hívasson magához 2000 gyalogost Gnaeus Siciniustól. (12) Az Akhaiából visszaérkezett Publius Lentulusnak 300 itáliai katonát adtak, hogy Thébaiból kiindulva igyekezzen fennhatósága alatt tartani Boiótiát.

48.

(1) Miután ezek az előkészületek megtörténtek, noha már minden gondolatuk a háború körül forgott, úgy határoztak, fogadják Perszeusz követeit a *senatus*ban.[2] (2) Ezek nagyjából azt ismételték el, amit a király a tárgyaláson elmondott. Rendkívüli igyekezettel próbálták cáfolni az Eumenész elleni merénylet vádját, de nem túl hihetően, hiszen a dolog nyilvánvaló volt. Beszédük folytatása könyörgésből állt, (3) de a hallgatóság hozzáállása nem olyan volt, hogy hatással lehettek volna rá akár az érvek, akár a szánalomkeltés. Közölték velük, hogy azonnal távozzanak Róma falai közül, és 30 napon belül hagyják el Itáliát.

(4) Ezután utasították Publius Licinius *consul*t, akinek a makedóniai hadszíntér jutott, hogy az első megfelelő napot jelölje ki a hadsereg számára a gyülekezésre. (5) Gaius Lucretius *praetor*, akinek a hajóhad vezetése jutott, 40 ötevezősoros hajóval elindult a Városból, mert úgy döntöttek, hogy a kijavított hajók egy részét különböző céllal a Város közelében tartják.[3] (6) A *praetor* egy ötevezősorossal előreküldte fivérét, Marcus Lucretiust azzal a feladattal, hogy a szövetségesektől a szerződés alapján kapott hajókkal Kephalléniánál csatlakozzon a hajóhadhoz.

[1] A hellenisztikus filozófiai irányzatok erkölcstanának örök problémája a tisztességes *(honestum)* és a hasznos *(utile)* egymáshoz való viszonya, szembenállása vagy egybefonódása, illetve a kettő közötti döntés.

[2] Lásd XLII. 36. 1–7, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] Livius itt a XLII. 31. 6-ban és 35. 3-ban már elbeszélt eseményeket írja le újra, ezúttal Polübiosz alapján.

(7) Marcus Lucretius, miután Rhégiontól egy, Lokroitól két, Uriától pedig négy háromevezősorost kapott, felhajózott Itália partvidéke és Calabria legtávolabbi hegyfoka mellett, és átkelt az Ión-tengeren Dürrhakhionba. (8) Innen egytől egyig magával vitte az itt talált 10 dürrhakhioni és 12 isszai hajót Gentiosz király 54 *lembosz*ával együtt, úgy téve, mintha azt hitte volna, hogy ezeket a rómaiak számára készítették oda. Harmadnap megérkezett Korkürára, majd azonnal folytatta útját Kephalléniára. (9) Gaius Lucretius *praetor* Neapolisból indult útnak, majd átkelt a szoroson, és az ötödik napon megérkezett Kephalléniára. (10) Itt megállt a flotta, várva, hogy átkeljenek a szárazföldi csapatok, és utolérjék őket a teherhajók is, amelyek a nyílt tengeren lemaradtak a hajóhadtól és szétszóródtak.

49.

(1) Publius Licinius *consul* éppen ezekben a napokban végezte el az ünnepélyes fogadalomtételt a Capitoliumon, majd hadvezéri köpenyt öltve elindult a Városból. (2) Ezt az eseményt mindig nagy méltóság és ünnepélyesség szokta övezni, de különösen akkor vonja magára az emberek figyelmét és érdeklődését, amikor a *consul*, akit útjára bocsátanak, bátorsága és hadiszerencséje révén egyaránt nagy hírű ellenség ellen indul. (3) Ilyenkor nemcsak a kötelességtudat csődíti oda a nézőket, hanem a látványosság vonzereje is, hogy láthassák hadvezérüket, akinek katonai hatalmára és belátására bízták az állam legfőbb érdekeinek védelmét. (4) Azután eszükbe jut az is, hogy mennyi váratlan fordulat történhet a háborúban, mennyire bizonytalan a szerencse alakulása; hogy a hadiszerencse bárki mellé állhat; (5) a kedvező és kedvezőtlen fejlemények, hogy hány vereséget okozott már a vezérek hozzá nem értése és meggondolatlansága, másfelől azonban mennyi jó származott már az előrelátásból és hősiességből. (6) Ki tudja, ezek közül melyik jellemzi a háborúba induló *consul* lelkületét és szerencséjét? Győztesen látják-e viszont, amint seregével együtt diadalmenetben megy fel a Capitoliumra, ugyanazokhoz az istenekhez, akiknek szentélyéből most útnak indul, vagy pedig az ellenségnek szerzik meg ezt az örömet?

(7) Perszeusz király hírnevét, aki ellen most hadba vonultak, megalapozta mind a nagy haditettekkel büszkélkedő makedón nép, mind apja, Philipposz, aki sok egyéb sikeres vállalkozása mellett a rómaiak elleni háború révén is nevezetessé vált, de az is, hogy a nevét állandóan emlegették trónra lépése óta, várva, mikor tör ki a háború. – (8) Ilyen gondolatokkal kísérte ki az útnak induló *consul*t minden rendű és rangú ember.

(9) Két volt *consul*t küldtek el vele katonai *tribunus*i rangban, Gaius Claudiust és Quintus Muciust, és három kiváló ifjút, Publius Lentulust és a két Manlius

Acidinust, akik közül az egyik Manius,[1] a másik Lucius Manlius fia volt. (10) Velük érkezett meg a *consul* a sereghez Brundisiumba, majd innen összes csapatával átkelt a tengeren, és a Nümphaionnál, Apollónia környékén ütötte fel táborát.

50.

(1) Néhány nappal ezelőtt Perszeusz, miután Rómából visszatérő követei eloszlatták a békéhez fűződő reményeit, haditanácsot tartott. Itt jó ideig folyt az ellentétes nézetek harca. (2) Egyesek úgy vélték, hogy ha a rómaiak hadisarcot vetnek ki, ki kell fizetni, ha területük egy részétől megfosztják őket büntetésül, oda kell adni, egyszóval bármibe kerüljön is a béke, azt vállalni kell, és nem szabad megengedni, hogy a király egy ilyen veszélyes játékban tegye kockára a maga és birodalma sorsát. (3) Ha vitathatatlanul az ő kezében marad a hatalom, idő múltával sok minden történhet: nemcsak azt szerezheti vissza, amit elveszített, de még félelmetessé is válhat azok szemében, akiktől most neki kell félnie.

(4) A túlnyomó többség azonban harciasabb véleményt hangoztatott. Azt bizonygatták, hogy ha a király egyetlen lépést is hátrál, az azt jelenti, hogy egész birodalmát fel kell adnia. (5) A rómaiaknak ugyanis nem pénzre vagy területre van szükségük, hanem jól tudják, hogy minden, ami emberi, így a leghatalmasabb királyságok és birodalmak is ki vannak téve a legkülönbözőbb szerencsétlenségeknek. (6) Karthágó erejét már megtörték – gondolják –, és egy hatalmaskodó szomszéd királyt ültettek a nyakára; Antiokhoszt és utódait visszaszorították a Taurosz ormain túlra; (7) most már a makedón királyság az egyetlen, amely közel van hozzájuk, és ha a római népet egyszer cserbenhagyja szerencséje, a makedón királyok hajdani katonai dicsősége akár újjá is éledhet.

(8) Perszeusznak – mondták – még most, amíg nem történt semmi, el kell döntenie magában, hogy mi a szándéka: az-e, hogy apránként lemondjon területeiről, aztán végül minden hatalmától megfosztva, birodalmából kiűzve könyörögjön a rómaiaknak, hogy adják neki legalább Szamothrakét[2] vagy egy másik szigetet, ahol királyságát túlélve, magánemberként, szegénységben és megvetésben megöregedhet; (9) vagy pedig az, hogy fegyvert fog helyzete és méltósága védelmében, és bátor férfihoz méltón elviseli, bármit hoz is a háború, vagy pedig győz, és felszabadítja a földkerekséget a rómaiak uralma alól. (10) Nem volna

[1] A kéziratokban szereplő *M.* legkézenfekvőbb javítása. A Marcus *praenomen* kizárható, hiszen a rossz emlékű M. Manlius Capitolinus óta a Manlius nemzetségben tilos volt ezt az előnevet használni (vö. VI. 20. 14).

[2] Livius nyilván tudatosan említi éppen ezt a szigetet, a később megvert király utolsó menedékhelyét; lásd XLIV. 45. 14.

nagyobb csoda, ha a rómaiakat kiűznék Hellaszból, mint az, hogy Hannibalt kiűzték Itáliából. Másfelől ők bizony következetlenségnek tartanák, ha Perszeusz, míg jogtalan trónkövetelő testvére ellen teljes erővel fellépett, most idegeneknek engedné át jogosan megszerzett uralmát. (11) Végül pedig: amikor a háború és béke kérdése felmerül, abban mindenki egyetért, hogy nincs szégyenteljesebb, mint kardcsapás nélkül feladni egy birodalmat, és nincs nagyszerűbb, mint ha valaki méltósága és fensége érdekében vállalja, bármit hoz a szerencse.

51.

(1) Ezt a tanácskozást Pellában, a makedónok régi királyi székhelyén tartották. „Nos hát – mondta Perszeusz –, minthogy így látjátok jónak, az istenek segítségével vívjuk meg a háborút!" Leveleket küldött a helytartókhoz, és összes csapatát a Kition nevű makedóniai városba vonta össze. (2) Miután Athéna Alkidémosznak királyhoz méltó áldozatot mutatott be 100 állatból, a bíborpalástosok és testőrei kíséretében maga is elindult Kitionba.

Itt addigra minden makedón csapat és külföldi segéderő összegyűlt. (3) A város előtt állította fel táborát, és minden fegyveresét felsorakoztatta a síkságon.[1] Összesen 43 000 katonája volt, ezeknek nagyjából a fele *phalanx*harcos, akiknek a beroiai Hippiasz volt a vezetőjük. (4) Volt aztán 2000 kispajzsos, akiket erejük és koruk alapján válogattak ki a többiek közül. Ezt a légiót ők maguk *agémá*nak nevezték; vezérei Leonnatosz és az eulüesztaibeli Thraszipposz voltak. (5) A többi, mintegy 3000 főnyi kispajzsosnak az élén az edesszai Antiphilosz állt. Szintén körülbelül 3000 főt tettek ki a Thrákiával szomszédos Paioniából, Paroreiából, Parsztrümoniából érkezettek és az agrianok, akik közé ottani thrák lakosok is keveredtek. (6) Az a paioniai Didasz fegyverezte fel és gyűjtötte össze őket, aki meggyilkolta az ifjú Démétrioszt.[2]

(7) Volt velük 2000 gall fegyveres is, a Hérakleia Szintikéből való Aszklépiodotosz vezetésével. A 3000 szabad thrák élén saját vezérük állt. A hasonló létszámú krétai csapatot is földijeik vezették, a phalaszarnai Szuszosz és a knószszoszi Szüllosz. (8) Vegyes származású, 500 főnyi görög csapat élén jelent meg a spártai Leónidasz, aki állítólag királyi származású volt; őt az akhájok teljes létszámú gyűlése száműzetésre ítélte, mert elfogták Perszeuszhoz írt levelét. (9) Az aitólok és boiótok 500 főnél nem nagyobb közös csapatát az akháj Lükón vezette.

[1] A makedón seregszemle leírása végső soron valószínűleg makedón forrásra megy vissza: a „királyi naplóra", vagyis azokra a hivatalos feljegyzésekre, amelyek napról napra rögzítették a király szavait és tetteit.

[2] Vö. XL. 24.

A sokféle törzsből és népből összegyűlt segédcsapatok száma összesen nagyjából 12 000 fegyverest tett ki. A király egész Makedóniából mintegy 3000 lovast vont össze. (10) 1000 válogatott lovassal és hasonló létszámú gyalogossal érkezett Kotüsz, Szeuthész fia, az odrüsziosz törzs királya. (11) Így az egész sereg összesen 39 000 gyalogosból és 4000 lovasból állt. Kétség sem férhetett hozzá, hogy – nem számítva Nagy Sándor seregét, amellyel átkelt Ázsiába – ekkora haderővel még soha egyetlen makedón király sem rendelkezett.

52.

(1) Már 25 év múlt el azóta, hogy Philipposz békét kért és kapott. (2) Ebben az időszakban Makedóniában végig nyugalom uralkodott, így gyarapodhatott a népesség, és az új nemzedék már nagyrészt megérett a katonai szolgálatra. Az ország mégis állandóan fegyverben állt a szomszédos thrákokkal folytatott kisebb háborúk miatt, ezek azonban inkább csak edzésben tartották, de nem merítették ki. (3) Mivel Philipposz, majd Perszeusz is hosszú ideig tervezte a rómaiak elleni háborút, már mindent megszerveztek és előkészítettek.

(4) Perszeusz nem rendezett ugyan szabályos díszszemlét, de kicsit átmozgatta seregét, hogy ne legyen az az érzésük, hogy csak az álldogálás kedvéért fegyverkeztek fel. Ezután azonmód fegyverben gyűlésbe hívta katonáit. (5) Kiállt az emelvényre, mellette ott volt két fia – Philipposz, az idősebbik valójában az öccse volt, de ő örökbe fogadta; csak Alexandrosz, a fiatalabbik volt vér szerinti gyermeke.

(6) Buzdító beszédet intézett katonáihoz a háború előtt. Felsorolta, hogy a római nép milyen jogtalanságokat követett el apjával és vele szemben: (7) Apját, akit a legkülönfélébb megaláztatásokkal sodortak bele egy újabb háborúba, még az előkészületek közben ragadta el a végzet. Őhozzá követeket küldtek, de velük együtt csapatokat is a görög városok megszállására. (8) Ezután úgy téve, mintha hajlandóak volnának helyreállítani a békét, egész télen át folytatták a látszattárgyalásokat, hogy időt nyerjenek a felkészülésre. Most már a *consul* közeledik, két 6000 gyalogosból és 300 lovasból álló római légióval és majdnem ugyanennyi szövetséges gyalogossal és lovassal. (9) Még ha ehhez hozzáadódnak is Eumenész és Massinissa királyok segédcsapatai, akkor sem lesz több katonája 27 000[1] gyalogosnál és 2000 lovasnál.

(10) Most, hogy hallották, mekkora az ellenség létszáma, nézzenek végig saját seregükön, hogy mekkora fölényben vannak létszámukat és a katonák harcértékét tekintve a hamarjában erre a háborúra toborzott újoncokkal szemben, hiszen ők gyermekkoruktól a harc tudományában nevelkedtek, és sok-sok há-

[1] Dobree szövegjavítása a kéziratokban szereplő 7000 helyett.

ború törte be és edzette meg őket. (11) A rómaiak segédcsapatai lüdiaiakból, frígekből, numidákból állnak, míg az övéiben a legharciasabb népek, thrákok és gallok vonulnak fel. Amazoknak olyanok a fegyvereik, amilyeneket egy-egy szegény katona be tudott szerezni magának, míg őket az apja gondoskodásából és költségén évek alatt feltöltött királyi fegyvertárból látták el. (12) Az ellenség utánpótlása messziről érkezik, kitéve a tengeri út megannyi kockázatának, míg ő tíz évre elegendő pénzt és gabonát halmozott fel, nem is szólva a fémbányák jövedelméről.

(13) Mindaz, amit az istenek jóindulata és a királyok gondoskodása előkészíthetett, túláradó bőségben áll a makedónok rendelkezésére. (14) Már csak annyi kell, hogy bennük is őseik elszántsága éljen, akik egész Európa meghódítása után átkeltek Ázsiába,[1] fegyvereikkel nyitottak utat a még hírből sem ismert világrész felé, és győzelmeik sorozata csak akkor ért véget, amikor a Vörös-tenger határt vont köréjük, és már nem volt kit legyőzniük. (15) Márpedig, Herculesre, most a szerencse nem India távoli partjait tűzte ki a küzdelem díjául, hanem maga Makedónia a tét. A rómaiak az apja elleni háborúban Hellasz felszabadítását használták szépen hangzó jogcímként; (16) most azonban Makedóniát akarják nyíltan szolgaságba dönteni, hogy ne legyen király a római birodalom szomszédságában, és ne legyen több harcban kiváló nép, amely még megtartotta fegyvereit. Hiszen a királlyal és birodalmával együtt ezeket is ki kell szolgáltatniuk gőgös uraiknak, ha az a szándékuk, hogy inkább kitérnek a háború elől, és teljesítik, amit követelnek tőlük.

53.

(1) Szavait mindvégig gyakran kísérték helyeslő bekiabálások, most azonban akkora kiáltozás támadt – méltatlankodtak, fenyegetőztek, vagy éppen biztatták a királyt, hogy legyen csak nyugodt –, hogy Perszeusz be is fejezte beszédét. Már csak annyit mondott, hogy készüljenek fel a menetelésre, mert állítólag a rómaiak is szedelődzködnek a Nümphaiontól.

(2) A gyűlés feloszlatása után elvonult, hogy meghallgassa a makedón városok követségeit. (3) Ezek azért jöttek, hogy – minden város a maga erejéhez mérten – pénzt és gabonát ajánljanak fel a háborúra. (4) Perszeusz mindnyájuknak köszönetet mondott, de egyiküktől sem fogadta el; azt mondta, a királyi készletek teljesen elegendőek. Csak szekereket követelt tőlük, hogy ezeken szállítsa a hajítógépeket, a roppant mennyiségű, előre felhalmozott hajítófegyvert és a háború egyéb kellékeit.

[1] Utalás Nagy Sándor hadjárataira.

(5) Ezután egész seregével útnak indult Eordaia felé. A Begorritisz nevű tó mellett ütött tábort, majd másnap benyomult Elimeiába a Haliakmón folyóig. (6) Ezután egy szűk szurdokon keresztül átkelt a Kambunia-hegységen, és leereszkedett az úgynevezett Tripoliszhoz, Azórosz, Püthion és Dolikhé vidékére. (7) Ez a három város rövid ideig tétovázott, mivel a lariszaiaknak[1] már túszokat adtak, de a közeli fenyegetés hatására végül megadták magukat.

(8) A király jóindulatúan szólt hozzájuk, mert nem kételkedett abban, hogy a perrhaibiaiak is követik majd példájukat. Érkezésekor azonnal elfoglalta … városát,[2] a lakosok pedig habozás nélkül mellé álltak. (9) Khüretiait kénytelen volt megostromolni, sőt az első napon a kapuknál vívott heves összecsapásban vissza is verték fegyvereseit. Másnap aztán összes csapatával támadásra indult, és a védők még az éj beállta előtt mind megadták magukat.

54.

(1) Mülai, a legközelebbi város rendkívül jól meg volt erődítve, és védművei bevehetetlenségének tudata csak növelte a lakosok harciasságát. Nem érték be azzal, hogy bezárták kapuikat a király előtt, de csak úgy szórták az arcátlan gyalázkodásokat a királyra és a makedónokra. (2) Az ellenség erre még ádázabbul folytatta az ostromot, a védők azonban tudták, hogy nem számíthatnak irgalomra, ezért annál elszántabban védekeztek. (3) Így három napon át rendkívüli lendülettel folyt a város ostroma és védelme egyaránt. De míg a hatalmas makedón sereg csapatai könnyedén válthatták egymást a harcban, a falakat éjjelnappal ugyanazok védték, és nemcsak a sebesülések gyötörték el őket, de a virrasztás és a szüntelen megerőltetés is.

(4) A negyedik napon körös-körül ostromlétrákat támasztottak a falakhoz, és a kapu ellen is hevesebb rohamot indítottak. A védők azonban visszaverték a falak elleni támadást,[3] majd rohantak a kapu védelmére, és váratlan kitörést intéztek az ellenség ellen. (5) Ez azonban inkább elvakult dühre, semmint megalapozott önbizalomra vallott. Kevés, kimerült emberük megfutott a pihent csapatok elől, és menekülésük közben a tárva-nyitva maradt kapun bejutott az ellenség is. (6) A makedónok így elfoglalták a várost, majd kirabolták, az öldöklés túlélőit pedig – még a szabad születésűeket is – eladták rabszolgának.

A király, miután a város nagy részét leromboltatta és felgyújtatta, Phalannához helyezte át táborát, másnap pedig megérkezett Gürtónhoz. (7) Mivel hallotta, hogy Titus Minucius Rufus és Hippiasz, a thesszáliaiak *sztratégosz*a csapataik-

[1] A. Atiliusról és a lariszai római helyőrségről van szó (vö. XLII. 47. 10).

[2] A szövegből valószínűleg Malloia neve esett ki.

[3] A fordítás Madvig szövegjavításán alapul.

kal bevonultak a városba, meg sem próbálkozott az ostrommal, hanem elhaladt a város mellett, és elfoglalta Elateiát és Gonnoit, amelyek lakóira ráijesztett váratlan érkezésével.

(8) Mindkét város a Tempébe vezető hegyszorosban fekszik, de főleg Gonnoi. Ezért ezt a várost erősebb lovas és gyalogos helyőrséggel biztosította, háromszoros árokkal és sánccal erődítette meg, így hagyta maga mögött. (9) Ezután Szükürionig nyomult előre, és elhatározta, hogy itt várja be az ellenséget. Közben seregét szétküldte gabonáért a szomszédos ellenséges területre. (10) Szükürion ugyanis az Ossza hegyének lábánál fekszik. A hegy déli oldala előtt terülnek el Thesszália mezői, mögötte pedig Makedónia és Magnészia. (11) Ezekhez az előnyökhöz járul még, hogy a hely rendkívül egészséges, és mivel köröskörül több forrás is fakad, bővelkedik állandó vízlelőhelyekben.

55.

(1) A római *consul*, aki ezekben a napokban indult el seregével Thesszália felé, kezdetben kényelmes úton vonult Épeiroszon át. (2) Amikor aztán Athamaniába ért, ahol a talaj egyenetlen és szinte járhatatlan, rendkívüli nehézségek között, rövid napi menetekben, üggyel-bajjal érkezett meg Gomphoihoz. (3) Ha a király kihasználta volna a számára kedvező helyszínt és időpontot, és csatára sorakozva itt állta volna útját a római vezérnek és a kimerült újoncok és lovak seregének, a rómaiak sem tagadják, hogy az ütközetben súlyos vereséget szenvedtek volna.

(4) Miután ellenállás nélkül elértek Gomphoiba, már nemcsak örültek, hogy átjutottak a veszélyes szurdokon, hanem az ellenséget is kezdték lebecsülni, amiért ennyire nem tudja felismerni az előnyös helyzeteket. (5) A *consul*, miután előírás szerint végzett az áldozatbemutatással, és gabonát osztott szét a katonák között, várt néhány napig, hogy ember és állat kipihenje magát. Amikor aztán hírét vette, hogy a makedónok szanaszét kóborolnak Thesszáliában, és pusztítják a szövetségesek földjeit, már eléggé kipihent seregével elindult Larisza felé.

(6) Három mérföldnyire járhatott innen, és a Szkaiának nevezett Tripolisznál, a Péneiosz folyó fölött ütött tábort. (7) Ekkoriban kötött ki Khalkiszban hajóival Eumenész és két testvére, Attalosz és Athénaiosz; harmadik testvérét, Philetairoszt otthon hagyta Pergamonban a királyság védelmére. Khalkiszból Eumenész és Attalosz 4000 gyalogossal és 1000 lovassal érkezett meg a *consul*hoz; (8) 2000 gyalogosát Khalkiszban hagyta Athénaiosz parancsnoksága alatt.

További segédcsapatokat is küldött oda a rómaiak számára Hellasz minden népe, de ezek többnyire a feledés homályába vesztek, mivel létszámuk olyan csekély volt. (9) Az apollóniaiak 300 lovast és 100 gyalogost küldtek, az aitóloktól egy *alá*ra való lovas érkezett – ennyi volt az egész szövetség lovassága –, (10) a thesszáliaiaktól azonban, akiktől egész lovasságuk rendelkezésre bocsátását re-

mélték, egyelőre csak 300 lovas tartózkodott a római táborban. Az akhájok mintegy 1500 embert állítottak ki, leginkább krétai fegyverzetben.

56.

(1) Ekkortájt Gaius Lucretius *praetor*, a Kephalléniánál tartózkodó hajóhad parancsnoka utasította testvérét, Marcus Lucretiust, hogy kerülje meg a flottával a Malea-fokot, és menjen Khalkiszba, míg ő maga egy háromevezősorosra szállt, és a Korinthoszi-öbölbe indult, hogy ő érjen először Boiótiába. (2) Gyenge egészségi állapota miatt azonban elég lassan ért oda.

(3) Marcus Lucretius, amikor Khalkiszba érkezett, hallotta, hogy Publius Lentulus ostrom alá vette Haliartoszt. A *praetor* nevében futárt küldött hozzá azzal az utasítással, hogy vonuljon el onnan. (4) A *legatus*, aki a boiót ifjúságnak a rómaiak pártján álló részével fogott a vállalkozásba, eltávozott a falak alól. (5) Az ostromzár feloldása lehetővé tette egy újabb ostrom megindítását: Marcus Lucretius 10 000 főnyi tengerészseregével, valamint Eumenész király 2000 katonájával, akik Athénaiosz parancsnoksága alatt álltak, azonnal körülzárta Haliartoszt, és már az ostromra készültek, amikor megérkezett a *praetor* Kreuszából.

(6) Nagyjából ugyanekkor szövetséges hajók is érkeztek Khalkiszba: két pun ötevezősoros, két háromevezősoros a pontoszi Hérakleiából, négy Khalkédónból, szintén négy Szamoszból, valamint öt rhodoszi négyevezősoros. (7) Ezeket a hajókat a *praetor* visszaküldte a szövetségeseknek, mivel sehol sem folyt tengeri hadviselés. Megérkezett hajóival Khalkiszba Quintus Marcius is, miután bevette a phthiótiszi Alopét, és megostromolta Larisza Kremasztét.

(8) Miközben Boiótiában ez volt a helyzet, Perszeusz, akinek – mint említettem – Szükürionnál volt az állandó tábora, miután a földekről körös-körül mindenhol összeszedette a gabonát, (9) csapatokat küldött, hogy pusztítsák végig Pherai környékét, arra számítva, hogy a rómaiak a szövetséges városok segítségére sietnek majd, így túlságosan messze kerülnek táboruktól, és ő lecsaphat rájuk. (10) De amikor látta, hogy a nagy felfordulás egyáltalán nem hat rájuk, a zsákmányt, amely elsősorban mindenféle jószágokból állt, az emberek kivételével szétosztotta katonái között, hogy elfogyasszák.

57.

(1) Ezután a *consul* és a király egyidőben tartott haditanácsot, hogy hol kezdjék a háborút. (2) A király embereinek önbizalmát megnövelte, hogy az ellenség tétlenül nézte Pherai területének végigpusztítását, ezért úgy vélték: akár indulhatnának is azonnal a tábora ellen, hogy ne hagyjanak neki több időt a halogatásra.

(3) A rómaiak is észrevették, hogy a halogatás rossz hírbe hozta őket a szövetségesek előtt, akik nagyon felháborodtak azon, hogy nem siettek a pheraibeliek

segítségére. (4) Miközben azon tanakodtak, mitévők legyenek – a tanácskozáson Eumenész és Attalosz is részt vett –, lóhalálában futár érkezett a hírrel, hogy hatalmas ellenséges menetoszlop közeledik. Feloszlatták a tanácsot, és azonnal jelt adtak a fegyverkezésre. (5) Közben úgy döntöttek, előreküldenek a királyi segédcsapatokból 100 lovast és ugyanennyi gyalogos dárdavetőt.

(6) Perszeusz a nap negyedik órája körül, amikor alig több mint egy mérföldnyire járt a római tábortól, megállította gyalogos egységeit. Ő maga előrement a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel; vele tartott Kotüsz és más segédcsapatok parancsnokai is.

(7) Már fél mérföldnyire sem voltak a tábortól, amikor feltűnt előttük az ellenséges lovasság – két, nagyrészt gallokból álló lovas*ala* Cassignatus vezetésével – és mintegy 150 könnyűfegyverzetű müsziai[1] és krétai. (8) A király megállt, nem tudva, mekkora az ellenséges csapat létszáma.[2] Azután a menetből két thrák és két makedón *turmá*t küldött előre, két-két krétai és thrák *cohors* kíséretében. (9) Mivel létszámuk egyenlő volt, és egyik fél sem kapott erősítést, az összecsapás eldöntetlenül fejeződött be. Eumenésznek mintegy 30 emberét vágták le, köztük elesett Cassignatus, a gallok parancsnoka is. Perszeusz egyelőre visszavezette csapatait Szükürion alá.

(10) Másnap nagyjából ugyanekkor visszatért arra a helyre összes csapatával, vizet szállító szekerek kíséretében. A 12 mérföldes út egész hosszában sehol nem volt víz, csak por mindenütt, és ha azonnal összecsaptak volna, mihelyt meglátták egymást az ellenséggel, nyilvánvaló volt, hogy kitikkadva kellett volna küzdeniük. (11) De mivel a rómaiak veszteg maradtak, sőt még előőrseiket is visszavonták a sáncok mögé, a király csapatai is visszatértek táborukba. Ezt napokig így folytatták abban a reményben, hogy amikor elvonulnak, a római lovasok megtámadják majd a sereg utóvédjét, (12) ebből összecsapás kerekedik, amelynek során ők elcsalogatják táboruk közeléből a rómaiakat, és mivel ők lovasságuk és könnyűfegyverzetű csapataik révén fölényben vannak, bárhol könnyen hátraarcot csinálhatnak, és szembeszállhatnak velük.

58.

(1) A király, miután terve nem vált be, közelebb nyomult az ellenséghez, és tőle öt mérföldnyire épített erődített tábort. (2) Ezután kora hajnalban felsorakoztatta gyalogosait a szokott helyen, majd egész lovasságát és könnyűfegyverzetű katonáit az ellenséges tábor ellen vezette. (3) Amikor a római táborban észrevették a király serege által vert porfelhőt, amelyből látszott, hogy azok az eddi-

[1] A gallok és a müsziaiak Eumenész csapataihoz tartoztak.

[2] A fordítás Madvig szövegjavításán alapul.

ginél többen vannak és közelebb járnak, kitört a pánik. Kezdetben alig hittek a hírnöknek, aki jelentette, hiszen az ellenség több napon át sohasem jött a negyedik óra előtt, most pedig napkeltekor érkezett. (4) Majd amikor már többen rohantak vissza a kapuktól és kiáltozták a hírt, minden kétely eloszlott, viszont roppant kavarodás támadt. A *tribunus*ok, szövetséges parancsnokok és *centurió*k futottak a fővezéri sátorba, a katonák pedig saját sátraikba.

(5) Perszeusz a sánctól nem egészen fél mérföldre, a Kallinikosz nevű halom körül sorakoztatta fel katonáit. (6) A balszárnyat Kotüsz király vezette; itt foglalt helyet összes honfitársa is. A lovasok egységeit könnyűfegyverzetűekkel választották el egymástól. A jobbszárnyon a makedón lovasok álltak, *turmá*ik közé krétaiak vegyültek. (7) Az utóbbi fegyvernemnek a beroiai Meidón, a lovasok nak és az egész seregrésznek pedig az antigoneiai Menón volt a parancsnoka. (8) A szárnyakhoz zárkózott fel a királyi lovasság és a több népből kiválogatott vegyes segédcsapatok. Ezeknek az antigoneiai Patroklész és Didasz, Paionia helytartója volt a parancsnoka. (9) A centrumban tartózkodott a király, körülötte az úgynevezett *agéma* és a szent lovas*alá*k.[1] (10) Maga előtt sorakoztatta fel a parittyásokat és a dárdavetőket; mindkét csapat 400 főből állt. Ezek élére a thesszaloni kéi Iónt és a dolopsz Artemónt[2] állította. (11) Így helyezkedtek el a király csapatai.

A *consul* a sánc mögött állította fel gyalogosai csatasorát, majd ő is kiküldte egész lovasságát a könnyűfegyverzetűekkel együtt; ezek a sánc előtt sorakoztak fel. (12) A jobbszárnyat Gaius Licinius Crassus, a *consul* testvére vezette; itt foglalt helyet az egész itáliai lovasság, akik közé *veles*eket állítottak. A balszárny élén Marcus Valerius Laevinus állt; itt volt a görög szövetségesek lovassága és könnyűfegyverzetű katonái. (13) A centrumot, a válogatott különleges lovasegységeket Quintus Mucius irányította. Ezeknek a hadijelvényei elé 200 gall lovast és Eumenész segédcsapataiból 300 kürtiosz[3] harcost állítottak. (14) A 400 thesszáliai lovast a balszárnytól kicsivel följebb helyezték el. Eumenész király és Attalosz hátul álltak teljes csapatukkal, a leghátsó sor és a sánc között.

59.

(1) Nagyjából így álltak fel a csatasorok, amelyek mindkét oldalon közel egyenlő számú lovasból és könnyűfegyverzetű katonából álltak. A legelöl haladó parittyások és dárdavetők kezdték meg az összecsapást. (2) Először, mint sokáig ketrecbe zárt vadállatok, a thrákok rohantak rá felbőszülten, roppant üvöltéssel a jobbszárnyon álló itáliai lovasságra, (3) amitől még ez a harcedzett és rettent-

[1] A makedón „szent lovasság" nehéz páncélzatot viselt, és lándzsával küzdött.

[2] A nevet Madvig állította helyre a kódexek értelmezhetetlen *Certimano* olvasatából.

[3] Lásd a XXXVII. 40. 9 jegyzetét.

hetetlen természetű nép is megzavarodott. … lándzsákkal támadtak a gyalogosokra … a lovaknak hol az inait vágták át, hol alulról szúrták őket hasba.

(4) Perszeusz elől, aki a centrum ellen intézett támadást, a görögök az első rohamra megfutottak, az ellenség pedig veszedelmesen szorongatta őket hátulról. Ám most, amikor elbillenni látszott a csata mérlege, rendkívül jókor lépett közbe a thesszáliai lovasság, amely eddig a balszárnytól kis távolságban, tartalékban várakozott a csata területén kívül, és csak szemlélője volt a harcnak. (5) Lassanként, egységeiket megtartva visszahúzódtak, és miután csatlakoztak Eumenész segédcsapataihoz, ezekkel együtt befogadták egységeik közé a menekülés közben szétszóródott szövetségeseket, sőt mivel az ellenség némiképp fellazult alakzatban üldözte őket, még az előrenyomuláshoz is volt bátorságuk, és sok szembejövő menekülőt engedtek be maguk közé. (6) A király emberei, akik üldözés közben már maguk is szétszóródtak, nem mertek közelharcba bocsátkozni rendezetten, szilárd léptekkel haladó egységeikkel.

(7) A lovas csatában győztes király felkiáltott,[1] hogy már csak egy kis segítség kell, és el is dőlt a háború. Buzdító szavai közben éppen a legjobbkor érkezett meg a *phalanx* Hippiasz és Leonnatosz vezetésével, akik saját szakállukra siettek oda a sikeres lovas csata hírének hallatán, hogy ők is támogassák a merész kezdeményezést. (8) Miközben a király remény és aggodalom között hánykolódott, hogy bele merjen-e vágni ekkora vállalkozásba, a krétai Euandrosz (aki Delphoiban segédkezett az Eumenész elleni merénylet végrehajtásánál),[2] amint meglátta a hadijelvények alatt közeledő gyalogosok menetét, (9) odafutott Perszeuszhoz, és intő beszédbe fogott: ne szálljon a fejébe a nagy szerencse, és ne tegye meggondolatlanul, fölöslegesen kockára egész birodalma sorsát. (10) Ha beéri ezzel a győzelemmel, és aznapra abbahagyja a harcot, akár tisztességes békefeltételeket is elérhet, ha pedig a háború folytatása mellett dönt, hadiszerencséjének köszönhetően igen sok szövetségest nyerhet meg magának.

(11) A király inkább erre az elhatározásra hajlott. Megdicsérte Euandroszt, majd parancsot adott, hogy forduljanak vissza, a gyalogosok térjenek vissza a táborba, és a lovasoknak is visszavonulót fúvatott.

60.

(1) A római seregből ezen a napon 200 lovas és nem kevesebb mint 2000 gyalogos esett el, és mintegy 600-an kerültek fogságba. A király emberei közül 20 lovas és 40 gyalogos veszett oda. (2) Amikor a győztesek visszatértek tábo-

[1] A fordítás Madvig kiegészítésén alapul.

[2] Vö. XLII. 15. 3.

rukba, mindannyian örültek, de így is kiritt közülük a thrákok féktelen jókedve: énekszóval tértek vissza, lándzsáik hegyén levágott ellenséges fejekkel.

(3) A rómaiak nemcsak elcsüggedtek a csatavesztés miatt, de féltek is, hogy az ellenség azonnal megtámadja táborukat. Eumenész azt tanácsolta a *consul*nak, hogy helyezzék át a tábort a Péneiosz túlsó partjára, és a folyó szolgáljon számukra erődítményként, amíg a megrémült katonák ismét bátorságra kapnak. (4) A *consul*nak nem esett jól, hogy ezzel szégyenletes módon be kell ismernie félelmét, de végül engedett a józan észnek: az éj csendjében átkelt a folyón csapataival, és a túlsó parton épített erődített tábort.

(5) Amikor a király másnap kivonult, hogy az ellenséget csatára provokálja, és meglátta annak új táborát a folyón túl, védett helyen, elismerte, hogy kár volt előző nap nem üldözni tovább a megvert sereget, de még annál is nagyobb hiba volt, hogy nem használta ki az éjszakát. (6) Hiszen – gondolta – ha seregéből senki mást nem mozgósít, csak a könnyűfegyverzetűeket küldi ki, már akkor is a megzavarodott ellenség nagy részét megsemmisíthette volna a folyón való átkelés közben.

(7) Noha a rómaiak egyelőre megszabadultak a félelemtől, mivel táboruk biztos helyen volt, mégis sok minden, de különösen a hírnevükön esett csorba bántotta őket. (8) A haditanácsban, a *consul* előtt mindenki az aitólokat tette felelőssé, azt állítva, hogy először ők rémültek halálra és futottak meg, (9) és az ő félelmük terjedt azután tovább a többi görög szövetségesre. Azt az öt aitól vezetőt, akik szemtanúk vallomása szerint elsőként futamodtak meg, Rómába küldték.[1] (10) A thesszáliaiakat dicséretben részesítették a gyűlés előtt, és vezéreiket még ki is tüntették bátorságukért.

61.

(1) Az elesett ellenséges katonákról leszedett fegyverzsákmányt a király elé hordták. (2) Ebből ő egyeseknek díszes fegyvereket, másoknak lovakat, ismét másoknak foglyokat ajándékozott. A pajzsok száma több mint 1500-ra, a páncéloké és mellvérteké több mint 1000-re, a sisakoké, kardoké és a különféle hajítófegyvereké még sokkal többre rúgott. (3) Ezt az önmagában is örvendetes és nagyszerű tényt sokszorosára nagyította a király beszéde a gyűlésbe hívott sereg előtt:

(4) „A ma történtekből előre tudhatjátok, mi lesz a háború vége. Szétvertétek az ellenséges sereg kiválóbb részét, az állítólag legyőzhetetlen római lovasságot.

[1] Polübiosz (XXVII. 15. 14) szerint a dolog hátterében Lükiszkosz aitól *sztratégosz* állt, aki úgy szabadult meg politikai ellenfeleitől, hogy rájuk hárította a felelősséget a csatavesztésért.

(5) A lovasságot náluk a legelőkelőbb ifjak alkotják, a lovagságból nevelődnek ki a *senator*ok, és a *consul*okat, a hadvezéreket azok közül választják, akiket innen felvettek az atyák közé. Nos, ezektől szereztük azt a fegyverzsákmányt, amelyet az imént osztottunk szét közöttetek.

(6) De gyalogos légióik fölött aratott győzelmetek sem kisebb, hisz éjszaka elmenekültek előletek: úgy nyüzsögtek a folyóban, rémülten kapálózva, mint valami hajótöröttek. (7) Nekünk, ha üldözőbe vesszük a legyőzötteket, könnyebb lesz átkelnünk a Péneioszon, mint nekik pánikszerű menekülésük közben, és ha átértünk, azonnal megostromoljuk táborukat, amelyet már ma elfoglaltunk volna, ha el nem menekülnek. (8) Ha pedig csatasorban akarják döntésre vinni a dolgot, a gyalogosok harcától ugyanazt az eredményt várhatjátok, mint amit a lovasok ütközetében láthattatok."

(9) Akik a győzelmet kivívták, dagadó kebellel, vállukon az ellenségtől szerzett fegyverzsákmánnyal hallgatták tetteik felsorolását, (10) a történtekből reményt merítve a jövőre is. De a gyalogosok is fellelkesültek a többiek dicsőségén, elsősorban a makedón *phalanx* katonái: ők is alig várták az alkalmat, hogy szolgálatot tehessenek a királynak, és hasonló dicsőséggel harcolhassanak az ellenség ellen.

A király feloszlatta a gyűlést. (11) Másnap elindult onnan, és Mopszelosz mellett ütötte fel táborát. Ez egy domb a Tempé előtt, Larisza és Gonnoi között.

62.

(1) A rómaiak nem tágítottak a Péneiosz partjától, de biztosabb helyre telepítették át táborukat. (2) Ide érkezett meg a numida Misacenes 1000 lovassal, 1000 gyalogossal és 22 elefánttal.

(3) A király ezekben a napokban haditanácsot tartott a háború egészéről. Mivel már lecsillapodott a győzelem utáni harcias közhangulat, néhány barátja vette a bátorságot, és azt javasolta neki, hogy kedvező helyzetét inkább egy tisztességes béke elérésére használja fel, semhogy hiú reményeit hajszolva visszafordíthatatlanul saját bukását okozza. (4) A bölcs és méltán szerencsés ember sajátsága – mondták –, hogy mértéket tud tartani a sikerben, és nem bízik túlságosan a pillanatnyi szerencse napsütésében. (5) Küldjön követeket a *consul*hoz, hogy megújítsák a szerződést ugyanazokkal a feltételekkel, amelyekkel apja, Philipposz a győztes Titus Quinctiustól elnyerte a békét. (6) Hiszen nem is érhetne véget szebben a háború, mint ezzel az emlékezetes ütközettel, és nem is kínálkozhat biztosabb remény a tartós békére, mint most, amikor a csatavesztéstől megzavarodott rómaiak engedékenyebbek lesznek a tárgyalások során. (7) De ha a rómaiak velük született makacsságuk folytán még most is visszautasítanák a méltányos feltételeket, az istenek és az emberek is tanúi lesznek Persze-

usz önmérsékletének és amazok dacos gőgjének. – (8) A király sohasem idegenkedett az ilyesfajta tervektől, így a többség megszavazta a javaslatot.

(9) A *consul*hoz küldött követeket a teljes haditanács előtt hallgatták meg. (10) Azok békét kértek, megígérték, hogy Perszeusz megfizeti a rómaiaknak azt az adót, amelyre Philipposz kötelezte magát, és minél előbb kivonul azokból a városokból, földekről és területekről, ahonnan Philipposz kivonult. (11) Ezzel álltak elő a követek.

Miután kiküldték őket, és tanácskozni kezdtek, a tanácsban győzött a római állhatatosság. Akkoriban ilyenek voltak a rómaiak: nehéz helyzetben úgy viselkedtek, mintha mellettük állna a szerencse, amikor pedig jó dolguk volt, visszafogták magukat. (12) Úgy döntöttek, azt felelik: beleegyeznek a békébe, ha a király elismeri a *senatus* jogát, hogy szabadon dönthet a helyzet egészéről, őróla és egész Makedóniáról.

(13) Amikor a követek jelentették ezt, azok, akik nem ismerték a rómaiak jellemét, elámultak ezen a konokságon. A többség azt követelte, hogy említést se tegyenek többé a békéről; fognak még a rómaiak könyörögni azért, amivel most hiába kínálják őket. (14) Perszeuszt viszont éppen ez a büszkeség ijesztette meg, gondolván, ez a jogos önbizalom jele. Ezért egyre nagyobb összegeket kínált fel, hátha sikerül pénzért megvásárolnia a békét, és egyfolytában próbálkozott a *consul*nál. (15) Mivel az semmit nem változtatott előbbi feleletén, a király lemondott a békéről; visszatért Szükürionba, ahonnan elindult, hogy újból megkísértse a hadiszerencsét.

63.

(1) Ahogy a lovas ütközet híre elterjedt Hellaszban, úgy váltak nyilvánvalóvá az emberek érzelmei. A hírt ugyanis nemcsak a makedónpártiak fogadták örömmel, hanem sok olyan is, akit a rómaiak nagy jótéteményekkel köteleztek le, sőt némelyikük <Perszeusz> erőszakosságát és gőgjét is megtapasztalta. (2) Ennek az oka egyfajta fonák részrehajlás volt, amely a hitványabbal és gyengébbel érez együtt – ez a játékokon rendezett versenyek közönségénél is jól megfigyelhető.

(3) Ezalatt Boiótiában Lucretius *praetor* teljes erővel folytatta Haliartosz ostromát. Az ostromlottak, noha nem kaptak külső segítséget – kivéve azokat a koróneiai ifjakat, akik még az ostrom kezdetén jutottak be a falak mögé –, és nem is számítottak rá, egyedül is ellenálltak, inkább bátorságuk, mint erejük révén. (4) Gyakran intéztek kitöréseket az ostromművek ellen, a falakhoz odatolt faltörő kosra <roppant sziklákat>[1] és súlyos ólomtömböket zúdítottak le, és ezzel igyekeztek kitéríteni a föld felé. Ha valahol nem tudták elhárítani a talá-

[1] Kreyssig kiegészítése.

latot, a ledöntött falrész helyén lázas sietséggel újat emeltek, hamarjában összehordva az omlás közben lehulló köveket.

(5) Miután az ostromművek bevetése nem hozott gyors sikert, a *praetor* létrákat osztatott szét a *manipulus*ok között, hogy ostromgyűrűben indítsanak támadást a falak ellen minden oldalról. Úgy vélte, elég katonája van ehhez, annál is inkább, mert a város mocsarak határolta oldalát nem lehetett, de nem is volt értelme megostromolni. (6) Ő maga azon az oldalon, ahol összeomlott két torony és a közöttük lévő fal, 2000 válogatott katonával indult támadásra, hogy mialatt ő megpróbál áthatolni az omladékon, és a városbeliek mind odarohannak, hogy szembeszálljanak vele, a többiek a létrák segítségével legalább részben el tudják foglalni a védőktől üresen hagyott falakat.

(7) A városbeliek viszont szorgosan készültek rohamának elhárítására. A romokkal borított területet száraz rőzsekötegekkel szórták tele, és odaálltak égő fáklyákkal a kezükben, jelezve, hogy bármikor felgyújthatják ezt a „kerítést". Az volt a tervük, hogy amíg a tűz elválasztja őket az ellenségtől, lesz idejük egy belső védőfal felhúzására. (8) Ötletüket azonban keresztülhúzta egy véletlen fordulat: hirtelen felhőszakadás támadt, amely megnehezítette a gyújtogatást, és azt is eloltotta, amit már meggyújtottak. (9) Így a füstölgő rőzsenyalábokat szét lehetett választani, és átjárás nyílt rajtuk keresztül; mivel pedig a védők mind erre az egy pontra figyeltek, a rómaiak a létrákkal egyszerre több helyen is elfoglalták a falakat.

(10) A város elfoglalása közben támadt első zűrzavarban mindenütt lekaszabolták az eléjük kerülő öregeket és gyerekeket, míg a fegyveres védők felmenekültek a fellegvárba. De mivel semmi reményük sem volt a túlélésre, másnap megadták magukat. Nyilvános árverésen eladták őket rabszolgának, (11) szám szerint mintegy 2500 embert. A város ékességeit, a szobrokat, táblaképeket és az összes értékes zsákmányt felrakták a hajókra, a várost pedig földig lerombolták.

(12) A *praetor* ezután Thébaihoz[1] vezette seregét. Küzdelem nélkül elfoglalta a várost, majd átadta a száműzötteknek és a rómaiak pártján lévőknek.[2] Az ellenpárt tagjainak, a király és a makedónok híveinek egész családját eladatta rabszolgának. Miután Boiótiában mindezt végrehajtotta, visszatért a tengerpartra a hajóihoz.

64.

(1) Mialatt Boiótiában ez történt, Perszeusz néhány napig Szükürionnál maradt állandó táborban. (2) Itt hírét vette, hogy a rómaiak sietve összehordják a föl-

[1] Ismét Thiszbairól van szó (lásd a XLII. 46. 7 jegyzetét).

[2] A Thiszbai helyzetét rendező 170-es *senatus*i határozat előkerült egy ottani feliraton (SIG 646).

dekről a learatott gabonát, aztán ki-ki a sátra előtt sarlóval levágja róla a kalászokat, hogy tisztább legyen a kicsépelt gabona, (3) ezért a táborban mindenfelé kazalszám áll a szalma. Úgy vélte, itt az alkalom a gyújtogatásra. Fáklyákat, gyújtócsóvákat, szurkos kóccal betekert gyújtónyilakat készíttetett, majd éjféltájt elindult, hogy kora hajnalban észrevétlenül támadhasson.

(4) De hiába lepték meg az első előőrsöket, mert a felfordulás és riadalom felébresztette a többieket, és felhangzott a jel, hogy azonnal ragadjanak fegyvert. A katonák azonnal felsorakoztak a sánc mögött a kapuknál. (5) Ekkor Perszeusz feladta a tábor ostromának tervét,[1] azonnal megfordította csatasorát, és parancsot adott, hogy induljon el elöl a málha, utána pedig a gyalogosok hadijelvényei. Ő maga a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel megállt, hogy ők alkossák az utóvédet, arra számítva – és így is lett –, hogy az ellenség a nyomukba ered majd, és hátulról zaklatja a menetet. (6) Rövid küzdelem zajlott le, elsősorban a könnyűfegyverzetűek és az előcsatározók között, majd a lovasok és gyalogosok zavartalanul visszaértek táborukba.

(7) A rómaiak, miután a környéken mindenütt learatták a termést, táborukat Krannón még érintetlen területére helyezték át. Miközben itt nyugodtan időztek állandó táborukban – az ellenség ugyanis messze volt, és a Szükürionból Krannónba vezető úton igen nehéz volt vízhez jutni –, (8) roppant riadalom támadt közöttük, amikor kora hajnalban a föléjük magasodó dombokon feltűnt a király lovassága és könnyűfegyverzetű csapatai.

(9) Perszeusz egy ideig ott várakozott a dombokon, remélve, hogy a rómaiakat elő tudja csalni lovas ütközetre. De miután azok nem mozdultak, egy lovast küldött a gyalogsághoz azzal a paranccsal, hogy induljanak vissza Szükürionba; csakhamar maga is elindult utánuk. (10) A római lovasok kis távolságban követték őket, hátha valahol elszélednek, és ők rájuk támadhatnak. De látva, hogy zárt alakzatban, az egységek rendjét megtartva vonulnak el, maguk is visszatértek táborukba.

65.

(1) A király ezután, mivel bosszantóan hosszúnak találta az utat, Mopszeloszhoz helyezte át táborát, a rómaiak pedig, miután Krannón körül is learatták a termést, átvonultak Phalanna területére. (2) Amikor a király egy szökevénytől megtudta, hogy a rómaiak fegyveres őrség nélkül kószálnak mindenfelé a földeken, úgy aratnak, … lovassal és 2000 thrák és krétai katonával elindult, és a lehető leggyorsabb, rendezetlen menetelés után váratlanul rajtaütött a rómaiakon. (3) Legalább 1000 befogott és nagyrészt megrakott szekeret zsákmányoltak, és

[1] A fordítás Madvig szövegjavításán alapul.

mintegy 600 foglyot ejtettek. (4) A zsákmányt Perszeusz 300 krétai gondjaira bízta, hogy őrizzék és vigyék a táborba, (5) ő maga pedig visszahívta öldöklés közben szétszóródott lovasait és többi gyalogosát, majd a legközelebbi őrállomás ellen indult, bízva abban, hogy nagyobb küzdelem nélkül megsemmisítheti.

(6) Az őrség parancsnoka Lucius Pompeius katonai *tribunus* volt. Egy közeli dombra vonta vissza az ellenség váratlan megjelenésétől megrettent katonáit, hogy a terep segítségével védekezzen, mivel csapata létszámát és erejét tekintve hátrányban volt. (7) Amikor itt kör alakban állította fel katonáit, hogy szorosan összezárt pajzsaik segítségével megvédhessék magukat a nyilak és dárdák ellen, Perszeusz körülvétette a dombot embereivel, és egy részüknek parancsot adott, hogy mindenfelől próbáljanak felhatolni és közelharcot kezdeni az ellenséggel, más részüknek pedig távolból kellett dárdáznia őket.

(8) A rómaiak kutyaszorítóba kerültek, mert zárt alakzatban nem tudták visszaverni a dombon felfelé mászókat, ha pedig ki-kiütöttek rájuk, azzal fellazították egységeiket, és kiszolgáltatták magukat a dárdáknak és nyilaknak. (9) Különösen a nyílparittyák okoztak sok sebesülést. A hajítófegyvernek ezt a fajtáját ebben a háborúban találták fel. Kéttenyérnyi nyílhegyet erősítettek egy fél könyök hosszú és ujjnyi vastag nyélre, (10) és erre körös-körül, mint a nyilaknál szokás, három rövid fenyőfatollat tettek. A parittya közepén két különböző nagyságú nyereg volt.[1] Ha a parittyás nagyobb lendülettel megcsóválva körbeforgatta a szíjjal, a lövedék a lendülettől úgy repült ki, mint a hagyományos parittyagolyó.

(11) Mivel a katonák egy része megsebesült ezektől és mindenféle más lövedéktől, ráadásul kimerültségükben már a pajzsot is alig bírták tartani, a király igyekezett rábírni őket, hogy adják meg magukat: a szavát adta, hogy nem esik bántódásuk, sőt időnként még jutalmat is ígért nekik. De egyikük sem hajlott a megadásra.

Amikor már elszánták magukat a halálra, váratlan reménysugár ragyogott fel előttük. (12) Amikor a gabonagyűjtők közül néhányan visszamenekültek a táborba, és jelentették a *consul*nak, hogy az őrállomást körülzárták, az nem hagyhatta annyiban, hogy számos polgártársa forog veszélyben – hiszen nagyjából 800-an voltak, egytől egyig rómaiak. Elindult a táborból a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel, akikhez az új segédcsapatok, a gyalogos és lovas numidák, sőt az elefántok is csatlakoztak, és megparancsolta a katonai *tribunus*oknak, hogy a légiók kövessék a hadijelvényekkel. (13) A könnyűfegyverzetű segédcsapatokat erősítésül még *veles*ekkel is kiegészítette, majd előresietett a

[1] A lövedék egyik vége az egyik, a másik vége a másik nyeregbe illeszkedhetett.

dombhoz. (14) A *consul* kíséretében ott volt Eumenész, Attalosz és a numida királyfi, Misacenes is.

66.

(1) Amikor a körülzárt rómaiak megpillantották övéik első hadijelvényeit, a végső kétségbeesés után lelkük megkönnyebbült.

(2) Perszeusznak először is be kellett volna érnie a véletlen nyújtotta sikerrel és néhány gabonagyűjtő elfogásával, megölésével, (3) nem pedig az őrség körülzárásával vesztegetni az időt. Másodszor pedig, ha már erre adta a fejét, addig kellett volna visszavonulnia, amíg épségben tehette, hiszen tudta, hogy nincsenek vele nehézfegyverzetűek. De ő sikerén elbizakodva bevárta az ellenséget, és sietve elküldött néhány embert a *phalanx*ért. (4) Ezt azonban a kelleténél később riasztották és futólépésben vezették oda, így a futástól szétzilálva kellett szembeszállnia a rendezett és harcra kész ellenséggel.

A *consul*, aki a többiek előtt ért oda, máris megkezdte a harcot. (5) A makedónok kezdetben ellenálltak, de miután minden téren gyengébbnek bizonyultak, és elvesztettek 300 lovast, sőt 24 főt a kiváló „szent" lovas*ala*ból, köztük a csapat parancsnokát, Antimakhoszt is, megpróbáltak elvonulni. (6) Csakhogy az elvonulás szinte nagyobb felfordulással járt, mint maga az ütközet. A *phalanx*, amelyet lóhalálában rendeltek oda, erőltetett menetben közeledett, amikor egy szűk úton összeakadt a foglyok menetével és a gabonával megrakott szekerekkel. (7) Mindkét részről nagy tülekedés kezdődött, mert senki sem akarta kivárni, hogy a menet úgy-ahogy felfejlődjön: a fegyveresek lelökdösték a málhát a mélységbe, mert másképp nem lehetett utat nyitni, az igavonó állatokat pedig addig ösztökélték, amíg megvadultak a tolongásban. (8) Alig bontakozott ki a foglyok rendezetlen menetéből a *phalanx*, már bele is ütközött a király csapataiba és rémült lovasságába. Itt aztán a kiáltozás, hogy forduljanak vissza, szinte hegyomlásszerű zűrzavart okozott. Ha az ellenség lett volna olyan merész, hogy behatol a szorosba és tovább követi őket, súlyos vereséget mérhetett volna rájuk. (9) De a *consul*, miután felszabadította a dombon lévő őrséget, megelégedett a szerény sikerrel, és visszavezette csapatait a táborba.

Egyes történetírók[1] szerint ezen a napon nagy ütközet zajlott le; ebben a rómaiak 8000 ellenséges katonát öltek meg, köztük Szópatroszt és Antipatroszt, a király vezéreit, élve fogtak el mintegy 2800 embert, és 27 hadijelvényt zsákmányoltak. (10) De a győzelmet nem véráldozat nélkül vívták ki: a *consul* seregéből több mint 4300 ember esett el, és a bal szövetséges *alá*nak 5 hadijelvénye veszett oda.

[1] A forrás valószínűleg Valerius Antias.

67.

(1) Ez a nap a rómaiak önbizalmát visszaadta, Perszeuszt pedig megrázta. Így csak néhány napig időzött Mopszelosznál, főleg azért, hogy gondoskodjon elesett katonái temetéséről, majd Gonnoiban meglehetősen erős helyőrséget hagyva hátra, csapataival visszatért Makedóniába. (2) Az egyik királyi hadvezért, egy bizonyos Timotheoszt Philában hagyta egy kis csapat élén, azzal a megbízatással, hogy ha már ott van, igyekezzen megnyerni a magnésziaiakat.

(3) Miután megérkezett Pellába, seregét elküldte téli szállásra, majd Kotüsszel Thesszalonikébe utazott. (4) Itt kapták a hírt, hogy Autleszbisz, az egyik thrák fejedelem és Korragosz, Eumenész hadvezére[1] betört Kotüsz területére, és elfoglalta a Maréné nevű vidéket. (5) Ezért Perszeusz úgy vélte, el kell engednie Kotüszt, hogy megvédje országát, és útnak indulásakor gazdagon megajándékozta. Saját lovasságának viszont csak a félévi zsoldot adta ki, 200 talentumot, noha először egész évi járandóságukat ki akarta fizetni.

(6) Amikor a *consul* értesült Perszeusz elvonulásáról, Gonnoi alá helyezte át táborát, hátha el tudja foglalni a várost. Ez a város közvetlenül a Tempé bejáratánál fekszik, így ez Makedónia legbiztosabb védőbástyája, és egyúttal utat nyit a makedónoknak Thesszália felé. (7) Mivel a város a fekvése és erős helyőrsége miatt bevehetetlen volt, a *consul* feladta tervét. Elkanyarodott Perrhaibiába, ahol az első rohammal bevette és kirabolta Malloiát, aztán elfoglalta a Tripoliszt és Perrhaibia többi részét is; végül visszatért Lariszába. (8) Innen hazaengedte Eumenészt és Attaloszt; a numidákat Misacenesszel Thesszália közeli városaiban helyezte el téli szállásra, és hadereje egy részét úgy osztotta szét egész Thesszáliában, hogy mindenkinek kényelmes szállás jusson, és egyúttal biztosítsák a városok védelmét. (9) Quintus Mucius *legatus*t 2000 emberrel elküldte Ambrakia megszállására. A görög városokból érkezett szövetségeseket mind elbocsátotta az akhájok kivételével. Serege egy részével Akhaia Phthiótiszba vonult: földig lerombolta Pteleont, amelyből a lakosság elmenekült, és elfoglalta Antróneszt, ami a városbelieknek sem volt ellenére. (10) Ezután Lariszához vezette seregét. A város elhagyatott volt, egész lakossága felhúzódott a fellegvárba, így a *consul* ezt vette ostrom alá. (11) Legelőször a királyi helyőrség makedónjai vonultak el félelmükben, a magára hagyott lakosság pedig azonnal megadta magát.

A *consul* ezután nem tudott dönteni, hogy Démétriasz ellen induljon-e előbb, vagy inkább Boiótia helyzetét vizsgálja meg. A thébaiak, akiket zaklattak a koróneiaiak, Boiótiába hívták. (12) Részben az ő kérésükre, részben mert ez a vidék alkalmasabb volt téli szállásra, mint Magnészia, Boiótiába vonult.

[1] Korragosz lehetett Eumenész trákiai területeinek helytartója.

XLIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 171–169)

Több *praetor*t elítélnek, amiért kapzsi és kegyetlen módon igazgatták provinciájukat.

P. Licinius Crassus *proconsul* Hellaszban több várost elfoglal és kegyetlenül megfenyít. Ezért a *senatus* később határozatot hoz, hogy az általa rabszolgának eladott hadifoglyokat szabadítsák fel.

A római hajóhadak parancsnokai szintén sok túlkapást követnek el a szövetségesekkel szemben.

Perszeusz király győzelmei Thrákiában, miután megverte az illíreket és királyukat, Gentioszt, valamint a dardánokat.

Hispániában Olonicus felkelést robbant ki, ez azonban az ő eleste után lecsillapodik.

A *censor*ok M. Aemilius Lepidust teszik meg a *senatus* első emberévé.

1.

(1) Még azon a nyáron, amikor Thesszáliában ezek az események <lejátszódtak>, … *legatus*, akit a *consul* Illíriába küldött, megostromolt két gazdag várost. (2) Keremiát fegyveres erővel kényszerítette megadásra, de a városbeliek minden vagyonát meghagyta, hogy kíméletességének híre terjedjen, és ezáltal megnyerje magának a jól megerődített Karnusz városának lakóit. (3) De mivel nem tudta őket rábírni a megadásra, és ostromzárral sem sikerült elfoglalnia városukat, kirabolta az előbb megkímélt várost, hogy katonái ne érezzék úgy, hogy két ostrommal is hiába fáradtak.

(4) A másik *consul*, Gaius Cassius, aki a sorsolásnál Galliát kapta, ott sem hajtott végre említésre méltó cselekedetet, és azzal is sikertelenül próbálkozott meg, hogy Illírián át Makedóniába vezesse légióit. (5) A *senatus* aquileiai követektől tudta meg, hogy a *consul* elindult erre az útra. A követek azt panaszolták, hogy *coloniá*juk, amely az isztriaiak és illírek, megannyi ellenséges nép gyűrűjében fekszik, még fiatal, gyenge, erődítései még nem épültek ki, (6) és kérték a *senatus*t, hogy keressen megoldást a *colonia* megerődítésére. Amikor erre megkérdezték tőlük, ne bízzák-e ezt a feladatot Gaius Cassius *consul*ra, (7) ők azt válaszolták, hogy Cassius, miután seregét Aquileiába rendelte, már elvonult Illírián át Makedónia felé. A hírt kezdetben el sem akarták hinni: ki-ki úgy vélte magában, hogy a *consul* talán a carnusok[1] vagy az isztriaiak ellen indított hábo-

[1] Az isztriaiakkal rokon venét népcsoport.

rút. (8) Erre az aquileiabeliek azt felelték: ők csak annyit tudnak és mernek biztosan állítani, hogy a katonák 30 napra elegendő gabonát kaptak, és olyan embereket szedtek össze és vittek magukkal kalauznak, akik ismerik az Itáliából Makedóniába vezető utakat.

(9) A *senatus* ugyancsak felháborodott a *consul* rendkívüli merészségén, hogy saját hadszínterét otthagyva átvonul seregével a máséra,[1] új és veszedelmes úton, idegen népek között, és mindenféle népség előtt megnyitja az utat Itáliába. (10) Az atyák teljes létszámban úgy döntöttek, hogy Gaius Sulpicius *praetor* jelöljön ki a *senatus*ból három követet; ezek még aznap induljanak el a Városból, a lehető leggyorsabban kerítsék elő Cassius *consul*t a föld alól is, (11) és közöljék vele: egyetlen nép ellen sem kezdhet háborút, csak amelyikkel szemben ezt a *senatus* elrendelte. (12) Marcus Cornelius Cethegus, Marcus Fulvius és Publius Marcius Rex indult utána követségbe. Így a *consul* és serege miatti aggodalom miatt Aquileia megerődítésének gondját egyelőre elhalasztották.

2.

(1) Ezután több hispániai nép követeit fogadta a *senatus*, mindkét provinciából. (2) A római tisztségviselők kapzsisága és túlkapásai miatt emeltek panaszt; térdre borulva kérték a *senatus*t, ne engedje, hogy szövetséges létükre rútabbul kifosszák és zaklassák őket, mint az ellenséget. (3) Sok egyéb megaláztatást is felpanaszoltak, ebből azonban csak a vesztegetés vádja bizonyult kétségtelennek. Ezért az atyák megbízták Lucius Canuleius *praetor*t, akinek a sorsolásnál Hispánia jutott, hogy minden egyes ember ügyében, akiktől a hispánok visszakövetelik a pénzüket, jelöljön ki a *senator*i rendből öt-öt vizsgálóbírót, a hispánoknak pedig engedje meg, hogy tetszésük szerint válasszanak maguknak jogi képviselőt. (4) A követeket behívták a Curiába, majd felolvasták előttük a *senatus* határozatát, és felszólították őket, hogy nevezzék meg képviselőiket. (5) Négy embert neveztek meg: Marcus Porcius Catót, Publius Cornelius Scipiót (Gnaeus fiát), Lucius Aemilius Paullust és Gaius Sulpicius Galust.[2]

(6) Először Marcus Titinius ügyében választottak vizsgálóbírákat, aki Aulus Manlius és Marcus Iunius *consul*sága idején [178] volt *praetor* Hispania Citeri-

[1] Hasonlóképpen járt el 207-ben Ti. Claudius Nero, aki saját hadszínterét elhagyva sietett tiszttársa, M. Livius Salinator segítségére, és ennek a lépésének volt köszönhető, hogy egyesült erővel sikerült megállítaniuk Hasdrubal behatolását Itáliába a Metaurus folyónál. Livius azonban vele kapcsolatban is megjegyzi, hogy eljárását csak a belőle következő győzelem tette menthetővé (XXVII. 43. 6–44. 2).

[2] A négy ember közül hármat bizonyosan személyes szálak fűztek Hispániához: Cato 195-ben *consul*ként hadakozott ott, Scipio 194–193-ban *praetor*ként, akárcsak Paullus 191–189-ben.

orban. A tárgyalást kétszer elnapolták, majd harmadjára felmentették a vádlottat. (7) Ellentét támadt a két provincia követei között: Hispania Citerior népei Marcus Catót és Publius Scipiót, míg a Hispania Ulteriorban lakók Lucius Paullust és Galus Sulpiciust választották képviselőjüknek. (8) Az innenső provincia lakói Publius Furius Philust, a túlsó provinciabeliek Marcus[1] Matienust állították vizsgálóbírák elé. (9) Az előbbi három éve Spurius Postumius és Quintus Mucius [174], az utóbbi két éve Lucius Postumius és Marcus Popillius *consul*ok idejében [173] volt *praetor*. (10) Mindkettőt igen súlyos vádak alapján vonták felelősségre, majd elnapolták tárgyalásukat. Amikor ismét elő kellett volna adniuk védekezésüket, nem jelentek meg a bíróság előtt; övéik azzal mentették ki őket, hogy önkéntes számkivetésbe vonultak a Városból. Furius Praenestébe, Matienus Tiburba távozott.

(11) Azt beszélték, épp a hispánok jogi képviselői akadályozzák, hogy ezeket az előkelő és nagy hatalmú embereket törvénybe idézzék. Ezt a gyanút megerősítette Canuleius *praetor* viselkedése, aki félbehagyta az egészet, és megkezdte a sorozást, majd hirtelen elutazott provinciájába, hogy a hispánoknak ne legyen lehetőségük több ember zaklatására. (12) Noha ily módon agyonhallgatták a múltban történteket, a *senatus* legalább a jövőre nézve gondoskodott a hispánok érdekeiről. Kérésükre elrendelte, hogy római tisztségviselő nem szabhatja meg a gabona árát;[2] nem kényszerítheti a hispánokat, hogy gabonájuk 5%-át az általa meghatározott áron adják el a rómaiaknak;[3] és nem küldhetnek városaikba hivatalnokokat pénzbehajtás céljából.

3.

(1) Még egy követség érkezett Hispániából, egy újonnan létrejött közösség képviseletében. (2) Elmondták, hogy ők – több mint 4000-en – római katonák gyermekei hispán nőktől, akikkel a rómaiak nem köthetnek érvényes házasságot.[4] Azt kérték, hogy jelöljenek ki számukra egy várost lakóhelyül. (3) A *senatus* elrendelte, hogy adják meg Lucius Canuleiusnak a nevüket, valamint ha vannak felszabadított rabszolgáik, azokét is; Carteiába, az óceán mellé fogják letelepíteni őket. (4) Aki Carteia lakói közül ott akar maradni városában, annak meg-

[1] Livius a XL–XLII. könyvben Matienust Gaius *praenomen*nel említi.

[2] A római tisztségviselők eddig a saját szükségleteikre beszolgáltatandó gabona helyett annak ellenértékét szedték be, a saját maguk által megszabott árfolyamon.

[3] A hispániai gabona 5%-át fenn kellett tartani a rómaiak szükségleteire, amelynek az árát azok igyekeztek minél jobban leszorítani.

[4] A római házassági jog nem ismerte el törvényesnek római polgárnak idegennel kötött házasságát, és az ebből származó utódok az anya jogi helyzetét örökölték.

adják a lehetőséget, hogy jelentkezhessen a telepesek közé, és ő is kapjon földet. A település latin jogú *colonia* lesz,[1] és a „felszabadítottak *coloniá*ja" nevet viseli majd.[2]

(5) Ebben az időben érkezett meg Afrikából apja követeként Gulussa királyfi, Massinissa fia, valamint a karthágóiak követsége.[3] (6) Először Gulussát vezették a *senatus* elé. Elsorolta, hogy apja mi mindent küldött a makedón háborúhoz támogatásul, és megígérte, hogy ha ezenkívül még valamit ki akarnak szabni rá, azt is teljesíteni fogja hálából a római nép jótéteményeiért. Figyelmeztette az atyákat és összeírtakat, hogy óvakodjanak a karthágóiak álnokságától: (7) nagy hajóhad építését tervezik, látszólag azért, hogy a rómaiakat segítsék a makedónok ellen, de ha majd elkészítették és felszerelték, maguk dönthetik el, kit tekintenek ellenségüknek és kit szövetségesüknek. Miután elültette …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– C. Cassius consul *tevékenysége Illíriában és Galliában, találkozása a* senatus *küldöttségével, visszatérése a választások megtartására.*

– Consul*lá választják A. Atilius Serranust és A. Hostilius Mancinust.* Praetor*ok lesznek M. Raecius, Q. Maenius, L. Hortensius és további három ember (feltehetőleg Q. Aelius Paetus, T. Manlius Torquatus és C. Hostilius).*

– [170] A hadszínterek elosztása: Atilius kapja meg Itáliát, Hostilius Makedóniát. A praetor*ok közül M. Raecius és Q. Maenius feladata lesz az igazságszolgáltatás Rómában, L. Hortensiusnak jut a hajóhad, a többiek osztoznak Szicilián, Sardinián és Hispanián. A hadseregek elosztása.*

– Csodajelek és elhárításuk.

– P. Licinius Crassus proconsul *működése Hellaszban. Elfoglalja és kifosztja Koróneiát és több más makedónpárti görög várost, lakóikat eladja rabszolgának. A* senatus *azonban elrendeli, hogy a városok és lakóik nyerjék vissza szabadságukat. Crassust később a nép előtt felelősségre vonják, és pénzbírságra ítélik.*

– C. Lucretius praetor *túlkapásai a görög városokkal szemben. Perszeusz rajtaüt az Óreosznál horgonyzó flottán, több teherhajót megszerez, más hajókat elsüllyeszt.*

– Perszeusz hadműveletei Thrákiában.

[1] Ez volt az első település Itálián kívül, amely elnyerte az itáliai latin szövetséges városok jogait, azaz Rómával szövetséges független városnak tekintették, és polgárainak megvolt a kereskedelmi és házasságkötési joga a római polgárokkal.

[2] Az elnevezés magyarázata, hogy a *coloniá*ban kezdettől fogva számos felszabadított rabszolga is élt.

[3] Vö. XLII. 24. 6.

– Az épeirosziak Perszeusz oldalára állnak. A területükön áthaladó A. Hostilius Mancinust kézre akarják keríteni, hogy átadják Perszeusznak, de tervük nem jár sikerrel. Hostilius Thesszáliában átveszi a sereget. Megpróbál benyomulni a Haliakmón völgyébe, de Perszeusz megakadályozza, és ismét ő veszi birtokba Thesszália északi részét.

– Perszeusz hadjárata a dardánok ellen.

– L. Hortensius praetor *és Eumenész tengeri hadműveletei a thrák és makedón partokon. Árulás segítségével hatalmukba kerítik és kifosztják Abdérát. A flotta visszatér Khalkiszba.*

– Hispániában Olonicus nagyarányú felkelést robbant ki. Egy társával együtt behatol a római táborba, de felfedezik és megölik őket. Halálukkal véget is ér a felkelés.

4.

(1) … Amikor beléptek a táborba, és körbemutogatták a fejeket, akkora rémületet keltettek, hogy ha a sereg azonnal odavonult volna, a rómaiak el is foglalhatták volna a tábort. (2) De így is nagy zűrzavar támadt. Egyesek úgy vélték, követeket kell küldeniük, hogy kikönyörögjék a békét; a hír hallatán több város meg is hódolt. (3) Megpróbálták tisztára mosni magukat, és annak a két embernek az esztelenségére hárítani a felelősséget, akik maguk hajtották a fejüket a bárd alá. (4) A *praetor* megkegyelmezett nekik, és azonnal továbbindult a többi város felé. Mivel parancsait mindenhol teljesítették, károkozás nélkül járta be seregével a megbékélt vidéket, ahol nemrég még hatalmas felkelés tüze tombolt.

(5) A köznép és az atyák örömmel vették tudomásul a *praetor* kíméletes eljárását, amely vérontás nélkül fékezte meg ezt az igen harcias népséget; főleg mert Hellaszban Licinius *consul* és Lucretius *praetor* annál nagyobb kegyetlenséggel és kapzsisággal folytatták a háborút.

(6) Lucretiust távollétében a nép*tribunus*ok ízekre szedték egymást érő nyilvános beszédeikben. Támogatói azzal mentették ki, hogy az állam érdekében van távol, de valójában egész idő alatt antiumi birtokán tartózkodott – akkoriban ennyire nem látták át még a Város közvetlen környékét sem –, és vízvezetéket építtetett saját zsákmányrészéből, amely Loracina folyójának vizével látta el Antiumot. (7) Állítólag ezt a munkát 130 000 bronzpénzért rendelte meg. A zsákmányból való festményekkel Aesculapius szentélyét ékesítette.

(8) A gyűlölet és megvetés aztán Lucretius helyett utódja, Hortensius ellen fordult, amikor követek érkeztek Abdérából. Sírva panaszolták el a Curia épülete előtt, hogy Hortensius elfoglalta és kirabolta városukat. (9) A város bukásának oka az volt – mondták –, hogy amikor a *praetor* 100 000 *denarius*t és 50 000 *modius* búzát követelt tőlük, ők haladékot kértek, hogy ez ügyben követeket küldhessenek Rómába és Hostilius *consul*hoz. (10) Alig érkeztek meg a

*consul*hoz, meghallották a hírt, hogy városukat ostrommal bevették, vezetőit bárddal lefejezték, a többieket pedig eladták rabszolgának.

(11) A *senatus* felháborítónak találta az esetet, és az abdéraiak ügyében ugyanazt a döntést hozta, mint előző évben Koróneia polgárainak ügyében. Utasították Quintus Maenius *praetor*t, hogy ugyanazt a rendeletet hirdesse ki a nyilvánosság előtt, mint akkor. (12) Ezenkívül még két megbízottat is küldtek – Gaius Sempronius Blaesust és Sextus Iulius Caesart –, hogy adják vissza az eladott abdéraiak szabadságát. (13) Őket bízták meg azzal is, hogy közöljék Hostilius *consul*lal és Hortensius *praetor*ral: a *senatus* úgy véli, igazságtalanul kezdtek háborút az abdéraiak ellen, és elvárja, hogy mindazokat, akik rabszolgák lettek, felkutassák és visszaadják szabadságukat.

5.

(1) Bepanaszolták a *senatus* előtt Gaius Cassiust is, az előző évi *consul*t, aki most katonai *tribunus*ként szolgált Makedóniában, Aulus Hostilius seregében,[1] és ezzel egyidejűleg követek érkeztek Cincibilus gall királytól is. (2) A király testvére szólalt fel a *senatus* előtt, és elpanaszolta, hogy szövetségeseik, az alpesi törzsek földjeit Gaius Cassius végigdúlta, és sok ezer embert hurcolt el onnan rabszolgának. (3) Ez idő tájt követek jöttek a carnusoktól, az isztriaiaktól és az iapüsz néptől[2] is. Elmondták, hogy Cassius *consul* először kalauzokat követelt tőlük, akik mutatják az utat neki és seregének Makedóniába, (4) majd békésen elvonult tőlük, mint akit máshová szólít a háború. Aztán útközben visszafordult, és kíméletlenül végigpusztította földjeiket, mindenütt gyilkolás, rablás és gyújtogatás járt a nyomában, és ők a mai napig sem értik, miért vette őket ellenségszámba.

(5) A távollévő gall fejedelemnek és a többi nép követeinek egyaránt ezt válaszolták: A *senatus* nem tudott előre a felpanaszolt eseményekről, és ha valóban megtörténtek, elhatárolódik tőlük. Viszont jogtalan eljárás lenne egy *consul*viselt férfiút tárgyalás nélkül elítélni, miközben az állam szolgálatában van távol. (6) Mihelyt Gaius Cassius visszatér Makedóniából, ha hajlandóak szemtől szemben előadni panaszukat, a *senatus* megvizsgálja az ügyet, és azon lesz, hogy elégtételt kapjanak.

(7) Úgy döntöttek, nem érik be annyival, hogy választ adnak ezeknek a népeknek, hanem követeket is menesztenek hozzájuk: kettőt az Alpokon túlra a fejedelemhez, hármat pedig körbeküldenek a többi néphez, hogy közöljék velük az

[1] Az új megbízatás valószínűleg éppen azt a célt szolgálta, hogy Cassius elkerülje a felelősségre vonást.

[2] Ez a kelta kulturális befolyás alatt álló illír néptörzs az Isztriai-félszigettől keletre élt.

atyák döntését. (8) Azt is megszavazták, hogy a követeknek fejenként 2000 bronzpénz értékű ajándékot küldenek, a két fejedelemfivér pedig különleges adományokat is kapott: egy-egy öt font aranyból készült nyakperecet, öt, összesen 20 font súlyú ezüstedényt, két lovat boglárokkal, lovászokkal együtt, lovassági fegyvereket és katonaköpenyeket, kísérőiknek pedig – szabadoknak és rabszolgáknak egyaránt – ruhákat. (9) Ezt küldték nekik. Kérésükre engedélyt kaptak arra is, hogy vásároljanak fejenként tíz lovat, és kivigyék azokat magukkal Itáliából.[1]

(10) Az Alpokon túlra Gaius Laeliust és Marcus Aemilius Lepidust küldték el követként a gallokkal együtt, a többi néphez pedig Gnaeus Siciniust, Publius Cornelius Blasiót és Titus Memmiust.

6.

(1) Számos görög és kis-ázsiai város követsége gyűlt össze Rómában ugyanabban az időben.

(2) Először az athéniakat vezették a *senatus* elé. Elmondták, hogy összes hajójukat és katonájukat elküldték Publius Licinius *consul*nak és Gaius Lucretius *praetor*nak. (3) Ők erre nem tartottak igényt – folytatták –, viszont 100 000 <*modius*> gabona szállítására kötelezték őket. Az athéniak, noha földjük terméketlen, és még saját földműveseiket is importált gabonával táplálják, mégis előteremtették a kívánt mennyiséget, hogy kötelességüknek eleget tegyenek,[2] és készségesen megadnak minden egyebet is, amit követelnek tőlük.

(4) A milétosziak nem emlegették fel korábbi szolgálataikat, csak megígérték, hogy bármit követel is tőlük a *senatus* a háború céljára, ők készségesen teljesítik.

(5) Az alabandai követek bejelentették, hogy építettek egy Róma városának szentelt templomot,[3] és évenkénti játékokat alapítottak Roma istennő tiszteletére; (6) most pedig 50 font súlyú aranykoszorút hoztak magukkal, hogy a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek szánt adományként elhelyezzék a Capitoliumon. Ezenkívül 300 lovassági nagypajzsot is hoztak – mondták –, hogy átadják annak, akinek a *senatus* akarja. Engedélyt kértek, hogy elhelyezhessék ajándékukat a Capitoliumon, és bemutathassák áldozatukat.

(7) Ugyanezt kérték a lampszakosziak is, akik 80 font súlyú koszorút hoztak magukkal. (8) Felidézték, hogy miután a római sereg Makedóniába érkezett, ők

[1] A ló – éppúgy, mint a rabszolga, birtok, igásjószág – civiljogi tulajdonként csak római polgárnak lehetett birtokában, amennyiben megfelelő módon szerezte.

[2] Attika ugyan nem jó gabonatermő vidék, de Athén ebben a korban is fontos szerepet játszott a gabonakereskedelemben, és komoly készleteket halmozott fel.

[3] A szmürnaiak már Kr. e. 195-ben építettek egy ilyen templomot (Tacitus: *Évkönyvek* IV. 56. 1). Később Roma istennő kultusza az egész görög-római Keleten elterjedt.

elpártoltak Perszeusztól, noha azelőtt az ő és Philipposz fennhatósága alatt voltak. (9) Ezért – mondták –, és amiért a római fővezérek minden követelését teljesítették, csak azt az egyet kérik, hogy a római nép fogadja őket barátságába, és ha majd Perszeusszal megkötik a békét, róluk rendelkezzenek külön, hogy ne kerüljenek újra a király hatalmába.

(10) Az atyák a többi követségnek barátságos választ adtak, a lampszakosziak ügyében pedig utasították Quintus Maenius *praetor*t, hogy jegyezze be őket a szövetségesek közé. Mindegyik követnek fejenként 2000 bronzpénzt adtak ajándékba. Az alabandai követeket felszólították, hogy juttassák el a pajzsokat Aulus Hostilius *consul*hoz Makedóniába.

(11) Afrikából is egyszerre érkeztek meg a karthágóiak <és Massinissa> követei. <A karthágóiak> bejelentették: 1 000 000 <*modius*> búzát és 500 000 <*modius*> árpát vitettek le a tengerpartra, hogy oda szállítsák, ahová a *senatus* akarja. (12) Tudják, hogy ez a szívesség és adomány eltörpül a római nép érdemeihez és saját jó szándékukhoz képest, de egykor, amikor még mindkét nép szerencsés helyzetben volt, számos esetben hálás és hű szövetségeshez illően teljesítették kötelességüket. (13) Massinissa követei ugyanennyi búzát ígértek, valamint 1200 lovast és 12 elefántot, hozzáfűzve, hogy ha a *senatus*nak bármi egyébre lenne szüksége, csak szóljon, és a király éppoly buzgón teljesíti kérésüket, mint amilyen jó szívvel saját elhatározásából adja mindezt. – (14) A *senatus* a karthágóiaknak és a királynak egyaránt köszönetet mondott, és megkérte őket, hogy mindazt, amit felajánlottak, szállítsák el Hostilius *consul*nak Makedóniába. Minden egyes követnek 2000 bronzpénzt küldtek ajándékba.

7.

(1) A krétai küldöttek felemlegették, hogy elküldték Makedóniába a Publius Licinius *consul* által előírt számú íjászt, (2) de amikor az atyák rákérdeztek, nem tagadták, hogy Perszeusz seregében több íjászuk szolgál, mint a rómaiaknál. (3) Erre a következő választ kapták: Ha a krétai nép őszintén és határozottan úgy dönt, hogy többre becsüli a római nép barátságát Perszeuszénál, akkor majd a római *senatus* is úgy válaszol neki, mint megbízható szövetségesének. (4) Addig pedig közöljék honfitársaikkal a *senatus* kívánságát, hogy a lehető leghamarabb rendeljék haza Perszeusz táborában szolgáló katonáikat.

(5) Ezzel a válasszal bocsátották el a krétaiakat, majd a khalkisziak követségét szólították be. Már belépésükkor mindenkiben részvétet keltettek: vezetőjük, Miküthión mindkét lábára megbénult, ezért hordszéken hozták be. (6) Mindjárt látni lehetett, hogy a végszükség óráit élik, ha ez a rokkant ember sem tudta vagy nem akarta egészségi állapotára hivatkozva kimenteni magát.

(7) Így kezdte szavait: már csak egyetlen eleven testrésze maradt, a nyelve, hogy elsírhassa a hazáját ért csapásokat. Elsorolta, mennyi szolgálatot tett városa a római vezéreknek és seregeiknek egykor és most, a Perszeusz ellen folyó háborúban is, (8) majd áttért arra, milyen gőgös, kapzsi és kegyetlen módon bánt honfitársaival először Gaius Lucretius római *praetor*, jelenleg pedig Lucius Hortensius. (9) Meg vannak győződve arról – mondta –, hogy inkább el kell tűrniük bármit, akár a mostaniaknál súlyosabb megpróbáltatásokat is, semhogy megszegjék a szövetségi hűséget; de ami Lucretiust és Hortensiust illeti, most már tudják, hogy jobb lett volna bezárni előttük kapuikat, mint beengedni őket a városba. (10) Emathia, Amphipolisz, Maróneia, Ainosz, amelyek mind kizárták őket, épségben maradtak; míg náluk, Khalkiszban a szentélyeket minden ékességüktől megfosztották, és Gaius Lucretius Antiumba[1] szállíttatta hajóin a templomrablásból szerzett zsákmányt. Szabad embereket összefogdostak rabszolgának, és mindmáig fosztogatják a római nép szövetségeseinek vagyonát. (11) Hortensius ugyanis Gaius Lucretius példáját követve télen-nyáron fedél alatt táboroztatja a hajók legénységét. Házaikban nyüzsög a matróznép, ott mászkálnak köztük, asszonyaik és gyerekeik között ezek az emberek, akik nem válogatják meg sem szavaikat, sem tetteiket.

8.

(1) Az atyák úgy döntöttek, a *senatus* elé idézik Lucretiust, hogy személyesen vegyen részt a vitában és próbálja tisztázni magát. (2) Csakhogy személyesen sokkal több vádat kellett végighallgatnia, mint amennyit távollétében felhoztak ellene. Ráadásul tekintélyesebb és befolyásosabb vádlói is akadtak: két nép*tribunus*, Manius Iuventius Talna és Gnaeus Aufidius. (3) Nemcsak a *senatus*ban támadtak neki, de kivonszolták a nép elé is, és miután gyalázkodásokkal halmozták el, törvényszék elé idézték.

(4) A khalkisziaknak a *senatus* utasítására Quintus Maenius *praetor* a következő választ adta: A *senatus* tudatában van annak, hogy igazat beszélnek, amikor felsorolják a római népnek korábban és a most folyó háborúban tett hasznos szolgálataikat, és valóban kiérdemelték a *senatus* háláját. (5) Ami a római *praetor*ok, Gaius Lucretius múltbeli és Lucius Hortensius jelenlegi cselekedeteiről szóló panaszaikat illeti: mindez nem a *senatus* akarata szerint történt és történik – ezt bárki beláthatja, (6) aki tudja, hogy a római nép Hellasz szabadsága érdekében indított háborút mind Perszeusz, mind annak idején apja, Philipposz ellen, nem pedig azért, hogy szövetségeseivel és barátaival így bánjanak a római

[1] Vö. XLIII. 4. 6.

tisztségviselők. (7) Eljuttatnak velük egy levelet Lucius Hortensius *praetor*hoz, mely szerint a *senatus* nem helyesli a khalkisziak által felpanaszolt eseményeket; ha szabad embereket eladtak rabszolgának, azokat a lehető leghamarabb keríttesse elő és szabadíttassa fel; a *senatus* elvárja továbbá, hogy a hajóslegénységből a parancsnokokon kívül senkit ne szállásoljanak el magánházaknál.

(8) A *senatus* utasítására mindezt megírták Hortensiusnak. Minden követnek 2000 bronzpénzt küldtek ajándékba, Miküthiónnak pedig az állam költségén béreltek kocsit, hogy azon kényelmesen utazhasson Brundisiumba.

(9) Amikor eljött Gaius Lucretius perének napja, a *tribunus*ok a nép előtt vádat emeltek ellene, és 1 000 000 *as* pénzbírság kiszabását kérték. (10) Megtartották a népgyűlést, ahol mind a 35 *tribus* jóváhagyta az ítéletet.

9.

(1) Liguriában ebben az évben semmi említésre méltó nem történt: az ellenség sem fogott fegyvert, a *consul* sem hatolt be légióival területükre. (2) Mivel értesülései alapján erre az évre eléggé biztosítottnak látta a békét, a hadszíntérre érkezése után 60 napon belül elbocsátotta a két római légió katonáit. (3) A latin szövetséges sereget korán téli szállásra vezette Lunába és Pisaeba, ő maga pedig lovasságával végigjárta Gallia provincia legtöbb városát.

(4) Sehol sem volt háború, csak Makedóniában, de Gentiosz illír királyt azért szemmel tartották. (5) Ezért a *senatus* úgy döntött, hogy Brundisiumból nyolc felszerelt hajót el kell küldeni Isszára Gaius Furius *legatus*hoz, aki két isszai hajóval biztosította a szigetet. (6) A nyolc hajóra felraktak 2000 katonát, akiket a *senatus* határozata alapján Marcus Raecius *praetor* sorozott be Itália Illíriával szemközti részén. Hostilius *consul* pedig elküldte Appius Claudiust 4000 gyalogossal Illíriába, hogy védelmezze annak szomszédait. (7) Appius nem érte be a magával vitt haderővel: segédcsapatokat követelt a szövetségesektől, így mintegy 8000 különböző nemzetiségű embert fegyverzett fel. Miután bejárta az egész vidéket, a dasszaréták városa, Lükhnidosz mellett állapodott meg.

10.

(1) Nem messze innen feküdt Hüszkana városa,[1] amely már Perszeusz területéhez tartozott. 10 000 lakosa volt, védelmét pedig csekély létszámú krétai helyőrség látta el. (2) A városból titokban hírnökök érkeztek Claudiushoz ezzel az üzenettel: Ha csapataival közelebb nyomul, egyesek már készen állnak, hogy kezére játsszák a várost. Megéri a fáradságot, mert bőven jut majd zsákmány nemcsak neki és barátainak, de katonáinak is.

[1] Lásd a XLIII. 18. 6 jegyzetét.

(3) Claudiust annyira elvakította a kapzsiságát kecsegtető remény, hogy egyet sem tartott magánál a hozzá érkezett hírnökök közül, túszokat sem követelt annak zálogául, hogy nem akarják csapdába csalni, felderítőket sem küldött ki, sőt még szavát sem vette a városbelieknek. Egyszerűen kitűzték a napot, azután útra kelt Lükhnidosz alól, és a másik várostól 12 mérföldnyire ütött tábort.

(4) Innen a negyedik őrségváltáskor indult tovább, táborában mintegy 1000 főnyi őrséget hagyva hátra. Rendezetlenül, hosszúra nyúlt menetoszlopban, és mivel az éjszakai bolyongás során szétszóródtak, egymástól elmaradozva érkeztek meg a városhoz. (5) Gondatlanságuk csak növekedett, miután egyetlen fegyverest sem láttak a falakon. Mihelyt azonban lőtávolon belül értek, a városbeliek egyszerre két kapun át intéztek kitörést ellenük. A kitörő védők csatakiáltására roppant ricsaj felelt a falakról: asszonyok üvöltöztek, érctárgyakkal csörömpöltek, és a vegyes, rabszolgákkal keveredett tömegből a legkülönfélébb hangok hallatszottak. (6) A sokrétű és több irányból indított lélektani hadviselés eredménye az lett, hogy a rómaiak a kitörő harcosok első viharos támadását sem tudták elviselni. Így többet vágtak le közülük futás, mint harc közben; alig 2000 ember jutott vissza a táborba a *legatus*sal együtt. (7) Mivel elég hosszú volt a táborig vezető út, annyival több kimerült katonát érhetett utol az ellenség.

(8) Appius meg sem várta a táborban, hogy futás közben szétszóródott emberei összegyűljenek – noha így megmenthette volna azokat, akik elszéledtek a földeken –, hanem azonnal visszavezette megvert serege maradványait Lükhnidosz alá.

11.

(1) Ezeknek és más sikertelen makedóniai hadműveleteknek a hírét Sextus Digitius katonai *tribunus* vitte meg Rómába, aki egy áldozat bemutatására érkezett haza. (2) Az atyák aggodalmukban, nehogy még megalázóbb vereséget szenvedjenek a rómaiak, elküldték Makedóniába követként Marcus Fulvius Flaccust és Marcus Caninius Rebilust, hogy saját tapasztalataik alapján tegyenek jelentést arról, mi folyik ott. (3) Ezenkívül utasították Aulus Atilius *consul*t, hogy januárra tűzze ki a *consul*választó gyűlés időpontját, és a lehető leghamarabb térjen vissza a Városba. (4) Addig is megbízták Marcus Raecius *praetor*t, hogy rendeletben hívja vissza a *senator*okat Rómába egész Itáliából, kivéve akik állami megbízásból vannak távol, (5) akik pedig Rómában tartózkodnak, azok közül senki nem távozhat a Város egymérföldes körzetéből. Minden úgy történt, ahogy a *senatus* elrendelte.

(6) A *consul*választást január 28-án tartották meg: Quintus Marcius Philippus (másodszor) és Gnaeus Servilius Caepio lett a győztes. (7) Három nap múlva *praetor*rá választották Gaius Decimiust, Marcus Claudius Marcellust, Gaius

Sulpicius Galust, Gaius Marcius Figulust, Servius Cornelius Lentulust és Publius Fonteius Capitót. (8) Úgy döntöttek, hogy a kijelölt *praetor*ok a kétféle városbeli igazságszolgáltatáson kívül a következő négy feladatkört kapják meg: Hispaniát, Sardiniát, Siciliát és a hajóhadat.

(9) A Makedóniába küldött követek február vége felé érkeztek haza. Beszámoltak Perszeusz királynak ezen a nyáron aratott győzelmeiről, és hogy mekkora rémület vett erőt a római nép szövetségesein, amiért oly sok város került a király hatalmába. (10) A *consul*i seregben alig lézeng valaki – mondták –, mert a vezérek azzal próbálnak népszerűvé válni, hogy mindenkinek eltávozást adnak. A helyzetért a *consul* a katonai *tribunus*okat, azok meg a *consul*t teszik felelőssé. (11) A Claudius meggondolatlansága miatt elszenvedett vereséget pedig kevésbé súlyosnak igyekeznek feltüntetni; állítólag kevés itáliai származású katona esett el, és a legtöbb embert a helyszínen hamarjában besorozott csapatok vesztették.

(12) A *senatus* felszólította a kijelölt *consul*okat, hogy hivatalba lépésük után azonnal terjesszék eléjük Makedónia ügyét. Számukra Itáliát és Makedóniát jelölték ki működési területül.

(13) Ebben az évben szökőhónap beiktatására került sor. A szökőhónap első napja a Terminus-ünnep[1] után következő harmadik napra esett.

Ebben az évben <három> pap halt meg: Lucius Flamininus <*augur*> …[2] és két *pontifex*, Lucius Furius Philus és Gaius Livius Salinator. Furius helyére Titus Manlius Torquatust, Livius helyére Marcus Serviliust választották meg.

12.

(1) Amikor a következő év [169] elején az új *consul*ok, Quintus Marcius és Gnaeus Servilius előterjesztést tettek a hadszínterek ügyében, a *senatus* úgy határozott, hogy minél hamarabb döntsék el egymás között megegyezés vagy sorsolás útján, melyikük kapja Itáliát és melyikük Makedóniát. (2) Úgy látták jónak, hogy még a sorsolás előtt, a teljes bizonytalanságban határozzanak a két hadszíntérre küldendő kiegészítő csapatokról, hogy semmiféle részrehajlás ne befolyásolja döntésüket.

(3) Úgy döntöttek, hogy Makedóniába 6000 római és 6000 latin szövetséges gyalogost, valamint 250 római és 300 szövetséges lovast küldenek;[3] (4) a régi

[1] Terminus ünnepe, a Terminalia február 23-án volt.

[2] Flamininus utódjának neve kiesett a szövegből.

[3] A XLIV. 1. 1 szerint a *consul* mindössze 5000 katonával kel át Görögországba. Az eltérés magyarázata, hogy míg itt Livius annalista forrásokra támaszkodik, a másik helyen Polübioszt követi.

katonákat leszerelik, hogy egy-egy római légióban ne maradjon több 6000 gyalogosnál és 300 lovasnál. (5) Azt nem szabták meg, hogy a másik *consul* hány római polgárt sorozhat be kiegészítésül; csak azt határozták meg, hogy két légiót sorozzon, egyenként 5200 gyalogossal és 300 lovassal. (6) Több latin katonát engedélyeztek számára, mint tiszttársának: 10 000 gyalogost és 600 lovast. Elrendelték, hogy sorozzanak be további négy légiót, hogy ha valahol szükség lesz rájuk, odavezényelhessék őket. (7) Nem járultak hozzá, hogy ezekbe a légiókba a *consul*ok nevezzék ki a *tribunus*okat, hanem a nép választotta meg őket.[1]

A latin szövetségeseket 16 000 gyalogos és 1000 lovas kiállítására kötelezték. (8) Úgy döntöttek, hogy ezt a sereget csak készenlétben tartják, és majd ott vetik be, ahol a helyzet megköveteli.

(9) A legsúlyosabb gondot a makedón háború jelentette. Elrendelték, hogy a hajóhad számára legénységül 1000, a felszabadítottak rendjéhez tartozó római polgárt, Itáliából pedig 500-at kell besorozni; Szicíliából szintén 500-at, és aki ezt a provinciát kapja, annak a feladata lesz, hogy ezeket átszállíttassa Makedóniába, oda, ahol a hajóhad éppen tartózkodik. (10) Úgy döntöttek, hogy Hispániába kiegészítésül 3000 római gyalogost és 300 lovast küldenek. Itt is meghatározták a légiók létszámát: mindegyikben 5200 gyalogos és 300 lovas lehetett. (11) Azt a *praetor*t, aki majd Hispaniát kapja meg, utasították, hogy kötelezze a szövetségeseket 4000 gyalogos és 300 lovas kiállítására.

13.

(1) Tisztában vagyok vele, hogy a napjainkban eluralkodott közönyösség miatt az emberek általában nem hisznek abban, hogy az istenek jeleket adnak az embernek, ezért semmiféle csodajelről nem tesznek jelentést az államnak, és az évkönyvekben sem örökítik meg őket. (2) Amikor azonban a régmúlt eseményeiről írok, valamiképpen magamra öltöm a régi idők lelkületét, és bizonyos vallásos aggodalom tart vissza attól, hogy aminek a hajdanvolt bölcs férfiak állami szinten is figyelmet szenteltek, azt én ne méltassam arra, hogy évkönyveimben beszámoljak róla.

(3) Anagniából ebben az évben két csodajelről érkezett jelentés: tűzcsóvát láttak az égen, és megszólalt egy tehén. Az állat eltartásáról államköltségen gondoskodtak. Minturnaeban szintén ezekben a napokban mintha lángokban állt volna az ég. (4) Reatéban kőeső esett. Cumae fellegvárában Apollo három nap és három éjjel könnyeket hullatott. Róma városában két templomszolga tett bejelentést. Az egyik szerint Fortuna szentélyében több ember szeme láttára megjelent egy sörényes kígyó. (5) A másik két csodajelet is hírül hozott Fortu-

[1] Lásd a XLII. 31. 5 jegyzetét.

na Primigeniának a dombon[1] álló szentélyéből: a szentély előtti téren egy pálma hajtott ki, és napközben véreső esett.

(6) Két csodajelet nem tartottak fontosnak az állam szempontjából, az egyiket azért, mert magánterületen történt (Titus Marcius Figulus jelentette, hogy az esővízgyűjtő medencéjéből egy pálma hajtott ki), a másikat azért, mert idegen földön esett meg (azt állították ugyanis, hogy Fregellaeban, Lucius Atreus házában a lándzsa, amelyet katona fiának vásárolt, napközben két óra hosszat izzott, anélkül hogy a tüze bármit megperzselt volna).

(7) Az államot érintő csodajelek ügyében a *decemvir*ek beletekintettek a sorskönyvekbe. Közölték, hogy a *consul*oknak mely istenek előtt kell 40 kifejlett jószágot áldozniuk; (8) ezenkívül azt mondták, könyörgést kell tartani, és minden tisztségviselő áldozzon kifejlett jószágokat az összes isten vánkosa előtt, a nép pedig felkoszorúzva jelenjen meg. Mindezt a *decemvir*ek előírása szerint teljesítették.

14.

(1) Ezután kitűzték a *censor*választó gyűlés időpontját. A *censor*i tisztségre az állam vezető emberei pályáztak: Gaius Valerius Laevinus, Lucius Postumius Albinus, Publius Mucius Scaevola, Marcus Iunius Brutus, Gaius Claudius Pulcher és Tiberius Sempronius Gracchus. A római nép a két utóbbit választotta meg *censor*nak.

(2) Mivel a makedón háború miatt a szokásosnál nagyobb gonddal tartották meg a sorozást, a *consul*ok panaszkodtak aköznépre a *senatus* előtt, hogy még a fiatalabb korosztály sem engedelmeskedik a felszólításnak. (3) Gaius Sulpicius és Marcus Claudius *praetor*ok azonban a köznép védelmére keltek: Nem minden *consul*nak okoz nehézséget a sorozás, csak a népszerűséghajhászóknak, akik senkit sem soroznak be akarata ellenére. (4) Hogy erről az atyák és összeírtak is meggyőződjenek, majd megtartják a sorozást ők, a *praetor*ok, ha a *senatus* is jónak látja, noha sokkal csekélyebb a hivatali hatalmuk és tekintélyük.

(5) A *senatus* nagy <egyetértésben> a *praetor*okra bízta ezt a feladatot, odaszúrva egyet a *consul*oknak. A *censor*ok pedig, hogy támogassák az ügyet, rendeletet hoztak nyilvánosságra: a vagyonbecslésnek ezentúl feltétele lesz, hogy a szokásos eskü mellett minden polgár letegyen egy másikat is: (6) „Te fiatalabb vagy 46 évesnél. Ezek szerint Gaius Claudius és Tiberius Sempronius *censor*ok rendeletére megjelentél a sorozáson, és valahányszor sorozás lesz, amíg csak ezek a *censor*ok hivatalban lesznek, meg fogsz jelenni a sorozáson, ha még nem vagy katona?"

[1] Fortuna Primigenia szentélye a Quirinalison állt.

(7) Ezenkívül, mivel híre járt, hogy a hadvezérek népszerűséghajhászása következtében a makedóniai légiókból igen sokan vannak indokolatlanul szabadságon, a következő rendeletet hozták: Aki azok közül a katonák közül, akiket Publius Aelius és Gaius Popillius *consul*ok [172] idejében vagy azóta soroztak be a makedóniai seregbe, (8) Itáliában tartózkodik, az 30 napon belül, miután felbecsültette előttük vagyonát, köteles visszatérni a hadszíntérre. Azoknak a nevét is le kell adni náluk, akik még apjuk vagy nagyapjuk hatalma alatt állnak. (9) A leszereltek ügyét is felül fogják vizsgálni, és akinél úgy találják, hogy szolgálati idejének letöltése előtt szívességből bocsátották el, azokat újra katonai szolgálatra kötelezik.

(10) Miután a *censor*oknak ezt a rendeletét és levelét szétküldték a törvénykezési és gyülekezőhelyekre, mindjárt olyan sok hadköteles ifjú gyűlt össze Rómában, hogy a szokatlanul nagy tömeg fennakadásokat okozott a Városban.

15.

(1) Gaius Sulpicius *praetor* a kiegészítésül sorozott katonákon kívül még négy légiót szedett össze, és 11 nap alatt befejezték a sorozást. (2) Ezután a *consul*ok sorsolták ki a működési területeket. A *praetor*ok az igazságszolgáltatás miatt már korábban sorsoltak: (3) Gaius Sulpicius kapta meg a városbeliek, Gaius Decimius az idegenek jogvitáinak intézését, Marcus Claudius Marcellus Hispaniát, Servius Cornelius Lentulus Siciliát, Publius Fonteius Capito Sardiniát, Gaius Marcius Figulus pedig a hajóhadat. A *consul*ok közül Gnaeus Serviliusnak jutott Itália, Quintus Marciusnak Makedónia.

Marcius *consul* a Latin Ünnepek végeztével azonnal elutazott. (4) Amikor ezután Caepio a *senatus* elé terjesztette a kérdést, hogy az új légiók közül melyik kettőt vigye magával Galliába, az atyák úgy döntöttek, hogy Gaius Sulpicius és Marcus Claudius *praetor*ok válasszák ki az általuk besorozott légiók közül, melyeket adják át a *consul*oknak. (5) Caepio felháborodott azon, hogy egy *consul* kénytelen alávetni magát a *praetor*ok döntésének, de miután feloszlatta a *senatus* ülését, mégiscsak odaállt a *praetor*ok bírói emelvénye elé, kérve, hogy a *senatus*i határozat értelmében jelöljenek ki számára két légiót. A *praetor*ok azonban átengedték a *consul*nak a választás lehetőségét.

(6) A *censor*ok ezután összeállították a *senator*ok névjegyzékét, és Marcus Aemilius Lepidust tették meg rangidős *senator*nak, immár harmadszor. Hét embert zártak ki a *senatus*ból.

(7) Miközben számba vették a népet, kényszerítették a makedóniai sereg katonáit, hogy térjenek vissza a hadszíntérre – a vagyonbecslés során ugyanis kiderült, milyen sokan vannak eltávozáson. (8) A leszerelt katonáknál kivizsgálták az elbocsátás okait, és azokat, akiknek a leszerelése szerintük még nem volt

jogos, ilyen eskütételre kötelezték: „Megfogadod-e igaz lelkedre, hogy Gaius Claudius és Tiberius Sempronius *censor*ok rendelete értelmében visszatérsz a makedóniai hadszíntérre, amennyiben ezt rosszhiszeműség nélkül[1] teheted?"

16.

(1) A *censor*ok a lovagok felülvizsgálásánál kérlelhetetlen szigorral jártak el, és sok lovagtól elvették a lovát. (2) Már ezzel is maguk ellen fordították a lovagrendet, de még jobban felszították a gyűlölet lángját azzal a rendeletükkel, mely szerint azok, akik Quintus Fulvius és Aulus Postumius *censor*ok idejében [174] vettek bérbe állami jövedelmeket vagy vállalkoztak állami megrendelések kivitelezésére, nem vehetnek részt náluk a bérleti árverésen,[2] és ilyen szerződésben nem lehetnek üzletfelek, sem üzlettársak. (3) A régi bérlők, miután többször emeltek panaszt a rendelet ellen, de mégsem tudták elérni, hogy a *senatus* korlátozza a *censor*ok hatalmát, végül Publius Rutilius nép*tribunus*t nyerték meg ügyük pártfogójául, aki egy magánügy miatt neheztelt a *censor*okra. (4) A *censor*ok ugyanis megparancsolták Rutilius egy felszabadított *cliens*ének, hogy bontson le egy közterületre épült falat a Via Sacra mentén a középületekkel szemben. (5) A tulajdonos erre a nép*tribunus*okhoz fordult segítségért. Miután Rutiliuson kívül senki nem állt ki mellette, a *censor*ok elküldtek hozzá, hogy zálogot követeljenek tőle,[3] majd a nyilvánosság előtt pénzbüntetésre ítélték. (6) Ebből támadt a viszálykodás köztük.

Amikor tehát a régi bérlők a *tribunus*hoz fordultak, az egyszer csak törvényjavaslatot terjesztett elő egyedül a maga nevében, (7) hogy a Gaius Claudius Pulcher és Tiberius Sempronius Gracchus által bérbe adott állami jövedelmek és megrendelések ügyében megkötött bérleti szerződések számítsanak érvénytelennek, pályáztassák meg újra őket, és ennek során különbségtétel nélkül mindenki számára biztosítsák a bérletek elnyerésének jogát. (8) Ki is tűzte a napot, amelyen a törvényjavaslat ügyében a köznép gyűlésének szavaznia kellett.

Amikor elérkezett a nap, és a *censor*ok előléptek, hogy felszólaljanak a javaslat ellen, Gracchus beszédét a nép némán hallgatta végig, Claudiust azonban lehurrogták. Erre ő megparancsolta a kikiáltónak, hogy teremtsen rendet. (9)

[1] Vagyis ha nincs olyan magasabbrendű jogi szempont, amely mégiscsak maradásra kötelezné az illetőt.

[2] Ez a rendelkezés érzékenyen sújtotta a bérlettel foglalkozó lovagok nagy részét, mert kizárta őket a nagy anyagi hasznot jelentő bérbeadási üzletekből. A tilalom oka egyébként az lehetett, hogy a szerződéseket az államra nézve nagyon rossz feltételekkel kötötték meg, vagy a bérlők végeztették el rosszul a bérbe vett munkát.

[3] A zálog annak biztosítására szolgált, hogy a vádlott megjelenik a tárgyaláson.

Ez meg is történt, mire a *tribunus* azt panaszolva, hogy kivették a kezéből a gyűlés vezetését, és akadályozták hivatalos tevékenységében, eltávozott a Capitoliumról, ahol a gyűlést tartották.

(10) Másnap nagy felfordulást rendezett. Először is az isteneknek szentelte Tiberius Gracchus vagyonát,[1] mert az megbírságolt és zálog adására kényszerített egy embert, aki a nép*tribunus*hoz fordult segítségért, tehát nem vette figyelembe a *tribunus* beavatkozását, és korlátozta őt hatalma gyakorlásában. (11) Gaius Claudiust pedig törvénybe idézte, amiért kivette a kezéből a gyűlés vezetését. Kijelentette, hogy mindkét *censor*t államellenes bűncselekménnyel vádolja, és Gaius Sulpicius városi *praetor*hoz folyamodott, hogy tűzze ki az ügyet tárgyaló népgyűlés napját. (12) Miután a *censor*ok sem bánták volna, ha a nép minél hamarabb ítélkezik ügyükben, az államellenes bűncselekményt tárgyaló népgyűlés időpontját szeptember 24–25-ére tűzték ki.

(13) A *censor*ok azonnal felmentek Libertas csarnokába,[2] lepecsételték az állami számadásokat, lezárták az irattárat, elbocsátották az állami rabszolgákat, és bejelentették, hogy addig semmiféle hivatalos tevékenységet nem folytatnak, amíg a nép ki nem mondta az ítéletet ügyükben.

(14) Először Claudius adta elő védekezését. A tizenkét lovagi *centuria* közül nyolc szavazott a *censor* elítélésére, sőt velük együtt sok más, az első vagyoni osztályba tartozó *centuria* is. Erre az állam vezető emberei a nép szeme láttára azonnal lehúzták aranygyűrűiket, és gyászruhát öltöttek, hogy esdeklők módjára járják végig a köznépet. (15) Állítólag elsősorban mégis Tiberius Gracchus változtatta meg a közhangulatot. Ő ugyanis, amikor a köznép mindenfelől azt kiáltozta, hogy Gracchust nem akarja bántani senki, ünnepélyes szavakkal megesküdött, hogy ha tiszttársát elítélik, ő meg sem várja saját perében az ítéletet, hanem követi őt a számkivetésbe. (16) A bevádolt Claudius sorsa így is egy hajszálon függött: elítéléséhez mindössze nyolc *centuria* szavazata hiányzott. Felmentése után a nép*tribunus* kijelentette, hogy a Gracchus ellen emelt vádat elejti.

17.

(1) Ebben az évben az aquileiai követek kérésére, hogy növeljék meg telepeseik számát, a *senatus* határozata alapján 1500 családot írtak össze, és letelepítésükre

[1] Valószínűleg annak a Livius által is idézett (III. 55. 7) régi törvénynek az értelmében, amely szerint aki nép*tribunus*t, *aedilis*t vagy a tíztagú bíróság tagjait megsérti, annak személyét el kell átkozni Iuppiternek, vagyona pedig Ceres, Liber és Libera templomát illeti.

[2] Ez a *senatus*i ülések helyéül szolgáló Curia Hostilia mellett állt, és a *censor*ok ekkoriban itt tartották irattárukat és a vagyonbecsléssel kapcsolatos iratokat.

odaküldték *triumvir*ekként Titus Annius Luscust, Publius Decius Subolót és Marcus Cornelius Cethegust.

(2) Szintén ebben az évben történt, hogy Gaius Popillius és Gnaeus Octavius, a Hellaszba küldött követek először Thébaiban olvasták fel a *senatus* határozatát, majd a Peloponnészosz minden városát végigjárták vele, és kihirdették, hogy a római tisztségviselőknek senki ne adjon semmit a háború céljaira azon kívül, amit a *senatus* előírt. (3) Ez a határozat bizalmat keltett a görögökben a jövőre, hogy megszabadulnak a terhektől és költségektől, amelyekbe már-már belerokkantak, mert minden tisztségviselő más-más szolgáltatást követelt tőlük.

(4) Amikor Aigionban az akhájok szövetségi gyűlése fogadta a követeket, szívélyes szavaik hasonló viszonzásra találtak. Úgy hagyták maguk mögött ezt a maradéktalanul hűséges népet, hogy nagy reményeket keltettek bennük a jövőre nézve. Ezután átkeltek Aitóliába. (5) Itt még nem tört ugyan ki a belviszály, de ott volt a levegőben a kölcsönös gyanakvás és vádaskodás. (6) A követek túszokat szedtek tőlük, de nem oldották meg a helyzetet; így utaztak tovább Akarnaniába.

(7) Az akarnanok Thürreionban fogadták őket gyűlésükön. Köztük is pártviszály dúlt. Egyes vezetők azt követelték, telepítsenek városaikba helyőrségeket, hogy megfékezhessék azoknak az esztelenségét, akik a makedónok oldalára próbálják állítani a szövetséget. (8) Mások viszont tiltakoztak ez ellen, hogy békés, szövetséges városaikat ne érje olyan gyalázat, amilyet háborúban elfoglalt ellenséges városok szoktak elszenvedni. (9) A rómaiak méltányolták ezt a kérést.

A követek visszatértek Lariszába Hostilius *proconsul*hoz, akinek a megbízásából útra keltek. (10) Hostilius maga mellett tartotta Octaviust, Popilliust pedig mintegy 1000 katonával Ambrakiába küldte téli szállásra.

18.

(1) Perszeusz a tél kezdetén nem merte elhagyni Makedónia területét, nehogy a rómaiak valahol behatoljanak védtelenül maradt országába. De a téli napforduló idején, amikor Thesszália felől a nagy hó miatt járhatatlanná váltak a hegyek, (2) úgy vélte, itt az alkalom, hogy letörje szomszédai reményeit és harci kedvét, nehogy hátba támadják, ha majd a rómaiak elleni háború köti le a figyelmét. Mivel Thrákia felől Kotüsz szavatolta számára a békét, Épeirosz részéről Kephalosz, aki váratlanul elpártolt a rómaiaktól, (3) a dardánokat pedig megfékezte a közelmúltban vívott háború, Perszeusz úgy látta, csak az Illíria felőli védtelen határvidéken fenyeget veszély: az illírek maguk sem nyughatnak, ráadásul átengedik területükön a rómaiakat is. Bízva abban, hogy ha legyőzi a szomszédos illír törzseket, a már régóta ingadozó Gentiosz királyt is rá tudja venni a szövetségkötésre, (4) 10 000 főnyi, részben *phalanx*harcosokból álló gyalogság-

gal, 2000 könnyűfegyverzetű katonával és 500 lovassal felkerekedett, és Sztüberrába vonult.

(5) Itt több napra elegendő gabonát vett magához, majd megparancsolta, hogy az ostromfelszerelést szállítsák utána, és harmadnap a peneszták területének legnagyobb városa, Hüszkana alatt ütötte fel táborát. (6) Az ostrom megkezdése előtt azonban embereket küldött, hogy puhatolják ki egyrészt a helyőrség parancsnokainak, másrészt a város lakosságának hangulatát. A városban ugyanis az illír haderőn kívül római helyőrség is tartózkodott.[1]

(7) Miután a küldöttek nem kaptak barátságos választ, Perszeusz megkezdte az ostromot, és gyűrűbe fogva próbálta elfoglalni a várost. Éjjel-nappal szünet nélkül váltották egymást csapatai, egy részük létrákkal nyomult a falakra, mások tűzcsóvákkal a kapuk ellen. A védők azonban állták az ostrom viharát, (8) mert abban reménykedtek, hogy a makedónok nem bírják már sokáig a tél hidegét a szabad ég alatt, a királynak pedig nem enged annyi haladékot a római háború, hogy sokáig ott maradjon. (9) De amikor látták, hogy szőlőlugasokat tolnak a falakhoz, és ostromtornyokat emelnek, makacsságuk megtört. Hisz nem elég, hogy nem bírtak a túlerővel, de élelemmel és egyéb felszereléssel sem voltak eléggé ellátva, ahogy az váratlan ostrom esetén lenni szokott.

(10) Ezért, mivel nem volt reményük az ellenállásra, a római helyőrség elküldte Perszeuszhoz Gaius Afraniust és a spoletiumi Gaius Carviliust, hogy először próbálják azt kialkudni, hogy tulajdonukkal és fegyvereikkel együtt elvonulhassanak, ha pedig ezt nem sikerül elérniük, vegyék szavát, hogy legalább életüket és szabadságukat meghagyja. (11) A király ezt nagyon is szívélyesen megígérte, csak aztán nem teljesítette. Miután felszólította a rómaiakat, hogy tulajdonukkal együtt vonuljanak el, először fegyverüktől, <majd szabadságuktól> fosztotta meg őket. Mihelyt a rómaiak elhagyták a várost, az 500 főnyi illír csapat és Hüszkana lakossága Perszeusz kezére adta magát és a várost.

19.

(1) Perszeusz helyőrséget telepített Hüszkanába, majd a meghódoltak egész sokaságával, akiknek száma majdnem elérte saját seregéét, Sztüberrába vonult. (2) Itt a mintegy 4000[2] rómait a tisztek kivételével szétosztotta megőrzésre a városokba, a hüszkanabelieket és az illíreket pedig eladatta, majd visszavezette seregét a peneszták földjére, hogy hatalmába kerítse Oaineiont. (3) Ez a város egyébként is kedvező fekvésű, ráadásul itt vezet az út a labeaszok népéhez, akik

[1] Az itt leírtak valószínűleg még a XLIII. 10. előzményei, amely annalista forrás alapján ugyanazokat az eseményeket beszéli el, mint a Polübiosz alapján álló XLIII. 21. 1.

[2] A számadat túlzottnak tűnik; a háttérben valószínűleg szövegromlás áll.

fölött Gentiosz uralkodott. (4) Amikor Perszeusz elvonult egy Draudakon nevű, sűrűn lakott erőd mellett, valaki, aki jól ismerte a vidéket, megjegyezte: fölösleges elfoglalnia Oaineiont, ha nincs a hatalmában Draudakon is, amely minden tekintetben kedvezőbb elhelyezkedésű. (5) Erre odavonult seregével, és a lakosság azonnal teljes létszámban megadta magát.

Az erődnek a reméltnél gyorsabb átadása megnövelte Perszeusz önbizalmát: amikor látta, mennyire rettegnek seregétől, ezt a félelmet kihasználva további 11 erődöt kerített hatalmába. (6) Csak néhány esetben volt szükség erőszakra, a többség önként adta meg magát; ezekben 1500, a helyőrségekbe szétosztott római katonát ejtett foglyul. (7) A tárgyalásokon igen hasznos szolgálatot tett neki a spoletiumi Carvilius, aki minden egyes alkalommal elmondta, hogy neki és bajtársainak semmi bántódása nem esett.

Ezután megérkezett Oaineionhoz, amelyet már nem lehetett elfoglalni szabályos ostrom nélkül. A városnak a szokottnál nagyobb védőserege és erős falai komoly védelmet biztosítottak; (8) egyik oldalról az Artatosz nevű folyó, a másikról egy rendkívül magas és nehezen megmászható hegy határolta. Mindez reményt nyújtott a város lakóinak, hogy ki tudnak tartani.

(9) Perszeusz körbesáncolta a várost, és a felső végén egy töltést kezdett építtetni, magasabbra, mint a falak. (10) Miközben ezen dolgoztak, a város lakói gyakran intéztek kitöréseket ellenük, hogy megvédjék falaikat és akadályozzák az ellenség munkálatait. Ezekben igen sokan elestek a védők közül – ki így, ki úgy –, az életben maradottak pedig már teljesen hasznavehetetlenek voltak az éjjel-nappal tartó megerőltetés és a sebesülések miatt. (11) Mihelyt a töltés a falhoz ért, a királyi *cohors*, az úgynevezett Nikatórok[1] áthatoltak a falon, és létrák segítségével több ponton is megindult a roham a város ellen. (12) A felnőtt férfiakat egytől egyig lemészárolták, feleségeiket és gyermekeiket Perszeusz fogságba vetette; minden egyéb zsákmány a katonáké lett.

(13) A király a győzelem után visszatért Sztüberrába, és elküldte Gentioszhoz követségbe a száműzetését nála töltő illír Pleuratoszt és a Beroiába való makedón Adaioszt. (14) Megbízta őket, hogy számoljanak be arról, milyen haditetteket hajtott végre ezen a nyáron és télen a rómaiak és a dardánok ellen; ehhez fűzzék hozzá, mit végzett nemrég Illíriában a téli hadjáraton, és biztassák Gentioszt, hogy kössön barátságot vele és a makedónokkal.

20.

(1) A követek átkeltek a Szkordosz-hegy gerincén, és átvágva Illíria pusztaságain – amelyeket a makedónok szándékosan taroltak le, hogy a dardánok ne

[1] A név jelentése: 'győztes, győző'.

tudjanak egykönnyen behatolni Illíriába vagy Makedóniába –, roppant fáradságos utazás után végül megérkeztek Szkodrába.

(2) Gentiosz király Lisszoszban tartózkodott. Ide hívatta a követeket, akik átadták a rájuk bízott üzenetet. Jóindulattal hallgatta őket, de olyan választ adott nekik, amivel nem sokra mentek: a szándék megvan benne, hogy háborút kezdjen a rómaiak ellen, de a megvalósításhoz elsősorban pénz kellene.

(3) Ezt a választ megvitték Sztüberrába a királynak, aki éppen akkor árusította ki az illír foglyokat. Azonnal visszaküldte ugyanezeket a követeket Glaukiasz, a királyi testőrség egyik tagja kíséretében, de pénzről egy szót sem szólt, noha csakis ezzel lehetett volna rávenni a pénzszűkében lévő barbárt a háborúra. (4) Ezután feldúlta Ankürát, majd seregét ismét visszavezette a peneszták földjére, megerősítette a helyőrségeket Hüszkanában és a körülötte elfoglalt összes erődben, és visszatért Makedóniába.

21.

(1) Illíria élén Lucius Coelius római *legatus* állt. Amíg a király arrafelé járt, mozdulni sem mert; csak miután az hazaindult, akkor tett kísérletet a peneszták földjén Hüszkana visszafoglalására. Véres vereséget szenvedett az ottani makedón helyőrségtől, így csapataival visszatért Lükhnidoszba.[1] (2) Innen néhány nap múlva elküldte a peneszták földjére a fregellaebeli Marcus Trebelliust egy elég erős csapattal, hogy vegye át a túszokat azoktól a városoktól, amelyek hűségesen kitartottak a római barátság mellett, (3) és keresse fel a parthinoszok területét is, akik szintén kötelezték magukat, hogy túszokat adnak. Trebellius mindkét néptől bonyodalom nélkül megkapta a túszokat. A penesztÁk lovasait Apollóniába, a parthinosz lovasokat Dürrhakhionba (akkoriban elterjedtebb görög nevén Epidamnoszba) küldték.

(4) Appius Claudius, mivel szerette volna kiköszörülni az Illíriában esett csorbát, ostrom alá vette a Phanoté nevű épeiroszi erődítményt. A római seregen kívül khaoniai és theszprótiai segédcsapatokat is vitt magával, összesen mintegy 6000 főt, (5) de semmire nem ment vele, mert Kleuasz, akit Perszeusz otthagyott, erős helyőrséggel védte a várost.

Perszeusz Elimeiához vonult, a város környékén megszemlélte seregét, majd az épeirosziak[2] hívására Sztratosz alá indult. (6) Sztratosz volt akkoriban Aitólia legerősebb városa, az Ambrakiai-öböl fölött, az Inakhosz folyó közelében. A király 10 000 gyalogossal és – a szűk és egyenetlen utak miatt – mindössze 300 főnyi lovas csapattal indult el oda. (7) Harmadnap elérkezett a Kitiosz-

[1] Lásd a XLIII. 18. 6 jegyzetét.

[2] Az épeirosziak valószínűleg elírás folytán kerültek ide az aitólok helyett.

hegyhez, amelyen a nagy hó miatt alig tudott átkelni, és megfelelő táborhelyet sem talált egykönnyen.

(8) Aztán továbbindult, nem mintha az út vagy az időjárás elviselhető lett volna, inkább azért, mert ott nem maradhatott. Másnap nagy kínszenvedés árán, amit főleg a teherhordó állatok sínylettek meg, elért Zeusz Nikaiosz szentélyéhez, és ott ütött tábort. (9) Ezután igen hosszú menetelés következett, majd az Aratthosz folyónál meg kellett állnia …,[1] mert nem tudott rajta átkelni a magas vízállás miatt. Ennyi idő alatt készült el a híd; ezután átvezette csapatait, megtett egynapi utat, és ekkor kijött elé Arkhidamosz, az aitólok egyik vezetője, hogy átadja neki Sztratoszt.

22.

(1) Ezen a napon az aitól terület határán ütötte fel táborát, majd másnap Sztratosz alá ért. (2) Itt az Inakhosz folyó[2] közelében ütött tábort. Arra számított, hogy az aitólok majd kiözönlenek az összes kapun, és oltalmába ajánlják magukat; de azt kellett látnia, hogy a kapuk zárva vannak, és éppen aznap éjjel engedtek be a városba egy római helyőrséget Gaius Popillius *legatus* vezetésével. (3) A város vezetőinek ugyanis, akik Arkhidamosz jelenlétében engedtek az ő befolyásának, és behívták a királyt, Arkhidamosz kivonulása után alábbhagyott a lelkesedése, így az ellenpártnak alkalma nyílt, hogy odahívja Ambrakiából Popilliust 1000 gyalogosával. (4) Éppen a legjobbkor érkezett meg Deinarkhosz, az aitól szövetség *hipparkhosz*a is 600 gyalogossal és … lovassal. (5) Köztudott volt, hogy amikor Sztratoszba indult, még Perszeuszhoz húzott, de aztán a hadiszerencsével együtt az ő köpönyege is megfordult, és csatlakozott a rómaiakhoz, akik ellen jött.

(6) Popillius nem ringatta magát hamis biztonságérzetbe ezek között az ingatag jellemű emberek között. Azonnal hatalmába kerítette a kapuk kulcsait, és átvette az ellenőrzést a falakon álló őrségek fölött. (7) Eltávolította Deinarkhoszt, az aitólokat és a sztratosziak haderejét azzal az ürüggyel, hogy a fellegvárat kell őrizniük.

(8) Perszeusz megpróbált tárgyalásokat kezdeni a felsőváros fölött emelkedő dombokról, de a védők elszántságát látva, akik még dárdázni is kezdték a távolból, hogy elriasszák, a várostól öt mérföldnyire, a Petitarosz folyó túlsó partján állította fel táborát.

(9) Itt összehívta a haditanácsot. Noha Arkhidamosz és az épeiroszi szökevények marasztalták őt, a makedón főembereknek az volt a véleményük, hogy

[1] Az időtartam kiesett a szövegből.

[2] Valójában inkább az Akhelóoszról lehet szó, amelybe az Inakhosz beletorkollik.

nem szabad dacolniuk a kedvezőtlen évszakkal, hiszen mivel egyáltalán nem gondoskodtak utánpótlásról, (10) őket, az ostromlókat hamarabb utoléri majd az ínség, mint az ostromlottakat. Ráadásul az ellenség téli tábora is ott volt a közelben. Így a király visszariadt az ostromtól, és Aperantiába helyezte át táborát. (11) Az aperantiaiak egyhangú döntéssel befogadták a királyt, mivel Arkhidamosz igen nagy befolyást és tiszteletet élvezett körükben. Perszeusz őt magát állította az élükre 800 főnyi helyőrséggel.

23.

(1) A király visszatért Makedóniába, amit az állatok és emberek éppen úgy megszenvedtek, mint az idevezető utat.

Appius feladta Phanoté ostromát arra a hírre, hogy Perszeusz Sztratosz felé menetel. (2) Kleuasz azonban a nyomába eredt tettre kész ifjakból álló csapatával: a hegyek jóformán járhatatlan tövében a nehézkesen haladó menetből mintegy 1000 embert megölt, körülbelül 200-at pedig fogságba ejtett. (3) Appius, miután átkelt a hegyszoroson, néhány napot a Meleón nevű síkságon töltött állandó táborban.

Ezalatt Kleuasz maga mellé vette Philosztratoszt egy *cohors*ra való épeiroszival, és átvonult Antigoneia területére.[1] (4) Miközben a makedónok elindultak fosztogatni, Philosztratosz egy jól álcázott helyen lesbe állt csapatával. Amikor Antigoneiából a fegyveresek kitörést intéztek az elszéledt zsákmányolók ellen, a menekülők után tódulva egyenesen berohantak az ellenség által megszállt völgybe. (5) …[2] levágtak közülük, mintegy 100-at pedig foglyul ejtettek. Miután útjukat mindenütt győzelem kísérte, Appius állandó tábora közelében állapodtak meg, hogy a római sereg meg ne támadhassa szövetségeseiket.

(6) Appius, miután csak az idejét fecsérelte ezen a vidéken, elbocsátotta khaoniai, theszprótiai és egyéb épeiroszi csapatait, és itáliai katonáival visszavonult Illíriába. Embereit szétosztotta téli szállásra a szövetséges parthinosz városokba, ő maga pedig visszatért Rómába, hogy áldozatot mutasson be.

(7) Perszeusz visszahívott a penesztak közül 1000 gyalogost és 200 lovast, és Kasszandreiába küldte őket helyőrségül. (8) Követei Gentiosztól a múltkorihoz hasonló válasszal tértek vissza. De ezután sem tett le szándékáról: egyik követséget a másik után küldte, hogy megkörnyékezze a királyt, mert tisztában volt vele, milyen fontos lenne számára Gentiosz támogatása. Arra azonban mégsem tudta rászánni magát, hogy anyagi áldozatot is hozzon ennek a minden szempontból rendkívül fontos ügynek az érdekében.

[1] Antigoneia Épeirosz elpártolása után is hűséges maradt a rómaiakhoz.

[2] A számadat szövegromlás miatt értelmezhetetlen.

XLIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 169–168)

Q. Marcius Philippus járhatatlan szurdokokon át behatol Makedóniába, és több várost elfoglal.

A rhodosziak követeket küldenek Rómába fenyegető üzenettel, hogy ha a római nép nem köt békét és barátságot Perszeusszal, ők a királyt fogják támogatni. Ez nagy felháborodást kelt.

Amikor a makedón háborút L. Aemilius Paullusra bízzák, a következő év *consul*jára, aki másodszor viseli ezt a hivatalt, ő a nyilvánosság előtt azért fohászkodik, hogy bármi szörnyűség fenyegetné is a római népet, az az ő házát érje.[1] Útra kel Makedóniába, ahol legyőzi Perszeuszt, és egész Makedóniát a hatalmába keríti. A csata előtt előre szól a hadseregnek,[2] hogy ne lepődjenek meg, mert a következő éjszakán holdfogyatkozás lesz.

Gentiosz, a fellázadt illír király szintén vereséget szenved L. Anicius *praetor*tól, megadja magát, és feleségével, gyermekeivel és rokonaival együtt Rómába szállítják.

Követek érkeznek Alexandriából a királyi pártól, Ptolemaiosztól és Kleopatrától, hogy panaszt emeljenek Antiokhosz, Szíria királya ellen, aki megtámadta őket.

Perszeusz megpróbálja maga mellé állítani Eumenészt, Pergamon királyát és Gentiosz illír uralkodót, de mivel nem adja meg a pénzt, amelyet ígért nekik, azok cserbenhagyják.

1.

(1) Amikor ezek után beköszöntött a tavasz, Quintus Marcius Philippus *consul* elindult Rómából, és 5000 katonával[3] – ennyit készült magával vinni a légiók kiegészítésére – megérkezett Brundisiumba. (2) Marcus Popillius volt *consul* és több, szintén előkelő származású fiatalember katonai *tribunus*okként követték a *consul*t a makedóniai légiókhoz. (3) Ezekben a napokban érkezett meg Brundisiumba Gaius Marcius Figulus *praetor* is, akit a hajóhad vezetésével bíztak meg. Egyszerre indultak el Itáliából, és másnap megérkeztek Korkürára, harmadnap pedig Aktionba, Akarnania kikötőjébe.

[1] Livius ránk maradt szövege ezt a XLV. könyv legvégén (41. fejezet) említi.

[2] Valójában nem személyesen Paullus, hanem C. Sulpicius Galus, az egyik katonai *tribunus* (vö. XLIV. 37.).

[3] Lásd a XLIII. 12. 3 jegyzetét.

(4) A *consul* Ambrakiánál partra szállt, és szárazföldön folytatta útját Thesszália felé, míg a *praetor* megkerülte a Leukasz-hegyfokot, és befutott a Korinthoszi-öbölbe. Hajóit otthagyta Kreuszában, és szintén szárazföldön, Boiótia középső részén áthaladva – ez az út egy tehermentes utazónak egy napig tart – sietett Khalkiszba a hajóhadhoz.

(5) Aulus Hostilius ekkoriban Thesszáliában, Palaipharszalosz mellett táborozott. Nem hajtott végre emlékezetes haditettet, de a katonákra a teljes féktelenség után ismét rákényszerítette a szilárd fegyelmet, a szövetségesekkel pedig lelkiismeretesen bánt, és minden sérelemtől megvédte őket. (6) Utódja érkezésének hírére gondosan ellenőrizte az embereket, fegyvereket és lovakat, és teljesen felszerelt seregével vonult a közeledő *consul* elé. (7) Első találkozásuk méltó volt saját maguk és a római név méltóságához, (8) és az ezután következő hadműveletek ügyében is <teljes volt köztük az egyetértés>[1] – Hostilius ugyanis *proconsul*ként ott maradt a seregnél.

(9) A *consul* néhány nap múlva gyűlésbe hívta katonáit. (10) Beszédét azzal kezdte, hogyan ölte meg Perszeusz a testvérét, és hogyan akarta apját is eltenni láb alól,[2] majd elmondta, hogy miután bűnös módon megkaparintotta a trónt, miféle méregkeverési ügyekbe és gyilkosságokba ártotta magát, hogyan tört Eumenész életére aljas orvtámadás útján, mennyi jogtalanságot követett el a római nép ellen, és a szerződést megszegve miként fosztott ki szövetséges városokat. Hogy mindezért – mondta – mennyire gyűlölik őt még az istenek is, azt majd megtapasztalja tettei következményeiből. (11) Az istenek ugyanis a kötelességtudást és a hűséget pártfogolják, és a római nép ezek révén jutott a csúcsra. – (12) Ezután összevetette a római népnek immár az egész földkerekséget átfogó hatalmát a makedónok erejével, hadseregét azokéval: bizony Philipposz és Antiokhosz jóval nagyobb haderejét is a mostaninál nem nagyobb római sereggel sikerült szétzúzni.

2.

(1) Miután ilyen buzdító szavakkal tüzelte fel katonái lelkesedését, haditanácsot hívott össze, hogy döntsenek a haditerv legfontosabb pontjairól. Eljött Gaius Marcius *praetor* is Khalkiszból, miután ott átvette a hajóhadat. (2) Úgy döntöttek, nem vesztegetik az időt tovább Thesszáliában, hanem azonnal tábort bon-

[1] A fordítás Heraeus kiegészítése alapján áll.

[2] Perszeusz itt részben említett vétkeinek teljes kifejtését lásd: XLII. 13–17. Perszeusz és testvére viszonyára vonatkozóan lásd: XL. 5., 20. és 56. – Bár Philipposz és Perszeusz viszonya végül megromlott (XL. 56. 1–2), Livius másutt nem említi, hogy Perszeusz az apja meggyilkolását tervezte volna.

tanak, és benyomulnak Makedóniába, (3) a *praetor* pedig azon lesz, hogy velük összehangolt támadást intézzen a hajóhaddal az ellenséges partvidék ellen.

(4) A *praetor* távozása után a *consul* megparancsolta katonáinak, hogy készítsenek össze egy hónapra elegendő élelmet, és tíz napra rá, hogy átvette a főparancsnokságot, útnak indult. (5) Egynapos menetelés után összehívta a kalauzokat, akiknek a haditanács előtt el kellett mondaniuk, melyikük milyen útvonalon vezetné a sereget; majd kiküldte őket, és feltette a tanácsnak a kérdést, hogy melyik utat válassza.

(6) Egyesek a Püthionon keresztül vezető utat vélték előnyösebbnek, mások a Kambunia-hegységen át vonultak volna, amerre az előző évben Hostilius *consul* is vezette seregét,[1] ismét mások az Aszkurisz-mocsár mellett vivő utat ajánlották. (7) A háromféle útvonal még jó darabig nem vált el egymástól, ezért a döntést akkorra halasztották, amikor majd az útelágazás közelében ütnek tábort. (8) A *consul* ezután továbbnyomult seregével Perrhaibiába. Azórosz és Dolikhé között ütötte fel állandó táborát, hogy ismét megtanácskozzák, melyik útra térjenek.[2]

(9) Perszeusz ezekben a napokban már értesült az ellenség közeledéséről, de nem tudhatta, hogy az melyik utat fogja választani, ezért úgy döntött, hogy minden szurdokban csapatokat helyez el. (10) A Kambunia-hegység (a makedónok nyelvén Volusztana) gerincére 10 000 fiatal könnyűfegyverzetűt küldött Aszklépiodotosz vezetésével. (11) Hippiasznak megparancsolta, hogy az Aszkurisz-mocsár fölötti erődnél (a hely neve Lapathusz) 12 000 makedón katonával szállja meg a szurdokot. (12) Ő maga először Dion mellett ütött állandó tábort többi csapatával. Ezután azonban úgy kifogyott az ötletekből, mintha eltompult volna az agya: harckész lovasaival hol Hérakleion, hol Phila irányában vágtázta végig a tengerpartot, majd onnan ugyanazon az úton visszanyargalt Dionba.[3]

3.

(1) Közben a *consul* is eldöntötte, hogy azon a szurdokon át vonul tovább, ahol Ottólobosz közelében a király hadvezérének tábora állt.[4] (2) Úgy határozott, előreküld 4000 fegyverest, hogy foglalják el az előnyös pontokat; vezetőik Mar-

[1] Vö. XLII. 53. 6.

[2] Polübiosz ekkor érkezett a római táborba az akháj szövetség követeként (Polübiosz XXVIII. 13. 1), így a továbbiakban Livius közvetlenül egy szemtanú beszámolójából merít.

[3] Perszeusz valószínűleg arra számított, hogy a rómaiak a tenger felől is támadni fognak, vagy pedig a szárazföldön közeledő csapatok jöttére számítva cirkált a parton.

[4] Ez az Aszkurisz-mocsár mellett vezető útvonal volt, amelyet Hippiasz őrzött.

cus Claudius és a *consul* fia, Quintus Marcius lettek. (3) Hamarosan elindult a nyomukban az egész római haderő. Az út azonban annyira meredek, egyenetlen és omladékos volt, hogy az előreküldött katonák málha nélkül is alig tettek meg 15 mérföldnyi utat két nap alatt; aztán megszállták egy Dierosz nevű helyet. (4) Másnap innen hét mérföldet haladtak előre, majd elfoglaltak egy dombot nem messze az ellenség táborától. Visszaüzentek a *consul*nak, hogy az ellenség közelébe értek, megszállták egy biztonságos és minden szempontból megfelelő helyet; a *consul* jöjjön utánuk, amilyen erőltetett menetben csak tud.

(5) A *consul* már kezdett aggódni a választott útvonal nehézségei miatt, de azért a maroknyi csapatért is, akiket előreküldött az ellenséges őrségek közé. Ekkor érkezett meg hozzá a futár az Aszkurisz-mocsár mellett. (6) Így aztán ismét bizakodni kezdett, és amikor csapatai újra egyesültek, az általuk megszállt magaslaton ütött tábort, az ottani terepviszonyokhoz alkalmazkodva. (7) Innen nemcsak az ellenség tábora tárult a szemük elé, amely egy mérföldnél alig távolabb feküdt, de az egész vidék Dionig és Philáig, sőt a tengerpart is, mert a magas oromról igen messzire el lehetett látni.

(8) A katonák felbátorodtak ettől a látványtól, hogy közvetlen közelről pillanthatták meg mintegy az egész háborút, a király összes csapatát és az ellenség földjét. (9) Lelkesen sürgették a *consul*t, hogy már most vezesse seregüket az ellenséges tábor ellen; de mivel a kimerítő úton elfáradtak, kaptak egy nap pihenőt. (10) Harmadnap a *consul* elindult végre az ellenség ellen, csapatai egy részét hátrahagyva a tábor védelmére.

4.

(1) Amikor Hippiasz, akit a király nemrég küldött oda a szurdok védelmére, megpillantotta a dombon álló római tábort, katonáit lélekben felkészítette a csatára, majd elindult a *consul* közeledő menetoszlopa elé. (2) A rómaiak is málha nélkül vonultak ki az ütközetre, az ellenség is a könnyűfegyverzetűeket, az ütközet kiprovokálására legalkalmasabb fegyvernemet vonultatta fel. (3) Így aztán alighogy egymás közelébe értek, elhajították dárdáikat. A tervszerűtlen összecsapásban mindkét oldalon sok sebesülés esett, de kevesen haltak meg.

(4) Mindez másnapra még jobban felkorbácsolta harci kedvüket. Ekkor már nagyobb csapatokkal és ádázabb dühvel csaptak össze, csakhogy a csatasorok felfejlesztésére nem volt elég hely: az ék alakban elkeskenyedő hegyháton még egy három egységnyi arcvonal is alig fért el. (5) Ezért csak néhányan küzdöttek, a többség pedig – főleg a nehézfegyverzetűek – álldogált és nézte az ütközetet. (6) A könnyűfegyverzetűek az egyenetlen hegyoldalon is előre tudtak törni, oldalba támadni az ellenséges könnyűfegyverzetűeket, és harcba bocsátkozni velük, akár kedvező volt a terep, akár kedvezőtlen. Csak az éjszaka választotta

szét a küzdőket, miután ezen a napon is többen sebesültek meg, mint ahányan elestek.

(7) Harmadnap a római hadvezér már nem tudta, mitévő legyen. A kietlen hegyháton nem maradhatott tovább, de vissza sem húzódhatott megszégyenülés, sőt veszély nélkül, hiszen elvonulás közben az ellenség a magasabb pontokról zaklathatta volna. (8) Nem maradt más hátra, mint hogy vakmerő kezdeményezését további vakmerőséggel fordítsa jóra, ami a siker fényében nemegyszer bizonyult már okos döntésnek. (9) Most már odáig fajult a helyzet, hogy ha a *consul* a régi makedón királyokhoz hasonló ellenféllel állt volna szemben, súlyos vereséget szenvedhetett volna. A király azonban, aki lovasaival most is a tengerparton cirkált Dionnál, a 12 mérföldnyi távolságból jóformán még hallotta is a csatakiáltást és a harci zajt, mégsem küldött pihent csapatokat a kimerültek segítségére, és – ami sorsdöntő jelentőségű lett volna – nem avatkozott be személyesen a küzdelembe, (10) míg a 60 éven felüli, jócskán elhízott római vezér fáradhatatlanul kivette a részét a katonaélet minden feladatából.

(11) Merész vállalkozásában példátlan hősiességgel tartott ki az utolsó pillanatig. Popilliust hátrahagyta a hegygerinc biztosítására, és úgy döntött, a járhatatlan terepen vágja át magát, ezért embereket küldött előre, hogy tisztítsák meg az utat. Attalosznak és Misacenesnek megparancsolta, hogy saját népükből való segédcsapataikkal fedezzék azokat, akik járhatóvá teszik a szurdokot. (12) Maga előtt indította útnak a lovasságot és a málhát, és a légiókkal ő zárta a menetet.

5.

(1) Elmondhatatlan fáradsággal ereszkedtek le, közben egymás után gurultak le a lejtőn a jószágok és a rakomány. Alig haladtak négy mérföldet, és már másra sem vágytak, mint visszafordulni, de nem lehetett.

(2) Az elefántok szinte akkora zűrzavart keltettek a menetben, mint valami ellenséges támadás: mihelyt járhatatlan helyre érkeztek, ledobták hajtójukat, és iszonyatos trombitálásukkal nagy riadalmat okoztak, elsősorban a lovak között. Végül azonban rájöttek, hogyan lehet őket lejuttatni.

(3) Megmérték a lejtő hajlásszögét, és lejjebb két hosszú, erős cölöpöt vertek be a földbe, kissé nagyobb távolságban egymástól, mint amilyen széles egy elefánt. (4) Ezekre keresztben ráfektettek egy gerendát, amelyhez 30 láb hosszú deszkalapokat erősítettek, hogy platót alkossanak, és ezeket földdel hintették be. (5) Valamivel lejjebb egy másik hasonló platót készítettek, majd egy harmadikat és így tovább, amíg a meredek, sziklás rész tartott. (6) Az elefánt a szilárd talajról rálépett az első platóra, de mielőtt a végére ért volna, a cölöpöket kivágták, a plató ledőlt, és az elefántot óvatosan lecsúsztatta a következő plató elejéig. (7) Egyes elefántok lábon állva, mások fenékre ülve csúsztak le. Amikor el-

érték a második plató síkját, ennek az alsó alátámasztása is kidőlt, ők meg továbbcsúsztak, míg csak le nem jutottak a völgy egyenletesebb talajára.

(8) A rómaiak ezen a napon alig több mint hét mérföldet haladtak, de abból sem sokat tettek meg két lábon. Többnyire úgy jutottak előre, ha fegyvereikkel és egyéb málhájukkal együtt legurultak a lejtőn, ami nem kevés kínszenvedéssel járt. Még maga a vezér sem tagadta, holott ő választotta ezt az utat, hogy egy maroknyi ellenség is végezni tudott volna az egész sereggel. (9) Éjszaka egy kisebb sík területre értek, de már fel sem deríthették, hogy mennyire veszélyes ez a teljesen körülzárt terület; viszont legalább végre-valahára szilárd és egyenletes talaj volt a lábuk alatt.

(10) Még másnap is kénytelenek voltak ebben a szűk völgyben várni Popilliusra és a vele hátrahagyott csapatokra, akiket az ellenség nem zaklatott ugyan, de a terep kegyetlenül meggyötört. (11) Harmadnap az egyesült sereg átvonult a helybéliek által Kallipeukénak nevezett szurdokon. (12) Innen a negyedik napon, hasonlóan járhatatlan terepen, de most már több tapasztalat birtokában és jobb kilátásokkal – mivel ellenség sehol sem mutatkozott, és már közeledtek a tengerhez – leértek a síkságra. Hérakleion és Leibéthra között ütötték fel táborukat, nagyrészt dombos területen. (13) Itt táboroztak a gyalogosok, de a sánc magába foglalt egy sík területet is, ahol a lovasság is megállapodhatott.

6.

(1) Perszeusz király állítólag éppen fürdött, amikor jelentették neki, hogy itt az ellenség. Ennek hallatán rémülten kiugrott a kádból és kirohant, azt kiáltozva, hogy legyőzték, pedig még csatát sem vívott. (2) Ezután, miközben kétségbeesésében a legkülönbözőbb tervek és parancsok között csapongott, egyik bizalmasát elküldte Pellába, hogy a Phakoszban[1] őrzött pénzt <dobassa a tengerbe, egy másikat pedig Thesszalonikébe, hogy gyújtassa fel a hajóépítő műhelyeket. Aszklépiodotoszt és Hippiaszt katonáikkal együtt>[2] visszarendelte őrhelyükről, így minden utat megnyitott az ellenség támadása előtt. (3) Hamarjában elvitetett Dionból minden aranyozott szobrot, nehogy az ellenség zsákmányául essenek, és kényszerítette az ott lakókat, hogy költözzenek át Püdnába.

(4) Így minősítette át jól kitervelt vakmerőséggé a *consul* hebehurgyának mondható ötletét, hogy odáig nyomult előre, ahonnan nincs visszaút, ha az ellenség nem engedi. (5) A rómaiak ugyanis csak két szurdokon át juthattak volna ki onnan – vagy a Tempén át Thesszáliába, vagy Dion mellett Makedóniába –, de mindkettőt a király őrségei tartották megszállva. (6) Ha tehát a király pánik

[1] Pella fellegvára.

[2] A fordítás Madvig kiegészítésének alapján áll.

nélkül kibírja a közeledő veszély kezdeti látszatát, és megvédi saját birodalmát, a rómaiak nem vonulhattak volna vissza a Tempén keresztül Thesszáliába, és utánpótlást sem szállíthattak volna ebből az irányból. (7) A Tempé szurdokán ugyanis még akkor is nehéz átkelni, ha az utat nem veszélyezteti az ellenség. (8) Öt mérföldön át olyan szűk az út, hogy egyetlen megterhelt jószág is alig fér el rajta, kétoldalt pedig olyan meredek sziklafalak határolják, hogy ha az ember lenéz, beleszédül a feje és a lelke. A völgy aljában folyó Péneiosz morajlása és mélysége szintén nem valami megnyugtató. (9) Ennek a természettől fogva is veszedelmes helynek négy különböző pontját szállták meg királyi őrségek: (10) az első közvetlenül a bejárathoz települt, Gonnoi mellé, a második a Kondülon nevű bevehetetlen erődbe, a harmadik Lapathusz környékére az úgynevezett Kharaxhoz, (11) a negyedik pedig közvetlenül az útra, a völgy középső, legszűkebb részére, amelyet akár tíz katonával is könnyen meg lehet védeni.

(12) Ha a Tempé völgyében mind a rómaiak utánpótlási vonalát, mind viszszavonulási lehetőségüket elvágták volna, azok kénytelenek lettek volna a hegyeken át visszatérni, amerről jöttek. (13) Odafelé még ki tudták ugyan játszani az ellenség figyelmét, de nyíltan, a hegycsúcsokat megszálló makedónok szeme láttára ez már nem sikerült volna, ráadásul az egyszer már kiállt nehézségek emléke is elcsüggesztette volna őket. (14) Nem maradt volna más megoldás, ha már belevágtak ebbe a meggondolatlan vállalkozásba, mint hogy Dionnál Makedónia felé, az ellenséges csapatokon keresztül próbáljanak kijutni. Ez szintén roppant feladat lett volna, ha az istenek meg nem fosztják a királyt józan eszétől. (15) Itt ugyanis az Olümposz lába és a tenger között alig egy mérföldnyi széles síkság nyílik, amelynek egyik felét elfoglalja a Baphüra folyó széles, mocsaras torkolatvidéke, a másikat pedig Zeusz szentélye és a város. (16) A megmaradt keskeny sávot pedig egy kisebb árokkal és sánccal is el lehetett volna zárni; kő és erdei fa pedig rengeteg volt a környéken, úgyhogy akár falat is húzhattak, tornyokat is emelhettek volna. (17) De ezekből a lehetőségekből semmit sem vett észre a király, akinek elméjét homályba borította a váratlan rémület; inkább mindenhonnan visszavonta őrségeit, védtelenül hagyta országát az ellenség előtt, és Püdnáig menekült vissza.

7.

(1) A *consul* látva, hogy biztonságának és reményeinek legfőbb záloga az ellenség ostobasága és tehetetlensége, futárt küldött vissza Lariszába Spurius Lucretiushoz, hogy foglalja el a Tempé körüli erődöket, amelyeket az ellenség kiürített, és előreküldte Popilliust, hogy derítse fel Dion környékén az átkelési lehetőségeket. Amikor megtudta, hogy minden irányban minden út szabad, (2) kétnapi menetelés után megérkezett Dionhoz, és közvetlenül a templom mellett

mérette ki a tábor helyét, hogy a szent hely védve legyen minden sérelemtől. (3) Ő maga bement a városba, amely nem volt ugyan nagy, de középületek és szobrok tömege ékesítette, és rendkívül jól meg volt erődítve; alig tudta elhinni, hogy ennyi értéket csak úgy otthagytak, és nem őket akarják ezzel kelepcébe csalni.

(4) Egy napot töltött itt, hogy a környéken mindent felderítsen, majd felkerekedett, és abban a biztos reményben, hogy Pieriában elég gabonát talál, aznap a Mitüsz nevű folyóig nyomult előre. (5) Másnap továbbhaladt. Agasszai városa önként meghódolt neki, ő pedig, hogy a többi makedón jóindulatát megnyerje, mindössze túszokat követelt tőlük; cserébe megígérte, hogy meghagyja nekik a városukat, ahol továbbra is saját törvényeik szerint élhetnek, helyőrség és adófizetési kötelezettség nélkül. (6) Újabb egy nap menetelés után az Aszkordosz folyó mellett ütött tábort. De minél jobban eltávolodott Thesszáliától, annál jobban érezte mindenféle utánpótlás hiányát. (7) Ezért visszatért Dionhoz. Most mindenki megbizonyosodhatott arról, hogy mi várt volna rájuk, ha elvágják őket Thesszáliától, hiszen már az is veszélyt jelentett számukra, ha eltávolodtak tőle.

(8) Perszeusz, miután összevonta összes csapatát és vezérét, alaposan lehordta az őrségek parancsnokait, elsősorban Aszklépiodotoszt és Hippiaszt. (9) Fejükhöz vágta, hogy ők adták a rómaiak kezébe Makedónia kulcsait – noha ezért leginkább őt magát lehetett volna felelősségre vonni.

(10) A *consul* meglátta a nyílt tengeren a hajóhadat, és reménykedni kezdett, hogy a hajók élelmiszert is hoznak – úgy kifogytak a gabonából, hogy már-már éheztek –, de amikor az befutott a kikötőbe, kiderült, hogy a teherhajókat Magnésziában hagyták.[1] (11) Most aztán nem tudta, mitévő legyen, hisz már a körülményekkel is kemény küzdelmet kellett vívnia, pedig az ellenség nem is súlyosbította helyzetüket. (12) Éppen a legjobbkor érkezett meg Spurius Lucretius levele, hogy elfoglalta a Tempé fölött és Phila körül található összes erődöt, és ezekben bőven talált gabonát és egyéb felhasználható készleteket.

8.

(1) A *consul* ennek nagyon megörült, és Dion alól Philához vonult, egyrészt hogy megerősítse a helyőrséget, másrészt hogy gabonát osszon katonáinak, ha már a szállítmány nem érkezett meg időben. (2) Útjának azonban nem volt jó visszhangja. Egyesek úgy vélték, félelmében hátrált meg az ellenség elől, mert ha Pieriában maradt volna, vállalnia kellett volna a döntő ütközetet. (3) Mások szerint nem volt tisztában azzal, hogy a háborúban napról napra fordul a szerencse, és nem vár minden őrá, így elszalasztotta a soha vissza nem térő alkalmat.

[1] Egyes kutatók szerint itt nem a tájegységről, hanem egy más forrásból nem ismert Magnészia nevű városról van szó.

(4) Mihelyt ugyanis feladta Diont, az ellenség végre észbe kapott, hogy vissza kell szereznie, amit előzőleg saját hibájából elveszített. (5) A király a *consul* elvonulásának hírére visszatért Dionba, helyreállíttatta mindazt, amit a rómaiak feldúltak és elpusztítottak, visszaépíttette a falak megrongált oromzatát, és minden oldalról megerősíttette a falakat. Azután a várostól öt mérföldnyire, az Elpeiosz folyó partján innen ütötte fel táborát, hogy védműként használja fel magát a folyót is, amelyen igen nehéz átkelni. (6) Ez a folyó az Olümposz egyik völgyéből ered, nyáron alig csörgedezik, télen azonban megdagad az esőktől, a sziklás részeken hatalmas forgókat képez, lejjebb pedig, ahogy a kimosott földet a tenger felé sodorja, feneketlen örvényeket alkot, és medrét mélyre vájja a meredek partfalak között. (7) Perszeusz abban a reményben, hogy a folyó elvágja az ellenség útját, elhatározta, hogy itt húzza ki a nyár hátralevő részét.

(8) Közben a *consul* Popilliust 2000 fegyveressel elküldte Phila alól Hérakleionhoz. (9) Ez Philától mintegy öt mérföldnyi távolságban, Dion és a Tempé között középen, a folyó fölé magasodó sziklán helyezkedik el.

9.

(1) Popillius, mielőtt elindította volna katonáit a falak ellen, embereket küldött, hogy beszéljék rá a tisztségviselőket és a polgárság vezetőit: inkább a római nép hűségével és jóindulatával ismerkedjenek meg, ne a fegyveres erejével. (2) De a városbeliek nem hallgattak az okos szóra, hiszen az Elpeiosztól odáig látszottak a királyi tábor őrtüzei. Így aztán szárazon és vízen – mert a hajóhad is ott horgonyzott a part mellett – egyszerre indult meg az ostrom fegyverek, ostromművek és ostromgépek segítségével.

(3) Néhány római ifjú, akik katonai célra alkalmazták az egyik *circus*i műsorszámot, elfoglalta a védőfal legalacsonyabb részét. (4) Abban az időben ugyanis még ismeretlen volt a mai pazarlás, amely a *circus*t a világ minden tájáról összeszedett vadállatokkal tölti meg; az volt a szokás, hogy a legkülönfélébb látványosságokat vonultatták fel, hiszen egy négyesfogatverseny és egy műlovarszám együttvéve is alig tartott egy óra hosszat. (5) Többek között felléptettek mintegy 60 fegyveres ifjút, sőt fényesebb játékokon még többet is. Fellépésük egyik részében katonai menetgyakorlatot imitáltak, másik részében a katonák fegyverhasználatánál csiszoltabb, a gladiátorokéhoz közelebb álló fegyveres bemutatót tartottak. (6) A menetgyakorlat közben bemutatott egyéb alakzatok után végül négyszögletes menetoszlopot formáltak, sűrűn összezárták pajzsaikat a fejük fölött, és háztetőhöz hasonlóan lejtős teknősbéka-alakzatot vettek fel: az első sor egyenesen állt, a második kissé mélyebb, a harmadik és negyedik még mélyebb állást vett fel, a leghátsó sor pedig térdre ereszkedett. (7) Ezután mintegy 50 láb távolságban egymástól két fegyveres rontott elő, egymást fenyegetve

felszaladtak a szorosan összezárt pajzsokon a teknősbéka alsó szélétől a felsőig, és hol a legszélén, mintha várat védenének, hol középen csaptak össze, éppen olyan mozgással, mintha szilárd talajon állnának.

(8) Ehhez hasonló teknősbéka-alakzat nyomult a fal legalacsonyabb részéhez. Amikor erre felszaladtak a katonák, egy szintbe kerültek a fal védőivel. Miután ezeket lekergették a falról, két jelvényre való katona behatolt a városba. (9) Csak annyi volt a különbség az előadáshoz képest, hogy elöl és kétoldalt a legszélen állók nem a fejük fölé emelték a pajzsukat, hogy testük ne váljon védtelenné, hanem a harcban szokásos módon maguk elé tartották. Így nem sebesítették meg őket előrenyomulás közben a falról rájuk dobott dárdák, azokat pedig, amelyeket a teknősbékára hajítottak, esőcseppek módjára vezette le a földre a csúszós, lejtős pajzsfedél, és nem tettek kárt senkiben.

(10) A *consul* Hérakleion elfoglalása után ide telepítette át táborát, úgy téve, mintha tovább akarna nyomulni Dionig, majd miután onnan elűzte a királyt, Pieriába. (11) Valójában azonban már a téli elszállásolást készítette elő: parancsot adott, hogy javítsák ki a Thesszáliából odavezető utakat, amelyeken utánpótlást lehet szállítani, keressenek megfelelő helyet a raktáraknak, és húzzanak fel épületeket, ahol az élelmiszer-szállítók meghálhatnak.

10.

(1) Perszeusz, amikor végre magához tért a nagy rémületből, azt kívánta, bárcsak szembeszegültek volna parancsával, amikor ijedtében elrendelte, hogy Pellában őrzött kincseit dobják a tengerbe, Thesszalonikében pedig gyújtsák fel a hajóépítő műhelyeket. (2) Andronikosz, akit Thesszalonikébe küldött, húzta az időt, és meghagyta a lehetőséget a királynak, hogy meggondolja magát – így is lett. (3) Nikiasz kevésbé volt elővigyázatos: Pellában a tengerbe szóratta a Phakoszban őrzött pénz egy részét, (4) de mint kiderült, nem követett el jóvátehetetlen hibát, mert búvárokkal majdnem az összes pénzt sikerült felszínre hozatni. A király annyira szégyellte magát ijedsége miatt, hogy titokban megölette a búvárokat, aztán Andronikoszt és Nikiaszt is, hogy esztelen parancsainak ne maradjon tanúja.

(5) Gaius Marcius közben hajórajával elindult Hérakleionból Thesszalonikéhez; partra tette katonáit, több helyen széltében-hosszában végigpusztította a környéket, a városból előtörő ellenséget pedig több szerencsés összecsapás során visszakergette a falak mögé. (6) Aztán magát a várost kezdte fenyegetni, de a védők mindenféle hajítógépeket állítottak fel a falakon, és az ezekből kilőtt kövekkel nemcsak a falak körül kószáló, vigyázatlanul közelítő katonákat, hanem még a hajókon tartózkodókat is el-eltalálták. (7) Ezért a rómaiak visszarendelték a katonákat a hajókra, feladták Thesszaloniké ostromát, és elhajóztak Aineiához.

Ez a város onnan 15 mérföldnyire fekszik, szemben Püdnával, termékeny területen. (8) Miután a környékét végigpusztították, a part vonalát követve megérkeztek Antigoneiához. Itt partra szálltak, először mindenfelé végigdúlták a földeket, és jelentős zsákmánnyal indultak vissza a hajókhoz. (9) Később azonban az elszéledt katonákat megtámadták a makedónok – gyalogosok és lovasok vegyesen –, a tengerpartig üldözték a fejvesztve menekülő fosztogatókat, mintegy 500-at megöltek közülük, és legalább ennyit ejtettek fogságba.

(10) A rómaiakat most, hogy nem tudtak biztonságban visszatérni hajóikhoz, a végszükség sarkallta a küzdelemre: belátták, hogy reménytelen és megalázó helyzetbe kerültek. (11) Újrakezdték hát a küzdelmet a parton, a hajókon lévők támogatásával. Mintegy 200 makedónt öltek meg, és ugyanennyit ejtettek fogságba.

A hajóraj Antigoneiától Palléné vidéke felé hajózott, ahol partra szálltak fosztogatni. (12) Ez a föld Kasszandreia területéhez tartozik; ez a legtermékenyebb része az egész partvidéknek, amely mellett elhajóztak. Itt jött eléjük Eumenész király, aki 20 emelt fedélzetű hajóval érkezett Elaiából, és további öt emelt fedélzetű hajó, amelyeket Prusziasz király küldött.

11.

(1) Most, hogy ereje így meggyarapodott, a *praetor* olyan bátorságra kapott, hogy ostrom alá vette Kasszandreiát. (2) Ezt a várost Kasszandrosz király alapította[1] azon a földszoroson, amely összeköti Palléné területét Makedónia többi részével, a Torónéi- és a Makedón-tenger között. (3) A földnyelv, amelyen fekszik, éppen olyan mélyen nyúlik be a tengerbe, mint a hatalmas Athósz-hegység, Magnészia vidékével szemben pedig két eltérő nagyságú hegyfok ágazik ki belőle: a nagyobbik a Poszeideion, a kisebbik a Kanasztraion.

(4) A rómaiak csapatokra oszolva kezdték meg az ostromot. A római vezér a Kleitai nevű negyednél a Makedón-tengertől a Torónéi-tengerig húzódó sáncot építtetett, és az utat hegyes rudakból álló torlaszokkal zárta el. A másik oldalon, a tengerszoros felől Eumenész vezette az ostromot.

(5) A rómaiaknak sok munkát adott annak az ároknak a betemetése, amelyet nemrég Perszeusz ásatott védelmi céllal. A *praetor* sehol sem látott földhányásokat, ezért megkérdezte, hová lett az árokból kiásott föld. Erre mutattak neki néhány boltívet a falban, amelyek egyetlen sor téglából[2] épültek, így nem érték el a régi fal vastagságát. (6) Innen támadt az az ötlete, hogy a falat átfúrva nyit

[1] Lásd a XXXI. 45. 14 jegyzetét.
[2] Így dolgozták fel az árokból kitermelt földet.

utat a városba. Ezt úgy hajthatja végre észrevétlenül – gondolta –, ha a másik oldalon létrákkal támad a falak ellen, hogy a nagy felfordulás elvonja a város védőinek figyelmét.

(7) Kasszandreia védelmében a nem megvetendő saját haderőn kívül két harcias nép katonái is részt vettek: 800 agrian és 2000 illír peneszta, akiket Pleuratosz küldött. (8) Ezek védték a falakat, miközben a rómaiak teljes erővel próbáltak feljutni; ezalatt pillanatokon belül sikerült átfúrni a boltívek téglafalát és utat nyitni a városba. Ha fegyveresek is lettek volna ott, hogy behatoljanak, azonnal el is foglalhatták volna. (9) A katonák, amikor közölték velük, hogy áttörték a falat, örömükben lelkes kiáltozásban törtek ki, készen arra, hogy több ponton is betörjenek a városba.

12.

(1) Az ellenség először meghökkent, hogy mi ez a váratlan kiáltozás. (2) Amikor a helyőrség parancsnokai, Püthón és Philipposz meghallották, hogy út nyílt a városba, úgy vélték, ennek az látja hasznát, aki előbb támad. Egy erős agrian és illír csapattal kirontottak a városból, (3) és megfutamították a rómaiakat, akiket akkor terelgettek össze minden irányból, hogy betörjenek a városba, így nem volt idejük egységekbe rendeződni. Belekergették őket az árokba, úgyhogy azt jóformán feltöltötték a belezuhanó emberek. Mintegy 600 rómait öltek meg itt, és szinte mindenki megsebesült, akit a fal és az árok között értek.

(4) A *praetor*nak, miután saját ötletét így ellene fordították, nemigen volt kedve újabb terveket kiagyalni. A tenger és a szárazföld felől egyszerre támadó Eumenész sem haladt úgy, ahogy kellett volna. (5) Ezért mindketten elhatározták, hogy megerősítik az őrségeket, nehogy Makedóniából erősítés juthasson be a városba, és mivel a nyílt támadással nem sokra mentek, ostromművek segítségével folytatják a falak ostromát. (6) Miközben ezek előkészítésén dolgoztak, tíz királyi *lembosz* érkezett Thesszalonikéből válogatott gall segédcsapatokkal. Látva, hogy a római hajóraj a nyílt tengeren horgonyoz, az éjszaka sötétjében libasorban, a parthoz a lehető legközelebb haladva bejutottak a városba. (7) Az új védősereg érkezésének hírére a rómaiak és a király egyaránt kénytelenek voltak abbahagyni az ostromot.

Körülhajózták a hegyfokot, majd Torónénál kötött ki a flotta. (8) Ezt a várost is ostrom alá vették, de amikor azzal szembesültek, hogy erős helyőrség védelmezi, dolguk végezetlenül továbbindultak Démétriasz felé. A város közelébe érve látták, hogy a falak zsúfolva vannak fegyveresekkel, ezért továbbvitorláztak, és Iólkosznál kötöttek ki, hogy miután környékét végigpusztították, innen induljanak támadásra Démétriasz ellen.

13.

(1) Közben a *consul*, hogy ne csak üldögéljen az ellenség területén, elküldte 5000 katonával Marcus Popilliust, hogy ostromolja meg Meliboia városát. (2) Ez az Ossza-hegy lábánál fekszik, a Thesszália felé néző oldalon, és éppen Démétriasz fölé magasodik.

(3) Az ellenség megjelenése először megdöbbentette a lakosságot, de miután felocsúdtak a váratlan rémületből, fegyvert ragadtak. Gyorsan szétszéledtek a kapukhoz és a falakra, oda, ahol támadásra lehetett számítani, és ezzel máris keresztülhúzták az ellenség reményeit, hogy az első rohammal elfoglalhatja a várost. (4) Így aztán a támadók megkezdték a felkészülést az ostromzárra, és hozzáfogtak az ostromművek építéséhez.

Amikor Perszeusz hírét vette, hogy a *consul* serege Meliboiát ostromolja, a hajóhad pedig Iólkosznál várakozik, hogy onnan induljon Démétriasz ellen, Euphranór nevű hadvezérét 2000 válogatott katonával Meliboiához küldte. (5) Megparancsolta neki, hogy ha elűzte a rómaiakat Meliboia alól, észrevétlenül hatoljon be Démétriaszba, még mielőtt a rómaiak áthelyeznék táborukat Iólkosztól a városhoz. (6) Meliboia ostromlói, amikor Euphranór váratlanul megjelent fölöttük a magaslatokon, pánikszerűen otthagyták és felgyújtották az ostromműveket. (7) Így távoztak el Meliboia alól.

Euphranór, miután az egyik várost felszabadította az ostromzár alól, azonnal továbbvonult a másikhoz, Démétriaszhoz. Éjszaka hatolt be <a városba, és érkezése olyan bátorságot adott a lakosságnak, hogy szilárdan bíztak abban:>[1] nemcsak falaikat, de földjeiket is meg tudják majd óvni a pusztítástól. Ki-kiütöttek a szétszóródott fosztogatókra, és sok ellenséges katonát megsebesítettek. (8) A *praetor* és a király ennek ellenére körbelovagolták a falakat, és szemügyre vették a város fekvését, hátha valahol próbálkozhatnának akár ostromművekkel, akár rohammal.

(9) Elterjedt a hír, hogy a krétai Küdasz és Démétriasz helyőrségparancsnoka, Antimakhosz közvetítésével tárgyalások folytak a barátságkötés feltételeiről Eumenész és Perszeusz között. Mindenesetre a sereg elvonult Démétriasz alól. (10) Eumenész elhajózott a *consul*hoz, gratulált neki ahhoz, hogy sikeresen behatolt Makedóniába, majd visszatért királyságába, Pergamonba. (11) Marcius Figulus *praetor* a hajóhad egy részét Szkiathoszra küldte téli szállásra, a többi hajóval pedig elindult az euboiai Óreosz felé, mert ezt a várost tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy onnan továbbítsák az utánpótlást a Makedóniában és Thesszáliában tartózkodó hadsereg számára.

[1] A fordítás Wesenberg kiegészítésén alapul.

(12) A történetírók rendkívül eltérő módon nyilatkoznak Eumenész királyról. Ha Valerius Antiasnak adunk hitelt, ő azt írja, hogy Eumenész sem a *praetor*t nem segítette hajóhadával, bár az több levélben is felszólította őt erre, sem a *consul*tól nem barátsággal vált el, amikor hazatért Kis-Ázsiába: megneheztelt rá, mert az nem engedte meg, hogy emberei a rómaiakkal együtt táborozzanak.[1] (13) Sőt – írja – még arra sem volt hajlandó, hogy otthagyja a rómaiaknak a magával hozott gall lovasokat. (14) Öccse, Attalosz azonban ott maradt a *consul* mellett, továbbra is töretlen és őszinte hűséget tanúsított, és kiváló szolgálatokat tett ebben a háborúban.

14.

(1) Mialatt Makedóniában folyt a háború, követek érkeztek Rómába az Alpokon túlról, az egyik gall fejedelemtől – a feljegyzések szerint a neve Balanus volt, de arról nincs tudósítás, hogy melyik törzshöz tartozott –, és támogatásukat ajánlották fel a makedón háborúhoz. (2) A *senatus* köszönetet mondott és ajándékokat küldött neki: egy két font súlyú arany nyakperecet, négy font súlyú arany áldozótálakat és egy bogláros lovat lovassági fegyverekkel együtt.

(3) A gallok után érkeztek meg a pamphüliai követek,[2] akik egy 20 000 Philipposz-aranyból álló aranykoszorút vittek a Curiába, és kérésükre engedélyt kaptak, hogy ezt ajándékként elhelyezzék a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyfülkéjében, és áldozatot mutassanak be a Capitoliumon. (4) A követek a barátságot szerették volna megújítani a rómaiakkal. Jóindulatú választ kaptak, és a *senatus* mindegyiküknek 2000 bronzpénzt küldött ajándékba.

(5) Ezután meghallgatták Prusziasz király követeit, majd nem sokkal utánuk a rhodosziakat,[3] akik ugyanarról a dologról nagyon eltérően nyilatkoztak. (6) Mindkét követség célja az volt, hogy állítsák helyre a békét Perszeusz királlyal.

Prusziasz üzenete inkább könyörgés volt, mint követelés. Kijelentette, hogy eddig is a rómaiak oldalán állt, és ez így is lesz, amíg csak tart a háború. (7) Csakhogy – üzente – amikor követek érkeztek hozzá Perszeusztól a rómaiak elleni háború befejezése ügyében, ő megígérte nekik, hogy közbenjár a *senatus*nál. Ezért kéri, hogy ha rá tudják szánni magukat a békülésre, vegyék úgy, hogy a béke helyreállításában ő is szerepet játszott. – Ezt az üzenetet hozták a király követei.

[1] Az idegen segédcsapatok általában külön szoktak táborozni.

[2] A követség valószínűleg Aszpendosz és Szidé területéről érkezett, amelyek 188 óta függetlenek voltak. Ekkoriban ugyanis Pamphülia nagy része pergamoni fennhatóság alatt állt.

[3] A rhodoszi követjárás előzményeiről lásd XLIV. 23. 4–10, 29. 6–8.

(8) A rhodosziak kérkedve sorolták fel a római népnek tett szolgálataikat, sőt jóformán a győzelem oroszlánrészét is maguknak tulajdonították, legalábbis ami Antiokhosz királyt illeti. (9) Aztán hozzátették, hogy barátságuk Perszeusz királlyal még abban az időben kezdődött, amikor béke volt a makedónok és rómaiak között. Ezt a barátságot – mondták – nem saját jószántukból szakították meg, hiszen a király semmit nem vétett nekik, hanem csak azért, mert a rómaiaknak úgy tetszett, hogy őket is bevonják szövetségeseikként a háborúba. (10) Már harmadik éve szenvedik ennek a háborúnak sokféle hátrányát: a tengeri kereskedelem megszűnt, szigetük pedig szegény, és lakossága tengeri úton importált élelmiszerből él.[1] (11) Mivel helyzetük már tűrhetetlenné vált, Perszeusz királyhoz is követeket küldtek Makedóniába, hogy közöljék vele: a rhodosziak szeretnék, ha békét kötne a rómaiakkal. Őket is ugyanilyen üzenettel küldték Rómába. (12) A rhodosziak fontolóra fogják venni, hogyan lépjenek fel azzal a féllel szemben, amelyik miatt nem fejeződhet be a háború.

(13) Meggyőződésem, hogy ezeket a szavakat még ma sem lehet felháborodás nélkül olvasni és hallgatni – ennek alapján elképzelhető, milyen lelkiállapotban hallgatták mindezt végig az atyák.

15.

(1) Claudius azt írja, hogy nem is válaszoltak nekik, csak a *senatus* határozatát olvasták fel, amelyben a római nép szabadnak nyilvánítja a károkat és a lükiaiakat,[2] és erről mindkét népet azonnal írásban értesíti; (2) a követség vezetője pedig, akinek nagy hangja az előbb még alig fért el a Curiában, ennek hallatán összeesett.

(3) Más szerzők szerint a következő választ kapták: A római nép már ennek a háborúnak a kezdetén megbízható forrásokból értesült arról, hogy a rhodosziak Perszeusz királlyal titkos terveket szőnek a római állam ellen.[3] (4) Ha eddig kétségeik lettek volna efelől, a követek iménti szavai minden bizonytalanságot eloszlattak, hisz az álnokság végül rendszerint magától lelepleződik, még akkor is, ha kezdetben nagyon elővigyázatos. (5) Most az egész világon a rhodosziak játsszák a döntőbíró szerepét a háború és béke ügyében, a rómaiak pedig majd az ő intésüket lesik, hogy felvegyék vagy letegyék a fegyvert. A békekötések tanúi ezentúl nem az istenek, hanem a rhodosziak lesznek. (6) Szóval ha a

[1] A fordítás Madvig szövegjavításain alapul.

[2] Rendkívül súlyos csapás a rhodosziakra, hiszen a Philipposz leverése után kötött békeszerződés Káriát és Lükiát az ő fennhatóságuk alá rendelte (XXXVII. 55. 5–6). A két terület gyakorlatilag csak 167-ben nyerte vissza szabadságát (XLV. 25. 6).

[3] Vö. XLII. 26. 8.

rómaiak nem fogadnak szót, és nem vonják ki seregüket Makedóniából, ők majd megfontolják, milyen lépéseket tegyenek? Hogy a rhodosziak mit fontolnak meg és mit nem, azt ők tudják. (7) De a római nép Perszeusz legyőzése után, ami a közeljövőben várható, biztosan megfontolja, hogyan viszonozhatná méltóképpen minden egyes államnak a háborúban tett jó vagy rossz szolgálatait.

(8) A követeknek azért küldtek fejenként 2000 bronzpénzt ajándékul, ők azonban nem fogadták el.

16.

(1) Ezután felolvasták Quintus Marcius *consul* levelét, amelyben jelentette, hogy a szurdokon átkelve behatolt Makedóniába; (2) itt több más vidékről is elég élelmet gyűjtött össze télire, de az épeirosziaktól is átvett 20 000 *modius* búzát és 10 000 *modius* árpát, azzal a feltétellel, hogy ennek az árát majd Rómában fogják kifizetni az épeirosziak követeinek. (3) A katonáknak ruházatot kellene küldeni Rómából, és szüksége van még úgy 200 lóra, elsősorban a numida fajtára, mert ezek beszerzésére ott nincs lehetősége. – (4) A *senatus* határozatot hozott, hogy mindent a *consul* levelének megfelelően kell intézni.

Gaius Sulpicius *praetor* megrendelte 6000 tóga, 30 000 tunika és 200 ló Makedóniába szállítását és átadását a *consul* kívánsága szerint, kifizette az épeiroszi követeknek a gabona árát, és a *senatus* elé vezette Onészimoszt, Püthón fiát, az egyik előkelő makedónt.

(5) Onészimosz állandóan a békét szorgalmazta a királynak, és intette őt, hogy amint apjának, Philipposznak élete utolsó napjáig szokása volt naponta kétszer végigolvasni a rómaiakkal kötött szerződést, ezt a szokást ő is sűrűn gyakorolhatná, ha nem is mindennap. (6) Miután nem tudta őt lebeszélni a háborúról, mindenféle ürüggyel próbálta kivonni magát a dologból, hogy ne kelljen részt vennie abban, amit nem helyesel. Végül, amikor látta, hogy már gyanakodnak rá, sőt időről időre árulással vádolják meg a király előtt, átszökött a rómaiakhoz, és igen hasznos segítséget nyújtott a *consul*nak.

(7) Amikor bevezették a Curiába, és mindezt elmondta, a *senatus* úgy rendelkezett, hogy vegyék fel őt a szövetségesek jegyzékébe,[1] adjanak neki szállást, ellátást, szórakozási lehetőséget, kapjon Tarentumban 200 *iugerum*ot a római nép birtokában lévő állami földből, és vegyenek neki Tarentumban egy házat is. Ennek végrehajtását Gaius Decimius *praetor*ra bízták.

[1] Onészimoszt a római nép ettől kezdve vendégbarátjának tekintette: megkapta az ezzel járó jogokat és járandóságokat, sőt átpártolásáért még házzal és földbirtokkal is jutalmazták.

(8) A *censor*ok december 13-án elvégezték a vagyonbecslést, az előzőnél nagyobb szigorúsággal.[1] Számos lovagtól elvették a lovát, köztük Publius Rutiliustól is, aki nép*tribunus*ként hevesen vádolta a *censor*okat.[2] Őt *tribus*ából is kizárták, és az *aerarius*ok közé sorolták.

(9) Mivel a *senatus* úgy határozott, hogy a *quaestor*ok az az évi adójövedelmek felét adják át a *censor*oknak állami építkezések céljára, (10) Tiberius Sempronius a rábízott pénzből megvásárolta az állam számára Publius Africanus házát a Régi Boltok mögött, Vertumnus szobra mellett, a hentesüzletekkel és az ezekhez csatlakozó egyéb boltokkal együtt, (11) és egy *basilicá*t építtetett, amelyet később Sempronius-*basilicá*nak neveztek el.

17.

(1) Az év már a vége felé járt, és az emberek – elsősorban a makedón háború gondja miatt – egyre csak arról beszéltek, hogy kiket válasszanak meg a jövő évre *consul*oknak, hogy végre be tudják fejezni ezt a háborút. (2) Ezért a *senatus* úgy határozott, hogy Gnaeus Servilius a lehető leghamarabb térjen haza a választások megtartására. (3) A *senatus* határozatát Sulpicius *praetor* <küldte el> a *consul*nak, és néhány nap múlva felolvasta <a választ>, amelyben a *consul* …[3] <kitűzte a választógyűlés napját, és megígérte, hogy addigra> megérkezik a Városba. A *consul* idejében hazatért, és a kijelölt napon lebonyolították a választógyűlést. (4) *Consul*lá választották Lucius Aemilius Paullust (másodszor, 14 évvel első *consul*sága [182] után) és Gaius Licinius Crassust. (5) Másnap *praetor*rá választották Gnaeus Baebius Tamphilust, Lucius Anicius Gallust, Gnaeus Octaviust, Publius Fonteius Balbust, Marcus Aebutius Helvát és Gaius Papirius Carbót.

(6) A makedón háború sürgető gondja miatt igyekeztek mindent gyorsan intézni. (7) Ezért a kijelölt tisztségviselőket utasították, hogy azonnal sorsolják ki a működési területeket; így mihelyt kiderül, melyik *consul*nak jutott Makedónia és melyik *praetor*nak a hajóhad, azonnal elkezdhetik megtervezni és előkészíteni mindazt, ami a háborúhoz kell, és szükség esetén megkérdezhetik a *senatus* véleményét.

(8) Úgy döntöttek, hogy hivatalba lépésük után a lehető leghamarabb meg kell rendezni a Latin Ünnepeket, mihelyt a vallási előírások ezt lehetővé teszik,

[1] Új vagyonbecslésre volt szükség, miután a *censor*ok hivatalos tevékenységét beperelésük félbeszakította (vö. XLIII. 15. 6–16. 16).

[2] Vö. XLIII. 16.

[3] A dátum lényegi része kiesett a szövegből, csak a határnaphoz való viszonyításra utaló *ante diem* szavak maradtak meg. A fordítás Madvig kiegészítései alapján áll.

hogy semmi ne késleltesse azt a *consul*t, akinek Makedóniába kell mennie. (9) Miután mindezt elhatározták, a két *consul* számára Itáliát és Makedóniát, a *praetor*oknak pedig a kétféle városbeli igazságszolgáltatáson kívül a hajóhadat, Hispania, Sicilia és Sardinia provinciákat jelölték ki. (10) A *consul*ok közül Aemiliusnak jutott Makedónia, Liciniusnak Itália.[1] A *praetor*ok közül a sorsolásnál Gnaeus Baebius kapta a városbeliek, Lucius Anicius az idegenek jogvitáinak intézését, ezenkívül neki kellett a *senatus* rendelkezésére állnia; Gnaeus Octavius kapta a hajóhadat, Publius Fonteius Hispaniát, Marcus Aebutius Siciliát, Gaius Papirius pedig Sardiniát.

18.

(1) Azonnal megláthatta mindenki, hogy Lucius Aemilius erős kézzel vezeti majd a háborút, nemcsak mert egyébként is férfi volt a talpán, de azért is, mert éjjel-nappal csak a háborúval kapcsolatos kérdéseken törte a fejét. (2) Legelőször is azt kérte a *senatus*tól, küldjön Makedóniába megbízottakat, hogy megvizsgálják a hadseregek és a hajóhad helyzetét, és tapasztalataik alapján tegyenek jelentést, mire van szüksége a szárazföldi és tengeri haderőnek; (3) ezenkívül lehetőség szerint szerezzenek értesüléseket a király csapatairól is, és hogy melyik területet ellenőrizzük mi, melyiket az ellenség. Tudják meg, hogy a rómaiak még mindig a szurdokokban táboroznak-e, vagy már átkeltek minden hegyszoroson, és leértek a síkságra; (4) ki hűséges szövetségesünk, ki az, aki ingadozik, és a hadiszerencsétől teszi függővé hűségét, ki látszik kétségtelenül ellenségnek; mekkorák a felhalmozott készletek, és honnan lehet utánpótlást szállítani szárazföldi úton vagy hajóval; mit végeztek ezen a nyáron szárazon és vízen – hiszen csak a tényekről kapott megbízható értesülések alapján lehet a jövőre vonatkozó döntéseket hozni.

(5) A *senatus* Gnaeus Servilius *consul*t bízta meg a feladattal, hogy indítson útnak Makedóniába három, Lucius Aemilius által kiválasztott megbízottat. (6) Két nap múlva útra is kelt Gnaeus Domitius Ahenobarbus, Aulus Licinius Nerva és Lucius Baebius.

Az év végén kétszer érkezett bejelentés kőesőről: egyszer Róma, egyszer pedig Veii környékéről. Ezért kétszer is áldozati kilencedet rendeztek. (7) Ebben az évben két pap is meghalt: Publius Quinctilius Varus, Mars *flamen*je és Marcus Claudius Marcellus *decemvir*, akinek a helyére Gnaeus Octaviust választották meg.

[1] Plutarkhosz részletesebb tudósítása szerint (*Aemilius Paullus* 10. 5) Aemilius nem sorsolás útján kapta meg Makedóniát, hanem a nép szavazta meg számára.

(8) A fényűzés ekkor már olyan méreteket öltött, hogy a feljegyzések szerint a *circus*i játékokon, amelyeket Publius Cornelius Scipio Nasica és Publius Lentulus *curulis aedilis*ek rendeztek, 63 afrikai párduc és 40 medve és elefánt szerepelt.

19.

(1) Március idusán, Lucius Aemilius Paullus és Gaius Licinius *consul*i évének [168] kezdetén az atyák főleg azt várták izgatottan, hogy milyen előterjesztést tesz majd Makedónia ügyében a *consul*, aki ezt a hadszínteret kapta. Paullus azonban kijelentette, hogy nincs mit előterjesztenie, mivel a megbízottak még nem értek vissza. (2) De – mondta – a megbízottak már Brundisiumnál járnak, miután a vihar kétszer visszavetette őket Dürrhakhionba. (3) Hamarosan megteszi az előterjesztést, ha már minden szükséges értesülés birtokában lesz, ez pedig napokon belül várható. (4) Hogy elutazását semmi ne hátráltassa, a Latin Ünnepeket április 12-ére tűzték ki,[1] úgyhogy ha az áldozatot előírás szerint elvégezték, ő és Gnaeus Octavius azonnal útra kelhetnek, mihelyt a *senatus* úgy akarja. (5) Távollétében majd tiszttársának, Gaius Liciniusnak gondja lesz mindenre, ha valamit még a háborúhoz be kell szerezni vagy elküldeni. Addig is meghallgathatják a külföldi népek követeit.

(6) Először az egyiptomi uralkodópártól, Ptolemaiosztól és Kleopatrától[2] érkezett alexandriai követséget szólították be. (7) Gyászruhában, lenőtt szakállal és hajjal, kezükben olajfaágakkal[3] léptek be a Curiába, majd a földre vetették magukat. Szavaik még külsejüknél is szánnivalóbb hatást keltettek. (8) Antiokhosz, Szíria királya, aki egykor túsz volt Rómában, azzal a szépen hangzó ürüggyel, hogy az idősebb Ptolemaioszt[4] visszahelyezi királyságába, hadba szállt annak öccse ellen, aki ekkor birtokában tartotta Alexandriát. (9) Péluszionnál győzött egy tengeri ütközetben, majd egy hamarjában felvert hídon átkelt seregével a Níluson, és magát Alexandriát is ostromzárral fenyegette; úgy látszott, hamarosan hatalmába keríti ezt a viruló birodalmat.

(10) Ezt panaszolták el a követek, és kérték a *senatus*t, hogy nyújtson segítséget országuknak és a római birodalommal baráti viszonyban álló uralkodópárnak. (11) A római nép – mondták – annyi jót tett Antiokhosszal, és akkora tekintélyt élvez az összes király és nép előtt, hogy ha követeket küldenének, akik

[1] Vö. XLIV. 22. 16, ahol március 31. (vagyis az április *kalendae*ja előtti nap) szerepel április 12. (az április idusa előtti nap) helyett. Mivel a Latin Ünnepek mozgó ünnep volt, nem lehet eldönteni, hogy melyik adat a helyes.

[2] Egyiptom fölött ekkor VIII. Ptolemaiosz Phüszkón Euergetész és II. Kleopatra uralkodott.

[3] Külsejükkel is jelezték, hogy oltalomkeresőkként jönnek (vö. pl. XXIX. 16. 6).

[4] Ő volt VI. Ptolemaiosz Philométór (ur. Kr. e. 180–145), Phüszkón és Kleopatra bátyja.

közlik Antiokhosszal, hogy a *senatus* nem helyesli szövetségesei, a királyi pár ellen indított háborúját, ő azonnal elvonulna Alexandria falai alól, és visszavinné seregét Szíriába. (12) Ha a *senatus* habozik, Ptolemaiosz és Kleopatra hamarosan földönfutóként jönnek majd Rómába, nem csekély szégyenére a római népnek, hogy a kisujját sem mozdította értük, amikor sorsuk végveszélyben forgott.

(13) Az atyákra nagy hatással volt az alexandriaiak kérése. Odaküldték követségbe Gaius Popillius Laenast, Gaius Decimiust és Gaius Hostiliust, hogy vessenek véget a királyok között dúló háborúnak. (14) Utasítást kaptak, hogy először Antiokhoszt keressék fel, utána Ptolemaioszt, és mondják meg nekik, hogy ha nem fejezik be a háborút, a rómaiak azt, aki ezért felelős, többé nem tekintik barátjuknak és szövetségesüknek.

20.

(1) A követség három napon belül útnak indult az alexandriai követekkel együtt. Ezután, a Quinquatrus utolsó napján[1] megérkeztek Makedóniából a megbízottak, akiket már annyira vártak, hogy ha nem járt volna estére az idő, a *consul*ok azonnal összehívták volna a *senatus*t. (2) Másnap össze is hívták, és meghallgatták a megbízottakat, akik a következőkről számoltak be:

Abból, hogy a római sereg úttalan szurdokokon át benyomult Makedóniába, több veszély, mint előny származott. (3) Pieriát, ahová behatoltak, a király tartja hatalmában, és a két tábor szinte olyan közel van egymáshoz, hogy csak a közöttük elfolyó Elpeiosz választja el őket. A király nem ad alkalmat az ütközetre, a mieink pedig nem elég erősek, hogy rákényszerítsék. (4) Ráadásul a hadműveletek folytatását félbeszakította a tél. A tétlen sereg feléli a tartalékait, és már csak hat napra[2] elegendő a gabonakészletük. A makedón sereg állítólag 30 000 fegyveresből áll. (5) Ha Appius Claudius Lükhnidosz mellett állomásozó serege elég erős volna, harapófogóba foghatták volna a királyt, és megoszthatták volna erőit. Így azonban Appiust és csapatait végveszély fenyegeti, ha nem küldenek oda sürgősen egy szabályos hadsereget, vagy nem vonják őket vissza onnan.

(6) A táborból a hajóhadhoz utaztak – folytatták –, ahol megtudták, hogy a hajósok egy részét elvitte a járvány, más részük hazament, elsősorban a szicíliaiak, így a legénység meglehetősen hiányos. De akik megmaradtak, azok sem kapták meg a zsoldjukat, és ruhával sincsenek ellátva. (7) Eumenész és hajóhada megérkezett, majd el is ment, minden ok nélkül, mintha csak úgy ide-oda

[1] Minerva ünnepe, a Quinquatrus március 19-étől 23-áig tartott.

[2] Sigonius kiegészítése. A kéziratokból kiesett az időegység.

fújná a szél. Úgy vették észre, hogy ennek a királynak a hozzáállása nem megbízható. De amennyire nem lehet építeni Eumenészre, Attalosz hűsége annyira tántoríthatatlan.

21.

(1) A megbízottak meghallgatása után Lucius Aemilius bejelentette, hogy most tesz előterjesztést a *senatus*ban a háború ügyében. (2) A *senatus* úgy döntött, hogy a nyolc légió *tribunus*ait felerészben a nép, felerészben a *consul*ok válasszák ki, és ebben az évben csak olyanokat választhatnak meg, akik már viseltek tisztséget. (3) Ezután Lucius Aemilius az összes katonai *tribunus* közül válassza ki, hogy kiket akar a két makedóniai légió fölé rendelni. A Latin Ünnepek befejezése után Lucius Aemilius *consul* és Gnaeus Octavius *praetor*, akinek a hajóhad jutott, induljanak el hadszínterükre. – (4) Harmadiknak Lucius Anicius *praetor*t rendelték melléjük, aki az idegenek jogvitáinak intézését kapta; úgy döntöttek, hogy az illíriai hadszíntéren, Lükhnidosz mellett ő váltsa fel Appius Claudiust.

(5) A sorozást Gaius Licinius *consul* gondjaira bízták. Utasították, hogy sorozzon be a római polgárok közül 7000 gyalogost és 200 lovast, (6) a latin szövetségeseket pedig kötelezze 7000 gyalogos és 400 lovas kiállítására; (7) továbbá írjon Gnaeus Serviliusnak, Gallia provincia kormányzójának, hogy sorozzon be 600 lovast. (8) Úgy rendelkeztek, hogy ezt a sereget a lehető leggyorsabban küldje át tiszttársához Makedóniába. Ezen a hadszíntéren nem lehet több két légiónál, így azokat kell úgy feltölteni, hogy mindegyikben 6000 gyalogos és 300 lovas legyen; a többi gyalogost és lovast szét kell osztani a helyőrségekbe, (9) aki pedig nem alkalmas a katonai szolgálatra, azt le kell szerelni.

A szövetségesektől ezenkívül még 10 000 gyalogos és 800 lovas kiállítását követelték. (10) Ezeket a csapatokat Anicius *praetor* kapta, a két 5200 gyalogost és 300 lovast számláló légión kívül, amelyeket neki kellett átszállítania Makedóniába. A hajóhad számára is soroztak 5000 főnyi legénységet. (11) Licinius *consul*t utasították, hogy két légióval biztosítsa a maga hadszínterét, és ezeket erősítse meg 10 000 szövetséges gyalogossal és 600 lovassal.

22.

(1) Miután a *senatus* meghozta határozatait, Lucius Aemilius *consul* kiment a Curiából a nép elé, és így beszélt hozzájuk:

(2) „Úgy vettem észre, polgárok, hogy sokkal többen gratuláltak nekem akkor, amikor a sorsolásnál Makedóniát kaptam, mint amikor *consul*lá választottak, vagy amikor átvettem tisztségemet. (3) Ez csakis azért történhetett, mert úgy gondoljátok, hogy én a római nép tekintélyéhez méltó módon fejezhetem be az oly régóta húzódó makedón háborút. Remélem, az istenek is támogatták a

sorsolást, ezért dőlt el így, és mellettem állnak majd hadviselés közben is. (4) Ezt jó előjelként kimondhatom és remélhetem; azt azonban határozottan merem állítani, hogy minden erőmmel arra fogok törekedni, hogy ne okozzak csalódást nektek. (5) Mindarról, ami a háborúhoz szükséges, a *senatus* döntést hozott, és ennek végrehajtásáról – mivel nekem azonnal útra kell kelnem, amit magam sem bánok – kiváló tiszttársam, Gaius Licinius fog gondoskodni, éppen olyan lelkiismeretesen, mintha neki magának kellene megvívnia ezt a háborút.

(6) Csakis annak adjatok hitelt, amit megírok a *senatus*nak és nektek, az ellenőrizhetetlen eredetű híreszteléseket pedig ne hizlaljátok tovább saját hiszékenységetekkel! (7) Mint megfigyeltem, ebben a háborúban különösen érvényesül az az általános jelenség, hogy senki sem képes annyira közönyös maradni a szóbeszéddel szemben, hogy az alá ne ássa a morálját. (8) Minden beszélgető társaságban, sőt – isten ments! – minden lakomán akadnak, akik gondolatban hadseregek élén masíroznak Makedóniába, és tudják, hol kell tábort ütni, mely pontokat kell őrcsapatokkal megszállni, mikor és melyik szurdokon át kell behatolni Makedóniába, hol kell felállítani a raktárakat, milyen szárazföldi és tengeri útvonalakon kell az utánpótlást szállítani, mikor kell az ellenséggel összecsapni, mikor ajánlatosabb veszteg maradni. (9) Sőt nem elég, hogy előírják, mi a teendő, de ha a *consul* bármit másképp csinál, mint ahogy ők elképzelték, olyan vádbeszédet mondanak ellene, mintha máris a törvényszék előtt állna. (10) Ez a hozzáállás eléggé hátráltatja azokat, akik a hadműveleteket vezetik. Hisz nem mindenki képes a rosszindulatú híreszteléseket olyan szilárd és állhatatos lélekkel viselni, mint egykor Quintus Fabius,[1] aki inkább tűrte, hogy a nép felfuvalkodottságában korlátozza fővezéri hatáskörét, semhogy a népszerűség kedvéért rosszul szolgálja az állam érdekeit.

(11) Polgárok, szerintem is ráfér a hadvezérre a jó tanács; sőt igazság szerint azt, aki mindenben csakis a saját feje után megy, inkább gőgösnek tartom, mint bölcsnek. (12) Akkor hát? A hadvezéreknek elsősorban okos emberek adjanak tanácsot, akik szakértői a hadvezetés tudományának, és megvan a gyakorlati tapasztalatuk is; másodsorban olyanok, akik részt vesznek a hadműveletekben, látják a helyszínt, az ellenséget, a megfelelő alkalmat, egyszóval akik „egy hajóban eveznek" a hadvezérrel, és osztoznak vele a veszélyben.

(13) Ezért ha valaki úgy gondolja, hogy majd ő hasznos tanácsokat ad nekem a háborúban, ahová készülök, az ne vonja meg ezt a segítséget az államtól, hanem tartson velem Makedóniába! Kap tőlem hajót, lovat, sátrat, még útravalót is. (14) De akinek ehhez nem fűlik a foga, és inkább a városi henyélést választja a tábori élet viszontagságai helyett, az ne akarja az én hajómat a partról kormányozni!

[1] Vö. XXIII. 25–26.

(15) A Város is épp elég beszédtémát kínál. Locsogjon inkább ezekről, és vegye tudomásul, hogy nekünk elég a haditanács, nem kell még ő is hozzá!"

(16) Beszéde után, március 31-én megtartották a Latin Ünnepeket,[1] előírás szerint bemutatták az áldozatot a hegyen, aztán a *consul* és Gnaeus Octavius *praetor* azonnal elutaztak Makedóniába. (17) A feljegyzések szerint a *consul*t a szokottnál nagyobb ünneplő tömeg kísérte ki, és az embereket az az előérzetszerű, majdnem bizonyos remény töltötte el, hogy itt a makedón háború vége, és a *consul* hamarosan nagyszerű diadalmenetben tér vissza.

23.

(1) Mialatt Itáliában ez történt, Perszeusz belátta, hogy nem halaszthatja tovább már megkezdett tervének véghezvitelét, hogy megnyeri szövetségesének Gentioszt, Illíria királyát, amire eddig nem tudta rávenni magát, mert sok pénzébe került volna. (2) Most ugyanis már azzal kellett szembesülnie, hogy a rómaiak behatoltak a szurdokba, és döntő, végső szakaszához közeledik a háború. Így, miután követe, Hippiasz útján megígérte, hogy kifizet 300 talentum ezüstöt azzal a feltétellel, hogy túszokat cserélnek, Pantaukhoszt, az egyik leghűségesebb bizalmasát küldte el, hogy üsse nyélbe a dolgot.

(3) Pantaukhosz a labeaszok földjén, Meteónnál találkozott az illír királlyal. Itt kivette a királytól az esküt, és megkapta a túszokat. Gentiosz is küldött egy követet, név szerint Olümpiónt, hogy eskesse meg Perszeuszt, és vegye át tőle a túszokat. (4) Vele együtt még többeket elküldött, hogy hozzák el a pénzt. Pantaukhosz javaslatára kijelölte követeknek Parmeniónt és Morkoszt, hogy ők is menjenek el Rhodoszra a makedón küldöttséggel. (5) Ők azt az utasítást kapták, hogy csak akkor induljanak el Rhodoszra, ha a király már letette az esküt és átadta a túszokat meg a pénzt. Két király neve már biztosan eleget nyom a latban a rhodosziaknál, hogy fegyvert fogjanak Róma ellen; (6) márpedig ha megnyerik szövetségesnek ezt az államot, amely most a legnagyobb tengeri hatalom hírében áll, a rómaiak szárazon és vízen egyaránt felhagyhatnak minden reménnyel.

(7) Perszeusz teljes lovasságával kivonult az Elpeiosz folyó mellett lévő táborából a közeledő illír követek elé, és Dionnál találkozott velük. (8) Itt teljesítették a megállapodás feltételeit a lovasság gyűrűjében. A király ugyanis azt akarta, hogy ők is tanúi legyenek a Gentiosszal kötött szövetségi szerződés ünnepélyes szentesítésének, úgy vélve, ez is jócskán emeli majd a moráljukat. (9) Mindenki szeme láttára átadták egymásnak a túszokat is. Azokat, akik a pénzért

[1] Lásd a XLIV. 19. 4 jegyzetét.

jöttek, elküldték Pellába, a király kincstárába; azok pedig, akiknek az illír követekkel együtt Rhodoszra kellett menniük, utasítást kaptak, hogy Thesszalonikében szálljanak hajóra. (10) Itt tartózkodott Métrodórosz, aki nemrég érkezett Rhodoszról. Deinónnak és Polüaratosznak, a rhodoszi állam vezetőinek megbízásából közölte velük, hogy a rhodosziak készen állnak a háborúra. Őt jelölték ki az illírekkel kiegészült követség vezetőjének.

24.

(1) Eumenészhez és Antiokhoszhoz Perszeusz egyszerre küldte el a következő, a helyzet sugallta üzenetet: A szabad állam és a király természettől fogva összeférhetetlen egymással. (2) A római nép egyik királyt a másik után támadja meg, és felháborító módon az egyik királyt a másik haderejével szorítja sarokba. (3) Perszeusz apján Attalosz segítségével diadalmaskodtak, Antiokhoszt Eumenész és bizonyos mértékben Philipposz, Perszeusz apja segítségével támadták meg, most pedig Eumenész és Prusziasz fegyverkezett fel őellene. (4) Ha a makedón birodalmat sikerül megsemmisíteniük, utána Kis-Ázsia következik, amelyet a városok felszabadításának ürügyén részben már meg is hódítottak a rómaiak, majd Szíria lesz a soros. (5) Prusziaszt máris nagyobb megbecsülésben részesítik, mint Eumenészt, a győztes Antiokhoszt pedig épp most ütik el győzelme díjától, Egyiptomtól. (6) Ezen elmélkedjenek el, és gondolkodjanak előre: vegyék rá a rómaiakat a Perszeusszal való békekötésre, ha pedig nem tágítanak igazságtalan háborújuktól, tekintsék őket minden király közös ellenségének.

(7) Antiokhoszhoz nyíltan juttatták el az üzenetet. Eumenészhez a foglyok kiváltásának ürügyén küldtek követet, aki valójában titkos tárgyalásokat is folytatott a királlyal. Ezért aztán a rómaiak, akik már eddig is gyűlöletesnek és gyanúsnak tartották viselkedését, ezek után még súlyosabb, igaztalan <vádakkal illették>:[1] (8) árulónak, sőt jóformán ellenségnek tartották. Közben a két király egymás eszén és pénzéhségén próbált túljárni.

(9) Eumenész legbizalmasabb hívei közé tartozott a krétai Küdasz. Ő először Amphipolisznál folytatott tárgyalásokat egy Khimarosz nevű honfitársával, aki Perszeusz seregében szolgált, majd Démétriasznál a király vezéreivel, egy bizonyos Menekratésszal, aztán Antimakhosszal, közvetlenül a város falai előtt. (10) Hérophón, akit a király most odaküldött, már szintén járt Eumenésznél követségben kétszer is. (11) Noha a titkos tárgyalásokról és a követjárásokról sok rosszindulatú híresztelés keringett, azt senki nem tudta, hogy miről folyt a tárgyalás, és miben állapodtak meg a királyok. A valóság azonban ez volt:

[1] Goldbacher kiegészítése.

25.

(1) Eumenész nem örült volna Perszeusz győzelmének, és nem is állt szándékában ezt fegyveres támogatással elősegíteni, nem annyira azért, mert már atyáik sem szívelték egymást, inkább kölcsönös személyes gyűlöletük miatt. (2) A két király vetélkedése nem olyan természetű volt, hogy Eumenész ölbe tett kézzel nézte volna, hogy Perszeusznak akkora hatalom és dicsőség jusson osztályrészül, amekkora a rómaiak legyőzése után várt volna rá. (3) Azt is jól látta, hogy Perszeusz már a háború kezdetétől fogva egyfolytában a békekötéssel kísérletezik, és napról napra, minél jobban közeledik hozzá a háború iszonyata, egyre inkább csakis ezen munkálkodik, ezen töri a fejét; (4) a rómaiak pedig szintén nem bánnák – sem a hadvezérek, sem a *senatus* –, ha véget érne ez a kellemetlen és nehéz háború, mivel máris jobban elhúzódott, mint várták.

(5) Miután Eumenész tisztába jött azzal, hogy mindkét fél ezt akarja, úgy gondolta, a békekötés úgyis bekövetkezik majd, hiszen az erősebb fél unja az egészet, a gyengébb pedig retteg; így hát szerette volna rájuk tukmálni békeközvetítői szolgálatait. (6) Hol azért próbált Perszeusztól pénzt kialkudni, hogy sem szárazon, sem vízen nem segíti a rómaiakat a háborúban, hol azért, hogy nyélbe üti a békét a rómaiakkal: az előbbiért …,[1] <az utóbbiért> 1500 talentumot kért. (7) Kijelentette, hogy mindkét esetben kész nemcsak adott szavával kötelezni magát, de túszokat is adni.

(8) Perszeusz a félelem kényszere alatt lelkesen ráállt, hogy vágjanak bele. Azonnal tárgyalást kezdett a túszok átvételéről, és megállapodtak, hogy átvétel után Krétára szállítják őket. (9) De amikor a pénz került szóba, akadékoskodni kezdett. Azt mondta, hogy az előbbi összeg kifizetése mindenképpen megalázó és kicsinyes dolog ilyen nagy tekintélyű királyok között, annak is, aki adja, de még inkább annak, aki kapja. (10) A rómaiakkal kötendő békére szívesen áldoz – folytatta –, de csak utólag; addig pedig Szamothrakén helyezi el az összeget a szentélyben. (11) Eumenész tudta, hogy mivel ez a sziget Perszeusz fennhatósága alatt áll, teljesen mindegy, hogy a pénzt ott őrzik-e vagy Pellában, és azon volt, hogy legalább egy részét azonnal megkapja. (12) Így próbáltak túljárni egymás eszén, de mindhiába, csak annyit értek el, hogy még rosszabb hírbe keveredtek.

26.

(1) Perszeusz nemcsak ezzel a vállalkozással hagyott fel fukarságból, jóllehet ha rászánja ezt az összeget, Eumenész révén el tudta volna érni a békét, amelyet

[1] A számadat kiesett a szövegből, és több kutató többféleképpen pótolja (Briscoe 500, Madvig 1000 talentumot rekonstruál).

akár birodalma egy része árán is meg kellett volna vásárolnia; másrészt, ha Eumenész becsapja, leleplezhette volna dugig tömött zsebű ellenfelét, és méltán fordíthatta volna ellene a rómaiakat. (2) Fösvénységén bukott meg a Gentiosz királlyal már előkészített szövetségkötése, és az akkoriban Illíriát elözönlő gallok által felajánlott nagy létszámú segédcsapatoktól is emiatt esett el.

(3) 10 000 gall lovas közeledett és ugyanennyi gyalogos, akik ott futottak a lovak mellett, felpattantak a lebukott lovasok helyére, és lóhátról folytatták a küzdelmet.[1] (4) Megegyeztek a királlyal, hogy a lovasok azonnal kézhez kapnak fejenként tíz aranyat, a gyalogosok ötöt, a vezérük pedig 1000-et. (5) Perszeusz kivonult eléjük csapatai felével az Elpeiosz melletti táborából, és megüzente az út közelében fekvő falvakba és városokba, hogy készítsenek elő utánpótlást, legyen bőségesen gabona, bor, jószág a számukra. (6) A vezetőknek lovakat, boglárokat és köpenyt vitt ajándékba, meg némi aranyat, hogy szétossza a néhány ember között, gondolván, a tömegnek elég, ha áltatja.

(7) Amikor megérkezett Almana városához, az Axiosz folyó partján ütötte fel táborát. A gall sereg a maidoszok földjén, Deszudaba közelében állapodott meg a kialkudott zsoldra várva. (8) A király odaküldte hozzájuk Antigonoszt, az egyik bíborpalástost, hogy utasítsa a gallok sokaságát: helyezzék át táborukat Bülazórához (ez a hely Paioniában fekszik), a vezetők pedig teljes létszámban jelentkezzenek a királynál.

A gallok 75 mérföldnyire voltak az Axiosz folyótól és a király táborától. (9) Antigonosz átadta nekik az üzenetet, hozzáfűzve, hogy a király előzékenysége folytán útközben bőven el lesznek látva mindennel, és hogy miféle ajándékokkal – ruhákkal, ezüsttel, lovakkal – várja vezetőiket a király. Ők azt felelték: erről majd meggyőződnek személyesen, (10) de mi lesz a megállapodás szerint azonnal kifizetendő zsolddal, hozott-e magával aranyat, hogy kiossza minden egyes gyalogosnak és lovasnak? (11) Erre nem kaptak választ. Így aztán Clondicus, a gallok fejedelme így szólt hozzá: „Eredj hát, és jelentsd a királynak, hogy a gallok nem mozdulnak innen, amíg meg nem kapták az aranyat és a túszokat!"

(12) Üzenetük hallatán a király összehívta a haditanácsot. Mivel előre lehetett tudni, hogy mindannyian mit fognak neki tanácsolni, bebizonyította, mennyivel derekasabban őrzi a pénzét, mint a birodalmát: fejtegetésbe kezdett a gallok hitszegő és féktelen természetéről, amelyet már sok nép megszenvedett. (13) Veszélyes dolog ekkora tömeget beengedni Makedóniába – mondta –, hisz a

[1] Plutarkhosz (*Aemilius Paullus* 12. 4) a Livius által említett „gallokat" a bastarnákkal azonosítja, akik valójában germánok voltak. Az azonosítás mellett szól a lovasokkal együtt futó gyalogosok leírása; a germánoknál hasonló harcmodorról Caesar is beszámol *A gall háború*ban (I. 48. 5–7).

végén jobban meggyűlhet a bajuk szövetségeseikkel, mint ellenségeikkel, a rómaiakkal. (14) Elég lesz 5000 lovas; ennyi már a háborúban is használható, de félniük sem kell tőlük, hogy túl sokan vannak.

27.

(1) Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy semmi más nem aggasztja, csak a zsold, de amikor a véleményüket kérte, senki nem mert a lelkére beszélni. Így hát megüzenték a galloknak Antigonosszal, hogy a király csak 5000 lovasra tart igényt, a sereg többi része távozhat. (2) A barbárok ennek hallatán felhördültek, méltatlankodva, hogy a semmiért hívták el őket hazulról, Clondicus pedig ismét megkérdezte, hogy legalább ennek az 5000 embernek kifizeti-e Antigonosz a kialkudott zsoldot. (3) Amikor látta, hogy Antigonosz erre is csak köntörfalaz, ép bőrrel futni hagyták a csalárd követet – amit pedig ő maga is alig mert remélni –, és Thrákia útjukba eső vidékeit végigpusztítva visszatértek az Al-Dunához.

(4) Ha ez a gall sereg átkelt volna a perrhaibiai szurdokon Thesszáliába – miközben a király nyugodtan üldögél az Elpeiosznál, farkasszemet nézve a rómaiakkal –, nemcsak a földeket tudta volna letarolni, hogy a rómaiak innen ne számíthassanak többé utánpótlásra, (5) de még a városokat is lerombolhatta volna, miközben Perszeusz az Elpeiosznál leköti a rómaiakat, hogy ne siethessenek a szövetséges városok védelmére. (6) Sőt a rómaiaknak el kellett volna gondolkodniuk saját helyzetükön, mert miután odalett hadseregük éléstára, Thesszália, nem maradhattak volna ott tovább, de előre sem nyomulhattak volna, hiszen velük szemben ott volt a makedón tábor. (7) <Perszeusz azzal, hogy ez a segítség kicsúszott a kezéből,> jócskán lerontotta <a makedónok harci kedvét>,[1] akik erre alapozták reményeiket.

(8) Fösvénységével idegenítette el magától Gentiosz királyt is. Amikor Pellában leszámolta Gentiosz küldötteinek a 300 talentumot, beleegyezett, hogy saját veretükkel lássák el az ezüstöt. (9) Ebből az összegből aztán tíz talentumot elküldött Pantaukhosznak azzal az utasítással, hogy adja át azonnal a királynak; a többi pénzt pedig, amelyet az illírek saját veretükkel láttak el, a maga embereire bízta azzal, hogy kis napi menetekben haladjanak, (10) és ha elérték Makedónia határához, ott álljanak meg, és várják meg az ő hírnökeit.

(11) Gentiosz így a pénznek csak töredékét kapta meg; mivel azonban Pantaukhosz állandóan sürgette, hogy provokálja valami ellenséges lépéssel a rómaiakat, fogságba vetette Marcus Perpernát és Lucius Petilliust, az éppen akkor hozzá érkezett római követeket. (12) Perszeusz ennek hallatán úgy gondolta,

[1] A fordítás Madvig kiegészítésén alapul.

Gentiosz most már jóvátehetetlenül belebonyolódott a rómaiak elleni háborúba. Visszahívatta hát pénzszállítóját, mintha az lett volna a legfőbb gondja, hogy veresége esetére a lehető legnagyobb zsákmányt halmozza fel a rómaiak számára.

(13) Hérophón is visszatért Eumenésztől, anélkül hogy titkos tárgyalásainak tartalma kitudódott volna. Maguk is azt terjesztették el, hogy a foglyokról tárgyaltak, és Eumenész, hogy a gyanút elkerülje, a *consul*t is így tájékoztatta.

28.

(1) Perszeusz, miután Hérophón visszatért Eumenésztől, és reményei meghiúsultak, Tenedoszra küldte hajóhada parancsnokait, Anténórt és Kallipposzt 40 *lembos*szal és ráadásként öt *prisztis*szel, (2) hogy erről a támaszpontról nyújtsanak védelmet a Küklasz-szigetek között szétszóródott hajóknak, amelyek gabonát szállítanak Makedóniába. (3) A hajókat Kasszandreiánál bocsátották vízre. Először megérkeztek az Athósz-hegy lábánál fekvő kikötőkbe, majd a nyugodt tengeren áthajóztak Tenedoszra. A kikötőben állomásozó rhodoszi nyitott hajókat parancsnokukkal, Eudamosszal együtt sértetlenül, sőt szívélyes szavakkal engedték útjukra.

(4) Amikor aztán Anténór megtudta, hogy a sziget túlsó oldalán 50 teherhajójukat körülzárták Eumenész döfőorros hadihajói, amelyek Damiosz parancsnoksága alatt az öböl bejáratánál várakoztak, (5) gyorsan körülhajózta a szigetet, elijesztette az ellenséges hajókat, a teherhajókat pedig tíz *lembosz* fedezete alatt elindította Makedónia felé. A kísérőhajóknak meghagyta, hogy ha biztonságba juttatták a teherhajókat, térjenek vissza Tenedoszra. (6) A *lembosz*ok kilenc nap múlva csatlakoztak ismét a már Szigeionnál tartózkodó hajórajhoz. Innen az Elaia és Khiosz között fekvő Szubota szigetéhez hajóztak.

(7) Éppen egy nappal a hajóraj Szubotára érkezése után indult el Elaiából 35 hajó, úgynevezett *hippagógosz*ok,[1] amelyek gall lovasokat és lovakat szállítottak a Phanai nevű khioszi hegyfok felé, hogy onnan keljenek át Makedóniába. Ezeket a hajókat Eumenész küldte Attalosznak.

(8) Mihelyt egy őrtoronyból jelezték Anténórnak, hogy ezek a hajók feltűntek a nyílt tengeren, kifutott Szubotáról, és útjukat állta Erüthrai hegyfoka és Khiosz között, ahol a tengerszoros a legkeskenyebb. (9) Eumenész parancsnokai mindenre inkább számítottak, mint arra, hogy ezen a tengerrészen makedón hajóraj cirkál. Először rómaiaknak nézték őket, majd azt hitték, Attalosz vagy általa visszaküldött hajók tartanak a római táborból hazafelé Pergamonba. (10) De amikor már jól látszott, hogy a közeledő hajók *lembosz*ok, és a gyors evezőcsapások meg a feléjük irányuló hajóorrok nyilvánvalóvá tették, hogy az ellenség

[1] A szó jelentése: lószállító.

jön, pánikba estek. (11) Az ellenállás értelmetlen lett volna, hajóik ugyanis nehézkesen mozogtak, a gallok pedig még a zavartalan tengeri utat is nehezen bírták. (12) Azok, akik közelebb voltak a szárazföldhöz, kiúsztak Erüthrai partjaira, mások vitorlát bontottak Khiosz felé, ahol felfuttatták hajóikat a partra, és a lovakat hátrahagyva hanyatt-homlok menekültek a város felé. (13) De a *lembosz*ok a városhoz közelebb és jobban megközelíthető helyen tették partra a makedón fegyvereseket, így azok utolérték a menekülő gallokat, és részben útközben, részben a zárt kapu előtt lekaszabolták őket. A khiosziaknak ugyanis fogalmuk sem volt arról, ki kit üldöz, ezért inkább bezárták a kapukat.

(14) Mintegy 800 gall esett el, 200 pedig élve került fogságba. A lovak egy része az elsüllyedt hajókkal együtt odaveszett, a többinek a parton elvágták az inait a makedónok. (15) Anténór 20 különösen szép lovat a foglyokkal együtt Thesszalonikébe szállíttatott ugyanazon a tíz *lembosz*on, amelyeknek már volt egy küldetésük, azzal az utasítással, hogy a lehető leghamarabb csatlakozzanak újra a hajórajhoz, amely Phanainál fog várni rájuk. (16) A hajóraj mintegy három napig horgonyzott a város mellett, azután továbbindult Phanaihoz, és miután a tíz *lembosz* a vártnál hamarabb visszatért, az Égei-tengeren át Déloszra hajóztak.

29.

(1) Ezalatt a római követek, Gaius Popillius, Gaius Decimius és Gaius Hostilius három ötevezősoros hajón elindultak Khalkiszból. Amikor Déloszra értek, itt találták a makedónok 40 *lembosz*át és Eumenész öt ötevezősorosát, (2) de a templom és a sziget szentsége[1] mindannyiuknak sértetlenséget biztosított. Így rómaiak, makedónok és Eumenész hajósai vegyesen jártak-keltek a templomban, mert a szent helyen beállt köztük a fegyverszünet.

(3) Valahányszor Anténórnak, Perszeusz parancsnokának jelentették az őrtornyokból, hogy a nyílt tengeren teherhajók haladnak el előttük, (4) ő *lembosz*ai egy részével utánuk eredt, a többit pedig szétosztotta a Küklaszok között, és az összes hajót elsüllyesztette vagy kifosztotta, kivéve azokat, amelyek Makedónia felé tartottak. Popillius a maga vagy Eumenész hajóival segített, amelyiken tudott, (5) de az éjszakánként többnyire kettesével-hármasával kifutó makedón *lembosz*okat nem tudta szemmel tartani.

(6) Ekkortájt érkeztek meg Rhodoszra a makedón és illír követek. Fellépésük súlyát nemcsak a Küklaszok között és az Égei-tengeren szanaszét portyázó *lembosz*ok megjelenése növelte meg, hanem már önmagában az is, hogy Perszeusz és Gentiosz király között kapcsolat jött létre, nem szólva a rengeteg gall

[1] Délosz legjelentősebb temploma az Apollón-szentély volt; a mítosz szerint Apollón és Artemisz ezen a szigeten jöttek világra.

gyalogos és lovas érkezéséről szóló hírekről. (7) Mivel a Perszeusz pártján álló Deinón és Polüaratosz bátorsága is megnövekedett, a királyoknak nemcsak barátságos választ adtak, hanem nyíltan kijelentették, hogy a rhodosziak tekintélyüket felhasználva véget vetnek a háborúnak, (8) de a királyok is mutassanak hajlandóságot a béke elfogadására.

30.

(1) Már beköszöntött a tavasz, és az új vezérek megérkeztek hadszínterükre: Aemilius *consul* Makedóniába, Octavius Óreoszba a hajóhadhoz, Anicius pedig, akinek Gentiosz ellen kellett háborút viselnie, Illíriába.

(2) Gentiosznak, Pleuratosz illír király és Eurüdiké fiának volt egy Platór nevű édestestvére és egy Karavantiosz nevű féltestvére anyai részről. (3) Féltestvérére kevésbé gyanakodott apja alacsony származása miatt, Platórt azonban megölette két derék barátjával, Ettritosszal és Epikadosszal együtt, hogy ne veszélyeztessék uralmát. (4) Az a hír járta, hogy irigykedett Platórra, amiért az eljegyezte Monuniosz dardán fejedelem lányát, Etleuát,[1] mert testvére ezzel a házassággal megnyerte volna magának a dardán nép támogatását. Ezt a szóbeszédet alátámasztotta az a tény, hogy Gentiosz Platór halála után maga vette feleségül a lányt. (5) Ezután, mivel testvérétől már nem kellett félnie, zsarnoki módon kezdett bánni alattvalóival, és vele született erőszakosságát csak fokozta mértéktelen italozása.

(6) Mint már említettem, belehajszolták őt a rómaiak elleni háborúba, ezért összes csapatát – 15 000 fegyverest – Lisszosznál vonta össze. (7) Innen 1000 gyalogossal és 50 lovassal elküldte testvérét, hogy erőszakkal vagy fenyegetéssel igázza le a kavioszok népét, maga pedig a Lisszosztól öt mérföldnyire fekvő Basszania városához vonult. (8) A város lakói szövetségben álltak a rómaiakkal, és bár a király először küldötteket menesztett hozzájuk, hogy megnyerje őket, ők a megadás helyett inkább az ostromzár mellett döntöttek.

(9) Karavantioszt, amikor a kavioszok földjén Durnionhoz érkezett, a város lakói szívesen fogadták. Egy másik város, Karavandisz azonban bezárta előtte kapuit, és miközben ő mindenfelé pusztította földjeiket, az összegyűlt földművesek több elkószált katonáját megölték.

(10) Már Appius Claudius is elindult téli szállásáról, miután seregét Bülliszből, Apollóniából és Dürrhakhionból való segédcsapatokkal egészítette ki. A Genuszosz folyó mellett ütötte fel táborát. (11) Amikor ugyanis hírét vette, hogy Perszeusz és Gentiosz szerződést kötött, és bántalmazták a római követeket, felháborodásában elhatározta, hogy valóban megindítja a háborút Gentiosz ellen.

[1] A név ezen a helyen Etuta formában áll a kéziratokban.

(12) Anicius *praetor*, aki ekkor Apollóniában tartózkodott, az Illíriában történtek hírére levelet küldött előre Appiusnak, hogy várja meg őt a Genuszosz folyónál, és három napon belül maga is megérkezett a táborba. (13) Meglévő csapataikat számát parthinosz segédcsapatokkal gyarapította – a 2000 gyalogosnak Epikadosz, a 200 lovasnak Agalszosz volt a parancsnoka. Arra készült, hogy benyomul Illíriába, főleg azért, hogy Basszaniát felszabadítsa az ostromzár alól. Lendületét azonban visszafogta az a hír, hogy a partvidéket *lemboszok* dúlják. (14) Gentiosz ugyanis Pantaukhosz javaslatára 80 *lemboszt* küldött ki Dürrhakhion és Apollónia területének végigpusztítására. (15) Ekkor a hajóhad …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Anicius tengerre száll a lemboszok *ellen, és többet elfog közülük; a hajóhad maradéka feladja a vállalkozást. Anicius visszatér a táborba, és megindul észak felé, hogy felszabadítsa Basszaniát. Érkezésére Gentiosz feladja az ostromot, és visszavonul Szkodrába. Lisszosz városa meghódol a rómaiaknak.*

31.

(1) … megadták magukat. A térség városai sorra követték példájukat. Hangulatuk megváltozását elősegítette a római *praetor* jóindulatú és igazságos magatartása mindnyájukkal szemben.

(2) A sereg ezután Szkodrához vonult. Ez volt a háború tűzfészke, nemcsak mert Gentiosz mintegy egész országa fellegvárának szemelte ki, hanem azért is, mert ez a labeasz nép legjobban erődített városa, amely ráadásul nehezen megközelíthető. (3) Két folyó határolja: a Klauszala a város keleti, a Labeatiszmocsárból eredő Barbanna pedig a nyugati oldala mellett folyik el. (4) A két folyó egyesül, majd a Drilón[1] folyóba torkollik, amely a Szkordosz-hegységben ered, és még sok más folyót gyűjt magába, mielőtt az Adriai-tengerbe ömlik. (5) A Szkordosznak, a vidék legmagasabb hegységének keleti oldala Dardania, a déli Makedónia, a nyugati pedig Illíria felé néz. (6) Noha a várost már fekvése is könnyen védhetővé tette, és maga a király védelmezte az egész illír néppel együtt, a római *praetor* arra számítva, hogy kezdeti sikerei után mindvégig szerencse kíséri majd, és a váratlan rémület megteszi a hatását, hadrendbe sorakozott seregével a falak alá nyomult.

(7) Ha a lakosok bezárták volna a kapukat, és a falakra meg a kaputornyokhoz szétosztott fegyveresek védték volna a várost, a rómaiakat dolguk végezetlenül kergették volna vissza a falak alól. (8) Ők azonban kivonultak a kapu elé, és csatát vállaltak a síkságon. Bátran küzdöttek, de nem valami kitartóan. (9) Így

[1] Heraeus szövegjavítása a kódexekben szereplő *oriundi* alak helyett.

aztán megfutamították őket, és menekülés közben annyira összezsúfolódtak, hogy közvetlenül a kapukban több mint 200-an estek el közülük. Ez akkora rémületet keltett a városban, hogy Gentiosz azonnal elküldte a *praetor*hoz követségbe Teutikoszt és Belloszt, a nép elöljáróit, hogy fegyverszünetet kérjenek, amely alatt Gentiosz mérlegelheti a helyzetét.

(10) Három napot kapott. Mivel a római tábor mintegy fél mérföldnyire volt a várostól, hajóra szállt, és felhajózott a Barbanna folyón a Labeatisz-tóig, mintha magányos helyet keresne a döntésre. (11) Valójában azonban, mint kiderült, az a hiú remény csalta oda, hogy testvére, Karavantiosz közeledik sok ezer fegyveressel, akiket azon a vidéken gyűjtött össze, ahol küldetésben járt. (12) Miután ez a híresztelés valótlannak bizonyult, harmadnap ugyanazon a hajón ismét lehajózott Szkodrába. Futárokat küldött előre, hogy hadd beszéljen személyesen a *praetor*ral. Amikor megkapta a lehetőséget, elment a római táborba.

(13) Beszédét azzal kezdte, hogy saját esztelenségét kárhoztatta, végül pedig könnyeket ontva, esedezve a *praetor* lábához borult, és a hatalmába adta magát. (14) Az először megnyugtatta, sőt még vacsorára is meghívta. A király visszatért a városba övéihez, és aznap a *praetor* megtisztelő módon látta vendégül. (15) Utána azonban Gaius Cassius katonai *tribunus* őrizetére bízta őt. Így végezte a király, aki egy másik királytól egy gladiátor bérével alig felérő összeget, tíz talentumot kapott azért, hogy ilyen nagyot bukjon.

32.

(1) Anicius Szkodra elfoglalása után mindenekelőtt megkerestette Petilliust és Perpernát, a két követet, és maga elé hozatta őket. (2) Miután ismét biztosította számukra a rangjukhoz illő körülményeket, Perpernát azonnal elküldte, hogy tartóztassa le a király bizalmasait és rokonait. (3) Perperna elutazott Meteónba, a labeasz nép városába, és elhozta Szkodrába, a táborba a király hozzátartozóit: a feleségét, Etleuát, két fiát, Szkerdilaidaszt és Pleuratoszt, valamint a testvérét, Karavantioszt.

(4) Anicius, miután 30 napon belül befejezte az illíriai háborút, Perpernát küldte el a győzelem hírével Rómába, majd néhány nap múlva magát Gentiosz királyt, anyját, feleségét, gyermekeit, testvérét és más főrangú illíreket is. (5) Ez volt az egyetlen háború, amelynek a befejezéséről hamarabb értesültek Rómában, mint a kezdetéről.

Ezekben a napokban Perszeuszon is komoly rémület vett erőt, részben az új *consul*, Aemilius félelmetes közeledésének hírére, részben Octavius *praetor* érkezése miatt. (6) Nem kevésbé rettegett a római hajóhadtól és a tengerparti

vidéket fenyegető veszedelemtől. Thesszalonikét Eumenész[1] és Athénagorasz vezetésével 2000 kispajzsos katonából álló csekély helyőrség tartotta megszállva. (7) Perszeusz odaküldte Androklész nevű hadvezérét is azzal az utasítással, hogy közvetlenül a hajóépítő műhelyek mellett üsse fel táborát. (8) Aineiába 1000 lovast küldött az antigoneiai Kreón vezetésével a tengerpart védelmére, hogy azonnal siessenek a földművesek segítségére, mihelyt meghallják, hogy valahol ellenséges hajók kötöttek ki. (9) 5000 főnyi makedón helyőrséget küldött Püthionba és Petrába, amelynek élén Hisztiaiosz, Theogenész és Meidón állt.

(10) Miután ezek útnak indultak, hozzákezdett az Elpeiosz folyó partjának megerődítéséhez, mivel a folyó kiszáradt medrén már át lehetett kelni. (11) Hogy ebben a munkában az egész sereg részt vehessen, a szomszéd városok asszonyait kényszerítették, hogy kész ételt hordjanak a táborba. A katonák parancsot kaptak, hogy a környező erdőkből bőségesen …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Perszeusz szinte bevehetetlen erődítményrendszert épít ki az Elpeiosz partján, és veszteg marad táborában. Aemilius Paullus Philától az Elpeioszhoz vonul, és felüti táborát a Perszeusszal szemközti parton. A rómaiak azonban így nem jutnak vízhez.

33.
(1) … összeszedni. Végül[2] megparancsolta a vízhordóknak, hogy menjenek le vele a tengerhez, amely nem egészen 300 lépésre volt tőlük, és a parton egymástól kis távolságban kezdjenek el ásni. (2) A hegyek rendkívül magasak voltak, ezért remélni lehetett, hogy rejtett források vannak a belsejükben, amelyek vízerei eljutnak a tengerig, és ott elkeverednek a habokkal – annál is inkább, mivel felszíni patakok sehol sem fakadtak belőlük. (3) Alig távolították el a felső homokréteget, máris források buggyantak elő: először csak egy kevés zavaros víz, csakhamar azonban bőven tört a felszínre a tiszta víz, mintegy az istenek adományaképpen. (4) Ez is jócskán öregbítette a vezér hírnevét és tekintélyét a katonák szemében.

Ezután megparancsolta a katonáknak, hogy készítsék elő fegyvereiket, ő maga pedig a *tribunus*okkal és az első egységeket vezető *centurió*kkal elindult megvizsgálni az átkelési lehetőségeket, hogy hol tudnának a fegyveresek könnyen leereszkedni, a túlparton pedig a legkevesebb nehézséggel feljutni.

(5) Miután mindezt kellőképpen felderítette, először is arról intézkedett, hogy a menetoszlopban már a hadvezér egyetlen intésére vagy parancsára is mindent

[1] Természetesen nem azonos a pergamoni uralkodóval.
[2] A mondat alanya L. Aemilius Paullus *consul*.

rendben, kavarodás nélkül hajtsanak végre. (6) Hiszen – gondolta – ha egyszerre az egész sereggel közlik a parancsot, de nem hallja mindenki, akkor mivel az emberek nincsenek tisztában az utasítással, egyesek hozzáképzelnek még valamit, mások viszont a kelleténél kevesebbet hajtanak végre; közben mindenki összevissza kiabál, és az ellenség hamarabb tudja meg, mi készül, mint maguk a katonák. (7) Ezért úgy döntött, ezentúl a katonai *tribunus*ok a légió rangidős *centurió*jának négyszemközt adják tovább a parancsot, azután ő adja tovább a sorban hozzá legközelebb vonuló *centurió*nak, hogy mi a feladat, az meg a következőnek, és így tovább; így kell eljuttatni a parancsot az előcsapatoktól az utóvédig vagy fordítva.

(8) Újításként azt is megtiltotta, hogy az éjjeli őrszemek őrködés közben pajzsot hordjanak. Az őr nem csatába megy – mondta –, hogy fegyvert használjon, hanem őrködik, hogy mihelyt észreveszi az ellenség közeledését, visszavonuljon, és másokat szólítson fegyverbe. Most az őrök sisakban, pajzsukat maguk előtt felállítva szoktak őrködni, (9) aztán ha elfáradtak, dárdájukra támaszkodnak, a fejüket lehajtják a pajzs felső peremére, és állva alszanak, úgyhogy az ellenség messziről meglátja fegyvereik csillogását, ők viszont semmit sem vesznek észre maguk körül.

(10) Az előőrsök szolgálati rendjét is megváltoztatta. Eddig az volt a szokás, hogy mindenki egész nap fegyverben állomásozott odakint, a lovasok lovai fel voltak szerszámozva, ezért nyári napokon, a szüntelenül perzselő napsütésben az órákig tartó hőség annyira kiszívta az emberek és lovak erejét, hogy gyakran még csekély létszámú pihent ellenség is nehéz helyzetbe hozta őket. (11) Ezért elrendelte, hogy a hajnalban előőrsszolgálatba lépők délben vonuljanak el, és délutánra mások foglalják el a helyüket, mert így sohasem fordulhat elő, hogy friss ellenség fáradt rómaiak ellen intéz támadást.

34.

(1) A *consul*, miután gyűlésbe hívott katonái előtt ismertette ezeket a döntéseit, hasonló beszédet mondott, mint a Városban: (2) A hadseregben egyedül a hadvezér feladata, hogy eldöntse és megtervezze, mi a teendő, olykor egymagában, olykor azokkal együtt, akiket meghívott a haditanácsba. Azok pedig, akiket nem hívott meg, se nyilvánosan, se egymás között ne hangoztassák a saját ötleteiket. (3) A katona három dologgal törődjön: teste legyen a lehető legedzettebb és legmozgékonyabb, fegyverei legyenek használatra készen, és tartson készen élelmet arra az esetre, ha váratlan parancs érkezik; (4) vegye tudomásul, hogy vele kapcsolatban minden egyéb a halhatatlan istenek és a fővezér dolga. Abban a seregben, ahol a katonák tanácskoznak, a fővezér pedig mindig a tömeg véleményéhez próbál alkalmazkodni, egészségtelen állapotok uralkodnak. (5) Ő

megteremti majd nekik az alkalmat, hogy győzelmet arathassanak, mert ez a hadvezér kötelessége; ők viszont ne törjék a fejüket a jövőn, hanem mihelyt megkapták a jelet, küzdjenek derekasan, ahogy katonákhoz illik.

(6) Az eligazítás után elbocsátotta a gyűlést. Még az öreg katonák is mind elismerték, hogy mintha újoncok lennének, ők is csak aznap tanulták meg, mi a szerepük a hadvezetésben. (7) De nemcsak ezek a megjegyzések bizonyították, milyen helyesléssel hallgatták a *consul* szavait, hanem cselekedeteikben is azonnal megmutatkozott a hatás. (8) A táborban csakhamar nem lehetett tétlenkedő embert látni. Ki a kardját élesítette, ki a sisakját, arclemezét, mellvértjét olajozta, ki azt próbálgatta, mennyire tud jól mozogni fegyverben, ki a dárdáját lóbálta, ki karddal gyakorolta a szúrásokat, és vizsgálgatta a fegyver hegyét. (9) Bárki láthatta, hogy mihelyt alkalmuk adódik majd összecsapni az ellenséggel, vagy dicsőséges győzelmükkel, vagy emlékezetes halálukkal fejezik be a háborút.

(10) Perszeusz is látta, hogy a *consul* érkezése és a tavasz beköszönte után az ellenséges táborban nagy a sürgés-forgás, mintha csak most kezdődne a háború, a tábort áttelepítették Philától a szemközti partra, és a hadvezér körbejár, hol azért, hogy megszemlélje az ő védműveit, nyilván mert helyet keres az átkelésre, hol …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Perszeusz szintén harckészültségbe helyezi seregét. Néhány napig nem történik semmi. Közben Aemilius és Perszeusz táborába egyaránt megérkezik Gentiosz vereségének híre.

35.

(1) … a rómaiak birtokában van. Ez megnövelte a rómaiak harci kedvét, és nem csekély rémülettel töltötte el a makedónokat és királyukat. (2) Perszeusz először megpróbálta ugyan eltussolni a hírt, és embereket küldött az Illíriából hazatérő Pantaukhosz elé, hogy ne engedjék be a táborba. (3) Néhány fiút azonban, akiket ott vezettek az illír túszok között, megláttak a rokonaik. Ráadásul minél gondosabban takargatnak valamit, annál könnyebben kifecsegik az udvaroncok.

(4) Ezzel egyidőben rhodoszi követek érkeztek a római táborba ugyanazzal a békejavaslattal, amely Rómában az atyákat oly nagy haragra tüzelte. A haditanácsban még sokkal ellenségesebb hangulatban hallgatták meg őket. (5) Egyesek <azt javasolták, verjék bilincsbe a követeket>,[1] mások azt, hogy válasz nélkül kergessék ki őket a táborból, a *consul* azonban azt mondta, hogy 15 nap múlva

[1] A fordítás Vahlen kiegészítésén alapul.

ad nekik választ. (6) Addig is, hogy megmutassa, mennyit ér a szemében a rhodosziak békeközvetítése, a hadjárat folytatásáról kezdett tanácskozni.

Néhányan, főleg a fiatalabbak, azt indítványozták, hogy verekedjék át magukat az Elpeiosz partján álló erődítményeken. (7) Ha zárt alakzatban és egy <csapatban>[1] támadnak, a makedónok nem tudnak majd megállni velük szemben, hiszen a múlt évben sok jóval magasabb, jobban erődített, komoly védőőrséggel ellátott erődítményből is kiverték őket.

(8) Mások azt tanácsolták, Octavius induljon a hajórajjal Thesszalonikébe, pusztítsa végig a partvidéket, és ezzel ossza meg a király csapatait, hogy kénytelen legyen a háta mögött fellángolt újabb háború miatt az ország belső területeinek védelme felé fordulni, és az Elpeiosz gázlóját részben védtelenül hagyni.

(9) A *consul* azonban úgy vélte, hogy a folyópartot áthatolhatatlanná teszik természetes adottságai és az erődítményrendszer, és arról nem beszélve, hogy mindenütt hajítógépek vannak, tudomása szerint az ellenség a hajítófegyvereket is jobban és pontosabban kezeli. (10) Ő egy másik tervet szövögetett teljes odaadással. A tanács feloszlatása után magához hívatott két perrhaibiai kereskedőt, Koinoszt és Ménophiloszt, akiknek hozzá való hűségét és okosságát már jól ismerte, és fültanúk nélkül megkérdezte tőlük, milyenek a Perrhaibia felé vezető útvonalak. (11) Azt felelték, hogy a terep nem kedvezőtlen, de királyi őrségek zárják el az utat. A *consul* reménykedni kezdett, hogy ha éjszaka váratlanul indít támadást egy erős csapattal, elűzheti a gyanútlan őrségeket; (12) hiszen a gerely, a nyíl és egyéb távolsági fegyverek mit sem érnek a sötétben, amikor a célt távolról nem lehet látni, így csak az marad, hogy a seregek összekeverednek és karddal vívnak közelharcot, abból pedig úgyis a római katona kerül ki győztesen.

(13) A két kereskedőt szemelte ki kalauznak. Hívatta Octavius *praetor*t, és közölte vele haditervét. Utasította, hogy a hajóhaddal induljon Hérakleionhoz, és legyen nála 1000 ember számára tíz napra elegendő kész étel. (14) Publius Scipio Nasicát és saját fiát, Quintus Fabius Maximust[2] 5000 főnyi válogatott csapattal Hérakleionhoz küldte, látszólag azért, hogy hajóra szállva végigpusztítsák Makedónia belső részének partvidékét, amiről a haditanácsban is szó esett. (15) Titokban azonban közölte velük, hogy a hajóhadnál készen vár rájuk az élelem, hogy semmi ne hátráltassa őket. Aztán utasította a kalauzokat, hogy úgy osszák be az utat, hogy a sereg a harmadik napon a negyedik őrségváltás idején támadhassa meg Püthiont.

(16) Másnap, hogy minden egyébről elvonja a király figyelmét, kora hajnalban csatát kezdett a folyómeder közepén az ellenséges előőrsökkel. A harcban mind-

[1] Vahlen kiegészítése.

[2] Ő volt Aemilius legidősebb fia, aki örökbefogadás révén került át a Fabius nemzetségbe.

két fél könnyűfegyverzetűeket vetett be, a nehezebb fegyverzetűek a megbízhatatlan talajviszonyok miatt nem avatkozhattak be a küzdelembe. (17) Mindkét parttól mintegy 300 lépés volt a távolság a meder mélyéig. Középen a hol jobban, hol kevésbé kivájt folyamágy valamivel több mint egy mérföld széles volt. (18) Itt, középen folyt a küzdelem, amelyet a király és a *consul* csapataikkal együtt egyaránt táboruk sáncairól kísértek figyelemmel.

(19) A király csapatai a távolsági fegyverekkel folytatott küzdelemben bizonyultak jobbnak, a közelharcban azonban a római katona állt helyt szilárdabban, és biztosabb menedéket is talált kispajzsa vagy ligur nagypajzsa mögött. (20) Déltájban a *consul* visszavonulót fúvatott katonáinak. Így erre a napra véget ért a viadal, amelyben mindkét fél sok embert vesztett. (21) Másnap napkeltekor, miután a félbemaradt küzdelem felszította harci kedvüket, még nagyobb hévvel csaptak össze. A rómaiakat azonban nemcsak azok sebesítették meg sorra, akikkel közelharcba bocsátkoztak, hanem sokkal inkább a tornyokra szétosztott katonák sokasága, akik mindenféle hajítófegyverrel, főként kövekkel támadták őket. (22) Amikor közelebb hatoltak az ellenség partjához, még a leghátul haladókat is elérték a hajítógépek lövedékei.

A *consul* ezen a napon sokkal több embert vesztett, de valamivel később hívta vissza csapatait. (23) A harmadik napon nem kezdett csatát, hanem levonult tábora alsó részéhez, mintha a tengerig nyúló hosszú falon keresztül akarná megkísérelni az átjutást. (24) Perszeusz, mivel a szeme előtt volt …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Perszeusz figyelemmel kíséri Aemilius elterelő hadműveletét, de nem mozdul.
– Ezalatt Scipio Nasica 5000 emberével teljesíti a küldetést: Hérakleionban azt a látszatot kelti, mintha hajóra akarna szállni, majd közli katonáival a valódi feladatot. A perrhaibiai kereskedők vezetésével három éjszaka alatt megteszi az utat Püthionig, meglepetésszerű támadást intéz az erődítmény ellen, és szabaddá teszi az átjárót. Ezzel Perszeusz hátába kerül, és egyúttal Püdnát is fenyegeti.

– Perszeusz Püthion elestének hírére sietve visszavonul Püdnához, ahol tábort üt, és csatára sorakoztatja seregét.

– Másnap Aemilius egyesül Scipio Nasicával, és maga is felsorakozik Perszeusszal szemben.

36.

(1) Az év a napforduló utáni szakában járt. Az idő már dél felé közeledett, és útjukat nagy porban, egyre perzselőbb napsütésben tették meg. (2) Már kezdtek elfáradni és megszomjazni, és tudták előre, hogy a déli hőségben ez csak rosszabb lesz. A *consul* ezért úgy döntött, hogy kimerült csapatait nem szolgáltatja ki a

friss erőben lévő, pihent ellenségnek. (3) De a katonák még így is olyan harci lázban égtek, hogy a *consul*nak legalább olyan ügyesen kellett túljárnia saját emberei eszén, mint az ellenségén.

(4) Mivel még nem sorakoztak fel mindnyájan, sürgette a katonai *tribunus*okat, hogy sorakoztassák már fel az embereket, ő maga pedig végigjárta az egységeket, és buzdító szavakkal lelkesítette katonáit a küzdelemre. (5) Azok kezdetben lelkesen követelték a csatára szólító jelet, de ahogy fokozódott a hőség, egyre inkább lehervadt arcukról az elszántság, egyre kedvetlenebbül kiabáltak, sőt egyesek már a pajzsukra vagy dárdájukra támaszkodtak. (6) Ekkor a *consul* már nyíltan megparancsolta az első egységek *centurió*inak, hogy jelöljék ki a tábor homlokzatát, és helyezzék el a málhát. (7) Amikor a katonák észrevették az előkészületeket, néhányan nem titkolták örömüket, hogy a *consul* nem kényszerítette csatára őket, hiszen ki voltak merülve a fárasztó meneteléstől és a rekkenő hőségtől.

(8) A *legatus*ok és az idegen csapatok parancsnokai, köztük Attalosz is, akik a fővezér körül voltak, mind egyetértettek a *consul*lal, amikor azt hitték, csatát akar vállalni, mert még nekik sem árulta el halogató szándékát. (9) Most pedig, hogy hirtelen meggondolta magát, senki nem szólt semmit. Egyedül Nasica vette a bátorságot, hogy figyelmeztesse a *consul*t: ne engedje ki a kezéből az ellenséget, amely a korábbi hadvezérekből is csúfot űzött, mert mindig kitért az ütközet elől. (10) Attól tart – mondta –, hogy az ellenség éjszaka elvonul, nekik pedig rendkívüli fáradság és veszedelem árán kell majd követniük Makedónia belsejébe, és egész nyáron kóborolhatnak a makedón hegyek ösvényein és szurdokaiban, mint a korábbi vezérek. (11) Szívből tanácsolja a *consul*nak, hogy támadja meg az ellenséget, amíg itt van előtte a nyílt terepen, és ne szalassza el a győzelemre kínálkozó alkalmat.

(12) A *consul* nem sértődött meg a nagynevű ifjú szókimondó figyelmeztetésén. Így válaszolt: „Én is úgy gondolkodtam egykor, Nasica, mint te most, és egyszer majd te is úgy fogsz gondolkodni, mint én. (13) Sok háborús tapasztalat árán megtanultam, hogy mikor kell csatát vállalni, és mikor kell tartózkodni az ütközettől. Nem most, a csatasorban állva fogom elmagyarázni neked, hogy miért tanácsosabb ma veszteg maradnunk. Majd máskor megkérdezheted az okát, de most be kell érned a tapasztalt hadvezér tekintélyével."

(14) Az ifjú elhallgatott, nyilván mert belátta, hogy a *consul* olyan akadályát látja a csatának, ami az ő figyelmét elkerüli.

37.

(1) Miután Paullus látta, hogy kijelölték a tábor helyét és elhelyezték a málhát, először az utolsó vonalban álló *triarius*okat vezette el, (2) majd a *princeps*eket, miközben a *hastatus*ok ott maradtak az első vonalban, hátha megmozdul az

ellenség. Végül a *hastatus*okat is elvezényelte úgy, hogy a jobbszárnyon kezdve egyenként vonultak vissza a *manipulus*ok. (3) Így kavarodás nélkül vezette el a gyalogosokat, miközben a lovasok és a könnyűfegyverzetűek az arcvonal előtt álltak, szemben az ellenséggel. A lovasságot addig nem rendelte vissza őrhelyéről, amíg a tábor homlokzati sánca és árka el nem készült. (4) Így a király, aki aznap nem vonakodott volna az ütközettől, maga is visszavitte csapatait a táborába, hisz mindenki láthatta, hogy a csata az ellenség miatt maradt el.

(5) A tábor megerődítése után Gaius Sulpicius Galus, a II. légió katonai *tribunus*a, aki az előző évben *praetor* volt, a *consul* engedélyével gyűlésbe hívta a katonákat. (6) Bejelentette, hogy másnap éjjel a második órától a negyedikig holdfogyatkozás lesz.[1] Ezt senki ne tekintse baljós előjelnek – mondta –, hiszen a természet rendje szerint történik, meghatározott időszakonként, így bekövetkezése előre tudható és megjósolható. (7) Azon sem csodálkozik senki, hogy mivel a nap és a hold keltének és nyugtának egyaránt megvan a maga rendje, a hold hol tele korongként, hol keskeny szarvakká vékonyodva fénylik az égen; ugyanígy azt sem kell figyelmeztető előjelnek tartaniuk, ha sötétségbe borul, mert elfedi a föld árnyéka.

(8) Így amikor a szeptember 4-ére virradó éjszakán[2] a jelzett órában megtörtént a holdfogyatkozás, a római katonák szemében Galus bölcsessége majdhogynem isteninek látszott, (9) a makedónokat viszont megrendítette a jelenség, amelyet birodalmuk összeomlását és népük megsemmisülését jövendölő baljós csodajelnek tartottak, és jósaik sem nyilatkoztak másként. A makedón tábort kiáltozás és jajveszékelés töltötte be, amíg csak vissza nem tért a hold korábbi fénye.

(10) Mindkét sereg annyira hevesen kívánta az ütközetet, hogy másnap a királynak és a *consul*nak egyaránt szemrehányást tett néhány emberük, amiért összecsapás nélkül váltak szét. Perszeusznak volt mivel védekeznie: (11) egyrészt először az ellenség vezette vissza csapatait a táborába, nyíltan elutasítva a küzdelmet, másrészt a király olyan helyen állította fel seregét, ahol a *phalanx* nem tudott volna előrenyomulni, hiszen annak elég egy kicsit nehezebben járható terep, hogy használhatatlanná váljon. (12) A *consul*, aki előző nap szemmel láthatóan elszalasztotta az alkalmat a csatára, és az ellenség felőle akár el is

[1] Sulpicius, aki később, 166-ban *consul* lett, és akinek sokoldalú, rendkívüli műveltségéről több író is megemlékezik, kiváló csillagász is volt. Más források szerint (pl. Cicero: *Az állam* I. 23) nem előre jelezte a holdfogyatkozást, hanem annak bekövetkezte után adott rá tudományos magyarázatot, hogy megnyugtassa a katonákat.

[2] A Caesar-féle reform előtti római naptár ekkor mintegy 2,5 hónappal előtte járt a csillagászati évnek, így történhetett meg, hogy a nyári napforduló szeptemberre esett.

vonulhatott volna az éjszaka, még aznap is mintha készakarva húzta volna az időt áldozat ürügyén, noha már kora hajnalban kitűzhette volna a csatára szólító jelet, és kivonulhatott volna.

(13) Végül a harmadik órában, amikor előírás szerint befejezte az áldozatot, összehívta a haditanácsot. Egyesek most is úgy vélték, fecsegéssel és rosszul időzített tanácskozással akarja elhúzni a csatára szánható időt. A *consul* ilyen szavakkal szállt szembe ezekkel a véleményekkel:

38.

(1) „Mindazok közül, akik tegnap az ütközet mellett voltak, egyedül Publius Nasica, ez a kiváló ifjú osztotta meg velem véleményét, de aztán úgy elhallgatott, hogy ebből bárki úgy vélhette, sikerült meggyőznöm. (2) Egyesek meg jobbnak látták, ha a háta mögött bírálják a vezért, ahelyett hogy szemtől szembe figyelmeztetnék. (3) Nos, most már szívesen elmagyarázom neked, Nasica, és mindazoknak, akik magukban veled egy véleményen voltak, hogy miért halasztottam el az ütközetet. (4) Egyáltalán nem bánom, hogy tegnap veszteg maradtam, sőt meggyőződésem, hogy ezzel megmentettem a hadsereget. Hogy egyikőtök se higgye véleményemet megalapozatlannak, rajta, legyetek szívesek velem együtt számba venni, mi minden jelentett tegnap előnyt az ellenségnek és hátrányt nekünk.

(5) Először is bizonyára mindannyian tudtátok már, vagy legalábbis tegnap, az ellenség felfejlődött arcvonalát látva megfigyeltétek, hogy mekkora létszámfölényben vannak velünk szemben. (6) Mi pedig kis létszámú seregünk egynegyedét még hátrahagytuk a málha őrizetére, és mint tudjátok, a rakományt nem a leggyávábbak védelmére bízza az ember. (7) De még ha mindenki ott lett volna is – az talán csekélység, hogy ma vagy legkésőbb holnap, ha úgy látjuk jónak, az istenek segítségével ebből a táborból vonulhatunk ki az ütközetre, ahol a múlt éjszakát eltöltöttük? (8) Talán egyre megy, hogy a katonát olyankor szólítod fegyverbe, amikor nem menetelt, nem dolgozott, hanem a sátrában pihent, összeszedte magát, és testben-lélekben friss erővel indul a csatába, (9) vagy pedig előbb végighajszolod egy hosszú úton, terheket cipeltetsz vele, dől róla a víz, kiszáradt a torka, szeme-szája tele van porral, égeti a déli napsütés, és így veted oda martalékul a friss, kipihent ellenségnek, amely úgy indul a csatába, hogy előtte nem használta el minden másra az erejét? (10) Az istenekre, ilyen párosításban még a legbátrabb férfit is legyőzné bármilyen elpuhult és harciatlan ellenfél! (11) Nem is szólva arról, hogy miközben az ellenség a legteljesebb nyugalomban rendezte el csatasorát, készült fel lélekben, állt be a maga egységébe, nekünk kapkodva kellett volna kialakítani hadrendünket, és rendezetlen sorokban megkezdenünk az ütközetet.

39.

(1) Herculesre, csatasorunk valóban hevenyészett és rendezetlen lett volna; de legalább a táborunk meg volt erődítve, találtunk vízlelőhelyet, őrségekkel biztosítottuk az odavezető utakat, mindenfelé felderítettük a környéket... Hogyne! Nem volt egyebünk, csak a puszta mező, amelyen csatázhattunk volna; <földönfutók módjára vállaltuk volna a döntő ütközetet, úgyhogy a győzelem után sem lett volna hová visszatérnünk>.[1] (2) Őseitek úgy tartották, az erődített tábor nem más, mint a sereget minden viszontagság esetén biztosító kikötő, ahonnan csatába indulhatnak, és ahol a csata hányattatásai után menedéket találhatnak. (3) Azért vették körül erődítményrendszerrel és látták el erős védőőrséggel is, mert az a fél, amelyet megfosztottak táborától, még akkor is vesztesnek számított, ha a csatában győzött. A tábor a győztes számára támaszpont, a vesztesnek menedék.

(4) Hány sereggel történt már meg, hogy a csatában nem sok szerencsével küzdött, de miután beszorították a sáncok mögé, ott kivárta a kedvező időpontot – sőt néha nem is kellett rá várni –, előrontott, és megfutamította a győztes ellenséget? (5) Ez a hely a katonák második hazája, a sánc a városfal, és minden katonának a sátra az otthona és házitűzhelye.

(6) Ezekkel a nehézségekkel, amelyek mind gátjai voltak a csatának, ezt állítják szembe: És ha az ellenség a következő éjszakán elvonult volna? Mennyi erőfeszítésünkbe került volna, hogy ismét kövessük őt Makedónia túlsó végéig? – (7) Én azonban biztosra veszem, hogy az ellenség nem maradt volna itt, és nem sorakozott volna csatára, ha az lett volna a szándéka, hogy elvonul innen. Mennyivel könnyebben távozhatott volna, amíg mi messze jártunk, mint most, amikor itt ülünk a nyakán, és sem éjjel, sem nappal nem tudná kijátszani figyelmünket? (8) Mi pedig mi többet kívánhatnánk, mint azt, hogy az ellenség, amelynek a meredek folyópart által biztosított, sánccal és számos őrtoronnyal övezett táborát is meg mertük támadni, otthagyja erődítményeit, és rendezetlen menetoszlopban elvonuljon, mi pedig a nyílt mezőn hátulról törhessünk rá?

Nos hát, ezért halasztottam az ütközetet tegnapról mára. (9) Hiszen én is meg akarom vívni a csatát, és mivel az Elpeiosz folyó elzárta az ellenséghez vezető utunkat, új utat nyitottam egy szurdokon át, elűzve onnan az ellenség őrcsapatait, és addig nem tágítok, amíg be nem fejeztem a háborút!"

40.

(1) Beszéde után csend támadt, mivel hallgatói egy részét meggyőzte, a többiek pedig tiszteletből nem akarták őt fölöslegesen megbántani, hiszen bármiért múlt is el az alkalom, visszahozni már úgysem lehetett.

[1] A tagmondatot Briscoe helyezte át az 5. *capitulum* végéről az 1. végére.

(2) De aznap sem döntött a csata mellett sem a *consul*, sem a király: Perszeusz azért, mert már nem támadott volna olyan előnyös helyzetből, mint előző nap, amikor az ellenség fáradt volt a meneteléstől, kapkodva sorakozott csatára, és alig tudta volna elrendezni sorait az ütközetig; a *consul* pedig azért, mert az új táborban még sem tűzifát, sem takarmányt nem halmoztak fel, ezért a katonák nagy része kirajzott a táborból a környező földekre. (3) Csakhogy hiába nem akarta egyik vezér sem, a szerencse ismét erősebbnek bizonyult az emberi terveknél, és megszervezte nekik a csatát.

(4) A rómaiak és a makedónok a vizet egy kis folyóból[1] hordták, amely a makedónok táborához esett közelebb. A vízhordók fedezetéül mindkét partra őrségeket állítottak. (5) A római oldalon egy marrucinus és egy paelignus *cohors* őrködött, valamint két samnis lovas*turma* Marcus Sergius Silus *legatus* vezetésével. (6) A tábor előtt állt egy állandó őrség is, élén Gaius Cluvius *legatus*sal: egy firmumi, egy vestinus és egy cremonai *cohors*, valamint egy placentiai és egy aeserniai lovas*turma*.

(7) A folyó mellett nem történt semmi, egyik fél sem provokálta a másikat. Aztán a kilencedik óra körül egy teherhordó jószág elszabadult gondozói kezéből, és átszaladt a túlsó partra.[2] (8) Három római katona utánaeredt az alig térdig érő vízben, és amikor két thrák ki akarta vonszolni az állatot a mederből a saját partjukra, a rómaiak az egyiket megölték, visszaszerezték a jószágot, és visszatértek saját őrségükhöz. (9) A makedón parton 800 főnyi thrák őrség állt. Felháborodásukban, hogy szemük láttára ölték meg egy honfitársukat, először csak néhányan gázoltak át a folyón, hogy üldözőbe vegyék a tetteseket, majd egyre többen, végül mindnyájan, és az őrséggel …

Az elveszett rész valószínű tartalma:

– Ahogy egyre többen avatkoznak be az összecsapásba, Perszeusz kivonul seregével a csatára. Aemilius szintén felsorakoztatja seregét, és buzdító beszédet intéz hozzájuk.

– A római előőrsök visszavonulnak a thrákok és makedón zsoldosok elől, de a tábor közelében lévő dombnál megállnak. Felvonul ellenük a phalanx. *A paelignus* cohors *vezére közéjük dobja a hadijelvényt, mire katonái támadásra indulnak, de a hosszú lándzsák ellen nem boldogulnak. Ezalatt Aemilius felállítja a csatasort.*

[1] A folyó valószínűleg a mai Ajiosz Dimitriosz volt.

[2] Plutarkhosz (*Aemilius Paullus* 18. 1) elbeszélése szerint Aemilius maga rendezte így a dolgot, mert a jósjelek szerint csak akkor győzhetett, ha nem ő kezdi a csatát.

41.

(1) … vezette az ütközetbe. Nagy hatással volt rájuk fővezéri hatalmának tekintélye, személyes hírneve, de mindenekelőtt életkora, hiszen noha már elmúlt 60 éves, ő is osztozott az ifjak feladataiban, oroszlánrészt vállalva a fáradságból és veszélyből.

A kispajzsosok és a *phalanx*harcosok közötti térközt betöltötte a légió, és megszakította az ellenség csatasorát. (2) Hátuk mögött voltak a kispajzsosok, és a kerek bronzpajzsot viselő úgynevezett *khalkaszpisz*okkal[1] álltak szemben. Lucius Albinus volt *consul* parancsot kapott, hogy a II. légiót vezesse az ellenséges csatasor centrumát alkotó *leukaszpisz*ok[2] *phalanx*a ellen. (3) A *consul* a jobbszárnyra, ahol a csata kezdődött a folyó körül, az elefántokat és a szövetséges *alá*kat vezényelte.

Itt futamodtak meg először a makedónok. (4) Amint ugyanis a legtöbb emberi találmány elméletben hatékonynak látszik, de mihelyt kipróbálják – amikor nem a működési elvét kell magyarázni, hanem működtetni –, teljes csődöt mond, ugyanígy az *elephantomakhész*[3] is jól hangzó név maradt csupán, de eredményt nem hozott. (5) Közvetlenül az elefántok után a latin szövetségesek indultak támadásra, és megfutamították a balszárnyat, (6) a centrumban pedig a beékelődött II. légió szétzilálta a *phalanx*ot.

A győzelemnek nem is volt nyilvánvalóbb oka, mint az, hogy több helyen több összecsapás zajlott, és ez a megingott *phalanx*ot először megbontotta, majd szétszórta. Ennek az alakzatnak az ereje ugyanis mindaddig ellenállhatatlan, amíg lándzsáit előreszegezve összetömörül. (7) Ha azonban többfelől zaklatják, és kénytelen elfordulni a hosszú és súlyos, nehezen kezelhető lándzsákkal, az alakzat összegabalyodik; ha pedig oldalról vagy hátulról éri támadás, az teljes összeomláshoz vezet. (8) Így most is kisebb csoportokban támadó rómaiakkal kényszerültek felvenni a harcot, amitől csatasoruk több helyen megszakadt, az ellenség pedig, ahol csak rés nyílt, beférkőzött soraik közé egységeivel. (9) Ha a rómaiak egész csatasorukkal frontálisan csaptak volna össze a felsorakozott *phalanx*szal, ők is úgy jártak volna, mint a csata kezdetén a kispajzsosokra meg-

[1] A szó jelentése: 'bronzpajzsos'.

[2] A szó jelentése: 'fehérpajzsos'.

[3] A szó jelentése: 'elefánttal küzdő'. Zónarasz szerint (IX. 22) a makedónok kifejlesztettek egy alakulatot az elefántok ellen – ezeknek a katonáknak a pajzsából és sisakjából hegyes pöckök álltak ki, hogy az elefántok ne találjanak rajtuk fogást az ormányukkal –, de a gyakorlatban még nem volt alkalmuk tesztelni. Az egység leírása bizonyára szerepelt Livius könyvének elveszett részében.

gondolatlanul rátámadó paelignusok: nem tudnak helytállni a sűrűre zárt csatasorral szemben, hanem felnyársalják magukat a lándzsákon.

42.

(1) Míg a gyalogos csapatokat mindenfelé rakásra mészárolták, kivéve azokat, akik fegyvereiket eldobva elfutottak, a lovasság szinte teljesen sértetlenül került ki a küzdelemből. (2) Maga a király kezdte meg a menekülést, és már úton volt Püdnából Pella felé a szent lovas*alá*kkal. Nemsokára követte őt Kotüsz és az odrüsziosz lovasság is. (3) A többi makedón lovas*ala* is egységeit megtartva vonult vissza, mert az előttük álló gyalogos csatasor lemészárlása annyira lekötötte az ellenséget, hogy megfeledkezett a lovasok üldözéséről.

(4) A *phalanx*ot hosszú ideig kaszabolták szemből, oldalról, hátulról. Végül azok, akik kicsúsztak az ellenség kezéből, fegyvertelenül menekültek a tenger felé, néhányan még a vízbe is begázoltak, és életükért könyörögve tárták ki kezüket a hajókon lévők felé. (5) Amikor látták, hogy az összes hajóról csónakok indulnak feléjük, abban a hitben, hogy össze akarják szedni őket és elevenen elfogni, tovább gázoltak feléjük, sőt egyesek már úsztak is. (6) De amikor a csónakokon érkezők könyörtelenül kaszabolni kezdték őket, aki tudott, igyekezett visszaúszni a szárazföldre, ahol még iszonyúbb pusztulás várt rájuk: az elefántokat hajtóik leterelték a partra, hogy agyontapossák a vízből kijövőket.

(7) A források egyetértenek abban, hogy a rómaiak még soha nem öltek meg egyetlen csatában ennyi makedónt. Mintegy 20 000 embert vágtak le közülük, körülbelül 6000-en kerültek élve a kezükbe, akik Püdnába menekültek a csatából, és 5000-et fogtak el a menekülés közben szétszóródottak közül. (8) A győztes seregből nem estek el 100-nál többen, javarészt paelignusok. A sebesültek száma jóval nagyobb volt. (9) Ha korábban kezdődött volna az ütközet, és a győztesekre nem esteledik rá üldözés közben, az összes csapatot megsemmisítették volna; így azonban az alkonyat segített elrejtőzni a menekülőknek, a rómaiaknak pedig elvette a kedvét az üldözéstől az ismeretlen terepen.

43.

(1) Perszeusz egy jókora lovas csapattal és királyi kíséretével a pieriai erdőbe menekült a hadiúton. (2) Már közeledett az éjszaka, mire elérték az erdőt, ahol többfelé vezető ösvényeket találtak. A király néhány bizalmas híve társaságában letért az útról. (3) A vezér nélkül maradt lovasok szétszéledtek, ki-ki a maga városába. Pellába csak néhányan indultak, ők azonban gyorsabban odaértek, mint maga Perszeusz, mert egyenes, akadálytalan úton haladtak. (4) A király majdnem éjfélig küszködött az út nehézségeivel, el-eltévedve.

(5) A királyi palotában Perszeuszt Euktosz és Eulaiosz, Pella elöljárói[1] és a királyi apródok[2] fogadták. Viszont bizalmasait, akik különféle módon túlélték az ütközetet és megérkeztek Pellába, hiába hívatta magához többször is, egyikük sem jött el. (6) Csak hárman maradtak vele, akik menekülése közben is kísérői voltak: a krétai Euandrosz, a boiót Neón és az aitól Arkhidamosz. (7) Velük együtt menekült tovább a negyedik őrségváltás idején, mert már attól rettegett, hogy akik nem voltak hajlandóak eljönni hozzá, előbb-utóbb valami nagyobb dologra is elszánják magukat ellene. (8) Kísérete mindössze 500 krétai katonából állt. Úti célja Amphipolisz volt, de már éjszaka elindult Pellából, mert még napkelte előtt át akart kelni az Axiosz folyón, remélve, hogy a rómaiak ennél tovább nem fogják őt üldözni az átkelés nehézségei miatt.

44.

(1) A táborba győztesen visszatérő *consul* azonban nem élvezhette maradéktalanul a diadal örömét, mert aggodalom gyötörte kisebbik fiáért. (2) Ő volt az a Publius Scipio – vér szerint Paullus *consul* fia, örökbefogadás révén Africanus unokája[3] –, aki később, Karthágó lerombolása után szintén elnyerte az Africanus melléknevet. (3) Ekkor még csak 17 éves volt, ezért is aggódott apja annyira. Az ellenség önfeledt üldözése közben a tömeg elsodorta apjától, és amikor jóval később megkerült, akkor tudta csak átélni a *consul* a rendkívüli győzelem örömét, miután épségben visszakapta fiát,.

(4) Amphipoliszba már eljutott az ütközet híre. Az előkelő asszonyok Artemisz Tauropolosz szentélyében gyűltek össze, hogy segítségéért esedezzenek. Diodórosz, a város elöljárója attól félt, hogy a 2000 főnyi thrák helyőrség a nagy zűrzavarban kirabolja a várost, ezért cselhez folyamodott. Egy általa felbérelt emberrel, mint valami levélhordóval átadatott magának egy levelet az *agora* közepén. (5) Ebben az állt, hogy a római hajóraj Émathiánál kötött ki, és a környező vidékeket pusztítja; Émathia elöljárói azt kérik tőle, hogy küldjön segítséget a fosztogatók ellen. (6) A levél elolvasása után arra biztatta a thrákokat, hogy induljanak el az émathiai tengerpart védelmére: mivel a rómaiak szétszóródtak a földeken, nagy öldöklést rendezhetnek köztük, és jelentős zsákmányra is szert tehetnek. (7) Ugyanakkor csökkenteni próbálta az elvesztett ütközetről

[1] Plutarkhosz tudósítása szerint (*Aemilius Paullus* 23. 6) Euktosz és Eulaiosz szemrehányásokat tettek Perszeusznak a csatavesztés miatt, amivel úgy felbosszantották, hogy az saját kezűleg szúrta le őket.

[2] Vö. XLV. 6. 7.

[3] L. Aemilius Paullus második fiát Scipio Africanus idősebbik fia, P. Cornelius Scipio fogadta örökbe.

szóló hírek jelentőségét, mondván: ha ez igaz lenne, egymás után érkeztek volna a városba a csatából menekülők. Ezzel az ürüggyel eltávolította a thrákokat, és mihelyt a Sztrümón túlpartján tudhatta őket, bezáratta a kapukat.

45.

(1) Perszeusz a csata utáni harmadik napon érkezett meg Amphipoliszba, (2) és innen hírnökpálcás szószólókat küldött Paullushoz. Közben Hippiasz, Meidón és Pantaukhosz, a király legmagasabb rangú bizalmasai Beroiából, ahová az ütközet után menekültek, szintén elmentek a *consul*hoz, és megadták magukat a rómaiaknak. A félelem hatására utánuk többen is erre készültek.

(3) A *consul* a győzelem hírnökeiként fiát, Quintus Fabiust, Lucius Lentulust és Quintus Metellust küldte el egy levéllel Rómába. (4) A megvert ellenséges seregtől szerzett fegyverzsákmányt a gyalogosoknak adta, a lovasoknak pedig megengedte, hogy végigrabolják a környező falvakat, azzal a feltétellel, hogy legfeljebb két éjszakát tölthetnek a tábortól távol. Táborát áttelepítette Püdnához, hogy közelebb legyen a tengerhez.

(5) Először Beroia, majd Thesszaloniké és Pella, végül két napon belül szinte egész Makedónia megadta magát. (6) Püdna lakói még nem küldtek követeket, bár ők voltak a legközelebb a rómaiakhoz. A polgárok tanácskozását és egyetértésre jutását ugyanis lehetetlenné tette, hogy a városban a csatából elmenekült túlélők vegyes összetételű, szervezetlen sokasága verődött össze. Ráadásul a kapukat nemcsak bezárták, de még be is falazták. (7) A rómaiak Meidónt és Pantaukhoszt küldték a falak alá, hogy tárgyaljanak Szolónnal, a helyőrség parancsnokával. Szolón végül csak annyit ért el, hogy a katonák tömege elvonulhasson. A város megadta magát, és a római katonák engedélyt kaptak, hogy kirabolják.

(8) Perszeusz még utolsó reménység gyanánt megpróbálta segítségül hívni a biszaltákat, de hiába küldött hozzájuk követeket. Ezután kiállt a nép elé fiával, Philipposszal együtt, (9) hogy biztató szavaival kitartásra buzdítsa egyrészt Amphipolisz lakóit, másrészt azokat a lovasokat és gyalogosokat, akik követték őt ide, vagy menekülés közben ugyanide sodródtak. (10) Többször is belekezdett beszédébe, de a könnyektől nem tudott megszólalni. Ezért aztán elmondta a krétai Euandrosznak, hogy miről akart szólni a nép előtt, majd lelépett az emelvényről.

(11) A tömeg a király szánnivaló könnyei láttán vele sírt és sóhajtozott, de Euandrosz beszédét már nem volt hajlandó végighallgatni. Egyesek még ahhoz is vették a bátorságot, hogy a tömegből odakiáltsanak neki: „Takarodjatok innen, mert még nekünk, maroknyi túlélőnek is a vesztünket okozzátok!" (12) Ezek a heves közbeszólások belefojtották Euandroszba a szót.

A király visszavonult a házába, pénzét, aranyát, ezüstjét felrakatta a Sztrümónon várakozó *lembosz*okra, és maga is lement a folyóhoz. (13) A thrákok és a többi katonanépség nem merte a hajókra bízni az életét, ezért hazaszivárogtak. Csak a krétaiak tartottak a királlyal a zsold reményében. Mivel várható volt, hogy a pénz elosztása inkább sértődéseket szül majd, mint hálát, 50 talentumot kiraktak nekik a folyó partjára, hadd vigyék. (14) Az osztozkodás után nagy tülekedéssel hajóra szálltak, és ennek során a folyó torkolatában az egyik túlterhelt *lembosz* el is süllyedt. Aznap megérkeztek Galépszoszba, másnap pedig útjuk céljához, Szamothrakéra. (15) Állítólag mintegy 2000 talentumot hoztak ide magukkal.

46.

(1) Paullus minden meghódolt városba parancsnokokat küldött, hogy a béke első napjaiban ne érje jogtalanság a legyőzötteket. A király hírnökpálcás követeit magánál tartotta. Mivel nem tudott még a király szökéséről, Publius Nasicát egy kis létszámú gyalogos és lovas csapattal elküldte Amphipoliszba, (2) egyrészt azért, hogy dúlja fel Szintia környékét, másrészt hogy bármivel próbálkozzon is a király, megakadályozza. (3) Eközben Gnaeus Octavius elfoglalta és kirabolta Meliboiát. Aiginionnál, amelynek ostromával Gnaeus Anicius *legatus* volt megbízva, a védők egyik kitörése során a rómaiak 200 embert veszítettek. Aiginion lakói ugyanis még nem tudták, hogy a háborúnak vége.

(4) A *consul* egész seregével felkerekedett Püdna alól, és másnap megérkezett Pellához. A várostól egy mérföldnyire állította fel táborát. Jó pár napig itt időzött állandó táborban, ezalatt minden oldalról megszemlélte a város fekvését, és megállapította, hogy nem ok nélkül választották királyi székhelynek. (5) A város egy délnyugat felé néző dombon helyezkedik el. Télen-nyáron egyformán áthatolhatatlanul mély mocsarak veszik körül, amelyeket <a folyók> áradása táplál. (6) <A fellegvár,>[1] a Phakosz sziget módjára emelkedik ki a mocsárnak a városhoz legközelebbi részéből. Egy hatalmas töltésen áll, amely elbírja a fal súlyát, és nem kezdi ki a környező mocsár nedvessége. (7) Messziről úgy látszik, mintha a város falához kapcsolódna, de a két fal között valójában egy csatorna húzódik, amely fölött egy híd ível át. Így a kívülről ostromló ellenség sehol nem tud behatolni, akit pedig a király ide bebörtönöz, az sem tud másfelé megszökni, csak ezen a jól ellenőrizhető hídon át. (8) Azelőtt itt voltak elhelyezve a király kincsei is, de most nem találtak itt egyebet, csak azt a 300 talentumot, amelyet Perszeusz Gentiosz királynak küldött, de azután inkább mégis megtartott.

[1] Madvig kiegészítései.

(9) Azokban a napokban, amíg a tábor Pella mellett állt, a *consul* sok követséget fogadott, főként Thesszáliából, amelyek szerencsekívánataikat akarták kifejezni. (10) Amikor aztán hírét vette, hogy Perszeusz elhajózott Szamothrakéra, elindult Pella alól, és négynapi menetelés után megérkezett Amphipoliszhoz. (11) Itt az egész lakosság kitódult elé, amiből a vak is láthatta, hogy nem valami derék és igazságos királytól …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Aemilius bevonulása Amphipoliszba.
– Csodajelek.
– Aemilius továbbhalad seregével az odomantoszok földje felé, és Szirainál üt tábort.[1]

[1] Vö. XLV. 4. 1.

XLV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 168–167)

Aemilius Paullus[1] Szamothrakén foglyul ejti Perszeuszt.
Antiokhosz, Szíria királya ostrom alá veszi Ptolemaioszt és Kleopatrát, az egyiptomi uralkodópárt. A *senatus* követeket küld hozzá, és ezek révén utasítja, hogy távozzon az egyiptomi király területéről. Miután átadják üzenetüket, a király azt feleli, hogy majd átgondolja, mit tegyen. Erre Popillius, az egyik követ kört rajzol köré a pálcájával, és felszólítja, hogy mielőtt kilépne a körből, adjon választ. Kérlelhetetlen fellépésével eléri, hogy Antiokhosz abbahagyja a háborút.

A *senatus* fogadja a népek és királyok szerencsét kívánó követségeit, kivéve a rhodosziakat, akik ebben a háborúban nem a rómaiakhoz húztak. Másnap, amikor felvetődik a kérdés, hogy üzenjenek-e háborút nekik, a követek védőbeszédet mondanak hazájuk érdekében a *senatus* előtt. Végül úgy bocsátják el őket, mint akik se nem szövetségesek, se nem ellenség.

Makedóniát provinciává szervezik.

Aemilius Paullus megtartja diadalmenetét, bár katonái ellene fordulnak a vártnál kisebb zsákmányrészesedés miatt, és Ser. Sulpicius Galba is felszólal ellene. Perszeuszt és három fiát a kocsi előtt vezetik. A diadalmenet örömét azonban megkeseríti Aemilius két fiának halála: egyikük a diadalmenet előtt, a másik utána hal meg.

A *censor*ok elvégzik a vagyonbecslést és a tisztító szertartást. 312 805 polgárt vesznek számba.

Prusziasz, Bithünia királya Rómába érkezik, hogy kifejezze hálaját a *senatus*nak a Makedónia fölötti győzelemért, és a *senatus* figyelmébe ajánlja fiát, Nikomédészt. A hízelgő király a római nép felszabadított rabszolgájának nevezi magát.

1.

(1) Noha a győzelmet hírül vivő követek, Quintus Fabius, Lucius Lentulus és Quintus Metellus a lehető legnagyobb sietséggel tették meg útjukat Rómába, mégis úgy találták, hogy a diadal öröme megelőzte őket. (2) A királlyal vívott csata utáni negyedik napon,[2] a *circus*i játékokon egyszer csak az egész nézőtéren végigfutott a hír, hogy Makedóniában megvívták a döntő ütközetet, és a király vereséget szenvedett. (3) A zaj egyre növekedett; végül az emberek kiáltozni és tapsolni kezdtek, mintha megbízható hír érkezett volna a győzelemről. (4) A főtisztség-

[1] Nem ő személyesen, hanem Cn. Octavius (vö. XLV. 5.).

[2] 168. szeptember 7-én.

viselők meghökkenve kezdték kutatni, kinek köszönhető ez a váratlan örömkitörés, de mindhiába. Erre a biztosnak vélt győzelem öröme lecsillapodott ugyan, de a lelkek mélyén azért megmaradt valami boldogító előérzet. (5) Amikor aztán Fabius, Lentulus és Metellus ezt hiteles beszámolóval erősítette meg, az embereket nemcsak a győzelemnek örültek, de annak is, hogy előre megérezték.[1]

(6) Egy másik, szintén hitelesnek látszó beszámoló is leírja a *circus*i közönséget elfogó örömet: Amikor Gaius Licinius *consul* szeptember 16-án, a Római Játékok második napján felment az emelvényre, hogy megadja a jelt a négyesfogatok indulására, egy futár, aki azt állította magáról, hogy Makedóniából érkezett, babérral díszített levelet[2] adott át neki. (7) A *consul* a négyesfogatok elindítása után kocsira szállt, és miközben a *circus*on áthaladva visszatért a nyilvános ülőhelyekhez, felmutatta a nép előtt a babérral körülfont írótáblákat. (8) Ezek láttán a tömeget nem érdekelte többé a látványosság, hanem betódult a pályára.

A *consul* ott helyben összehívta a *senatus*t, felolvasta az atyáknak a levelet, és az ő jóváhagyásukkal bejelentette a nép padsorai előtt, hogy tiszttársa, Lucius Aemilius szabályos csatában megütközött Perszeusz királlyal; (9) a makedón sereget lemé磨zárolták, megfutamították, a király néhány emberével elmenekült, és Makedónia minden városa a római nép hatalmába került. (10) Bejelentését a nép üdvrivalgással és tapsviharral vette tudomásul. A közönség nagy része ott is hagyta a játékokat, és hazasiettek, hogy az örömhírt feleségükkel és gyermekeikkel is közöljék. (11) Ez 13 nappal az ütközet után történt.

2.

(1) Másnap a *senatus* összeült a Curiában. Elrendelték, hogy hálaadó ünnepet kell tartani, majd *senatus*i határozatot hoztak, hogy a *consul* bocsássa el mindazokat az embereit, akiket közösen esketett fel,[3] kivéve a katonákat és a tengerészeket, (2) akiknek a leszereléséről majd akkor döntenek, ha megérkeztek Lucius Aemilius követei, akik előreküldték a futárt.

(3) A követek szeptember 25-én, a második óra körül léptek be a Városba. Amerre elhaladtak, mindenütt nagy tömeg tódult eléjük és csatlakozott hozzájuk; így érkeztek a Forumra. (4) A *senatus* éppen a Curiában tartózkodott, a *consul* tehát ide vezette be a követeket. Csak addig tartóztatták őket, amíg be-

[1] Livius nem említi a történetnek azt a változatát (pl. Cicero: *Az istenek természete* II. 6), mely szerint a püdnai győzelmet maga Castor és Pollux adta hírül a rómaiaknak.

[2] Lásd az V. 28. 13 jegyzetét.

[3] A közös felesketést olyankor alkalmazták, ha a katonák vagy tengerészek egyéni felesketésére kevés volt az idő.

számoltak róla, milyen erős volt a király gyalogos és lovas hadserege, ebből hány ezret vágtak le, mennyit fogtak el, (5) milyen csekély emberveszteség árán mértek ilyen súlyos vereséget az ellenségre; milyen kevés hívével menekült el a király, aki valószínűleg Szamothraké felé tart; a hajóhad készen áll az üldözésére, és sem a szárazföldön, sem a tengeren nem tud kicsúszni a kezükből.

(6) Nemsokára kivezették őket a nép elé, ahol szintén elmondták ugyanezt. Így megújult a nép öröme, és amikor a *consul* elrendelte, hogy minden szent épületet ki kell nyitni, már indult is mindenki a gyűlésről, hogy hálát adjon az isteneknek, (7) és városszerte férfiak és nők hatalmas tömege töltötte meg a halhatatlan istenek szentélyeit.

(8) A *senatus*t visszahívták a Curiába. Elrendelték, hogy Lucius Aemilius dicső haditettének örömére tartsanak ötnapos hálaadó ünnepet az összes isten vánkosa előtt, és áldozzanak kifejlett jószágokat. (9) Úgy döntöttek, vonják partra és helyezzék szárazdokkba a hajókat, amelyek felkészülve és felszerelve horgonyoztak a Tiberisen, hogy szükség esetén Makedóniába küldjék őket; (10) a legénységnek fizessék ki éves zsoldjukat, és szereljék le őket, akárcsak a többieket, akik a *consul* előtt felesküdtek; (11) ezenkívül szereljék le az összes katonát, akik Korkürán, Brundisiumban, az Adriai-tengernél vagy Larinum területén állomásoznak – ezekre a helyekre volt ugyanis szétosztva az a sereg, amelylyel Gaius Liciniusnak kellett volna tiszttársa segítségére sietnie, ha a helyzet megkívánja. (12) A nép előtt kihirdették, hogy a hálaünnep október 11-én kezdődik, és ezt a napot is beleértve öt napig tart.

3.

(1) Gaius Licinius Nerva és Publius Decius, az Illíriából érkezett követek[1] bejelentették, hogy az illír sereget megsemmisítették, Gentiosz királyt elfogták, (2) és Illíria is a római nép hatalmában van. A *senatus* úgy döntött, hogy a Lucius Anicius *praetor* vezetésével és jósjeleivel végrehajtott haditett örömére tartsanak háromnapos hálaadó ünnepet. Az ünnep idejét a *consul* november 10–12-ére tűzte ki.

(3) Egyes történetírók tudósítása szerint a rhodoszi követeket, akiket még nem engedtek haza, a győzelem hírének érkezése után behívták a *senatus* elé,[2] mintegy megszégyenítésül esztelen elbizakodottságukért. (4) Ekkor vezetőjük, Hagepolisz így beszélt: A rhodosziak azért küldték el követségüket, hogy kieszközöljék a békét a rómaiak és Perszeusz között, (5) mert ez a háború egész

[1] Livius itt más forrást használ, mint a XLIV. 32. 4-ben, ahol (Polübiosz alapján) úgy tudósít, hogy az illíriai események győzelmi követe M. Perperna volt.

[2] Vö. XLIV. 14–15.

Hellasznak csak terhet és megpróbáltatást, maguknak a rómaiaknak pedig költséget és veszteséget jelent. (6) A római nép szerencséjének jóvoltából azonban a háború másként fejeződött be, és most a rhodosziak megragadhatják a lehetőséget, hogy gratuláljanak a fényes győzelemhez. – Ezt mondta a rhodoszi követ.

A *senatus* így válaszolt: Amikor a rhodosziak ideküldték ezt a követséget, nem Hellasz érdekeit, nem is a római nép anyagi helyzetét, hanem Perszeusz kívánságát tartották szem előtt. (7) Ha valóban ezek aggasztották volna őket, ahogy most el akarják hitetni, akkor kellett volna követséget küldeniük, amikor Perszeusz betört seregével Thesszáliába, és két éven át sorra ostromolta vagy hadüzenettel riogatta a görög városokat. (8) Ekkor a rhodosziak egy szót sem szóltak a békéről. De miután meghallották, hogy a rómaiak átkeltek a szurdokokon, behatoltak Makedóniába, és körülzárva tartják Perszeuszt, akkor már elküldték követségüket, semmi másért, csak, hogy Perszeuszt kimentsék a fenyegető veszélyből. – Ezzel a válasszal bocsátották el a követeket.

4.

(1) Ezekben a napokban tért vissza provinciájából, Hispániából Marcus Marcellus, aki Marcolica hírneves városának elfoglalása után tíz font aranyat és összesen 1 000 000 *sestertius*nyi ezüstöt szolgáltatott be az államkincstárnak.

(2) Mialatt Paullus Aemilius *consul*, mint már említettem, az odomantoszok területén, Szirai mellett táborozott, három nem túl előkelő követ levelet <hozott neki> Perszeusz királytól. <Ennek>[1] láttán, azt mondják, maga is könnyekre fakadt az emberi sors forgandóságán, (3) hogy az az ember, aki nemrégiben még kevesellte a makedón birodalmat, és megtámadta a dardánokat, illíreket, behívta a bastarnákat,[2] most elveszítette seregét, földönfutóvá lett, és egy kis szigetre szorult oltalomkeresőként, ahol sértetlenségét csak a templom szentsége biztosítja, nem saját hatalma.

(4) De mihelyt elolvasta a kezdősort: „Perszeusz király üdvözletét küldi Paullus *consul*nak" – minden szánalma szertefoszlott Perszeusz ostobasága láttán, hogy ennyire nincs tisztában saját helyzetével. (5) Ezért, noha a levél folytatása már nem éppen királyhoz illő könyörgéssel volt tele, a követeket felelet és válaszlevél nélkül küldte el.

(6) Perszeusz rájött, melyik az a cím, amelyet egy legyőzöttnek jobb elfelejtenie, és második levelét már magánemberként küldte el. Ebben azt kérte – és így is lett –, hogy küldjenek el hozzá néhány embert, akikkel beszélhet helyzetéről és sorsa alakulásáról. (7) Három követet küldtek el hozzá: Publius Lentulust,

[1] Madvig kiegészítései.

[2] Vö. XL. 57.

Aulus Postumius Albinust és Aulus Antoniust. De ez a követség nem végzett semmit, mivel Perszeusz minden erejével ragaszkodott a királyi címhez, míg Paullus azt követelte, hogy feltétel nélkül hódoljon meg a római népnek, és bízza magát és mindenét annak jóindulatára.

5.

(1) Ezalatt Gnaeus Octavius kikötött hajórajával Szamothrakén. Ő is megpróbált a katonai jelenlét segítségével nyomást gyakorolni Perszeuszra, és hol fenyegetéssel, hol ígéretekkel rávenni, hogy adja meg magát. Ebben egy véletlen – vagy szándékosan előidézett – esemény is segítségére jött.

(2) Lucius Atilius, egy előkelő ifjú, amikor észrevette, hogy Szamothraké népe éppen gyűlést tart, engedélyt kért a tisztségviselőktől, hogy néhány szót szólhasson hozzájuk. (3) Miután megkapta az engedélyt, így beszélt: „Szamothrakéi vendégbarátaink! Igaz-e vagy hamis, amit hallottunk, hogy ez egy szent sziget, amelynek földje teljes egészében fenséges és tiszta?" (4) Mindnyájan azt vallották, hogy szigetüket szentnek tartják. Erre ő így folytatta: „Akkor miért mocskolja be jelenlétével egy gyilkos, miért szentségtelenítette meg Eumenész király vérével? Minden szertartás első szavai arról szólnak, hogy akiknek a keze nem tiszta, azok távozzanak a szentségek közeléből, ti pedig megengeditek, hogy szentélyetek belsejét egy orgyilkos vérmocskolt személye szennyezze be?"

(5) Hellasz minden városába eljutott már a híre, hogy Eumenész királyt Euandrosz és társai majdnem meggyilkolták Delphoiban.[1] (6) Így a szamothrakébeliek – mivel látták, hogy az egész szigettel és a templommal együtt a rómaiak hatalmában vannak, és ettől függetlenül is úgy vélték, hogy jogos a szemrehányás – elküldték Perszeuszhoz Theóndaszt, államuk legfőbb tisztségviselőjét (ők ezt „királynak" nevezik). Ezt üzenték vele: A krétai Euandroszt gyilkosság gyanúja terheli; (7) náluk pedig az ősök hagyománya szerint ítélőszék elé kell állniuk azoknak, akik állítólag tisztátalan kézzel léptek be a templom megszentelt határai közé. (8) Ha Euandrosz meg van győződve, hogy ártatlanul vádolják ilyen főbenjáró bűnnel, akkor jöjjön el és tisztázza magát, ha viszont nem meri alávetni magát a törvényszék ítéletének, akkor szabadítsa meg a templomot a bűn átkától, és vegye saját kezébe a sorsát.

(9) Perszeusz négyszemközt azt tanácsolta Euandrosznak, hogy semmiképpen ne vállalja a törvényszéki eljárást, mert sem ügyének igazábann, sem bírái jóindulatában nem reménykedhet. (Ebben saját félelme is közrejátszott, hogy Euandrosz, ha elítélik, elárulja, hogy ő volt a szörnyű gaztett értelmi szerzője.) (10) Mi maradt más hátra – mondta –, mint bátran meghalni?

[1] Vö. XLII. 15.

Euandrosz nem mondott nyíltan nemet, de kijelentette, hogy inkább méreggel akar véget vetni életének, mint karddal; közben pedig titokban a szökését szervezte. Amikor ezt jelentették a királynak, ő megijedt, hogy a szamothrakébeliek haragja majd ellene fordul, mert azt hiszik, ő akadályozta meg a vádlott megbüntetését. Ezért megparancsolta, hogy öljék meg Euandroszt. (11) De az átgondolatlan gyilkosság végrehajtása után azonnal eszébe jutott, hogy most nyilvánvalóan magára vette ugyanazt a kultikus vétséget, amely Euandroszt terhelte: Euandrosz Delphoiban megsebesítette Eumenészt, ő pedig Szamothrakén megölette Euandroszt, így egyedül ő a felelős azért, hogy a földkerekség két legszentebb templomát emberi vérrel mocskolták be. (12) Hogy ezt a gyanút elhárítsa magáról, megvesztegette Theóndaszt, hogy arról számoljon be a népnek, hogy Euandrosz önkezével vetett véget életének.

6.
(1) De hallatlan gaztette egyetlen megmaradt bizalmasa ellen, aki oly sok nehéz helyzetben bizonyította be hűségét, és akit azért árult el, mert az nem árulta el őt, mindenkit elidegenített tőle. (2) Szép sorjában minden híve átszökött a rómaiakhoz, ő pedig jóformán magára maradt, így kénytelen volt a menekülés mellett dönteni. A krétai Oroandészhez fordult segítségért, aki jól ismerte Thrákia partvidékét, mivel korábban arrafelé kereskedett; őt kérte meg, hogy vegye fel egy *lembosz*ára és vigye el Kotüszhoz.

(3) A *lembosz* Szamothraké egyik hegyfokánál, a Démétrion nevű öbölben várakozott. Napnyugtakor lehordták ide a legszükségesebb poggyászt és annyi pénzt, amennyit feltűnés nélkül oda lehetett szállítani. (4) Maga a király éjféltájban indult el három, a szökés tervébe beavatott kísérővel, a háza hátsó ajtaján át, amely a hálószobája előtti kertbe vezetett. Nagy nehezen átmászott a kert falán, és végül lejutott a tengerhez. (5) Oroandész azonban csak addig várt, amíg berakodták a pénzt, aztán alighogy leszállt a sötétség, kifutott a nyílt tengerre, és elindult Kréta felé. (6) Perszeusz, miután nem találta a *lembosz*t az öbölben, jó ideig bolyongott a parton. Végül megijedt, hogy ott éri a reggel, szállására azonban már nem mert visszatérni, ezért a templom oldalánál, egy homályos zugban rejtőzött el.

(7) A makedónoknál királyi apródoknak nevezték a főemberek fiait, akiket kiválasztottak a király szolgálatára. Ez a csapat, amely követte a királyt menekülésében, most sem tágított mellőle, amíg csak Gnaeus Octavius parancsára közhírré nem tette a kikiáltó, (8) hogy a rómaiak a királyi apródoknak és a többi, Szamothrakén tartózkodó makedónnak, ha átállnak hozzájuk, meghagyják testi épségüket, szabadságukat és minden vagyonukat, amit magukkal hoztak vagy Makedóniában hagytak. (9) Erre a felhívásra mindannyian átálltak a rómaiakhoz,

és jelentkeztek Gaius Postumius katonai *tribunus*nál. A thesszalonikéi Ión[1] a király kiskorú gyermekeit[2] is átadta Octaviusnak; Perszeusz mellett csak legidősebb fia, Philipposz maradt. (10) Ekkor a király is megadta magát Octaviusnak a fiával együtt, vádolva sorsát és az isteneket, akiknek a szentélyében hiába húzódott meg, mégsem segítettek az oltalomkeresőn.

(11) A királyt és megmaradt pénzét feltették a vezérhajóra, és a hajóraj azonnal visszatért Amphipoliszba. (12) Innen Octavius a királyt a táborba küldte a *consul*hoz, akit előre értesített levélben, hogy Perszeusz a fogságában van, és már elindult vele hozzá.

7.

(1) Paullus ezt egy második győzelemként értékelte, és valóban az is volt. A hír hallatán állatokat áldozott, majd összehívta a haditanácsot, és felolvasta előttük a *praetor* levelét. Ezután elküldte Quintus Aelius Tuberót[3] a király elé, a többieket pedig felszólította, hogy maradjanak ott mindannyian a fővezéri sátorban.

(2) Soha nem volt még semmiféle látványosságnak ekkora közönsége. Atyáik idejében Syphax királyt is fogolyként vitték a római táborba,[4] de egyrészt sem az ő, sem népe hírnevét nem lehetett összehasonlítani Perszeuszéval és a makedónokéval, másrészt ő éppúgy csak mellékszereplője volt a pun háborúnak, mint a mostaninak Gentiosz. (3) Perszeusz azonban a háború fő irányítója volt, és a maga nagyságán kívül beragyogta őt nemcsak apja és nagyapja[5] hírneve, akikkel közvetlen vérségi kapcsolatban volt, hanem Nagy Sándor és apja, Philipposz dicsőségének fénye is, akik Makedóniát a földkerekség leghatalmasabb birodalmává tették.

(4) Perszeusz gyászruhában lépett be a táborba fiával együtt. Övéi közül senki más nem kísérte, aki balsorsában osztozva még szánandóbb látvánnyá tette volna megjelenését. A megbámulására kitóduló tömeg eltorlaszolta az útját, amíg a *consul lictor*okat nem küldött oda, akik eloszlatták a tömeget, hogy szabaddá tegyék előtte a fővezéri sátorhoz vezető utat.

(5) A *consul* felállt, de a többieket figyelmeztette, hogy maradjanak ülve. Tett néhány lépést a belépő király felé, és jobbját nyújtotta neki. Amikor az a lábai elé borult, felemelte, és nem hagyta, hogy a térdét megérintse. Bevezette a sátorba, és felszólította, hogy foglaljon helyet a tanácsba meghívottakkal szemben.

[1] Plutarkhosz szerint (*Aemilius Paullus* 26. 6) Ión Perszeusz egykori fiúszeretője volt.

[2] Perszeusznak két kisgyermeke volt ekkor: egy Alexandrosz nevű fia és egy lánya.

[3] Q. Aelius Tubero volt Paullus egyik veje.

[4] Kr. e. 202-ben Afrikában, a II. pun háború végén (XXX. 13. 1–8).

[5] Apja V. Philipposz, nagyapja II. Démétriosz (ur. Kr. e. 239–229) volt.

8.

(1) Először azt kérdezte meg a királytól, milyen jogtalanság érte, hogy ennyire elszánt gyűlölettel kezdett háborút a római nép ellen, amellyel végveszélybe sodorta magát és birodalmát. (2) Mindnyájan a választ várták, a király azonban sokáig csak némán bámulta a földet, és sírt. (3) A *consul* újabb kérdést tett fel: „Ha fiatalon vetted volna át az uralmat, nem csodálkoznék ennyire, hogy nem voltál tisztában azzal, milyen hatalmas barát vagy ellenség tud lenni a római nép. (4) Te azonban már abban a háborúban is részt vettél, amelyet apád viselt ellenünk, és ismerted az erre következő békét is, amelyet kifogástalan hűséggel megtartottunk vele szemben. Milyen elgondolás vitt rá, hogy noha már megtapasztaltad a rómaiak erejét a háborúban és becsületességét a békében, a béke helyett mégis a háborút válaszd?"

(5) Sem a kérdésre, sem a szemrehányásra nem kapott választ. Erre így folytatta: „De bárhogyan történt is mindez, akár emberi gyarlóságból, akár a véletlen vagy a szükségszerűség folytán, légy nyugodt! A római nép megbocsátó lelkületét már sok elbukott király és nép tapasztalta meg, és ez nemcsak reményt, de szinte határozott biztosítékot jelent számodra, hogy nem esik bántódásod."

(6) Ezeket görögül mondta Perszeusznak. Ezután honfitársaihoz fordult, és latinul folytatta: „Az emberi sors forgandóságának emlékezetes példáját látjátok magatok előtt. Ezt elsősorban nektek mondom, ifjak! Úgy méltó ezért, hogy kedvező helyzetünkben senkivel se bánjunk gőgösen vagy erőszakosan, és ne bízzunk pillanatnyi szerencsénkben, mert nem tudhatjuk, mit hoz az este. (7) Végtére is az a férfi a talpán, akinek lelkét sem a jó szerencse fuvalma nem sodorja magával, sem a balsors nem töri meg."

(8) Azzal feloszlatta a tanácsot, a király őrzését pedig Quintus Aeliusra bízta. A *consul* aznap vendégül látta Perszeuszt, és minden tiszteletet megadott neki, amit a király helyzete megengedett. Ezután seregét elküldte a téli szálláshelyekre.

9.

(1) A csapatok legnagyobb részét Amphipoliszban, a többit pedig a környező városokban helyezték el.

(2) Ez lett a vége a négy éven át folyamatosan tartó háborúnak a rómaiak és Perszeusz között, és egyszersmind egy Európa legnagyobb részében és egész Kis-Ázsiában nagy hírű birodalomnak is. (3) Karanosztól, az első makedón királytól számítva a 20. uralkodó volt Perszeusz,[1] aki Quintus Fulvius és Lucius

[1] Karanosz volt a makedón birodalom mitikus alapítója és első uralkodója. Más számítás szerint (Iustinus: *Világkrónika* XXXIII. 2. 6) Perszeusz a 30. volt a makedón királyok sorában.

Manlius *consul*sága idején [179] foglalta el a trónt, a *senatus* Marcus Iunius és Aulus Manlius *consul*sága idején [178] ismerte el királynak, és 11 évig uralkodott.

(4) A makedón nép az ismeretlenség homályában rejtőzött Amüntasz fia Philipposz[1] uralkodásáig. Az ő uralma alatt kezdett növekedni a birodalom, de egyelőre megmaradt Európa határai között: magába foglalta egész Hellaszt, valamint Thrákia és Illíria egy részét. (5) Ezután elözönlötték Kis-Ázsiát is: 13 éves uralkodása alatt Nagy Sándor alatt először kiterjesztette uralmát a csaknem végtelen nagyságú perzsa birodalom egész területére, (6) majd bebarangolta Arábiát és Indiát, amerre a Vörös-tenger övezi a Föld legszélét. (7) Akkor a makedónok birodalma és hírneve volt a legnagyobb az egész világon. De ez a birodalom Nagy Sándor halála után több királyságra szakadt, mivel ki-ki magának akarta megszerezni a hatalmat, és miután erői szétforgácsolódtak, szerencséje csúcspontjától a végső romlásig még 150 éven keresztül állt fenn.

10.

(1) Amikor a római győzelem híre bejárta Kis-Ázsiát, Anténór, aki *lembosz*aival Phanainál állomásozott, elhajózott Kasszandreiába. (2) Gaius Popillius pedig, aki Délosznál gondoskodott a Makedónia felé tartó hajók biztonságáról, miután meghallotta, hogy Makedóniában véget ért a háború, és az ellenséges *lembosz*ok eltávoztak állomáshelyükről, maga is hazaengedte Attalosz hajóit, és továbbhajózott Egyiptom felé, hogy teljesítse követi megbízatását, (3) és találkozhasson Antiokhosszal, még mielőtt az Alexandria falaihoz nyomulna.

(4) Amikor a követek Kis-Ázsia partjai mellett haladtak el, és megérkeztek Lórüma kikötőjébe, amely Rhodosztól valamivel több mint 20 mérföldnyi távolságban fekszik, (5) éppen szemben a várossal, eléjük járultak a rhodosziak főemberei, akikhez már szintén eljutott a győzelem híre, és arra kérték őket, hogy látogassanak el Rhodoszra. Államuk jó híre és jövője függ attól – mondták –, hogy a követek személyesen győződjenek meg arról, mi történt és mi történik Rhodoszon, hogy ne kósza híreket vigyenek Rómába, hanem arról számolhassanak be, amit saját szemükkel láttak. – (6) Noha a követek sokáig vonakodtak, meggyőzték őket, hogy vállalják ezt a rövid kitérőt egy szövetséges állam megmaradása érdekében.

Rhodosz városában a vezetők addig könyörögtek nekik, amíg a népgyűlésre is elmentek velük. (7) A követek érkezése inkább növelte a polgárság félelmét, semmint csökkentette. Popillius ugyanis felsorolta minden ellenséges szavukat és tettüket, amit egy-egy polgár vagy az egész közösség mondott vagy elkövetett a háború folyamán, (8) és mivel zord természetű ember volt, fenyegető szavait

[1] II. Philipposz, IV. Amüntasz fia, Nagy Sándor apja (ur. Kr. e. 359–336).

még mogorva tekintete és vádlóhoz illő hangneme is fokozta. (9) Mivel semmi személyes oka nem volt, hogy nehezteljen a rhodosziakra, azok könnyen kikövetkeztethették az egyetlen római *senator* kemény szavaiból, hogy milyen indulattal viseltetik irántuk az egész *senatus*.

(10) Gaius Decimius mérsékeltebb hangon beszélt: A legtöbb esetben, amelyet Popillius felhozott, a felelősség nem a népet terheli, hanem azt a néhány embert, akik fellázították a tömeget. (11) Ezek az emberek, akik áruba bocsátják a nyelvüket, ezek hozatták a királynak hízelgő határozatokat, ezek küldték azokat a követségeket, amelyek csak szűnni nem akaró szégyent és megbánást hoztak a rhodosziakra. Mindezeknek a vétkeknek – mondta –, ha a nép hozzáállása megfelelő, a bűnösök fejére kell visszaszállniuk.

(12) Szavait élénk helyesléssel fogadták, nemcsak azért, mert a közösséget felmentette a felelősség alól, hanem azért is, mert az értelmi szerzőkre hárította azt. (13) Így aztán, amikor a rhodoszi elöljárók válaszoltak a rómaiaknak, a nép egyáltalán nem fogadta akkora tetszéssel azoknak a szavait, akik mindenáron cáfolni igyekeztek a Popillius által felhozott vádakat, mint azok beszédét, akik egyetértettek Decimiusszal abban, hogy a vétkeseknek el kell nyerniük méltó büntetésüket. (14) Ezért azonnal határozatot hoztak, hogy azokat, akik bizonyíthatóan Perszeusz érdekében és a rómaiak ellen beszéltek vagy cselekedtek, halálra kell ítélni. Közülük egyesek már a rómaiak érkezésekor elmenekültek a városból, mások saját kezükkel vetettek véget életüknek.

(15) A követek mindössze öt napot töltöttek Rhodoszon, majd továbbindultak Alexandria felé. A rhodosziak azonban távozásuk után is töretlen buzgalommal folytatták a pereket a jelenlétükben elfogadott határozat alapján, amelynek következetes végrehajtásában mind Decimius szelídségének, <mind Popillius könyörtelenségének megvolt a szerepe>.[1]

11.

(1) Ezalatt Antiokhosz, miután sikertelenül kísérelte meg Alexandria ostromát, már elvonult a város falai alól. Egyiptom többi részét hatalmába kerítette, aztán az idősebbik Ptolemaiosz testvért,[2] akinek az uralomra juttatása szolgált számára a háború ürügyéül, otthagyta Memphiszben, és seregével visszavonult Szíriába, hogy később elbánjon a győztessel.

(2) Ptolemaiosz azonban átlátott a szitán, és úgy vélte, amíg öccse még retteg az ostromtól, visszafogadhatják őt Alexandriába; ebben húga segítségére is számíthat, és öccse tanácsadói sem lesznek ellene. (3) Így aztán addig üzengetett

[1] H. J. Müller kiegészítése.

[2] Lásd a XLIV. 19. 6–8 jegyzeteit.

először húgának, majd öccsének és tanácsadóinak, amíg meg nem kötötte velük a békét.

(4) Azért kezdett gyanakodni Antiokhoszra, mert az Egyiptom többi részét ugyan átadta neki, de Péluszionban erős helyőrséget hagyott hátra. (5) Nyilvánvaló volt, hogy Egyiptom kulcsa Antiokhosz kezében marad, és akkor nyomulhat be ismét seregével, amikor kedve tartja; a testvérek között dúló belháborúnak így az lesz a vége, hogy a kimerült győztes nem tudja majd felvenni a harcot Antiokhosszal. (6) Az idősebbik testvér éles szemű megfigyeléseit öccse és annak környezete is helyesléssel hallgatta, húguk pedig nemcsak tanáccsal, de kérő szóval is nagyon sokat segített. (7) Így mindnyájuk között létrejött a béke és az egyetértés, Ptolemaioszt pedig visszafogadták Alexandriába. A tömeg sem tiltakozott ez ellen, hiszen a háború során nemcsak az ostromzár miatt szenvedett ínséget mindenben, de akkor is, amikor az ellenség már eltávozott a falak alól, mert megszűnt a beszállítás Egyiptomból.

(8) Úgy lett volna következetes, ha Antiokhosz ezeket az eseményeket örömmel fogadja, ha már egyszer azért vonult seregével Egyiptomba, hogy Ptolemaioszt visszahelyezze a trónra – hiszen erre a tetszetős ürügyre hivatkozott Kis-Ázsia és Hellasz összes állama előtt, amikor követeiket fogadta vagy levelet küldött nekik. Ehhez képest annyira felháborodott, hogy a két testvér ellen sokkal nagyobb elszántsággal és dühvel készült a háborúra, mint azelőtt az egyikük ellen.

(9) Azonnal Ciprusra[1] küldte hajóhadát, ő maga pedig kora tavasszal Koilé Szüriába vonult seregével, hogy megtámadja Egyiptomot. (10) Rhinokolura[2] környékén járultak elé Ptolemaiosz követei. Köszönetet mondtak neki, amiért visszasegítette Ptolemaioszt ősei trónjára, és arra kérték: tartsa tiszteletben saját adományát, és inkább mondja meg, mit kíván, semhogy szövetségesből ellenséggé váljon, és fegyveres erőszakhoz folyamodjon. (11) Antiokhosz azt válaszolta, hogy egy feltétellel vonja vissza hajóhadát és hadseregét: ha teljes egészében átengedik neki Ciprust, Pélusziont és a péluszioni Nílus-ág környékét. Kijelölte a napot is, ameddig meg akarja kapni a jelentést arról, hogy feltételeit teljesítették.

12.

(1) Miután lejárt a fegyverszünet határideje, <Antiokhosz hajóhadának parancsnokai> a Nílus-ág torkolatán át felhajóztak Péluszionig, <ő maga pedig> Arábia

[1] Ciprus szigete a Ptolemaiosz-birodalomhoz tartozott.

[2] Így nevezték Egyiptom Palesztina felőli határvidékét.

sivatagain keresztül <indult útnak. Befogadták őt>[1] a memphisziek (2) és Egyiptom többi részének lakói, egyesek jószántukból, mások félelmükben. Így ereszkedett le rövid napi menetekben Alexandriáig.

(3) Eleuszisznál, Alexandriától négy mérföldnyire kelt át a folyón. Itt találkozott össze a római követekkel. (4) Amikor üdvözölte az elé járuló követeket, és jobbját nyújtotta Popilliusnak, az a kezébe nyomta a *senatus*i határozatot tartalmazó táblákat, és felszólította, hogy először is ezt olvassa el. (5) A király végigolvasta, majd azt mondta, bizalmasai társaságában át fogja gondolni, hogy mit kell tennie. Popillius azonban zord természetéhez híven kört rajzolt a király köré a kezében lévő pálcával, és így szólt: „Mielőtt kilépsz ebből a körből, mondd meg, milyen választ vihetek a *senatus*nak!" (6) A király meghökkent az ellentmondást nem tűrő parancson, egy ideig habozott, majd így válaszolt: „Megteszem, amit a *senatus* kíván." Popillius csak ekkor nyújtott kezet a királynak mint szövetségesnek és barátnak.

(7) Miután Antiokhosz a kijelölt határidőn belül kivonult Egyiptomból, a követek még jobban megszilárdították tekintélyükkel a testvérek egyetértését, akik között nemrég jött létre a béke. Ezután Ciprusra hajóztak, és hazaküldték Antiokhosz hajóhadát, amely egy ütközetben már legyőzte az egyiptomi hajókat. (8) Ennek a követjárásnak nagy híre támadt a népek között, mivel egyértelműen elvették Antiokhosztól Egyiptomot, holott már-már az övé volt, és visszaadták a Ptolemaioszok nemzetségének őseik birodalmát.

(9) Míg ebben az évben az egyik *consul* hivatalviselését nagy hírnév övezte fényes győzelme miatt, tiszttársa a homályban maradt, mivel nem volt alkalma, hogy nagy tetteket hajtson végre. (10) Már amikor kijelölte a napot a légiók gyülekezésére, jósjelkérés nélkül lépett be a szent helyre. Az *augur*ok, amikor hozzájuk fordultak ez ügyben, kijelentették, hogy a nap kijelölésénél hiba történt. (11) A *consul* elindult Galliába, és a Sovány Mezők közelében, a Sicimina és a Papinus hegyeknél ütött állandó tábort. Később a latin szövetségesekkel együtt ezen a vidéken vonult téli táborba; (12) a római légiók ugyanis el sem indultak Rómából, mivel a *consul* hibásan jelölte ki a gyülekezés napját.

(13) A *praetor*ok is eltávoztak provinciájukba, kivéve Gaius Papirius Carbót, aki Sardiniát kapta; az atyák ugyanis úgy döntöttek, hogy intézze inkább Rómában a polgárok és idegenek közti jogvitákat, mivel a sorsolásnál ez a feladat is neki jutott.[2]

[1] A fordítás H. J. Müller kiegészítésein alapul.

[2] Az utóbbi feladat eredetileg L. Aniciusé volt (XLIV. 17. 10), őt azonban a *senatus* végül Illíriába rendelte.

13.

(1) Popillius és az Antiokhoszhoz küldött követség visszatért Rómába. Beszámoltak róla, hogy megszűntek az ellentétek a királyok között, és Antiokhosz hadserege visszatért Egyiptomból Szíriába. (2) Azután megérkeztek a királyok követei is.

Antiokhosz követei azt mondták, a király minden győzelemnél előbbrevalónak tartja a békét, amelyet a *senatus* elvár tőle, és úgy engedelmeskedett a római követek utasításának, mintha az istenektől kapott volna parancsot. (3) Ezután gratuláltak a győzelemhez, amelyhez – mondták – a király is hozzájárult volna, ha bármi segítséget követeltek volna tőle.

(4) Ptolemaiosz követei a király és Kleopatra nevében együtt mondtak köszönetet: (5) több hálával tartoznak a *senatus*nak és a római népnek, mint saját szüleiknek, sőt, mint a halhatatlan isteneknek, hiszen a rómaiak szabadították fel őket a legszörnyűbb ostromzár alól, és ők adták vissza már-már elveszett ősi királyságukat.

(6) A *senatus* így felelt Antiokhosznak: jól és helyesen tette, hogy engedett a követek felszólításának, és ezért a *senatus* és a római nép hálás neki. (7) Egyiptom uralkodói, Ptolemaiosz és Kleopatra ezt a választ kapták: a *senatus* nagyon örül, ha segíthetett, hogy sorsukban jó és kedvező fordulat álljon be, és a jövőben is arra fog törekedni, hogy ők mindig a római nép hűségében lássák birodalmuk legerősebb támaszát. (8) Gaius Papirius *praetor*t megbízták, hogy küldesse el a követeknek a szokásos ajándékokat.

(9) Ezután érkezett meg a levél Makedóniából, hogy Perszeusz a *consul* fogságába került, és ez megkettőzte a győzelem fölötti örömüket.

(10) A királyok követeinek elbocsátása után Pisae és Luna követei között kellett dönteni egy vitás ügyben. A pisaebeliek felpanaszolták, hogy a római telepesek elűzik őket földjükről, a lunaiak viszont azt bizonygatták, hogy a szóban forgó területet a *triumvir*ek nekik osztották ki. (11) A *senatus* öttagú bizottságot küldött ki, hogy vizsgálják meg a határok kérdését, és hozzanak döntést: Quintus Fabius Buteót, Publius Cornelius Blasiót, Titus Sempronius Muscát, Lucius Naevius Balbust és Gaius Appuleius Saturninust.

(12) Eumenész és testvérei, Attalosz és Athénaiosz is közösen küldtek követséget, hogy gratuláljanak a győzelemhez.

Massinissa király fia, Masgaba fogadására, amikor Puteolinál partra szállt, kiküldték Lucius Manlius *quaestor*t, és pénzzel látták el, hogy az állam nevében fedezze az utazás költségeit Rómába. (13) Amint megérkezett, azonnal fogadta a *senatus*. Az ifjú úgy beszélt előttük, hogy önmagában is kellemes mondanivalóját szavaival még kellemesebbé tette. Felidézte, hogy apja a négy év folyamán

hány gyalogost és lovast, hány elefántot és mennyi gabonát küldött Makedóniába, (14) de két dolog miatt elszégyellte magát: először azért, mert a *senatus* követei kérték tőle, nem pedig kiszabták rá azt, amire a háborúhoz szükség volt, másodszor azért, mert kifizették neki a gabonát. (15) Massinissa nem feledi – mondta –, hogy birodalmát a római nép adta, gyarapította és növelte a sokszorosára. Ő beéri a királyság haszonélvezetével, és tudatában van, hogy az uralom és tulajdonjog azoké, akiktől kapta. (16) Úgy méltányos tehát, hogy a rómaiak kérés nélkül vegyék el tőle, ami kell, és ne pénzért vásárolják meg az általuk adományozott föld terményeiből azt, amire szükségük van. Massinissának most és a jövőben is elég az, amit a római nép meghagy.

(17) Amikor ezekkel a megbízatásokkal eljött apjától – fűzte hozzá Masgaba –, később utolérte őt néhány lovas Makedónia vereségének hírével és azzal az üzenettel, hogy gratuláljon a *senatus*nak, és jelezze: apja annyira örül a sikernek, hogy személyesen akar Rómába menni, áldozni a Capitoliumon és hálát adni a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. Kéri a *senatus*t, hogy engedje meg ezt neki, ha nem okoz gondot.

14.

(1) A *senatus* ezt a választ adta a királyfinak: Apja, Massinissa hálás és derék emberhez illően jár el, amikor nagy értéknek és megtiszteltetésnek tart egy megérdemelt jótéteményt. (2) Ő bátran és hűségesen segítette a római népet a pun háborúban, a római nép pedig támogatta őt a trón megszerzésében. Miután a kölcsönös szolgálatok így kiegyenlítették egymást, ő minden támogatást előzékenyen megadott a rómaiaknak az egymás után három király ellen vívott háborúkban. (3) Az pedig nem meglepő, hogy a király örül a római nép győzelmének, hiszen teljesen a rómaiak ügyétől tette függővé a maga és birodalma sorsát. A győzelemért adjon csak hálát az isteneknek saját házioltáránál, Rómában majd megteszi ezt helyette a fia, sőt már gratulált is a maga és apja nevében. (4) Neki sem volna előnyös, ha elhagyná királyságát és Afrikát, és a *senatus* véleménye szerint a római nép érdekeit sem szolgálná.

(5) Masgaba kérésére, hogy Hannóra, Hamilkar fiára cseréljék ki a túszok közül … követelje.

(6) A *senatus* határozata alapján utasították a *quaestor*t, hogy vásároljon a királyfinak 100 font ezüst értékben ajándékokat, kísérje el őt Puteoliba, fedezze minden kiadását itáliai tartózkodása idején, és béreljen két hajót, amelyen Masgaba és kísérete visszatérhet Afrikába. (7) Kísérete minden tagját, a szabadokat és a szolgákat egyaránt ruhákkal ajándékozták meg.

(8) Nem sokkal később levél érkezett Massinissa másik fiáról, Misacenesről: Perszeusz legyőzése után Lucius Paullus visszaküldte őt Afrikába lovasaival

együtt, útközben azonban a vihar szétszórta a hajóit az Adriai-tengeren, ő pedig három hajójával betegen kötött ki Brundisiumban. (9) Elküldték hozzá Lucius Stertinius *quaestor*t ugyanolyan ajándékokkal, mint amit testvére kapott Rómában, és azzal is megbízták, hogy számára szállásul egy házat …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
– Stertinius quaestor*nak gondoskodnia kell Misacenes és övéi szükségleteiről, és biztosítania kell visszaútjukat Massinissához. Misacenes azonban Brundisiumban belehal betegségébe.*

– Megválasztják a 167. év tisztségviselőit: a két consul *Q. Aelius Paetus és M. Iunius Pennus lesz, a* praetor*ok pedig Q. Cassius, M'. Iuventius Talna, Ti. Claudius Nero, Cn. Fulvius, C. Licinius Nerva és A. Manlius Torquatus.*

– C. Claudius Pulcher és Ti. Sempronius Gracchus censor*ok bemutatják a tisztító áldozatot a vagyonbecslés lezárásaként. Rendezik a felszabadított rabszolgák jogi helyzetét: Gracchus amellett kardoskodik, hogy korlátozzák a jogaikat.*

15.

(1) … A felszabadítottak addig a négy városi *tribus*ba voltak beosztva,[1] kivéve azokat, akiknek öt éven felüli vér szerinti fiuk volt – ezeket utasították, hogy ott jelentkezzenek vagyonbecslésre, ahol legutóbb is –, (2) és azokat, akiknek egy vagy több, összesen 30 000 *sestertius*nál nagyobb értékű vidéki birtokuk volt: nekik megadták a jogot, hogy … jelentkezzenek vagyonbecslésre.

(3) Miután ez így érvényben maradt, Claudius kijelentette: A *censor* a népgyűlés jóváhagyása nélkül egyetlen embert sem foszthat meg szavazati jogától, nemhogy egy egész rendet. (4) Attól, hogy a *censor*nak jogában áll valakit kizárni a *tribus*ából – vagyis utasítani, hogy menjen át egy másik *tribus*ba –, még nem zárhatja ki mind a 35 *tribus*ból, mert ez azt jelentené, hogy megfosztja polgár-

[1] Ez a beosztás lényegében megismételte Q. Fabius és P. Decius *censor*ok Kr. e. 304-ben hozott, és a *senatus* részéről akkor is nagy lelkesedéssel üdvözölt intézkedését (IX. 46.), amelyet azután a Kr. e. 220. év *censor*ai felújítottak (XX. könyv). A most megadott kisebb kedvezmények sem változtattak a lényegen: hogy ezzel a beosztással, minthogy a nagyrészt vagyontalanokat magában foglaló négy városi *tribus* csak négy szavazatot képviselt a gazdagabbakból és földbirtokosokból álló 31 vidéki *tribus*szal szemben, a városi *tribus*ok tagjait megfosztották attól a lehetőségtől, hogy – nagy létszámuknak megfelelően – akaratukat bármiben is érvényesítsék. A következő intézkedés, a felszabadítottak egyetlen *tribus*ba való beosztása még ezt a csekély befolyásukat is negyedére csökkentette. Később ugyan többször hoztak törvényt arról, hogy az összes *tribus*ba szét kell osztani őket (*Lex Sulpicia* Kr. e. 88-ban, *Lex Papiria* 84-ben, *Lex Manilia* 66-ban), de ezek az uralkodó réteg ellenállása miatt nem maradtak sokáig érvényben.

jogától és szabadságától, és nem azt határozná meg, hogy hol jelentkezzen vagyonbecslésre, hanem kizárná a vagyonbecslésből.

(5) Így vitatkoztak egymással a *censor*ok. Végül abban egyeztek meg, hogy Libertas csarnokában nyilvánosan kisorsolnak egyet a négy városi *tribus* közül, és ebbe osztják be mindazokat, akik egykor rabszolgák voltak. (6) A sorshúzás az Esquilina *tribus*t jelölte ki, és Tiberius Gracchus bejelentette, hogy minden felszabadítottnak itt kell átesnie a vagyonbecslésen. (7) Ez az intézkedés nagyon megnövelte a *censor*ok tekintélyét a *senatus* előtt. Köszönetet mondtak Semproniusnak, hogy kitartott dicséretre méltó kezdeményezése mellett, és Claudiusnak is, hogy ennek végrehajtását nem akadályozta meg.

(8) A *censor*ok több embert zártak ki a *senatus*ból, mint elődeik, és több lovagot köteleztek, hogy adja el a lovát. Mindezeket közös döntéssel *tribus*ukból is kizárták, és az *aerarius*okhoz osztották be. Ha egyikük megbélyegzett valakit, a másik sem állt ki az illető mellett. (9) Amikor a *censor*ok azt kérték, hogy a szokásos módon hosszabbítsák meg a másfél évig tartó időszakot, amely alatt helyrehozathatják a középületeket és ellenőrizhetik a megrendelt építkezéseket, Gnaeus Tremelius *tribunus* ezt megvétózta, amiért őt nem válogatták be a *senatus*ba.

(10) Ebben az évben szentelte fel Gaius Cicereius az Albai-hegyen a Figyelmeztető Iuno szentélyét, öt évvel azután, hogy fogadalmat tett felépítésére.[1] Szintén ebben az évben szentelték fel Mars *flamen*jévé Lucius Postumius Albinust.[2]

16.

(1) Amikor Quintus Aelius Paetus és Marcus Iunius Pennus *consul*ok [167] előterjesztést tettek a provinciák ügyében, az atyák úgy határoztak, hogy Hispániát, amelyet a makedón háború folyamán egy provinciának tekintettek, ismét két provinciára osztják fel, (2) Makedóniát és Illíriát pedig továbbra is Lucius Paullus és Lucius Anicius tartsa kézben, amíg a megbízottak javaslata alapján nem rendezik ezeknek az államoknak a háború során zavarossá vált helyzetét, és a királyság helyett más formában újjá nem szervezik őket. (3) A *consul*oknak Pisaet és Galliát jelölték ki működési területül, két-két <5200> gyalogosból és 400 lovasból álló <légióval>[3] együtt.

A *praetor*ok a következő eredménnyel sorsoltak: Quintus Cassius kapta a városbeliek, Manius Iuventius Talna az idegenek jogvitáinak intézését, Tiberius Claudius Nero Siciliát, Gnaeus Fulvius Hispania Citeriort, Gaius Licinius Nerva pedig Ulteriort. (4) Sardinia Aulus Manlius Torquatusnak jutott, de ő nem

[1] Vö. XLII. 7. 1.
[2] Elődje, P. Quinctilius Varus még 169-ben halt meg (XLIV. 18. 7).
[3] Weissenborn kiegészítései.

utazhatott el provinciájába, mivel a *senatus* határozata alapján Rómában kellett maradnia főbenjáró vétkek kivizsgálása végett.

(5) Ezután a csodajelekről érkezett bejelentések ügyében kérték a *senatus* véleményét. Villámcsapás érte a Velián a Penates istenek szentélyét, Minervium városában pedig a két városkaput és a fal jókora részét. Anagniában földeső esett; Lanuviumban tűzcsóvát láttak az égen; Calatiából Marcus Valerius római polgár jelentette, hogy az állam földjéből bérelt birtokán a tűzhelyből három napon és két éjszakán át vér szivárgott. (6) Elsősorban ez utóbbi csodajel miatt szólították fel a *decemvir*eket, hogy tekintsenek bele a sorskönyvekbe. Azok a nép számára egynapos könyörgést rendeltek el, és 50 kecskét áldoztak fel a Forumon. A többi csodajel miatt egy másik egynapos könyörgést tartottak az összes isten vánkosa előtt, kifejlett jószágokat áldoztak, és megtisztították a Várost.

(7) A *senatus* a halhatatlan isteneknek járó tiszteletadás ügyében úgy döntött: miután az ellenség vereséget szenvedett, Perszeusz és Gentiosz királyok pedig Makedóniával és Illíriával együtt a római nép hatalmában vannak, (8) Quintus Cassius és Manius Iuventius *praetor*ok adjanak akkora ajándékokat az isteneknek, amekkorákat Appius Claudius és Marcus Sempronius *consul*sága idején [185] helyeztek el az összes isten párnája előtt, hálából Antiokhosz király legyőzéséért."

17.

(1) Ezután kijelölték a megbízottakat – Makedóniába tízet, Illíriába ötöt –, akiknek az lesz a feladatuk, hogy az ő javaslatuk alapján rendezzék a helyzetet a fővezérek, Lucius Paullus és Lucius Anicius. (2) Először a Makedóniába indulókat nevezték ki: Aulus Postumius Luscust és Gaius Claudiust (mindketten volt *censor*ok), valamint <Quintus Fabius Labeót>, …[1] és Gaius Licinius Crassust (Paullus *consul*társát, aki ekkor Gallia provinciát kormányozta, miután meghoszszabbították fővezéri megbízatását) – (3) ők mindannyian *consul*viselt emberek voltak. Melléjük rendelték még Gnaeus Domitius Ahenobarbust, Servius Cornelius Sullát, Lucius Iuniust, Titus Numisius Tarquiniensist és Aulus Terentius Varrót. (4) Illíriába Publius Aelius Ligus volt *consul*t, Gaius Cicereiust, Gnaeus Baebius Tamphilust (ő az előző évben, Cicereius sok évvel azelőtt [173] volt *praetor*), Publius Terentius Tuscivicanust és Publius Maniliust jelölték ki.

(5) Ezután az atyák figyelmeztették a *consul*okat, hogy mivel egyiküknek fel kell váltania Galliában Gaius Liciniust, akit beválogattak a megbízottak közé, minél hamarabb döntsenek a működési területekről megegyezés vagy sorsolás útján. Sorsoltak, (6) és Marcus Iuniusnak jutott Pisae, Quintus Aeliusnak pedig

[1] Egy név kiesett a szövegből.

Gallia. A *senatus* utasította Iuniust, hogy mielőtt elindul a maga területére, vezesse be a *senatus* elé a gratuláló követségeket, amelyek a világ minden tájáról érkeztek Rómába.

(7) Jóllehet a megbízottak személye alapján várható volt, hogy nem sugallnak majd a fővezéreknek a római nép jóindulatával vagy méltóságával összeférhetetlen döntéseket, azért a *senatus*ban is megvitatták az intézkedések fő elveit, hogy a megbízottaknak és a fővezéreknek már legyen mire támaszkodniuk.

18.

(1) Mindenekelőtt elhatározták, hogy a makedónoknak és az illíreknek megadják a szabadságot, hogy az összes nép előtt nyilvánvalóvá váljon: a római nép fegyverei nem szolgaságot hoztak a szabadoknak, hanem szabadságot a szolgasorban sínylődőknek. (2) Így a szabadságban élő népek meggyőződhetnek arról, hogy a római nép oltalma alatt szabadságuk védett és tartós marad, a királyi uralom alatt lévők pedig bízhatnak benne, hogy uralkodójuk a római népre való tekintettel már most is kíméletesebben és igazságosabban viszonyul majd hozzájuk, ha pedig egyszer háború törne ki a római nép és uralkodójuk között, az a rómaiaknak a győzelmet, nekik pedig a szabadságot hozná meg.

(3) Azt is elhatározták, hogy megszüntetik a rendkívül nagy bevételeket biztosító makedóniai ércbányák és a vidéki birtokok bérbeadását.[1] (4) Ezeket ugyanis adóbérlő nélkül nem lehet kiaknázni, ahol pedig adóbérlő van, ott vagy az állam tulajdonjoga nem érvényesül, vagy a szövetséges nép szabadságát veszik semmibe. (5) Maguk a makedónok pedig szintén nem művelhetik őket, mert ha közprédává válik, akkor mindig lesz ok a lázongásra és a viszálykodásra.

(6) <Végül pedig, attól tartva, hogy ha>[2] az egész nép közösen hozhat döntéseket, egy aljas népámító pusztító féktelenséggé változtathatja a szabadságot, amelyet azért kaptak, hogy üdvös mérséklettel éljenek vele, (7) úgy határoztak, Makedóniát négy körzetre osztják fel úgy, hogy mindegyiknek meglegyen a maga gyűlése, és feleannyi adót kell fizetniük a római népnek, mint eddig a királynak.

(8) Hasonló utasításokat adtak Illíriával kapcsolatban is. A többi kérdést, amelyekben a megoldási lehetőségek az ügyek ott helyben való megtárgyalása során körvonalazódhattak határozottabban, a fővezérekre és a megbízottakra hagyták.

[1] Ezek mint a király volt birtokai a római nép tulajdonába kerültek. Végül csak az arany- és ezüstbányák kiaknázása szűnt meg, a vas- és rézbányákat tovább művelték (vö. XLV. 29. 11). A királyi nagybirtokokat valószínűleg felaprózták, és így adták bérbe.

[2] A fordítás H. J. Müller kiegészítése alapján áll.

19.

(1) A királyoktól, államszövetségektől és népektől érkezett sok követség közül elsősorban Attalosz, Eumenész király öccse vonta magára mindenki tekintetét és figyelmét. (2) Azok ugyanis, akik vele együtt harcoltak ebben a háborúban, jóval szívélyesebben fogadták, mint ha Eumenész király jött volna el személyesen.

(3) Két, látszólag tiszteletre méltó ok hozta őt Rómába: az egyik, hogy illő módon gratuláljon a győzelemhez, amelynek kivívásában neki magának is része volt, a másik, hogy panaszt emeljen a gallok betörése[1] és a tőlük elszenvedett vereség miatt, amely megrendítette birodalmuk helyzetét. (4) Lelke mélyén azonban azt remélte, hogy a *senatus* olyan megtiszteltetésekben és jutalmakban részesíti, amelyeket nem is igen fogadhatott volna el testvéri kötelességének megsértése nélkül. Akadt a rómaiak között is néhány rossz tanácsadó, akik reményekkel kecsegtették és szították nagyravágyását, (5) mondván: Rómában Attaloszról és Eumenészről úgy vélekednek, hogy az előbbi a rómaiak megbízható barátja, míg az utóbbi sem a rómaiaknak, sem Perszeusznak nem hű szövetségese. (6) Így nehéz eldönteni, mit adna meg Attalosznak szívesebben a *senatus*, azt-e, amit saját maga számára kér, vagy amit testvére ellen, hiszen őtőle nem sajnálnának semmit, de bátyjától annál inkább.

(7) Attalosz, mint kiderült, olyan ember volt, aki szívesen besöpörne mindent, amit csak elé tesz az élet, ha egy bizalmasa bölcs figyelmeztetésével meg nem zabolázza a sikertől megmámorosodott lelkét. (8) Volt a kíséretében egy Sztratiosz nevű orvos. Eumenész, aki már nem érezte magát biztonságban, éppen azért küldte el öccsével Rómába, hogy figyelje meg, miben mesterkedik Attalosz, és híven értesítse őt, ha úgy látja, hogy letér a hűség útjáról. (9) Amikor Attalosz elé járult, annak a fejét már telebeszélték, becsvágyát felszították; de még épp jókor beszélgetett el vele ahhoz, hogy megmentse a már-már elveszettnek látszó helyzetet. Ezt mondta neki:

Minden királyság másként lett naggyá. (10) Az ő birodalmuk még új,[2] nem régtől fogva felhalmozott erőforrásokra támaszkodik, hanem a testvérek egyetértése tartja fenn: egyikük viseli a királyi címet és fejéket, de az összes testvér részt vesz az uralkodásban. (11) Attaloszt, aki bátyjához a legközelebb áll korban, ki ne tekintené királynak? Hiszen látják, hogy jelenleg is mekkora befolyása van, és hogy mivel Eumenész öreg, beteges és nincs fiúgyermeke, nemsokára minden bizonnyal Attalosz veszi át az uralmat. (Eumenész ekkor még nem ismerte el

[1] Kr. e. 168-ban.

[2] Eumenész, a kis Pergamon királya 20 éve, 190-ben kapta meg a rómaiaktól a háborúban tanúsított hűsége jutalmául a legyőzött Antiokhosz kis-ázsiai birodalmának nagy részét (XXXVIII. 39. 14–16).

fiát,[1] aki később trónra is került.) (12) Mi értelme volna hát erőltetni azt, ami hamarosan amúgy is az ölébe hullik?

Ráadásul most rázúdult birodalmukra a gall támadás vihara, amelyet az uralkodók még összefogással és egyetértésben is nehezen tudnak feltartóztatni. (13) Ha a külső ellenség támadásához még belviszály is járul, az állam elbukik, Attalosz pedig annyit fog elérni, hogy bátyja nem királyként hal meg, saját magát viszont megfosztja a trón közeli reményétől. (14) Ha egyaránt dicsőséges tett volna az is, hogy megmenti testvére királyságát, és az is, hogy megkaparintja, akkor is inkább az előbbi dicsőség volna választandó, mert ez áll összhangban a testvéri kötelességtudattal. Mivel azonban a második lehetőség gyűlöletes, és igen közel jár a testvérgyilkossághoz, valójában nincs is mit fontolgatni többé.

(15) A birodalomnak csak egy részére támasztana igényt, vagy pedig az egészet magához ragadná? Ha egy részét veszi el, erőik megoszlása miatt mindketten meggyengülnek, és ki lesznek szolgáltatva a legkülönbözőbb zaklatásoknak. Ha az egészet – akkor tehát azt akarja, hogy bátyjának magánemberként vagy beteg, öreg fejjel egyenesen földönfutóként kelljen meghalnia? (16) Hiszen, nem is szólva a tragédiákban szereplő istentelen fivérek[2] bűnhődéséről, emlékezetes példát nyújthat Perszeusz végzete is, aki Szamothraké szentélyében földre borulva tette le a győztes ellenség elé a királyi fejéket, amelyet testvére meggyilkolása árán szerzett meg – mintha az istenek személyesen torolták volna meg tetteit. (17) Ha mindvégig hűségesen kitart fivére mellett, dicsérni fogják kötelességtudását és állhatatosságát még azok is, akik most tüzelik őt, de valójában nem neki akarnak jót, hanem Eumenésznek rosszat.

20.

(1) Ezek az érvek meggyőzték Attaloszt. Amikor bevezették a *senatus* elé, gratulált a győzelemhez, beszámolt a maga – és másodsorban bátyja – érdemeiről a háború során, továbbá a gallok felkeléséről, amely nemrég hatalmas felfordulást okozott. (2) Arra kérte a *senatus*t, küldjön követeket a gallokhoz, hogy tekintélyükkel hassanak rájuk, és lecsillapítsák őket. Miután átadott minden üzenetet a birodalom érdekében, a maga számára Ainoszt és Maróneiát kérte. (3) Így meghiúsítva azoknak a reményeit, akik azt várták, hogy megvádolja testvérét, és a királyság felosztását fogja kérni, eltávozott a Curiából. Ritkán volt rá

[1] A későbbi III. Attalosz Philométór (ur. Kr. e. 138–133) kevéssel Eumenész halála előtt született a király egy ágyasától, és 21 éven át nagybátyja, Attalosz kormányzott helyette.

[2] Ilyenek voltak Oidipusz fiai, Eteoklész és Polüneikész, akik a Thébai trónjáért folyó harcban egymást ölték meg, vagy Atreusz és Thüesztész, akiknek a viszálya több nemzedéken át beárnyékolta a Pelopidák házának sorsát.

példa, hogy egy királynak vagy magánembernek a szavait ilyen rokonszenvvel és ilyen egyhangú tetszéssel hallgassák végig. Ott-tartózkodása folyamán ajándékokkal és a megbecsülés minden jelével halmozták el, és hasonló ünnepélyességgel búcsúztatták, amikor elutazott.[1]

(4) A sok, Kis-Ázsiából és Hellaszból érkezett követség között elsősorban a rhodosziak küldöttei vonták magukra a polgárság figyelmét. (5) Először fehér ruhában jelentek meg, mint gratulálókhoz illik – hiszen ha gyászruhát viseltek volna, azt a látszatot keltették volna, hogy Perszeuszt gyászolják. (6) Amikor azonban Marcus Iunius *consul* megkérdezte az atyákat, hogy a Comitiumon álldogáló követeknek biztosítsák-e a lakást, ellátást, szórakozási lehetőséget és a *senatus* előtti kihallgatást, az atyák úgy döntöttek, hogy velük szemben egyáltalán nem tartják magukat a vendégbaráti joghoz. (7) Amint a *consul* kilépett a Curiából, a rhodosziak azt kérték tőle: mivel azért jöttek, hogy gratuláljanak a győzelemhez, és tisztázzák államukat a vádak alól, bocsássák be őket a *senatus* elé. (8) Ő erre kijelentette: a rómaiaknak szokása, hogy szívélyes és vendégszerető fogadtatásban részesítik szövetségeseiket és barátaikat, és biztosítják számukra a *senatus* előtti kihallgatást is, de a rhodosziak nem úgy viselkedtek ebben a háborúban, hogy a barátok és szövetségesek közé lehetne sorolni őket.

(9) A rhodosziak ennek hallatán mindnyájan a földre vetették magukat, és úgy könyörögtek a *consul*hoz és az összes jelenlévőhöz: ne hagyják, hogy a rhodosziak ellen újabban koholt vádak többet nyomjanak a latban, mint korábbi érdemeik, amelyeknek maguk is tanúi voltak! (10) Azonnal gyászruhát öltöttek, körbelátogatták az előkelőket, és könnyek között kérték őket, hogy vizsgálják meg ügyüket, mielőtt elítélnék őket.

21.

(1) Manius Iuventius Talna *praetor*, aki a polgárok és idegenek közti jogvitákat intézte, a rhodosziak ellen ingerelte a népet. (2) Előterjesztett egy javaslatot, hogy üzenjenek hadat a rhodosziaknak, és válasszanak ki egyet az az évi főtisztségviselők közül, hogy őt küldjék ebbe a háborúba a hajóhaddal. Remélte, hogy őrá esik majd a választás. (3) Marcus Antonius és Marcus Pomponius nép*tribunus*ok azonban szembeszegültek javaslatával.

(4) Ebben az ügyben mindkét fél veszedelmes új példát szolgáltatott a jövőre nézve. A *praetor* azért, mert anélkül, hogy a *senatus* véleményét kérte és a *consul*okat tájékoztatta volna, saját feje után tette fel a kérdést a népnek, (5) hogy

[1] Polübiosz (XXX. 3. 5–7) beszámol arról, hogy a *senatus* oda is ígérte Attalosznak Ainoszt és Maróneiát, miután azonban Attalosz elhagyta Rómát, anélkül hogy a kezükre játszott volna Eumenész megbuktatásában, bosszúból szabadnak nyilvánították a két várost.

akarja-e és elrendeli-e, hogy a rhodosziaknak hadat üzenjenek – holott korábban először mindig a *senatus* véleményét kérték ki a háború kérdésében, és csak azután, az atyák jóváhagyásával terjesztették az ügyet a népgyűlés elé. (6) A nép*tribunus*ok pedig azért, mert a hagyomány szerint senki nem vétózhatott meg egy törvényjavaslatot, amíg magánembereknek is lehetőséget nem adtak, hogy felszólaljanak a javaslat mellett vagy ellen. Ezért gyakran olyanok, akik nem jelentették be közbelépési szándékukat, végül mégis vétót emeltek, miután a javaslat ellen felszólalók felhívták figyelmüket annak fogyatékosságaira; (7) mások viszont elálltak eredeti közbelépési szándékuktól, mert meggyőzték őket a javaslat támogatóinak nyomós érvei. Ekkor azonban a *praetor* és a *tribunus*ok versenyeztek egymással elhamarkodottságban: (8) a *tribunus*ok a *praetor* sietségét túl hamar bejelentett vétójukkal … a fővezér megérkezéséig …

Az elveszett rész valószínű tartalma:
*– Antonius nép*tribunus *végül kijárja a rhodosziak számára a* senatus*i kihallgatást. A rhodosziak szánalomkeltő külsővel, az oltalomkérők jelvényeivel jelennek meg a* senatus *előtt. A követség vezetője, Asztümédész kezd beszélni.*

22.

(1) „… Egyelőre kérdéses, hogy valóban vétkeztünk-e, viszont máris utolért minket minden büntetés és megszégyenítés. Régebben, amikor a karthágóiak, Philipposz vagy Antiokhosz leverése után eljöttünk Rómába, az állam által biztosított szállásunkról mentünk a Curiába, hogy gratuláljunk nektek, atyák és összeírtak, majd onnan a Capitoliumra, hogy átadjuk adományunkat isteneiteknek. (2) Most egy hitvány vendégfogadóból érkeztünk, ahol pénzért is alig kaptunk szállást, és jóformán ellenség módjára be sem tehettük a lábunkat a Városba. Gyászruhában jöttünk el a római Curiába mi, rhodosziak, akiket nemrég még Lükiával és Káriával, egész provinciákkal ajándékoztatok meg,[1] és elhalmoztatok a megbecsülés minden jelével.

(3) Mint halljuk, még a makedónokat és illíreket is szabadnak nyilvánítottátok, noha szolgák voltak, mielőtt hadba szálltak ellenetek. Nem mintha irigyelnénk bárki szerencséjét, (4) sőt ebben is a római nép megbocsátó lelkületének jelét látjuk. Viszont a rhodosziakat, akik ebben a háborúban mindössze semlegesek maradtak, szövetséges helyett ellenségnek akarjátok tekinteni?

(5) Ti bizonyára ugyanazok a rómaiak vagytok, akik azt hirdetitek, hogy háborúitok azért szerencsések, mert igazságosak, és nem is annyira a végered-

[1] Vö. XXXVIII. 39. 13. Ezeket később a mostanihoz hasonló vádak alapján elvették a rhodosziaktól (vö. XLIV. 14. 8–15. 8).

ményre, a győzelemre vagytok büszkék, hanem inkább a kezdetekre, hogy ok nélkül sohasem kezdtek háborút. (6) A karthágóiak attól lettek ellenségeitek, hogy Szicíliában ostrom alá vették Messzanát, Philipposz attól, hogy megostromolta Athént, le akarta igázni Hellaszt, pénzzel és csapatokkal segítette Hannibalt. (7) Antiokhosz még át is kelt hajóhadával Kis-Ázsiából Hellaszba ellenségeitek, az aitólok ösztönzésére, birtokába vette Démétriaszt, Khalkiszt és a Thermopülai-szorost, hogy kiüssön benneteket a hatalomból. (8) Perszeusz ellen az volt a háborús ok, hogy ostrom alá vette szövetségeseiteket, és megölette egyes népek, törzsek fejedelmeit vagy előkelőit. (9) És a mi bukásunknak mi lesz az ürügye, ha nekünk is pusztulnunk kell? Most még nem választom el az állam megítélését Polüaratosz és Deinón polgártársainkétól, és azokétól, akiket magunkkal hoztunk, hogy a kezetekbe adjuk őket.

Ha mi, rhodosziak mindannyian egyformán vétkesek volnánk, mi volna a bűnünk ezzel a háborúval kapcsolatban? (10) Az, hogy Perszeuszt támogattuk, és míg az Antiokhosz és Philipposz elleni háborúkban a királyokkal szemben a ti oldalatokon álltunk, most veletek szemben a királyhoz pártoltunk? (11) Kérdezzétek csak meg Gaius Liviust és Lucius Aemilius Regillust, akik hajóhadaitokat vezették Kis-Ázsiában, hogyan szoktuk mi támogatni szövetségeseinket, és milyen tevékenyen szoktunk részt venni a háborúban! Hiszen nem volt rá példa, hogy hajóitok nélkülünk vállaltak volna csatát. (12) Sőt a mi hajóhadunk külön ütközetet is vívott egyszer Szamosznál, majd Pamphülia partjainál,[1] ahol Hannibal volt az ellenség vezére. (13) Ez a győzelem számunkra annál dicsőségesebb, mert noha a Szamosznál vívott ütközetben hajóink nagy részét és ifjúságunk színe-virágát elveszítettük, még ez a súlyos csapás sem rendített meg bennünket, hanem ismét szembe mertünk szállni a király Szíria felől érkező hajóhadával. (14) Mindezt nem azért idéztem fel, hogy dicsekedjem – hiszen nem vagyunk abban a helyzetben –, hanem hogy emlékeztesselek arra, hogyan szokták támogatni szövetségeseiket a rhodosziak.

23.

(1) Philipposz és Antiokhosz legyőzése után nagyszerű jutalmakat kaptunk tőletek. De ha mostani szerencsétek, amely az istenek jóindulata és saját hősiességetek révén mellétek szegődött, Perszeusznak jutott volna, és mi Makedóniában a győztes király elé járulnánk, hogy jutalmunkat kérjük, mire hivatkozhatnánk? (2) Talán arra, hogy pénzzel, gabonával, tengeri vagy szárazföldi segédcsapatokkal támogattuk? Mit tartottunk megszállva csapatainkkal? Hol bocsátkoztunk csatába az ő vezéreinek keze alatt vagy a magunk erejéből? (3)

[1] Vö. XXXVII. 10–11. és 22. 2–24. 13.

Ha megkérdezné, volt-e csapatai között egyetlen katonánk vagy hajónk is, ugyan mit felelnénk? Ha ő győzött volna, mi valószínűleg előtte is vádlottként állnánk, mint most előttetek.

(4) Ennyit értünk el azzal, hogy mindkét félhez követséget küldtünk a béke érdekében: egyik fél sem érez hálát irántunk, sőt az egyik még vádol és fenyeget is. (5) Bár Perszeusz joggal vethetné a szemünkre – nem úgy, mint ti, atyák és összeírtak –, hogy a háború kezdetén követeket küldtünk hozzátok,[1] és általuk megígértünk nektek minden támogatást, amire a háborúhoz szükségetek lehet: hogy akárcsak az előző háborúkban, hajóinkkal, fegyvereinkkel, emberanyagunkkal mindenben rendelkezésetekre állunk. (6) Rajtatok múlt, hogy ígéreteinket nem teljesíthettük, mert akkor ti valamiért visszautasítottátok segítségünket. Így hát nem cselekedtünk ellenség módjára, és nem is mulasztottuk el jó szövetségeshez illő kötelességeinket, csak ti nem kértetek a támogatásunkból.

(7) »Akkor hát? – mondhatnátok. – A ti polgáraitok, rhodosziak, semmi olyat nem tettek vagy mondtak, amit most már bántok, és amit a római nép joggal találhatott sérelmesnek?« Nos, nem szándékozom védelmembe venni azt, ami történt – annyira nem ment el a józan eszem –, de el akarom határolni az állam sorsát egyes magánemberek vétkétől. (8) Minden államban akadnak időnként elvetemült polgárok, a megtéveszthető emberek tömege pedig mindig adott. (9) Úgy hallottam, nálatok is voltak, akik gátlástalanul hízelegtek a tömegnek, sőt a köznép még ki is vonult az államból,[2] nektek pedig kicsúszott a kezetekből a vezetés. (10) Ha ez egy ilyen szilárd erkölcsi alapokon nyugvó államban megtörténhetett, furcsállhatja-e valaki, hogy akadt nálunk néhány ember, aki azzal akarta behízelegni magát a királyhoz, hogy köznépünket félrevezette tanácsaival? De ők is csak annyit értek el, hogy kevésbé buzgón teljesítettük kötelességeinket veletek szemben.

(11) Nem akarok elsiklani afölött, amiért államunkat a legsúlyosabb vád érheti ezzel a háborúval kapcsolatban: hogy egyszerre küldtünk követeket hozzátok és Perszeuszhoz a béke ügyében. Ez eleve szerencsétlen ötlet volt, de mint később megtudtuk, eszeveszett szószólónk jóvoltából még nagy ostobaságnak is bizonyult: (12) ő köztudottan olyan hangnemben beszélt, ahogy Gaius Popillius római követ beszélhetett, akit azért indítottatok útnak, hogy véget vessen az Antiokhosz és Ptolemaiosz királyok között folyó háborúnak. (13) Nevezhetjük ezt akár gőgnek, akár ostobaságnak, de Perszeuszhoz is pontosan úgy fordultunk, mint hozzátok.

[1] Vö. XLII. 26. 9.

[2] A köznép három kivonulásáról (Kr. e. 494, 449 és 287) lásd: II. 32., III. 50–54., XI. könyv (tartalmi összefoglaló).

(14) Az államoknak éppúgy megvannak a sajátos jellemvonásaik, mint az embereknek: a népek között is van indulatos, vakmerő, félénk, iszákos vagy érzéki természetű. (15) Úgy tartják, az athéniak gyorsak, és erejükön felül is merészen vállalkoznak bármire, a spártaiak viszont sokat tétováznak, és még abba is nehezen vágnak bele, amiben nem látnak kockázatot.[1] (16) Nem merném tagadni, hogy az egész kis-ázsiai térségben meglehetősen állhatatlan emberek születnek, a mieink beszéde pedig kissé fennhéjázó, mert úgy hisszük, kiemelkedünk a környékbeli államok közül – de még ezt sem annyira a magunk erejének köszönhetjük, mint a ti megtisztelő véleményeteknek. (17) Az a követség eléggé megkapta a magáét ott helyben, mindenki előtt, amikor olyan lesújtó válasszal bocsátottátok el. De ha akkor nem szégyenültünk meg eléggé, mostani szánalmas, oltalomkérő követségünk bizonyára még annál a korábbinál arcátlanabb követjárásokért is elég nagy engesztelés volna.

(18) A gőgöt, különösen a gőgös beszédet csak az indulatosak gyűlölik, a bölcsek csak nevetnek rajta, főként ha a gyengébb viselkedik így az erősebbel szemben; de azt még soha senki nem állította, hogy ez halálbüntetést érdemel. (19) Nyilván fennállt a veszélye, hogy a rhodosziak lenézik a rómaiakat... Még az isteneket is káromolják egyesek, mégsem hallunk olyasmiről, hogy valakit ezért villám sújtott volna.

24.

(1) Milyen vétkünk maradt hát, amely alól tisztáznunk kellene magunkat, ha egyszer nem követtünk el ellenséges cselekedetet, követünk fennhéjázó szavainak pedig lehet ugyan sértődés a bére, de nem egy állam pusztulása?

(2) Hallom, atyák és összeírtak, hogyan mérlegelitek egymás között ki nem mondott rokonszenvünket, hogy ebből állapítsátok meg a perértéket: hogy mi a király pártját fogtuk, és azt szerettük volna, ha ő győz. (3) Egyesek közületek úgy gondolják, ez háborús megtorlást érdemel. Mások szerint valóban ezt kívántuk, de ezt mégsem szabad háborúval megtorolni: hiszen egyetlen állam szokásai vagy törvényei sem írják elő, hogy aki ellensége pusztulását akarja, azt akkor is fejvesztésre kell ítélni, ha semmit nem tett ennek érdekében. (4) Mi ugyan hálásak vagyunk ez utóbbiaknak, akik ha nem is a vád, de legalább a büntetés alól felmentenének minket, de a következő feltételt ajánljuk önmagunkkal szemben: Ha mindannyian azt akartuk, amivel gyanúsítanak – és most nem teszünk különbséget a szándék és a cselekedet között –, bűnhődjünk mind-

[1] Livius vagy forrása Thuküdidészt idézi (I. 70–71.). Ezek a megállapítások már nem nagyon illettek a Kr. e. II. század Athénjára vagy Spártájára, de a sztereotípiák minden bizonnyal túlélték valóságalapjukat.

annyian! (5) Ha viszont egyes vezetőink mellettetek álltak, mások a király pártján, akkor nem azt kérem, hogy a mi kedvünkért, akik titeket támogattunk, a király híveinek se essen bántódása, hanem azt, hogy miattuk ne kelljen nekünk is elpusztulnunk.

(6) Ti sem haragudhattok jobban rájuk, mint saját hazájuk, és mivel ezt ők is tudják, a legtöbben közülük vagy elmenekültek, vagy végeztek magukkal, másokat pedig, akiket már elítéltünk, kiszolgáltatunk majd nektek, atyák és összeírtak. (7) Mi, a többi rhodoszi viszont, ahogy semmi hálát nem érdemeltünk ki ebben a háborúban, úgy semmi büntetést sem.

Korábbi szolgálataink sokasága egyenlítse ki azt, amit most elmulasztottunk! (8) Az elmúlt években három király ellen viseltetek háborút. Ne legyen nagyobb bajunk abból, hogy egyetlen háborúban nem vettünk részt, mint amennyi hasznunk volt abból, hogy két háborúban a ti oldalatokon harcoltunk! (9) Tekintsétek úgy Philipposzt, Antiokhoszt és Perszeuszt, mint három bírói szavazatot! Kettő felment minket – többet nyom a latban, hogy egy nem tud dönteni? Ha a királyok lennének bíráink, már elítéltek volna. De a ti ítéletetek, atyák és összeírtak, arról dönt, hogy Rhodosz fennmaradjon-e vagy eltöröltessék a föld színéről. (10) Nem háborúról hoztok döntést, atyák és összeírtak, mert lehet, hogy megkezditek ezt a háborút, de megvívni nem lesz kivel: egyetlen rhodoszi sem fog majd fegyvert ellenetek.

(11) Ha nem szűnik meg haragotok, időt kérünk tőletek arra, hogy ezt a gyászos hírt megvigyük haza. Ahány szabad ember csak van Rhodoszon, férfiak és nők, minden vagyonunkkal együtt hajóra szállunk majd, (12) otthagyjuk állami és házi isteneinket, és Rómába jövünk. Minden aranyat és ezüstöt, ami az állam vagy egyesek birtokában van, felhalmozunk a Comitiumon, a Curia előcsarnokában, és hatalmatokba adjuk önmagunkat, asszonyainkat és gyermekeinket, hogy itt szenvedjük el, ami ránk vár, (13) és ne a szemünk láttára rabolják ki és égessék fel városunkat. (14) A rómaiak ellenségeiknek ítélhetik a rhodosziakat, de nekünk is megvan a lehetőségünk, hogy ítéljünk önmagunkról: sohasem ítéljük magunkat a ti ellenségeiteknek, és soha nem teszünk ellenetek semmit, történjék velünk bármi!"

25.

(1) A beszéd után az összes rhodoszi újra földre vetette magát, és lobogtatták az olajágakat, az oltalomkérők jelvényeit. Végül felszólították őket, hogy álljanak fel, ők pedig elhagyták a Curiát.

(2) Ezután végigkérdezték az atyák véleményét. Igen hevesen támadták a rhodosziakat azok, akik *consul*i, *praetor*i vagy *legatus*i minőségben részt vettek a makedóniai háborúban. Ügyüket elsősorban Marcus Porcius Cato vette védel-

mébe, aki, noha egyébként zord jellemű ember volt, most engedékeny és szelíd *senator*ként viselkedett. (3) Nem festem most le olvasóim előtt ezt a kimeríthetetlen szónokot azzal, hogy felidézem szavait; maga a beszéd fennmaradt Cato *Őstörténet* című művének V. könyvében.[1]

(4) A rhodosziak olyan választ kaptak, amelyből kitűnt, hogy nem nyilvánítják őket ellenségnek, de ezentúl szövetségeseknek sem tekintik.

Követségük vezetői Philokratész és Asztümédész voltak. (5) Megállapodtak, hogy Philokratész a követek egy részével visszatér Rhodoszra, és beszámol a követjárás eredményéről, míg a többiek Asztümédésszel együtt Rómában maradnak, hogy figyelemmel kísérjék az eseményeket, és tájékoztassák az otthoniakat. (6) Egyelőre annyi történt, hogy az atyák utasították őket, hogy egy kijelölt napig rendeljék vissza elöljáróikat Lükiából és Káriából. Amikor ezt a rhodosziak megtudták, még örültek is a lesújtó hírnek, mert nem kellett többé súlyosabb csapástól, háborútól rettegniük.

(7) Ezért azonnal úgy határoztak, hogy 20 000 aranyból álló koszorút küldenek Rómába. Ezzel a feladattal Theaidétoszt, hajóhaduk parancsnokát bízták meg. Oly módon szerettek volna a rómaiakkal való szövetségért folyamodni, hogy népük ebben az ügyben ne hozzon határozatot, és írásban se rögzítsenek semmit, mert akkor még megalázóbb volna a visszautasítás, ha nem érik el céljukat. (8) Így egyedül a hajóhad parancsnokát hatalmazták fel arra, hogy ebben az ügyben állami határozathozatal nélkül tárgyalásokat folytasson. (9) Évek hosszú során át úgy voltak baráti kapcsolatban a rómaiakkal, hogy nem kötöttek velük szövetségi szerződést, csak azért, mert nem akarták eleve megfosztani a királyokat támogatásuk reményétől, ha valamelyikük rászorul, sem magukat a lehetőségtől, hogy azok jóindulatából és helyzetéből hasznot húzhassanak. (10) Ekkor azonban úgy látták, hogy mindenáron szövetségkötésre kell törekedniük, nem mintha ez nagyobb biztonságot nyújtana számukra a többi állammal szemben – hiszen a rómaiakon kívül senkitől sem féltek –, hanem azért, hogy eloszlassák a rómaiak gyanúját velük szemben.

(11) Körülbelül ez idő tájt Kaunosz lakói elpártoltak tőlük,[2] a mülasszaiak pedig elfoglaltak néhány Eurómoszhoz tartozó várost. (12) Nem tört meg anynyira a rhodosziak lelke, hogy be ne lássák: Lükiát és Káriát már elvették tőlük a rómaiak; ha megmaradt alattvalóik fellázadnak, és felszabadítják magukat, vagy pedig szomszédaik hatalmába kerülnek, ők itt maradnak egy terméketlen kis sziget partjai közé bezárva, amely sehogy sem tudná eltartani egy ekkora város lakosságát. (13) Gyorsan kiküldték hát csapataikat, engedelmességre kény-

[1] A beszédből, akárcsak az *Őstörténet*ből *(Origines)*, csak töredékek maradtak ránk.

[2] Kaunosz 197 óta tartozott Rhodosz fennhatósága alá.

szerítették Kaunosz lakóit, noha azok a kibüraiakat is segítségül hívták, és az Orthószia mellett vívott csatában legyőzték a mülasszaiakat és az alabandaiakat is, akik éppen azért indultak el egyesített seregeikkel, hogy megkaparintsák Eurómosz területét.

26.

(1) Mialatt Kis-Ázsiában, Makedóniában és Rómában ezek a különféle események játszódtak, Illíriában Lucius Anicius, aki – mint említettem – elfogta Gentiosz királyt, (2) helyőrséget telepített Szkodrába, az egykori királyi székhelyre, és Gabiniust állította az élére; a kedvező fekvésű Rhizónt és Olkiniont pedig Gaius Liciniusra bízta. (3) Miután Illíria védelmét rájuk hagyta, serege többi részével Épeiroszba vonult. Itt először Phanoté adta meg magát neki, ahol az egész lakosság felszalagozva tódult ki elé. (4) Helyőrséget hagyott náluk, majd átvonult a molosszoszok területére. Miután itt elfoglalta az összes várost Passzarón, Tekmón, Phülaké és Horreion kivételével, először Passzarón ellen indult.

(5) A város élén Antinoosz és Theodotosz állt, akikről köztudott volt, hogy lelkes hívei Perszeusznak, és gyűlölik a rómaiakat. Ők bírták rá az egész szövetséget a rómaiaktól való elpártolásra. (6) Egyéni vétkük tudatában, mivel ők maguk nem számíthattak irgalomra, hazájuk romjai alá akartak temetkezni: bezáratták a kapukat, és arra buzdították a tömeget, hogy a szolgaság helyett válassza inkább a halált.

(7) Senki sem merte kinyitni a száját a rendkívüli hatalmú férfiak ellen. Végül egy Theodotosz nevű, szintén nemes származású ifjúban a rómaiaktól való rettegés legyőzte a saját elöljáróitól való félelmet, és így szólt: „Meg vagytok ti veszve, hogy az egész államot belesodorjátok két ember bűnébe? (8) Olyanokról már gyakran hallottam, akik hazájukért vállalták a halált, de ezek ketten az elsők a világtörténelemben, akik elvárják, hogy hazájuk pusztuljon el értük. Miért nem nyitjuk ki a kapukat és fogadjuk el azt az uralmat, amelyet már az egész földkerekség elfogadott?"

(9) Szavai hallatán az egész tömeg melléállt. Erre Antinoosz és Theodotosz megtámadta az első ellenséges előőrsöt, belerohantak a fegyvereikbe, és ott lelték halálukat, a város pedig megadta magát a rómaiaknak.

(10) Hasonló megátalkodottsággal záratta be a kapukat Tekmón elöljárója, Kephalosz is, de megölték, és a város megadás útján Anicius kezére került. Az ostrommal szemben sem Phülaké, sem Horreion nem tudott helytállni.

(11) Anicius, miután Épeiroszban helyreállította a békét, és csapatait szétküldte téli szállásra a megfelelő városokba, visszatért Illíriába. Ezalatt megérkezett Szkodrába az öt római megbízott, Anicius pedig ide hívta össze a vezetőket

az egész hadszíntérről, és gyűlést tartott. (12) Itt kihirdette a hivatalos emelvényről, hogy a *senatus* és a római nép szabadnak nyilvánítja az illíreket, ezért ő minden városból, várból és erődítményből ki fogja vonni a helyőrségeket. (13) Issza lakói és a taulantioszok, továbbá a dasszaréták[1] közül a peiruszták, a rhizóniak és az olkinioniak pedig nemcsak a szabadságot nyerik el, de az adómentességet is, mert még Gentiosz veresége előtt a rómaiakhoz pártoltak. (14) Adómentességet kap a daorszosz nép is, mert otthagyta Karavantioszt, és fegyveresen átállt a rómaiakhoz. A szkodraiakat, a dasszaraiakat és a szelepitanoszokat a többi illírrel együtt feleannyi adó megfizetésére kötelezik, mint amennyit a király vetett ki rájuk.

(15) Anicius ezután három részre osztotta Illíriát. Az első részhez a Dürrhakhion[2] fölötti rész tartozott, a másodikhoz a labeasz nép egész területe, a harmadikhoz pedig Aszkrivion,[3] Rhizón és Olkinion lakói és ezek szomszédai. Miután kihirdette az Illíriára vonatkozó rendezési tervet, visszavonult téli szállásra az épeiroszi Passzarónba.

27.

(1) Mialatt Illíriában ez történt, Paullus még a tíz megbízott érkezése előtt elküldte fiát, Quintus Maximust, aki már visszatért Rómából, hogy fossza ki Aiginiont és Agasszait. (2) Agasszai lakói, noha átadták városukat Marcius *consul*nak, és maguk folyamodtak a rómaiak szövetségéért, utána ismét visszapártoltak Perszeuszhoz. Aiginion lakóinak vétke[4] viszont új keletű volt: (3) mivel nem adtak hitelt a rómaiak győzelméről szóló hírnek, kegyetlenül elbántak néhány római katonával, akik betették a lábukat a városukba. (4) Lucius Postumiust is elküldte, hogy fossza ki Aineia városát, mivel ennek lakói kitartóbban folytatták a fegyveres ellenállást, mint a szomszédos városok.

(5) Ősz felé járt az idő. Paullus úgy döntött, ennek az évszaknak a kezdetét arra használja fel, hogy beutazza Hellaszt, és megtekintse azokat a látnivalókat, amelyeket a hír annyira felmagasztal, hogy hallomásból nagyszerűbbnek gondoljuk, mint amilyennek aztán a szemünk látja őket. (6) A tábort Gaius Sulpicius Galusra bízta, és csekély számú kísérettel, oldalán fiával, Scipióval és Eumenész király öccsével, Athénaiosszal elindult Thesszálián keresztül Delphoiba, a híres jóshelyre.

[1] Nem azonosak a hasonló nevű épeiroszi görög törzzsel.
[2] Zippel szövegjavítása a kéziratokban szereplő *Dicta* helyett.
[3] H. J. Müller szövegjavítása a kéziratokban szereplő *Agrauonitas* helyett.
[4] Valószínűleg a XLII. 46. fejezetében elmondott vagy ezekkel kapcsolatos eseményekről van szó.

(7) Itt áldozatot mutatott be Apollónnak, és a szentély előcsarnokában készülő oszlopokat, amelyekre Perszeusz szobrait akarták állítani, a győztes jogán lefoglalta a saját szobrai számára.[1] (8) Lebadeiában felkereste Zeusz Trophóniosz templomát. Miután itt megnézte a barlang bejáratát, amelyen át leereszkednek a jóslatkérők, hogy megkérdezzék az isteneket, áldozatot mutatott be Zeusznak és Herkünnának,[2] akiknek itt szentélyük van, majd lement Khalkiszba, hogy megtekintse az Euriposzt és Euboiát, a nagy szigetet, amelyet híd köt össze a szárazfölddel.

(9) Khalkiszból átkelt a három mérföldnyi távolságban lévő Auliszba, a híres öbölbe, ahol egykor Agamemnón 1000 hajóból álló hajóhada horgonyzott; és elzarándokolt Artemisz szentélyéhez, ahol a királyok királya a lányát vitte az oltárhoz áldozati állat gyanánt, hogy hajóinak kedvező utat biztosítson.[3]

Innen az attikai <Óróposzba>[4] utazott, (10) ahol a régi jóst[5] istenként tisztelik: egy öreg templom áll ott, elragadó környezetben, forrásoktól és patakoktól körülvéve. (11) Majd megérkezett Athénba, amely nemcsak a dicső múlt emlékével van tele, de sok nevezetes látnivaló is akad ott: a fellegvár, a kikötők, a Peiraieuszt a várossal összekötő falak, a hajóépítő műhelyek, a nagy hadvezérek <emlékművei>,[6] emberek és istenek sokféle anyagból, sokféle művészi megmunkálással készült, nagy hírű szobrai.

28.

(1) A városban áldozatot mutatott be Athénának, a fellegvár védőistennőjének, majd folytatta útját, és a második napon megérkezett Korinthoszba. (2) A város ekkor, lerombolása előtt[7] még messze földön híres volt, fellegvára és az Iszthmosz gyönyörű látványt nyújtott. A vár rendkívül magasan emelkedik ki a város falai

[1] Plutarkhosz (*Aemilius Paullus* 28. 4) egyetlen ilyen szobortalapzatról tudósít. Ennek töredékei – a püdnai csata jeleneteit ábrázoló domborművek és egy latin felirat (ILS III. 2. 8884) – elő is kerültek.

[2] Ezen a néven tisztelték Lebadeiában Démétért.

[3] A trójai háborúba induló görög sereget Aulisznál Artemisz haragja sújtotta, ezért szélcsend támadt, és nem tudtak útra kelni. Kalkhasz, a jós tanácsára Agamemnón a lánya, Iphigeneia feláldozásával engesztelte ki az istennőt. A mítosz egyes változatai szerint Artemisz végül nem engedte feláldozni a lányt, hanem magával ragadta a tauroszok földjére, és papnőjévé tette.

[4] Madvig kiegészítése.

[5] Az argoszi Amphiaraoszt, a Thébait ostromló hét hős egyikét jósistenségként tisztelték Óróposzban.

[6] Madvig kiegészítése.

[7] Korinthoszt L. Mummius romboltatta le Kr. e. 146-ban, az akhájok elleni háborúban.

közül, és tele van forrásokkal, az Iszthmosz keskeny földsávja pedig kelet és nyugat felől két szomszédos tengert választ el.[1]

(3) Ezután két nevezetes várost keresett fel, Sziküónt és Argoszt; majd Epidauroszt, amely gazdagságában nem mérhető ezekhez, de arról nevezetes, hogy tőle öt mérföldre áll a híres Aszklépiosz-szentély. Ez akkor még gazdag volt fogadalmi ajándékokban – mára hűlt helyük maradt[2] –, amelyeket a betegek ajánlottak fel az üdvös hatású gyógymódokért az istennek.

(4) Majd ellátogatott Spártába, amely nem nagyszerű épületeinek, hanem nevelési rendjének és alkotmányának köszönheti hírnevét; innen pedig Megalépoliszt is útba ejtve Olümpiába ment. (5) Itt sok megtekintésre érdemes látnivaló fogadta, lelkét mégis a szinte eleven Zeusz-kultuszszobor látványa[3] ragadta meg leginkább. Ezért éppúgy, mintha a Capitoliumon akarna áldozni, a szokottnál nagyobb áldozat előkészítését rendelte el.

(6) Így barangolta be Hellaszt, és sehol nem kérdezett rá, hogy egyénileg vagy állami szinten ki hogyan foglalt állást a Perszeusz ellen folyó háborúban, nehogy valami félelmet keltve megzavarja a szövetségesek hangulatát.

Amikor visszatért Démétriaszba, útközben tömegestül siettek elé a gyászruhába öltözött aitólok. (7) Csodálkozó kérdésére, hogy mit jelentsen ez, elmondták, hogy Lükiszkosz és Teiszipposz az államtanácsot római katonákkal vétette körül, akiket Aulus Baebius, a helyőrség parancsnoka küldött oda, és 550 vezető emberüket megölették; másokat száműzetésbe kényszerítettek, a meggyilkoltak és számkivetettek vagyonát pedig lefoglalták. (8) Paullus megparancsolta, hogy azok, akiket megvádoltak, jöjjenek Amphipoliszba.

Miután Démétriaszban találkozott Gnaeus Octaviusszal, és hírét vette, hogy a tíz megbízott már átkelt a tengeren, minden egyebet félretéve eléjük sietett Apollóniába. (9) Itt kijött elé Perszeusz, aki az egynapi járóföldre lévő Amphipoliszból érkezett ide, ahol meglehetősen laza őrizetben tartották. Őt ugyan szívélyes szavakkal üdvözölte Paullus, de mihelyt megérkezett az Amphipolisznál lévő táborba, a források szerint kemény megrovásban részesítette Gaius Sulpiciust, (10) először is, amiért megengedte, hogy Perszeusz oly messze elkóboroljon tőle, és szabadon járjon-keljen a hadszíntéren, másodszor pedig azért, mert még azt is megengedte katonáinak, hogy leszedjék a városfalak tetejéről a cserepeket, és azokkal fedjék be téli szállásaikat. Megparancsolta, hogy vigyék vissza a helyükre a cserepeket, és állítsák helyre a korábbi állapotokat. (11) Perszeuszt

[1] Az Iszthmosztól keletre a Szaróni-öböl, nyugatra a Korinthoszi-öböl fekszik.

[2] Az epidauroszi szentélyt Kr. e. 87-ben Sulla fosztotta ki.

[3] Az olümpiai Zeusz-szentély monumentális kultuszszobrát maga Pheidiasz készítette.

nagyobbik fiával, Philipposszal együtt átadta Aulus Postumiusnak, hogy tartsa őrizet alatt, lányát és kisebbik fiát pedig Szamothrakéról Amphipoliszba hívatta, és szabad emberekhez méltó körülményeket biztosított nekik.

29.

(1) Amikor elérkezett a nap, amelyre Paullus összehívta minden város tíz-tíz vezető emberét Amphipoliszba, és összegyűjtetett mindenhonnan minden letétbe helyezett hivatalos iratot és a királytól származó pénzt, helyet foglalt az emelvényen a tíz megbízottal együtt, a makedónok egész sokaságától körülvéve.

(2) Noha az emberek hozzá voltak szokva a királyi uralomhoz, mégis ijesztő hatással voltak rájuk az új hatalom látható jelei: az emelvény, a tömegoszlatás a felvonulás előtt, a kikiáltó, a törvényszolga, csupa olyan szokatlan élmény szemük és fülük számára, amelyek még a szövetségeseket is megrémíthették, nemhogy a legyőzött ellenséget. (3) Paullus, miután a kikiáltó útján csendet parancsolt, latin nyelven kihirdette a döntéseket, amelyeket egyrészt a *senatus*, másrészt tanácsadóinak közreműködésével ő maga hozott. Mindezt a szintén jelenlévő Gnaeus Octavius *praetor* tolmácsolta görögül:

(4) Először is szabadnak nyilvánítják a makedónokat; megtarthatják városaikat és földjeiket, saját törvényeik szerint élhetnek, évenként tisztségviselőket választhatnak, és a római népnek feleannyi adót kell fizetniük, mint amennyire királyaik kötelezték őket. (5) Másodszor: Makedóniát négy körzetre fogják felosztani. Az első körzet a Sztrümón és Nesszosz folyók között lévő területet foglalja magában; (6) ehhez tartozik még a Nesszoszon túl, keleti irányban fekvő vidék, ameddig Perszeusz hatalma terjedt, falvakkal, erődökkel és városokkal együtt, kivéve Ainoszt, Maróneiát és Abdérát, a Sztrümónon innen, nyugati irányban pedig a biszalták egész földje Hérakleia Szintikével együtt. (7) A második körzetet az a vidék alkotja, amelyet keletről a Sztrümón folyó határol – kivéve Hérakleia Szintikét és a biszalták földjét –, nyugatról pedig az Axiosz folyó; ehhez csatolják azoknak a paiónoknak a területét is, akik keleten, az Axiosz folyó partvidékén laknak. (8) A harmadik körzet az a terület lesz, amelyet keletről az Axiosz, nyugatról a Péneiosz folyók öveznek, észak felől pedig a Bermiosz-hegység[1] zár le. Ehhez csatolják még Paioniának az Axiosz folyón túl elterülő nyugati részét, és ide tartozik még Edessza és Beroia is. (9) A negyedik körzet a hegység gerincén túl terül el, és egyik oldalról Illíriával, a másikról Épeirosszal határos.

Kijelölte a körzetek központjait is, ahol majd a gyűléseket tartják. Az első körzet székhelye Amphipolisz, a másodiké Thesszaloniké, a harmadiké Pella, a

[1] Hammond szövegjavítása a kéziratokban szereplő *Bora* helyett.

negyediké Pelagonia. Ezekben a városokban kell az egyes körzetek gyűléseit megtartaniuk, a pénzt beszolgáltatniuk és a tisztségviselőket megválasztaniuk. (10) Ezután kihirdette, hogy senki sem köthet házasságot, nem vásárolhat földet vagy épületet saját körzete határán kívül. (11) Az arany- és ezüstbányákat nem művelhetik, de a vas- és rézbányákat igen. Azoknak, akik az ércet kitermelik, feleannyi adót kell fizetniük, mint amennyire a király kötelezte őket. Paullus azt is megtiltotta, hogy importált sót használjanak.[1]

(12) A dardánok visszakövetelték Paioniát arra hivatkozva, hogy egykor hozzájuk tartozott, és határos is az ő területükkel. Paullus erre azt válaszolta, hogy mindenkinek biztosítja a szabadságot, aki Perszeusz uralma alatt volt. (13) De miután megtagadta tőlük Paioniát, megadta nekik a sókereskedelem jogát: utasította a harmadik körzetet, hogy szállítson sót a paioniai Sztoboiba, és az árát is megszabta. (14) Megtiltotta, hogy a makedónok fát vágjanak hajóépítés céljából, vagy ezt másoknak megengedjék. A barbár népekkel határos körzeteknek – a harmadikat kivéve mindegyik ilyen volt – engedélyt adott, hogy határaik szélén fegyveres őrségeket állomásoztassanak.

30.

(1) A gyűlés első napján kihirdetett határozatok vegyes érzelmeket váltottak ki. A nem is remélt szabadság és az éves adó csökkentése fellelkesítette az embereket; (2) viszont úgy vélték, azzal, hogy megtiltották az érintkezést a körzetek között, éppúgy szétszabdalták Makedóniát, mintha egy élőlénynek egymásra utalt tagjait szakították volna el egymástól. Még maguk a makedónok sem voltak tisztában azzal, hogy Makedónia igen nagy és könnyen tagolható terület, amelynek minden egyes része képes az önfenntartásra.

(3) Az első körzetet a biszalták lakják, ezek a rendkívül bátor férfiak, akik ott élnek a Nesszosz folyón túl és a Sztrümón mellett, van sok sajátos terményük, fémbányáik, Amphipolisz városa pedig épp kedvező helyen fekszik ahhoz, hogy minden kelet felől Makedóniába vezető utat lezárjon.

(4) A második körzetben találhatóak a legnépesebb városok, Thesszaloniké és Kasszandreia, ezenkívül Palléné zsíros, termékeny földje, a tengeri közlekedés előnyeit pedig biztosítják számára a kikötők Torónénál, az Athósz-hegynél, Aineiánál és Akanthosznál,[2] amelyek fekvése igen előnyös: részben Thesszáliával és Euboia szigetével, részben a Hellészpontosszal szemben helyezkednek el.

[1] Hammond szövegjavítása a kéziratokban szereplő *Bora* helyett.

[2] A makedónok az étkezéshez szükséges sót ki tudták nyerni a tengervízből is, így az importtilalom talán a nemesfémek finomításához használatos sóra vonatkozhatott.

(5) A harmadik körzetben olyan nagy hírű városok vannak, mint Edessza, Beroia és Pella. A bottiaioszok harcias népe él itt, valamint igen sok gall és illír, akik szorgalmas földművelők.

(6) A negyedik körzetben laknak az eordaioszok, a lünkészták és a pelagónok, és ide tartozik még Atintania, Tümphaiisz és Elimiótisz. (7) Ez az egész terület hideg, nehezen művelhető, az időjárás is mostoha, és az itt lakók természete éppen olyan, mint földjüké. Még harciasabbá teszi ezeket a népeket a barbár szomszédság, amely háború esetén edzésben tartja őket, békében pedig keverednek egymással a szokásaik.

(8) Így Makedónia felosztása bizonyítja, milyen nagy volt az egész ország, mivel minden része más-más szerepet töltött be.

31.

(1) Paullus, miután ismertette a Makedóniára vonatkozó rendezési tervet, közölte, hogy törvényeket is fog nekik adni.

Ezután behívatta az aitólokat. A vizsgálat sokkal inkább arról szólt, hogy melyik fél támogatta a rómaiakat és melyik a királyt, nem pedig arról, hogy melyik követett el jogtalanságot a másik ellen. (2) A gyilkosokat felmentették a felelősség alól, és az elűzöttek számkivetését éppúgy jóváhagyták, mint a meggyilkoltak halálát. Egyedül Aulus Baebiust ítélték el, amiért engedte, hogy római katonákkal végeztessék el a piszkos munkát.

(3) Azok után, hogy az aitólok ügye így végződött, Hellasz minden népszövetségében és az egyes népeknél is elviselhetetlen hatalmaskodásba kezdtek a Róma-pártiak, azok pedig, akikkel kapcsolatban a király támogatásának leghalványabb gyanúja is felmerült, kiszolgáltatottan hevertek előttük.

(4) Az államok vezetőit három csoportra lehetett osztani. Kettőt az jellemzett, hogy igyekeztek magukat behízelegni a római hatalom vagy a királyok barátságába, hogy így tegyenek szert személyes befolyásra, miközben polgártársaikat elnyomásban tartották. A harmadik csoport mindkét előzővel szemben állva a függetlenséget és a törvényeket igyekezett megvédeni. (5) Honfitársaik ezért hálásak voltak nekik, de az idegenek annál kevésbé.

A rómaiak sikereinek hatására most már egyedül a Róma-pártiak viselték a tisztségeket és vettek részt a követségekben. (6) Ők gyűltek most össze nagy számban a Peloponnészoszról, Boiótiából és Hellasz egyéb államszövetségeiből, és telebeszélték a tíz megbízott fejét azzal, (7) hogy nemcsak azok voltak a király pártján, akik hiúságukban nyíltan dicsekedtek vele, hogy ők a király bizalmas vendégbarátai, hanem még sokkal többen, akik titokban támogatták a királyt. Ezek – mondták – a gyűléseken minden lehetséges intézkedést megtettek a rómaiak ellen a szabadság védelmének ürügyén, (8) és népeik csakis akkor ma-

radnak hűségesek, ha a rómaiak megtörik az ellenállókat,[1] és azoknak a tekintélyét növelik és erősítik, akik egyedül az ő hatalmukban bíznak.

(9) Miután ezek megadták a gyanúsítottak névsorát, a fővezér Aitóliából, Akarnaniából, Épeiroszból és Boiótiából írásbeli paranccsal magához hívatta azokat, akiknek vele kell menniük Rómába, hogy ott a törvény előtt feleljenek. Akhaiába személyesen utazott el a tíz megbízott közül kettő, Gaius Claudius és Gnaeus Domitius, hogy rendeletben idézzék meg az érintetteket. (10) Ezt két okból tették. Egyrészt azért, mert úgy vélték, az akhájokban elég önbizalom és dac van ahhoz, hogy ne engedelmeskedjenek, sőt talán Kallikratésznek és a többi vádaskodónak és besúgónak az élete is veszélybe kerülhet. (11) A másik ok, amiért személyesen idézték meg őket, az volt, hogy míg más népek vezetőinek a leveleit megtalálták a királyi levéltárban, az akhájok ellen felhozott vádakra nem volt bizonyíték, mert tőlük egyetlen levelet sem találtak.[2]

(12) Miután az aitólokat elbocsátották, az akarnan nép követeit szólították elő. Az ő helyzetükben semmiféle változás nem történt, kivéve, hogy Leukaszt elvették az akarnaniai szövetségtől.

(13) Ezután szélesebb körben is kutatni kezdték, hogy magánemberként vagy állami szinten kik voltak a király hívei: a vizsgálatot Kis-Ázsiára is kiterjesztették. (14) Elküldték Labeót, hogy rombolja le a Leszbosz szigetén fekvő Antisszát, és a város lakóit telepítse át Méthümnába, mivel beengedték kikötőjükbe és élelemmel látták el Anténórt, a király hadvezérét, amikor *lembosz*aival Leszbosz körül cirkált.

(15) Bárddal lefejeztek két tekintélyes férfiút: az aitól Andronikoszt, Andronikosz fiát, mivel apja példáját követve fegyvert fogott a római nép ellen, és a thébai Neónt, mert ő vette rá honfitársait, hogy kössenek szövetséget Perszeusszal.

32.

(1) Miután lezárult a többi nép körében folytatott vizsgálat közjátéka, ismét összehívták a makedónok gyűlését, (2) és itt ismertették a Makedónia helyzetére vonatkozó intézkedéseket: *szünedrosz*okat, vagyis *senator*okat kell választaniuk, hogy az ő döntéseik határozzák meg az állam vezetését. (3) Ezután felolvasták azoknak az előkelő makedónoknak a névsorát, akiknek 15 évesnél idősebb gyermekeikkel még a *consul* előtt Itáliába kell utazniuk.

(4) Ez a rendelkezés elsőre kegyetlennek látszott, de a makedón nép csakhamar belátta, hogy az ő szabadságukat szolgálja. A névsorban ugyanis a király

[1] Az utóbbi két városnév Harant szövegjavítása alapján került a szövegbe.

[2] A fordítás H. J. Müller szövegjavításán alapul.

bizalmasai és bíborpalástosai, a seregek vezérei, a hajók és a helyőrségek parancsnokai szerepeltek, vagyis olyanok, akiknek az élete abból állt, hogy a király előtt csúsznak-másznak, másoknak viszont gőgösen parancsolgatnak. (5) Voltak köztük dúsgazdagok, mások vagyonban nem, de költekezésben vetekedtek az előbbiekkel. Mind királyhoz illő módon dőzsöltek és ruházkodtak, egyik sem találta volna meg a helyét egy polgári közösségben, törvényről vagy mindenkit megillető szabadságról tudni sem akartak. (6) Így a rendelet szerint mindazoknak, akik bármilyen módon a király szolgálatában álltak, vagy akár csak egy követségben is részt vettek, el kellett hagyniuk Makedóniát és átkelniük Itáliába; azokra, akik nem tesznek eleget a parancsnak, kimondták a halálbüntetést.

(7) Paullus akkora gonddal fogalmazta meg a törvényeket Makedóniának, mintha nem is legyőzött ellenség, hanem derék szövetségesek számára hozná őket. Még hosszú évek tapasztalata során sem akadt bennük kivetnivaló, márpedig a gyakorlat a törvények egyetlen próbaköve.

(8) A hivatalos ügyek elintézése után Paullus pompás ünnepi játékokat rendezett Amphipoliszban, amelyeket már jóval korábban előkészített. Kis-Ázsia városait és királyait az ünnepség hírét bejelentő követségek útján hívta meg, Hellasz első embereit pedig személyesen, még a városokban tett körútja idején. (9) A világ minden részéből tömegesen gyűltek össze itt a különféle előadóművészek, atléták, nemes versenylovak. Követségek jöttek áldozati jószágokkal, és semmi sem hiányzott, ami Hellaszban a nagyszabású játékok részét képezi az istenek és emberek örömére. (10) Így aztán a nézőket nemcsak a játékok pompája ejtette ámulatba, hanem az előrelátó rendezvényszervezés is, amelyben a rómaiak akkoriban még gyakorlatlanok voltak. (11) Hasonlóan fényűző és gondosan előkészített lakoma fogadta a követségeket. Szájról szájra járt Paullusnak az a mondása, hogy lakomák és játékok szervezéséhez csak az érthet igazán, aki meg tud nyerni egy csatát.

33.

(1) Miután a játékok véget értek, az aranypajzsokat felhordták a hajókra, a mindenféle egyéb fegyvert pedig roppant halomba rakták. (2) A halmot a fővezér, miután fohászkodott Marshoz, Minervához, Lua Anyához és a többi istenhez, akiknek jogos és istennek tetsző dolog felajánlani az ellenséges fegyverzsákmányt, saját kezűleg meggyújtotta egy fáklyával, majd a körben álló katonai *tribunus*ok is egy-egy tűzcsóvát dobtak a halomra.

(3) Európa és Kis-Ázsia államainak ezen a találkozásán, ahová részben gratulálni, részben a látványosság kedvéért gyűltek össze mindenhonnan az emberek, és ahol hatalmas szárazföldi és tengeri haderő volt jelen, különösen emlékezetes volt az élelmiszer bősége és a gabona rendkívül alacsony ára: (4) a főve-

zér mindebből rengeteget ajándékozott el magánembereknek, városoknak és népeknek, nemcsak pillanatnyi szükségleteikre, hanem elvitelre is.

(5) Az összegyűlt tömegnek nem is a színpadi játékok, az emberek vetélkedése és a lovak száguldása szolgált a legérdekesebb látványosságul, hanem a teljes egészében közszemlére kitett makedóniai hadizsákmány: szobrok, festmények, szőttesek, aranyból, ezüstből, bronzból és elefántcsontból készült edények, amelyeket roppant gonddal készítettek a makedón királyság központjában, (6) nemcsak pillanatnyi ékességül, mint amilyen az alexandriai palota berendezése, hanem állandó használatra. (7) Mindezt azután hajókra rakták, és Gnaeus Octaviusra bízták, hogy szállítsa Rómába.

Paullus, miután szívélyesen elbúcsúzott a követségektől, átkelt a Sztrümónon, és Amphipolisztól egy mérföldnyire ütötte fel táborát. Majd továbbindult, és ötödnapra megérkezett Pellába. (8) Elhaladt a város mellett, majd két napig időzött az úgynevezett Pellaionnál. Ezalatt csapatai egy részével elküldte fiát, Quintus Maximust és Publius Nasicát, hogy pusztítsák végig az illírek földjeit, akik Perszeuszt támogatták a háborúban, és meghagyta nekik, hogy majd Órikosznál csatlakozzanak hozzá. Ő maga elindult Épeirosz felé, és 15 napi menetelés után megérkezett Passzarónba.

34.

(1) Nem messze innen táborozott Anicius. Paullus levelet küldött neki, hogy bármi történik is, maradjon veszteg, a *senatus* ugyanis a Perszeuszhoz pártolt épeiroszi városokból származó hadizsákmányt Paullus seregének ítélte oda. (2) Ezután minden egyes városba *centurió*kat küldött, akiknek azt kellett mondaniuk: azért jöttek, hogy kivonják a helyőrséget a városból, mert az épeirosziak éppúgy megkapják a szabadságot, mint a makedónok. Az ő közvetítésükkel magához rendelt minden városból tíz főembert, és felszólította őket, hogy az aranyat és ezüstöt hordják össze a városok főterére; aztán szétküldte *cohors*ait a városokba. (3) A távolabbiakba korábban indultak el, mint a közelebbiekbe, hogy mindnyájan egy napon érkezzenek meg.

(4) A *tribunus*ok és a *centurió*k előre megkapták az utasítást, hogy mit kell tenniük. Reggel minden aranyat és ezüstöt összegyűjtöttek, majd a negyedik órában jelt adtak a katonáknak a városok kirablására. (5) Akkora volt a zsákmány, hogy a lovasok között fejenként 400, a gyalogosok között 200 *denarius*t osztottak szét, és 150 000 embert vittek el rabszolgának. (6) Ezután lerombolták a kirabolt városok védőfalait. Ezeknek a városoknak a száma mintegy 70 volt. Az egész zsákmányt eladták, és ebből kapták meg a katonák a fenti összeget.

(7) Paullus levonult a tengerpartra Órikoszhoz. Ő azt hitte, sikerült kielégítenie katonái várakozását, de azok fel voltak háborodva, hogy nem kaptak részt

a királytól szerzett zsákmányból, mintha nem is vettek volna részt a makedón háborúban. (8) Órikoszban ott vártak rá a fiával, Maximusszal és Scipio Nasicával elküldött csapatok. Ezután behajózta seregét, és átszállította Itáliába.

(9) Néhány nap múlva Anicius is gyűlést tartott a többi épeiroszi és akarnaniai részvételével. Elrendelte, hogy tartsanak vele Itáliába azok a főemberek, akiknek ügyében a *senatus*nak tartotta fenn a döntést. Megvárta a makedóniai sereget átszállító hajók visszatértét, és ezeken maga is átkelt Itáliába.

(10) Mialatt ez történt Makedóniában és Épeiroszban, megérkeztek Kis-Ázsiába a követek, akiket azért küldtek oda Attalosz társaságában, hogy vessenek véget a gallok és Eumenész király között folyó háborúnak.

(11) Miután a tél idejére létrejött a fegyverszünet, a gallok hazavonultak, a király pedig visszatért téli szállásra Pergamonba, és súlyosan megbetegedett. A beköszöntő tavasz előcsalta hazulról a gallokat, és már Szünnadánál jártak, mire Eumenész mindenhonnan összevonta csapatait Szardeiszhoz. (12) A római követek Szünnadában tárgyaltak Solovettiusszal, a gallok vezérével. Attalosz is velük tartott volna, de úgy döntöttek, hogy ő ne menjen be a gall táborba, nehogy vita közben elszabaduljanak az indulatok. (13) A gall fejedelemmel Publius Licinius volt *consul* tárgyalt, (14) és azzal tért vissza, hogy hiába próbált szép szóval hatni rá, ez csak még jobban feltüzelte harciasságát; furcsállta is, hogy a gallokról így leperegtek a római követek szavai, amelyek a hatalmas Antiokhosz és Ptolemaiosz királynál is olyan nagy súllyal estek latba, hogy azonnal megkötötték a békét.

35.

(1) Először az elfogott királyokat, Perszeuszt és Gentioszt vitték Rómába gyermekeikkel együtt, hogy őrizetbe vegyék őket, ezután a többi fogoly tömegét, majd a Rómába hívatott makedónokat és görög vezetőket – (2) nemcsak azok kapták meg ugyanis a felszólítást, akiket személyesen megtaláltak, de levél útján azokat is megidézték, akikről úgy tudták, hogy valamelyik királynál tartózkodnak.

(3) Maga Paullus néhány nap múlva hajózott fel a Tiberisen a Városba egy 16 evezősoros, hatalmas királyi gályán, amelyet a makedón zsákmány díszített: nemcsak pompás fegyverek, hanem királyi kelmék is. A partokat megtöltötte a fogadására kitódult tömeg. (4) Néhány nap múlva megérkezett hajóhadával Anicius és Octavius is. A *senatus* mindhármuknak engedélyezte a diadalmenetet, és megbízta Quintus Cassius *praetor*t, hogy beszélje meg a nép*tribunus*okkal, hogy az atyák jóváhagyásával terjesszenek javaslatot a köznép elé, mely szerint a diadalmenet napjára a hadvezérek megkapják a fővezéri megbízatást.[1]

[1] A fővezérek meghatalmazása *(imperium)* a Város falain belül nem volt érvényes, ezért a diadalmenet napjára külön határozattal kellett kiterjeszteni.

(5) Az irigység nem törődik az átlagossal, hanem rendszerint a kiemelkedőt veszi célba. Sem Anicius, sem Octavius diadalmenetét nem kérdőjelezte meg senki, viszont annál inkább belekötöttek Paullusba, akivel a másik kettő maga is szégyellte volna magát összemérni. (6) Ő a régi idők fegyelmét kényszerítette rá a katonákra; a zsákmányból is szűkmarkúbban juttatott nekik, mint amenynyit a király gazdagsága alapján reméltek, mert ha kapzsiságukat kielégítette volna, nem maradt volna semmi, amit beszolgáltathat az államkincstárba. (7) Mivel az egész makedóniai sereg neheztelt hadvezérére, várható volt, hogy nem fognak elmenni a népgyűlésre, ahol a javaslatról határoznak. (8) Ám Servius Sulpicius Galba, a hadvezér haragosa, aki Makedóniában a II. légió katonai *tribunus*a volt, részben személyes ráhatással,részben a légiójához tartozó katonák révén igyekezett rábeszélni az embereket, hogy mindannyian menjenek el szavazni, (9) és álljanak bosszút hatalmaskodó és fösvény hadvezérükön azzal, hogy elvetik a diadalmenetéről szóló javaslatot. A városi köznép – mondta – úgyis a katonák véleményét fogja követni. Paullus nem tudott nekik pénzt adni, ők viszont meg tudnák szerezni neki a kitüntetést, de csak ne reméljen hálát azoktól, akiktől nem érdemelte ki!

36.

(1) Miután Sulpicius így felbőszítette a katonákat, Tiberius Sempronius nép-*tribunus* a Capitoliumon előterjesztette a javaslatot, és az egyes polgárok megkapták a lehetőséget, hogy véleményt mondjanak a törvényről. A javaslat elfogadása mellett senki nem szólalt fel, hiszen egyértelműnek látszott a dolog. (2) Ekkor hirtelen előlépett Servius Galba, és azt követelte a *tribunus*októl, hogy halasszák el a dolgot másnap reggelre, mivel már a nap nyolcadik órájában járnak, így neki nincs elég ideje annak kifejtésére, miért ne szavazzák meg Lucius Aemiliusnak a diadalmenetet: egy teljes napra van szüksége, hogy előadja álláspontját.

(3) A *tribunus*ok erre felszólították, hogy ha beszélni akar, most tegye. Erre ő éjszakába nyúló beszédet mondott. Felidézte és elsorolta, hogy Paullus milyen kíméletlenül megkövetelte a katonáktól feladataik teljesítését, hogy az indokoltnál több fáradságnak és veszélynek tette ki őket, a jutalmakat és kitüntetéseket viszont mindig szűkmarkúan osztogatta. (4) A katonáskodás – mondta –, ha ilyen vezér keze alatt szolgál az ember, a háború folyamán nagyon is zord és kemény, a győzelem után azonban nem jut sem zsákmány, sem dicsőség. Még a makedónoknak is jobb a soruk, mint a római katonáknak! (5) Ha másnap teljes létszámban eljönnek, hogy a javaslat ellen szavazzanak, akkor a hatalmasok majd belátják, hogy nem minden a vezérektől függ, hanem egy-két dolog bizony a katonákon is múlhat.

(6) A szavaitól felingerelt katonák másnap olyan tömegben szállták meg a Capitoliumot, hogy rajtuk kívül oda sem jutott senki a szavazáshoz. (7) Amikor az először szavazásra szólított *tribus*ok elvetették a javaslatot, az állam főemberei összecsődültek a Capitoliumon, azt kiáltozva, hogy hitvány gaztett volna megfosztani a diadalmenettől Lucius Paullust, egy ilyen fontos háború győztesét. Lám, a hadvezérek kiszolgáltatottá válnak katonáik féktelenségének és kapzsiságának – mondogatták. – (8) Máris éppen elég vétek forrása a népszerűséghajhászás; hát még ha a katonákat engedik a hadvezérek fejére nőni?

Mindenki szidta Galbát, mint a bokrot. (9) Végül, amikor sikerült lecsillapítani a kedélyeket, Marcus Servilius egykori *consul* [202] és lovassági főparancsnok arra kérte a *tribunus*okat, hogy kezdjék elölről az egész ügy tárgyalását, és adjanak neki engedélyt, hogy szóljon a néphez. (10) A *tribunus*ok félrevonultak tanácskozni, majd a főemberek tekintélyének nyomására újrakezdték az ügy tárgyalását, és bejelentették, hogy majd akkor szólítják újra szavazásra az előbbi *tribus*okat, miután Marcus Servilius és minden magánember, aki fel akar szólalni, elmondta beszédét.

37.

(1) <Ekkor Servilius így beszélt:> „Ha semmi másból nem tudnánk megítélni, polgárok, hogy Lucius Aemilius milyen nagy hadvezér volt, akkor már az is eleget elmond, hogy noha ilyen lázongó, megbízhatatlan katonák élén állt, és egy ilyen magas rangú, mindenre elszánt, a lázításhoz ennyire értő ellensége volt a saját táborán belül, seregében mégsem tört ki zendülés. (2) Akkor éppen az a keménykezű vezetés tartotta féken őket, amelyet most gyűlölettel emlegetnek. Azért nem vetemedtek hát semmiféle <lázadó beszédre vagy>[1] cselekedetre, mert az ősi fegyelemmel tartották féken őket.

(3) Ami Servius Galbát illeti, ha mindenképpen úgy akart szónokként bemutatkozni és ékesszólásáról bizonyságot adni,[2] hogy Lucius Paullust bevádolja, akkor nem a diadalmenetet kellett volna megakadályoznia, amelyet – hogy mást ne mondjak – a *senatus* jogosnak ítélt. (4) Nyújtotta volna be a vádiratot a diadalmenet másnapján, amikor Paullust már magánemberként láthatta volna viszont, és vonta volna akkor felelősségre a törvények alapján; vagy pedig állította volna törvényszék elé és emelt volna vádat ellene a nép előtt egy kicsit később, miután ő maga elnyert valamilyen tisztséget! (5) Így Lucius Paullus is elnyerhette volna helyes cselekedete jutalmát, a diadalmenetet a háború kiváló veze-

[1] Vahlen kiegészítése.

[2] Galba Kr. e. 151-ben lett *praetor*, 144-ben *consul*, és valóban híres szónok vált belőle (lásd a XLIX. könyv tartalmi összefoglalóját).

tésével elért érdemeiért, de büntetését is, ha régi és új dicsőségéhez méltatlanul cselekedett valamiben. (6) De Galba nyilván azért a dicsőségét akarta megcsorbítani, mert semmi vétket, semmi kifogást nem tudott volna felhozni ellene.

Tegnap egy egész napot kért arra, hogy elsorolja vádjait Lucius Paullus ellen, aztán a nappalból még hátralevő négy órát mind végigbeszélte. (7) Akadt-e valaha olyan elvetemült gonosztevő, akinek egész életében elkövetett gazságait ne lehetne felsorolni ennyi idő alatt? És mit sikerült felhoznia ezalatt, amit Lucius Paullus le akarna tagadni védőbeszédében?

(8) Valaki egy kis időre különválaszthatná a gyűlést egyfelől a Makedóniát megjárt katonákra, másfelől a teljes római népre, amely elfogulatlan, és kevésbé befolyásolja mind a részrehajlás, mind a gyűlölet. Tárgyaljuk meg a vádat először a civil polgárok gyűlése előtt! (9) Mit mondanál, Servius Galba, a római polgárok füle hallatára? Alig maradna valami a tegnapi beszédedből, amely nem szólt másról, mint hogy túl szigorúan és gondosan osztottak be előőrsszolgálatra, túl komolyan és alaposan ellenőrizték az éjjeli őrségeket, az eddiginél több munkát kellett végezned, miközben a fővezér személyesen járt körbe, mint egy rabszolgahajcsár; (10) a menetelés napján már csatasorba is állítottak, és a fővezér még a győzelem után sem engedélyezett pihenőt, hanem azonnal az ellenség üldözésére vezetett;[1] végül, noha a zsákmány elosztása során gazdaggá tehetett volna, ő úgy döntött, hogy a király kincseit inkább felvonultatja a diadalmenetben, majd átadja az államkincstárnak.

(11) Nos, ezek a szavak a katonák indulatait még csak-csak képesek felkorbácsolni, mert ők úgy vélik, Paullus nem szolgálta ki eléggé féktelenségüket és kapzsiságukat, csakhogy a római népre már nem tettek volna semmiféle hatást. (12) Az ugyanis – még ha nem idézi is vissza a szüleitől hallott régi példákat, hogy hány vereség származott a fővezérek népszerűséghajhászásából, és hány győzelmet hozott a szigorú vezetés – bizonyára emlékszik még, hogy a legutóbbi pun háborúban mekkora különbség volt Marcus Minucius lovassági főparancsnok és Quintus Fabius Maximus *dictator* között.[2] (13) Vagyis szemmel látható, hogy itt a vádló meg sem tudna nyikkanni, és Paullusnak teljesen fölösleges volna védekeznie.

(14) Menjünk át most a másik gyűlésre! Úgy gondolom, benneteket nem a „polgárok", hanem a „katonák" megszólítással foglak illetni, hátha legalább ettől

[1] Bizonyára nem véletlen, hogy a Galbától idézett állítások nem vágnak egybe Livius elbeszélésével a püdnai csatáról (XLIV. 36., 41–43.), amely szerint a menetelés és a csata között napok teltek el, és a győzelem után nem üldözték az ellenséget – ezek az ellentmondások megfosztják hitelétől a vádlót az olvasó szemében.

[2] Vö. XXII. 12., 14. és 27.

a szótól elpirultok, és a szégyen visszatart benneteket attól, hogy hadvezéretekkel ilyen gyalázatosan bánjatok.[1]

38.

(1) Magam is egészen másként viszonyulok hallgatóságomhoz abban a tudatban, hogy a hadsereghez beszélek, mint az előbb, amikor a városi köznéphez intéztem szavaimat. (2) Mit gondoltok, katonák, akad-e bárki Rómában Perszeuszon kívül, aki ne akarná, hogy megtartsák a diadalmenetet a makedónok fölött? Nem tépnétek darabokra az ilyet saját kezetekkel, amellyel a makedónokat legyőztétek? Aki most meg akarja akadályozni, hogy diadalmenetben vonuljatok be a Városba, az megakadályozta volna győzelmeteket is, ha tehette volna.

(3) Tévedtek, katonák, ha azt hiszitek, hogy a diadalmenet csak a hadvezér dicsősége, nem pedig katonái és az egész római nép dicsősége is egyúttal. (4) Itt nem egyedül Paullus hírneve a tét. Sokan az Albai-hegyen tartották meg diadalmenetüket, miután azt a *senatus* nem szavazta meg számukra. Paullust éppúgy nem foszthatja meg senki a makedón háború befejezésének dicsőségétől, mint Gaius Lutatiust az I. vagy Publius Corneliust a II. pun háború után, sem azokat, akik <őutánuk>[2] tartottak diadalmenetet. (5) Lucius Paullus nem lesz kisebb vagy nagyobb hadvezér egy diadalmenettől. Sokkal inkább a katonák és az egész római nép hírneve forog kockán. (6) Méghozzá elsősorban azért, hogy ne alakuljon ki róla az a vélemény, hogy minden egyes kiváló polgár felé irigységgel és hálátlansággal fordul, az athéniak példáját követve, akik irigységükben mindig ízekre szedik saját vezetőiket. (7) Elég nagy hibát követtek el őseitek Camillusszal kapcsolatban,[3] de őt legalább még azelőtt sértették meg, hogy visszafoglalta a Várost a galloktól. Elég az, amit ti követtetek el a közelmúltban Publius Africanus ellen.[4] Szégyellhetjük magunkat, amiért Afrika leigázójának Liternum lett a lakhelye és otthona, és még síremlékét is Liternumban mutogatják. (8) Hadd vetekedjen velük dicsőségben Lucius Paullus, de hadd ne váljon velük egyenlővé abban, hogy vele is igazságtalanul bántok! Először is ezt a gyalázatot kell hát lemosnunk, amely más népek szemében visszataszító, saját polgárainkra nézve pedig káros. (9) Hiszen egy olyan államban, amely kiváló

[1] Suetonius (*Caesar* 70. 1) elbeszélése szerint hasonló szónoki eszközzel élt Caesar, amikor a fellázadt X. légió katonáit azzal szégyenítette meg, hogy „katonák" helyett „polgároknak" szólította őket, mivel méltatlanná váltak arra, hogy katonáinak tekintse őket.

[2] Sigonius kiegészítése.

[3] Vö. V. 32.

[4] Vö. XXXVIII. 50–60.

polgáraival szemben ennyire hálátlan és ellenséges, ki akarna olyan lenni, mint Africanus vagy Paullus?

(10) De még ha szégyenről nem volna is szó, csak a dicsőségről: végtére is minden diadalmenet a római nép közös dicsőségének kifejezője. (11) Az a sok-sok diadalmenet a gallok, hispánok, punok fölött csak az adott hadvezér diadalának számít, vagy pedig osztozik benne az egész római nép? Ahogy nemcsak Pürrhosz vagy Hannibal, hanem az épeiroszi és a karthágói nép fölött tartottak diadalmenetet, ugyanúgy nemcsak Manius Curius vagy Publius Cornelius ült diadalt, hanem a rómaiak.[1]

(12) Ez a katonáknak mindenképpen saját ügye, hiszen maguk is babérkoszorúsan, újonnan szerzett kitüntetéseikkel ékesen szólítják nevén a diadalt,[2] és a maguk és vezéreik dicséretét énekelve vonulnak végig a Városon. (13) A katonák zúgolódnak, ha nem hozzák vissza őket a provinciából a diadalmenetre, de még ha távol vannak, akkor is úgy érzik, hogy részt vesznek a diadalmenetben, hiszen az ő karjuk vívta ki a győzelmet. (14) Ha valaki megkérdezné tőletek, katonák, hogy miért hoztak vissza benneteket Itáliába, miért nem szereltek le azonnal a hadműveletek befejezése után, miért jöttetek el mindannyian Rómába hadijelvényeitek alatt, és mit kerestek most itt, ahelyett hogy hazamennétek – mi egyebet válaszolnátok, mint azt, hogy ti is meg akarjátok mutatni magatokat a diadalmenetben? Nyilván azt akartátok, hogy legalább benneteket győztesként lássanak az emberek.

39.

(1) Néhány éve rendeztünk diadalmenetet Philipposz, Perszeusz apja és Antiokhosz fölött. Mindketten javában uralkodtak még, amikor megtartották a diadalmeneteket a rajtuk aratott győzelemért. És Perszeusz fölött, akit elfogtak és gyermekeivel együtt Rómába hoztak, nem fognak diadalmenetet tartani?

(2) Lucius Paullus két vezértársa aranyban-bíborban, diadalszekéren hajt majd fel a Capitoliumra. Ha akkor Paullus, egyszerű magánemberként elvegyülve a civil nézők között, megkérdezné tőlük: »Nos, Lucius Anicius és Gnaeus Octavius, méltóbbnak tartjátok-e magatokat a diadalmenetre, mint engem?« – bizonyosan elszégyellnék magukat, leszállnának a kocsiról, és átadnák neki győzelmi jelvényeiket. (3) Ti pedig, polgárok, inkább Gentioszt akarjátok látni a diadalmenetben Perszeusz helyett, és inkább a győztes háború egy mellékes hozadékát akarjátok ünnepelni, mint magát a háborút? (4) Az Illíriából hazatért légiók, de

[1] M'. Curius Dentatus Kr. e. 275-ben tartotta meg diadalmenetét a samnisok és Pürrhosz fölött, Scipio pedig 201-ben Karthágó fölött (XXX. 45.).

[2] A katonák a diadalmeneten ezt szokták kiáltozni: *Io triumphe!* ('Hej, diadal!').

még a tengerészek is babérral ékesen vonulnak majd be a Városba; ti, a makedóniai légiók pedig csak nézői lesztek a többiek diadalmenetének, mivel a magatokét leszavaztátok?

És azután mi lesz a bőséges prédával, a gazdag győzelem során szerzett fegyverzsákmánnyal? (5) Hová tesszük a sok ezernyi fegyvert, amelyeket a megölt ellenség holttestéről leszedtetek? Talán visszaküldjük Makedóniába? Hová tesszük az arany-, márvány- és elefántcsont szobrokat, a táblaképeket, szőtteseket, a sok tört aranyat és ezüstöt, a király tömérdek pénzét? (6) Éjszaka szállítsuk a kincstárba, mint valami lopott holmit? És mi lesz a legnagyobb látványossággal, a nemes és dúsgazdag királyi fogollyal? Hol fogjuk őt bemutatni a győztes népnek?

(7) Sokan emlékezhetünk még, mekkora tömeg gyűlt össze, hogy lássa az elfogott Syphax királyt,[1] noha csak mellékszereplője volt a pun háborúnak. Most pedig az elfogott Perszeusz királyt és gyermekeit, Philipposzt és Alexandroszt, ezeket a nagy neveket ne láthassa a nép élőben? (8) Mindenki látni vágyik magát Lucius Paullust, a kétszeres *consul*t, Hellasz leigázóját is, amint diadalszekéren állva bevonul a Városba. Hiszen azért választottuk meg őt *consul*nak, hogy befejezze ezt a – súlyos szégyenünkre – négy éve húzódó háborút. (9) Akinek a győzelmét és diadalmenetét mintegy a jövőt megsejtő lélekkel előre láttuk, amikor a sorsolásnál ezt a hadszínteret kapta,[2] és amikor útra kelt oda, attól most, hogy győzött, meg akarjuk tagadni a diadalmenetet?

Ráadásul nemcsak őt, de az isteneket is meg akarjuk fosztani a nekik járó megtiszteltetéstől? (10) Hiszen a diadalmenettel nemcsak az embereknek, de az isteneknek is tartozunk. Őseitek minden jelentős vállalkozásukat az istenekkel kezdték, és velük is fejezték be. (11) Amikor egy *consul* vagy *praetor* hadiköpenyt viselő *lictor*ok kíséretében elindul a hadszínterére, ünnepélyes fogadalmat tesz a Capitoliumon, és miután győzelmesen befejezte a háborút, ugyancsak a Capitoliumra tér vissza diadalmenetében, megérdemelt ajándékokat hozva a római néptől[3] azoknak az isteneknek, akik előtt fogadalmát letette. (12) A diadalmenetnek fontos részét alkotják a diadalszekér előtt felvonultatott áldozati állatok, amelyek szintén azt jelzik, hogy a hadvezér visszatér köszönetet mondani az isteneknek, amiért segítették az állam érdekében tett jeles szolgálatait. Mindazokat az állatokat, amelyeket Paullus arra szentelt, hogy ott haladjanak a diadalmenetben, más és más vezeti majd fel, hogy leöljétek?[4] (13) No és a *senatus*

[1] Livius itt egyik legfőbb forrását, Polübioszt idézi. Ő maga Scipio diadalmenetének leírásában azt mondta (XXX. 45. 4–5), hogy Syphax a diadalmenet előtt meghalt.

[2] Lásd a XLIV. 17. 10 jegyzetét.

[3] A fordítás Kreyssig szövegjavításán alapul.

[4] A fordítás Kreyssig és Hertz szövegjavításain alapul.

ünnepi lakomáját, amelyet nem lehet megtartani sem magánháznál, sem nyilvános, de profán helyen, hanem egyedül a Capitoliumon, vajon az emberek gyönyörűségére vagy az istenek tiszteletére szokás megrendezni?[1]

Ti pedig ezt Servius Galbára hallgatva fel akarjátok forgatni? (14) Egy Lucius Paullus diadalmenete előtt bezárjátok a kapukat? Perszeuszt, Makedónia királyát gyermekeivel, a többi fogollyal és a Makedóniából hozott zsákmánnyal együtt otthagyjátok a Circus Flaminiusban?[2] Lucius Paullus pedig magánemberként sétáljon hazáig Róma kapujából, mintha a vidéki birtokáról jönne?

(15) Te, *centurio* vagy közkatona, inkább arra fülelj, hogyan határozott a *senatus* Paullusról, a fővezéredről, ne pedig arra, mit fecseg Servius Galba, és inkább az én szavamra adj, ne az övére! (16) Galba nem tanult egyebet, mint locsogni, vagy inkább kígyót-békát kiáltani másokra. Én 23-szor hívtam ki csatára az ellenséget és küzdöttem meg vele; akivel összecsaptam, arról mind el is hoztam a fegyverzsákmányt; tele van a testem sebhelyekkel, amelyekre büszke lehetek, mert mindet szemből kaptam."

(17) Ekkor állítólag lemeztelenítette testét, és végigmutogatta, hogy melyik sebet melyik háborúban szerezte. Közben azonban véletlenül azt is felfedte, amit nem kellett volna, és a hozzá legközelebb állók kuncogni kezdtek, amikor meglátták, hogy van egy daganat az ágyékán. (18) Erre ő így szólt: „Amin most ilyen jól szórakoztok, azt is úgy szereztem, hogy éjjel-nappal lovon ültem, és éppúgy nem szégyellem és nem zavar, mint ezek a sebhelyek, hisz sohasem akadályozott abban, hogy otthon vagy a harctéren derekasan szolgáljam az állam érdekeit. (19) Én, az öreg katona megmutattam vassal összeszabdalt testemet a fiatal katonáknak. Most Galba vetkőzzön az ő makulátlan, kihízott testével!

(20) *Tribunus*ok, legyetek szívesek felszólítani a *tribus*okat, hogy szavazzanak újra; én pedig hozzátok, katonák ..."

Az elveszett rész valószínű tartalma:

– *Servilius beszédének hatására az összes* tribus *megszavazza Aemilius számára a diadalmenetet.*

– *Aemilius fényes külsőségek között megtartja diadalmenetét. Az első napon a zsákmányolt műalkotásokat vonultatja fel, a másodikon a fegyverzsákmányt, valamint a vert és tört ezüstöt. A harmadik napon következnek az áldozati állatok, az aranykincsek, a foglyok és a görög államoktól kapott aranykoszorúk.*

[1] A fordítás Weissenborn szövegjavításán alapul.

[2] A diadalmenet rendszerint a Mars-mezőről indult el, és a Circus Flaminius mellett elhaladva a Porta Triumphalison át vonult be a Városba.

40.

(1) … Valerius Antias szerint az összes zsákmányolt arany és ezüst értéke, amit felvonultattak a diadalmenetben, 120 000 000 *sestertius* volt; viszont a kocsik száma és az arany és ezüst fajtánként feltüntetett súlya alapján az ő tudósításából is egyértelműen következik, hogy jóval nagyobb összegről lehetett szó. (2) A történetírók szerint Perszeusz még egyszer ennyit költött el az utolsó háborúra és szórt el menekülés közben, amikor Szamothraké felé tartott. Ez annál különösebb volt, mivel ez a hatalmas összeg a Philipposz római háborúja óta eltelt 30 év folyamán halmozódott fel részben a fémbányák jövedelméből, részben egyéb állami bevételekből. (3) Vagyis Philipposz jóformán üres államkincstárral kezdte meg a háborút a rómaiak ellen, míg Perszeusz dúsgazdagon.

(4) Végül maga Paullus jött kocsiján. Mind méltóságteljes külseje, mind idős kora tekintélyt sugárzott. Kocsija mögött sok más kiváló férfiúval együtt ott vonult két fia, Quintus Maximus és Publius Scipio is, majd a lovasok *turmá*nként, a gyalogos*cohors*ok pedig egységenként. (5) A gyalogosok között fejenként 100 <*denarius*t> osztott szét, <a *centurió*k> ennek kétszeresét, a lovasok <háromszorosát> kapták. Azt mondják, Paullus kétszer ennyit adott volna a gyalogosoknak és arányosan a többieknek is, ha nem szavaztak volna először diadalmenete ellen, vagy legalább hálás tetszésnyilvánítással fogadták volna az eredeti összeg kihirdetését is.

(6) De ezekben a napokban nemcsak Perszeusz vált az emberi sors forgandóságának példájává, akit bilincsbe verve vittek végig az ellenség városán a győztes kocsija előtt, de aranyban-bíborban pompázó legyőzője, Paullus is. (7) Miután két idősebbik fiát örökbe adta, kettőt otthon tartott, hogy ők legyenek a család nevének és szertartásainak örökösei. A kisebbik, aki <12> év körül volt, öt nappal a diadalmenet előtt halt meg, 14 éves bátyja pedig három nappal a diadalmenet után – (8) pedig úgy lett volna rendjén, hogy bíborszegélyes tógájukban ott álljanak apjukkal a kocsin, és arról álmodjanak, hogy egyszer majd ők is diadalmenetet tartanak.

(9) Néhány nap múlva, amikor Marcus Antonius nép*tribunus* gyűlésbe hívta a népet, Paullus beszámolt tevékenységéről, ahogy a többi hadvezér is szokta, és a következő emlékezetes, római vezetőhöz méltó beszédet mondta:

41.

(1) „Nyilván jól tudjátok, polgárok, hogy milyen szerencsével tevékenykedtem az állam érdekében, és azt is, hogy otthonomat a napokban milyen kettős csapás érte: hiszen szemtanúi lehettetek először diadalmenetemnek, aztán két gyermekem temetésének. (2) Mégis, hadd szóljak néhány szót, amelyben összevetem személyes sorsomat az állam szerencsés helyzetével, olyan lelkülettel, amilyennel kötelességem.

(3) Amikor útnak indultam Itáliából, napkeltekor futottam ki Brundisiumból a hajóhaddal, és a nap kilencedik órájában összes hajómmal megérkeztem Korkürára. Öt napra rá Delphoiban áldozatot mutattam be Apollónnak önmagamért és a ti hadseregetekért és hajóhadatokért. (4) Delphoiból ötödnapra megérkeztem a táborba. Itt átvettem a sereget, megváltoztattam néhány dolgot, ami eddig hátráltatta a győzelmet, majd megkezdtem az előrenyomulást. Mivel az ellenség tábora bevehetetlen volt, és a király nem hagyta magát ütközetre kényszeríteni, a makedón őrségek között átjutottam a szurdokon Petráig, és Püdnánál nyílt csatában legyőztem a királyt. (5) Makedóniát a római nép fennhatósága alá kényszerítettem, és 15 nap alatt befejeztem azt a háborút,[1] amelyet előttem négy éven át három *consul* viselt úgy, hogy a helyzet mindig súlyosabbra fordult, mire átadták utódjuknak a parancsnokságot.

(6) Ezután gazdagon teremtek az újabb sikerek. Makedónia minden városa megadta magát, kezünkbe kerültek a király kincsei, majd Szamothraké szentélyében magát a királyt is elfogtuk: jóformán maguk az istenek szolgáltatták ki nekünk gyermekeivel együtt. Már magam is túlzottnak találtam ezt a nagy szerencsét, ezért gyanakodni kezdtem. (7) Amikor a hatalmas királyi kincseket áthoztam Itáliába, és átszállítottam győztes seregemet, már féltem a tenger veszélyeitől. (8) Miután zavartalan hajóutunk végén minden épségben megérkezett Itáliába, és nem kívánhattam már semmi többet az istenektől, azt kértem magamban hogy ha a szerencse szokás szerint most is visszagurul a csúcsról a mélybe, változása inkább az én házamat sújtsa, ne az államot. (9) Remélem tehát, hogy az én rendkívüli szerencsétlenségemmel sikerült mentesítenem az államot a veszélytől, hiszen diadalmenetem – mintha valaki csúfot akarna űzni a forgandó emberi sorsból – két gyermekem temetése közé esett.

(10) Mi ketten Perszeusszal most különösen szembetűnő példái vagyunk a halandók sorsának. Ő azonban, aki rabláncon nézte végig, amint gyermekeit fogolyként vezetik előtte, legalább életben láthatja őket. (11) Én pedig, aki fölötte tartottam diadalmenetet, az egyik fiam temetése után léptem fel a kocsira, és amikor visszatértem a Capitoliumról, a másik is már a végét járta. A gazdag gyermekáldásból senki sem maradt, aki a Lucius Aemilius Paullus nevet viselné. (12) Két fiamat örökbe adtam a Cornelius és a Fabius nemzetségbe, gondolván, úgyis sok gyermekem van – most pedig vén fejjel én maradtam házamban az utolsó Paullus. De a házamat ért csapásért vigaszt nyújt a ti boldogságotok és az állam jó szerencséje."

[1] A 15 nap a Petra környékén lezajlott végső hadműveletek idejére vonatkozik; addigra ugyanis öt hónap telt el azóta, hogy Paullus elindult Rómából.

42.

(1) Ezek a nagy lélekre valló szavak jobban felkavarták a hallgatók lelkét, mintha szánalmat keltő hangon siratta volna el elvesztett gyermekeit.

(2) Gnaeus Octavius december 1-jén tartotta meg a tengeri győzelemért járó diadalmenetét Perszeusz király fölött. Ezen a diadalmeneten nem voltak sem foglyok, sem zsákmány.[1] (3) Octavius a hajósoknak fejenként 75 *denarius*t adott, a hajók kormányosai ennek kétszeresét, kapitányai pedig négyszeresét kapták.

(4) Ezután a *senatus* ülést tartott. Az atyák úgy döntöttek, hogy Quintus Cassius vigye el Perszeusz királyt és fiát, Alexandroszt Albába, őrizetük helyére,[2] és <engedje meg> a királynak, hogy hiánytalanul megtartsa kísérőit, pénzét, ezüstjét és minden egyéb holmiját. (5) <Bithüszt, Kotüsz>[3] thrák király fiát a túszokkal együtt Carseoliba küldték őrizetbe. A többi fogolyról, akiket ott vezettek a diadalmenetben, úgy döntöttek, hogy börtönbe vetik őket.

(6) Néhány nappal azután, hogy mindezt elvégezték, követek érkeztek Kotüsz thrák királytól, akik pénzt hoztak magukkal a király fiának és a többi túsznak a kiváltására. (7) Amikor a *senatus* elé vezették őket, beszédükben éppen azzal érveltek, hogy Kotüsz kénytelen volt túszokat adni Perszeusznak, tehát nem önszántából segítette őt a háborúban. Kérték, hadd váltsák ki a túszokat akkora összeg fejében, amekkorát az atyák megszabnak.

(8) A *senatus* jóváhagyásával ezt a választ kapták: A római nép jól emlékszik a Kotüsszel és őseivel, illetve a thrák néppel kötött barátságra. (9) Az, hogy túszokat adtak, ellenük szól, nem pedig mentségükre szolgál, hiszen a thrákoknak békében sem kellett félniük Perszeusztól, még kevésbé akkor, amikor a királyt lekötötte a rómaiak elleni háború. (10) De még ha Kotüsz többre becsülte a Perszeuszhoz fűződő kapcsolatokat, mint a római nép barátságát, a *senatus* akkor is inkább azt veszi tekintetbe, mi felel meg saját méltóságának, nem pedig azt, hogy Kotüsz mire szolgált rá magatartásával, ezért visszaadja neki fiát és a túszokat. (11) A római nép ingyen adja jótéteményeit, mert kedvesebb számára a megajándékozott hálája, mint az azonnal behajtott ellenszolgáltatás.

Három követet jelöltek ki – Titus Quinctius Flamininust, Gaius Licinius Nervát és Marcus Caninius Rebilust –, hogy ők vigyék vissza a túszokat Thrá-

[1] Igazi tengeri ütközetre tulajdonképpen nem is került sor, a Perszeusztól zsákmányolt pénzt pedig Octavius átadta a fővezérnek.

[2] Alba Fucensről van szó, ahol korábban Syphax királyt is őrizték (XXX. 17. 2). Perszeusz valamikor 165 és 162 között tisztázatlan körülmények között meghalt: valószínűleg öngyilkos lett, amikor belátta, hogy hiába reménykedik, nem kerülhet vissza többé Makedónia trónjára.

[3] Madvig kiegészítései.

kiába, a thrák követeknek pedig fejenként 2000 bronzpénzt küldtek ajándékba. (12) Bithüszt a többi túsdalší együtt odahívatták Carseoliból, és a követekkel együtt hazaengedték apjához.

A makedónoktól zsákmányolt, sosem látott nagyságú királyi gályákat partra húzatták a Mars-mezőn.

43.

(1) A makedón diadalmenet emléke még elevenen élt nemcsak az emberek lelkében, de szinte a szemük előtt is, amikor Quirinus ünnepén Lucius Anicius megtartotta diadalmenetét Gentiosz király és az illírek fölött. (2) A két diadalmenetet az emberek mindenben hasonlónak látták egymáshoz, de korántsem egyenlőnek. Anicius mint hadvezér sem származását tekintve nem ért fel Aemiliusszal, sem *praetor*i jogköre nem volt a *consul*i méltósághoz mérhető; ám Gentioszt sem lehetett összehasonlítani Perszeusszal, sem az illíreket a makedónokkal, sem a fegyver- és pénzbeli zsákmányt, de még a katonáknak adott pénzjutalmat sem.

(3) Csakhogy bármennyivel túlragyogta is az előző diadalmenet a mostanit, önmagában nézve ez sem volt jelentéktelen. (4) Hiszen Anicius néhány nap alatt megfékezte a szárazon és vízen dacosan ellenálló, a terepben és erődjeiben bizakodó illír népet, és királyukat is elfogta egész családjával együtt. A diadalmenetben ott vitetett sok hadijelvényt és egyéb fegyverzsákmányt, a király bútorait, (5) 27 font aranyat, 19 font ezüstöt, 13 000 *denarius*t és 120 000 illír ezüstpénzt. (6) Kocsija előtt ott vezették Gentiosz királyt feleségével és gyermekeivel, Karavantioszt, a király testvérét és számos illír előkelőséget. (7) A katonáknak Anicius fejenként 45 *denarius*t adott a zsákmányból, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. A latin szövetségesek ugyanannyit kaptak, mint a római polgárok, és a hajósok is annyit, mint a katonák.

(8) A katonák ezen a diadalmeneten derűsebb hangulatban vonultak fel, és magát a vezért is sok rigmusban ünnepelték. A kincstárba beadott aranyon és ezüstön kívül Valerius Antias tudósítása szerint a zsákmány eladásából is befolyt még 20 000 000 *sestertius*. Mivel azonban nem volt világos számomra, miből származott ez az összeg, tényszerű közlés helyett a forrásomra hivatkozom.

(9) Gentiosz királyt gyermekeivel, feleségével és testvérével együtt a *senatus* utasítására Spoletiumba vitték őrizetbe, a többi foglyot pedig Rómában börtönbe vetették. A spoletiumiak azonban nem vállalták az őrizetet, ezért Iguviumba vitték át a királyi családot. (10) Az illíriai zsákmányból megmaradt Gentiosz király 220 elfogott *lembos*za. Ezeket Quintus Cassius a *senatus* határozata alapján elosztotta a korküraiak, az apollóniaiak és a dürrhakhioniak között.

44.

(1) Ebben az évben a *consul*ok csak végigpusztították a ligurok területét, de az ellenség soha nem vonult fel ellenük hadseregével. Így anélkül, hogy bármi emlékezeteset vittek volna véghez, visszatértek Rómába a főtisztségviselők megválasztására. A választógyűlés első napján *consul*lá választatták Marcus Claudius Marcellust és Gaius Sulpicius Galust. (2) Másnap *praetor*rá választották Lucius Iuliust, Lucius Appuleius Saturninust, Aulus Licinius Nervát, Publius Rutilius Calvust, Publius Quinctilius Varust és Marcus Fonteiust. Ezeknek a *praetor*oknak a két városi hatáskört, a két Hispaniát, valamint Siciliát és Sardiniát jelölték ki provinciául.

(3) Ez az év szökőév volt; a szökőhónap első napja a Terminus ünnepe[1] után következő napra esett. Ebben az évben meghalt Gaius Claudius *augur*, akinek helyére az *augur*ok Titus Quinctius Flamininust választották meg. Meghalt Quirinus *flamen*je, Quintus Fabius Pictor is.

(4) Ebben az évben Rómába látogatott Prusziasz király a fiával, Nikomédésszel együtt. Nagy kísérettel lépett be a Városba, majd a kaputól a Forumra vonult, egyenesen Quintus Cassius *praetor* emelvényéhez. (5) Nagy csődület támadt körülötte. Ő így szólt: azért jött, hogy köszöntse a Rómában lakó isteneket, a *senatus*t és a római népet, és gratuláljon ahhoz, hogy legyőzték Perszeusz és Gentiosz királyokat, leigázták a makedónokat és illíreket, és ezzel kiterjesztették a birodalom határait. (6) A *praetor* közölte vele, hogy ha kívánja, még aznap összehívja a kedvéért a *senatus*t. Ő azonban kétnapnyi haladékot kért, hogy addig meglátogathassa az istenek szentélyeit, a Várost, ismerőseit és vendégbarátait. (7) Lucius Cornelius Scipio *quaestor*t adták mellé idegenvezetőnek – már Capuába is őt küldték elé –, és házat béreltek számára, ahol kíséretével együtt szívélyes ellátásban részesült.

(8) A harmadik napon aztán megjelent a *senatus* előtt. Gratulált a győzelemhez, elsorolta a háborúban tett szolgálatait, és engedélyt kért, hogy beválthassa a római nép győzelméért tett fogadalmát, és tíz kifejlett jószágot áldozzon fel Rómában a Capitoliumon, egyet pedig Praenestében Fortunának. (9) További kérései is voltak: hogy újítsák meg vele a szövetséget, és adják neki azt az Antiokhosz királytól elvett területet, amelyet a római nép nem adott oda senkinek, ezért most a gallok tartják megszállva. Végül pedig fiát, Nikomédészt a *senatus* pártfogásába ajánlotta.

Prusziaszt készségesen támogatta minden egykori fővezér, aki Makedóniában harcolt. (10) Így minden egyéb kérését teljesítették, a területtel kapcsolatban pedig azt válaszolták, hogy követeket küldenek oda ennek az ügynek a kivizs-

[1] Terminus ünnepe február 23-án volt.

gálására. Ha ez a föld a római népé volt – mondták –, és még nem adták oda senkinek, akkor Prusziaszt tartják a legméltóbbnak erre az adományra. (11) De ha kiderül, hogy nem is volt Antiokhoszé, és így nem kerülhetett a római nép birtokába, vagy pedig már odaadták a galloknak, akkor Prusziasznak meg kell bocsátania, hogy a római nép nem akarja őt mások rovására megajándékozni. (12) Olyan adománynak senki sem örül, amelyről tudja, hogy az ajándékozó bármikor visszaveheti. (13) Fiát, Nikomédészt pártfogásába veszi a *senatus*. Ptolemaiosz, Egyiptom királya az élő példa arra, hogy a római nép milyen gonddal ügyel a baráti királyok gyermekeire.[1]

(14) Ezzel a válasszal bocsátották el Prusziaszt. Elrendelték, hogy ajándékozzák meg őt ... *sestertius* értékben, valamint összesen 50 font súlyú ezüstedényekkel. (15) Úgy határoztak, hogy a király fiának, Nikomédésznek ugyanolyan értékű ajándékot adnak, mint Masgabának, Massinissa király fiának;[2] az áldozati állatok és egyéb kellékek árát a kincstárból utalják ki a királynak, ahogy a római tisztségviselőknek szokás, mind a Rómában, mind a Praenestében bemutatandó áldozathoz; (16) a Brundisiumban tartózkodó hajóhadból pedig használatra kijelölnek neki 20 hadihajót. (17) Amíg a király meg nem érkezik a neki ajándékozott flottához, Lucius Cornelius Scipio állandóan legyen mellette, és fedezze az ő és kísérői kiadásait, amíg csak hajóra nem szállnak.

(18) Mint mondják, a király szívből örült a római nép vele szembeni jóindulatának; azt ugyan nem engedte, hogy ajándékokat vegyenek neki, fiának azonban meghagyta, hogy fogadja el a római nép adományát.

(19) Ezt írják a mi történetíróink Prusziaszról. Polübiosz beszámolója szerint azonban királyi fenségéhez méltatlanul viselkedett. A római követeknek rendszerint sapkában, kopaszra nyírt fejjel ment elébe, azt mutatva, hogy ő a római nép felszabadított rabszolgája, ezért hordja ennek a rendnek az ismertetőjeleit. (20) Rómában, amikor belépett a Curiába, földre borult, megcsókolta a Curia küszöbét, a *senatus*t az ő megmentő istenségeiként[3] üdvözölte, és további szavaival sem annyira hallgatóit tisztelte meg, mint inkább saját magát alacsonyította le. – (21) Legfeljebb 30 napot töltött Róma környékén, majd visszautazott királyságába.

A Kis-Ázsiában Eumenész és a gallok között lezajlott háború ...

[1] Vö. XLV. 12. 1–8.

[2] Vö. XLV. 14. 6.

[3] A „megmentő istenség" *(theosz szótér)* a hellenisztikus uralkodókultuszban szokásos címek egyike.

AZ ELVESZETT KÖNYVEK

XLVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 166–160)

Eumenész király, aki a makedón háborúban semleges politikát folytatott, Rómába érkezik. Attól tartva, hogy ha nem engedik be a Városba, azt fogja hinni, ellenségnek tartják, ha viszont beengedik, úgy érzi majd, hogy felmentették a vád alól, általános érvényű törvényt hoznak, mely szerint egyetlen király sem léphet be Róma területére.

Claudius Marcellus *consul* [166] leigázza az Alpokban lakó gallokat, C. Sulpicius Galus *consul* pedig a ligurokat.

Prusziasz király követei panaszt emelnek Eumenész ellen, amiért területüket pusztítja, és azt állítják, hogy összefogott Antiokhosszal a római nép ellen.

A rhodosziak bocsánatért könyörögnek, mire szövetséget kötnek velük.

A *censor*ok megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot:[1] 337 022 polgárt vesznek számba. A *senatus* első emberének M. Aemilius Lepidust teszik meg.

Ptolemaiosz egyiptomi királyt öccse elűzi a királyságból,[2] de egy római követjárás hatására visszanyeri trónját.

Ariarathésznak, Kappadókia királyának halála után fia, Ariarathész veszi át az uralmat,[3] és követek útján megújítja barátságát a római néppel.

Ezenkívül: váltakozó eredménnyel folytatott küzdelmek a ligurok, korzikaiak és lusitanusok ellen.

Szíriában lázadás tör ki, amikor Antiokhosz meghal. Egy kiskorú fiúgyermek marad utána, Antiokhosz.[4] Démétriosz, Szeleukosz fia, aki túszként Rómában

[1] Kr. e. 164-ben Q. Marcius Philippus és L. Aemilius Paullus voltak a *censor*ok.

[2] VI. Ptolemaiosz Philométór volt ismét kénytelen külső segítséget kérni uralkodótársával, VIII. Ptolemaiosz Phüszkónnal szemben.

[3] V. Ariarathész Kr. e. 163-ban került trónra, és 130-ig vagy 126-ig uralkodott.

[4] V. Antiokhosz Eupatór (ur. Kr. e. 164–162) nagyjából kilencévesen került trónra.

tartózkodik, mivel nem engedik haza, a távolból öleti meg orvul az ifjú Antiokhoszt és gyámját, Lüsziaszt, majd ő veszi át a hatalmat.[1]

Meghal Perszeusz legyőzője, L. Aemilius Paullus. Annyira feddhetetlen ember volt, hogy noha Hispániából és Makedóniából mérhetetlenül sok hadizsákmánnyal tért vissza, vagyona elárverezéséből alig folyik be annyi pénz, hogy abból felesége hozományát visszafizessék.[2]

A pometiai mocsarakat Cornelius Cethegus *consul* [160], aki ezt kapja működési területéül, lecsapoltatja és művelhető földdé alakítja.

XLVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 160–153)

Cn. Tremelius *praetor*t pénzbüntetésre ítélik, amiért törvényellenes módon szembehelyezkedett M. Aemilius Lepidus *pontifex maximus*szal: a vallási szempontok erősebbnek bizonyulnak a főtisztségviselői jogkörnél.[3]

Törvényt hoznak a hivatalhajhászás ellen.

A *censor*ok[4] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot: 328 316 polgárt vesznek számba. Aemilius Lepidust teszik meg a *senatus* első emberének, immár hatodszor.

A viszálykodó Ptolemaiosz fivérek szerződést kötnek, mely szerint egyikük Egyiptomban, a másik KüRénében fog uralkodni.[5]

A *senatus* visszahelyezi a trónra Ariarathészt, Kappadókia királyát, akit Démétriosznak, Szíria királyának sugallatára és fegyveres közreműködésével megbuktattak.

A *senatus* megbízottakat küld, hogy döntsék el a határvitát Massinissa és a karthágóiak között.

[1] Ő lett I. Démétriosz Szótér (ur. Kr. e. 162–150).

[2] Ha a házasság válás vagy a férj halála miatt megszűnt, a feleség visszakövetelhette a hozományát.

[3] Valószínűleg a XXXVII. 51.-ben elbeszélt konfliktushoz hasonló helyzetről lehetett szó itt is, azaz Tremelius *praetor*i hivatala ütközhetett már meglévő papi hivatalával, és a *pontifex maximus*nak kellett közbelépnie, hogy a vallás érdekei ne csorbuljanak.

[4] Kr. e. 159-ben a hivatalt P. Cornelius Scipio Nasica és M. Popillius Laenas viselte.

[5] Lásd a XLVI. könyv összefoglalóját, a hozzá fűzött jegyzettel. Phüszkón kapta Kürénét, míg Philométór maradt Egyiptom ura.

C. Marcius *consul* [156] kezdetben kevés, majd több sikerrel harcol a dalmátok[1] ellen. A háború oka az volt, hogy a dalmátok végigpusztították a római néppel szövetségben álló illírek földjét. Végül Cornelius Nasica *consul* [155] fékezi meg őket.

Q. Opimius *consul* [154] legyőzi az Alpokon túl lakó ligurokat, akik Antipoliszt és Nikaiát, a masszaliaiak városait pusztítják.

Ezenkívül: több hadvezér vereségei Hispániában.

A Város alapítása utáni 598. évben [153] bevezetik, hogy a *consul*ok <január 1-jén> lépjenek hivatalba. A választógyűlés időpontját a Hispániában felkelés miatt változtatják meg.

A karthágóiak és Massinissa vitájának eldöntésére kiküldött követek jelentik, hogy Karthágóban nagy mennyiségű hajónak való faanyagot fedeztek fel.

Több *praetor*t elítélnek, akik ellen pénzharácsolás miatt emeltek vádat provinciabeli tevékenységük után.

XLVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 153–150)

A *censor*ok[2] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot. 324 000 polgárt vesznek számba.

A III. pun háború előzményei: Amikor híre jön, hogy a karthágóiak területén tekintélyes numida hadsereg tartózkodik Arcobarzanesnak, Syphax unokájának a vezetésével, M. Porcius Cato azt javasolja, hogy üzenjenek hadat a karthágóiaknak, amiért hadsereget állomásoztatnak területükön, látszólag Massinissa, de valójában Róma ellen. P. Cornelius Nasica szembeszáll a javaslattal. Úgy döntenek, követeket küldenek Karthágóba, hogy felderítsék, mi folyik ott. A követek megrovásban részesítik a karthágói államtanácsot, amiért a szerződés ellenére hadsereget tart és hajónak való fát halmoz fel. Ezután megkísérlik létrehozni a békét köztük és Massinissa között, mivel Massinissa hajlandó lemondani a vitás területről. Az államtanács kijelenti, hogy elfogadja a követek döntését. A lázadó természetű Hamilkar fia Giskon, az akkori főtisztségviselő azonban szót emel a Róma elleni háború mellett, és annyira felizgatja a népet, hogy a követeknek menekülniük kell a lincselés elől. Mindezt hírül viszik Rómába, mire a *senatus* még ellenségesebb hangulatba kerül Karthágóval szemben.

[1] A dalmátok nomád népe az illírekkel állt rokonságban.

[2] M. Valerius Messalla és C. Cassius Longinus.

M. Porcius Cato fia meghal *praetor*sága idején. Apja – szegény ember lévén – igen szerény temetést rendez neki.

Rómába szállítanak egy bizonyos Andriszkoszt, aki Perszeusz egykori makedón király fiának adja ki magát, és állhatatosan kitart hazugsága mellett.

M. Aemilius Lepidus, akit a *censor*ok egymás után hatszor tettek meg a *senatus* első emberének, halálos ágyán meghagyja fiainak, hogy halotti leple egyszerű lenvászon legyen, bíbor nélkül, temetésére pedig ne fordítsanak többet 1 000 000 bronzpénznél, hiszen a nagy emberek végtisztességének méltóságát nem a költekezés, hanem az ősök ott látható képmásai adják meg.

Nyomozást kezdenek egy méregkeverési ügyben. Két előkelő asszonyt, Publiliát és Liciniát[1] azzal gyanúsítanak, hogy megölték *consul*viselt férjüket. Miután az asszonyok biztosítékul kezeseket állítottak a *praetor*nál,[2] az ügyet kivizsgálják, majd rokonaik határozata alapján kivégzik őket.

Gulussa, Massinissa fia hírül hozza, hogy Karthágóban sorozást tartanak, hajóhadat szerelnek fel, és nyilvánvalóan háborúra készülnek. Cato azt javasolja, hogy üzenjenek hadat nekik, de P. Cornelius Nasica kijelenti, hogy semmit nem szabad elhamarkodni. Erre a *senatus* úgy dönt, hogy tíz követet küldenek oda tájékozódás végett.

L. Licinius Lucullus és A. Postumius Albinus *consul*ok [151] szigorúan hajtják végre a sorozást, és senkit nem mentenek fel szívességből. Egyes nép*tribunus*ok felmentést próbálnak kieszközölni náluk barátaik számára, majd miután nem járnak sikerrel, bebörtönöztetik a *consul*okat.

A hispán háború számos balsikere annyira megzavarja a római polgárokat, hogy még *tribunus*ként vagy *legatus*ként sem hajlandó odautazni senki. Ám ekkor előlép P. Cornelius Aemilianus, és kijelenti, hogy kész bármilyen katonai szolgálatot vállalni, amire kijelölik. Példája mindenkiben felkelti a katonai szolgálat iránti lelkesedést.[3]

Lucullus *consul* – mivel elődje, Claudius Marcellus már láthatólag lecsendesítette az összes keltibér törzset – leigázza a vaccaeusokat, cantabereket és Hispánia egyéb, eddig ismeretlen népeit. Itt P. Cornelius Scipio Aemilianus, L.

[1] Valerius Maximus szerint (VI. 3. 8) Publilia férje L. Postumius Albinus (*consul* 154-ben), Liciniáé pedig egy bizonyos Claudius Asellus volt.

[2] Ez biztosította, hogy meg fognak jelenni a tárgyaláson.

[3] Az elbeszélés gyanúsan emlékeztet az idősebb Africanus történetére, aki apja és nagybátyja veresége után egyedül jelentkezett, hogy elvállalja a hispániai sereg vezetését (XXVI. 18). Vagy a Scipio család egyes tagjainál újra meg újra felbukkanó vándorelbeszélésről lehet szó, vagy pedig Scipio Aemilianus tudatosan követte örökbefogadó nagyapja példáját, és használta ki saját javára a hasonló helyzetet.

Paullus fia, örökbefogadás révén Africanus unokája, aki katonai *tribunus*ként szolgál a seregben, megöl egy barbárt, aki párviadalra hívta. Intercatia városának ostroma közben még nagyobb kockázatot is vállal: ő hatol át elsőnek a falon.

Ser. Sulpicius Galba *praetor* vereséget szenved a lusitanusoktól.

Visszatérnek a követek Afrikából a karthágóiak szószólóinak és Gulussának, Massinissa fiának kíséretében. Elmondják, hogy saját szemükkel látták a karthágóiak hadseregét és flottáját. Erre úgy döntenek, egyenként végigkérdezik az atyák véleményét. Cato és más vezető *senator*ok azt javasolják, hogy azonnal keljenek át hadsereggel Afrikába. P. Cornelius Nasica azonban egyre azt bizonygatja, hogy szerinte még mindig nincs jogos okuk a háborúra. A *senatus* úgy dönt, hogy nem indít háborút, ha a karthágóiak felgyújtják flottájukat és feloszlatják hadseregüket; ha pedig nem teszik, a következő *consul*ok terjesszék elő újra a pun háború ügyét.

Még épül a *censor*ok által megrendelt színház, amikor P. Cornelius Nasica javaslatára a *senatus* határozatot hoz, hogy rombolják le az épületet, mert haszontalan, és károsan fogja befolyásolni a közerkölcsöt.[1] A nép tehát még jó ideig állva nézheti a játékokat.

A karthágóiak a szerződés ellenére háborút indítanak Massinissa ellen, de az legyőzi őket. Massinissa ekkor 92 éves; nem eszik húst, csak száraz kenyeret. A karthágóiak így a rómaiak részéről is magukra vonják a háborút.

Ezenkívül: felkelés Szíriában, háborúk a királyok között.[2] A felkelés folyamán megölik Démétrioszt, Szíria királyát.

XLIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 149)

A Város alapítása utáni 602. évben [149] kitör a III. pun háború, és öt éven belül véget is ér.

Nagy vita zajlik le az állam legbölcsebb emberének tartott M. Porcius Cato és Scipio Nasica között, akit a legderekabb férfinak ítélt a *senatus*.[3] Cato azt sürgeti, hogy indítsák meg a háborút, töröljék el a föld színéről Karthágót, míg

[1] Lásd a XL. 51. 3 jegyzetét.
[2] Utalás Alexandrosz Balasz, IV. Antiokhosz Epiphanész állítólagos fia színre lépésére.
[3] Valójában itt már a „legderekabb férfiúnak" ítélt Nasica fiáról van szó.

Nasica ellenzi a dolgot. A *senatus* végül úgy dönt, hogy megüzenik a háborút, mivel a karthágóiak a szerződés ellenére hajóhadat tartanak fenn, hadseregükkel kivonultak határaikon túlra, és megtámadták Massinissát,[1] a római nép szövetségesét és barátját, Gulussát, Massinissa fiát pedig, aki a római követeket kísérte, nem engedték be városukba. Még be sem hajózták a csapatokat, amikor követek érkeznek Rómába Uticából, hogy minden tulajdonukkal együtt megadják magukat. Ez a követjárás biztató előjelként szolgál az atyák számára, Karthágónak azonban nem sok jót jelent.

A sorskönyvek előírása alapján a Tarentumnál megtartják Dis Atya tiszteletére azokat a játékokat, amelyeket 100 évvel azelőtt, az I. pun háború idején, a Város alapítása utáni 502. évben [249] rendeztek meg.[2]

30 követ érkezik Karthágóból Rómába, és bejelentik, hogy a karthágóiak megadják magukat. Cato fellépésének hatására azonban a *senatus* nem tágít az eredeti döntéstől, és a *consul*ok a lehető leghamarabb elindulnak a háborúba. Amikor megérkeznek Afrikába, átveszik a Karthágótól követelt 300 túszt, valamint a városban található összes fegyvert és katonai felszerelést. Ezután az atyáktól kapott utasítás értelmében elrendelik, hogy a karthágóiak telepítsék át városukat máshová, legalább tízmérföldnyi távolságra a tengertől. Ezzel a felháborító rendelkezéssel belehajszolják a háborúba a karthágóiakat.

L. Marcius és M'. Manilius *consul*ok körülzárják Karthágót, és megkezdik az ostromot. Az ostrom folyamán két *tribunus* a fal egyik kevésbé őrzött részén át vakmerően behatol *cohors*aival a városba, a védők azonban súlyos veszteségeket okoznak nekik; végül Scipio menti meg őket. Szintén Scipio szabadítja fel egy maroknyi lovassal azt a római erődöt is, amelyet a karthágóiak éjjel megtámadtak. Amikor a karthágóiak összes csapatukkal kitörnek a városból, és ostrom alá veszik a római tábort, ismét elsősorban Scipio menti meg a helyzetet.

Az egyik *consul* visszatér Rómába a választások megtartására. A másik, mivel az ostrom sikertelennek bizonyult, Hasdrubal ellen vezeti seregét, aki tekintélyes haderejével megszállt egy nehezen járható szurdokot. Scipio először azt tanácsolja a *consul*nak, hogy ne kezdjen ütközetet ilyen nehéz terepen. A többség azonban ferde szemmel néz rá esze és bátorsága miatt, ezért leszavazzák. Így ő is velük tart a szurdokba. Úgy lesz, ahogy előre megmondta: a római sereget szétverik és megfutamítják. Az ellenség bekerít két *cohors*ot, Scipio azonban néhány lovas*turmá*val visszatér a szurdokba, és épségben kimenti őket. Hőstet-

[1] A békefeltételekről lásd: XXX. 37. 1–6.

[2] Az ún. évszázados ünnep szertartásairól van szó, amelyeket a Mars-mező Tarentum vagy Terentum nevű részén tartottak.

téről Cato, akinek egyébként inkább a gáncsoskodásra állt rá a nyelve, a *senatus*ban e szavakkal emlékezik meg: az Afrikában szolgáló katonák között Scipio az egyetlen eleven ember, a többi csak hazajáró lélek. Scipiót a római nép is úgy a szívébe zárja, hogy a *consul*választáson a legtöbb *tribus* rá szavaz, noha még nem érte el a törvényes korhatárt.[1]

L. Scribonius Libo nép*tribunus* javaslatot terjeszt elő, hogy azok a lusitanusok, akik feltétel nélkül megadták magukat a római népnek, Ser. Galba pedig eladatta őket rabszolgának Galliában, nyerjék vissza szabadságukat. Javaslatát M. Cato is teljes erővel támogatja. Beszéde fennmaradt az általa írt évkönyvekben.[2] Galba érdekében Q. Fulvius Nobilior szólal fel vele szemben, akit Cato a *senatus*ban már gyakran megtámadott. Maga Galba látva, hogy el fogják ítélni, magához öleli két kisfiát és Sulpicius Galus fiát, akinek a gyámja volt, és olyan szánalmat keltő védőbeszédet mond a maga érdekében, hogy az indítványt elvetik. (Galbának három beszéde maradt fenn.[3] Kettőben Libo nép*tribunus*sal és a lusitanusok ügyében benyújtott javaslatával száll szembe, egy pedig L. Cornelius Cethegus ellen irányul. Ebben beismeri, hogy lemészároltatta a közelében táborozó lusitanusokat, mivel megtudta, hogy szokásuk szerint lovat és embert áldoztak, és azt tervezik, hogy a béketárgyalásokat kihasználva megtámadják seregét.)

Az alacsony sorból származó Andriszkosz, aki Perszeusz király fiának adta ki magát, és nevét Philipposzra változtatta, megszökik Rómából, ahová e miatt a hazugsága miatt küldte Démétriosz, Szíria királya. Sokan csatlakoznak hozzá, akik elhiszik hazug meséjét, ő pedig hadsereget szervez, és hatalmába keríti egész Macedoniát, részben a lakosság támogatásával, részben fegyveres erőszakkal. Saját elmondása szerint ő Perszeusz királynak egy ágyastól született fia, akit egy krétaira bíztak, hogy nála nevelkedjen, és így a rómaiak elleni háború viszontagságai közben a királyi családnak legalább egy sarja megmaradjon. 12 éves koráig Hüdramia környékén nevelkedett, származásáról mit sem sejtve, abban a hitben, hogy az édesapja neveli. Amikor aztán nevelőapja megbetegedett, és már a végét járta, felfedte előtte származása titkát, nevelőanyjának pedig átadott egy Perszeusz király pecsétjével lezárt iratot azzal, hogy ha majd a fiú felserdül, adja át neki. Utolsó kívánságaként azt is hozzátette, hogy mindezt egészen addig

[1] A tisztségek elnyeréséhez szükséges életkort megszabó, Kr. e. 180-ban hozott törvény, a *Lex Villia annalis* szerint a *consul*sághoz szükséges minimális életkor 42 év (lásd XL. 44. 1, a hozzá fűzött jegyzettel).

[2] A kivonatoló valószínűleg a számunkra már elveszett *Őstörténet*re gondol, amely azonban nemigen sorolható be az évkönyvek műfajába. Vö. XXXIX. 40. 12.

[3] Mára ezek elvesztek.

tartsák titokban. Andriszkosz, amikor felserdült, megkapta az iratot, amelyben az állt, hogy atyja két kincstárat hagyott rá. Ekkor már tudta, hogy örökbe fogadták, de még nem ismerte igazi származását. Nevelőanyja most elárulta neki, honnan származik, és könyörgött neki, hogy távozzon arról a vidékről, mielőtt a hír Eumenésznek, Perszeusz ellenségének a fülébe jut, máskülönben halál fia. Ijedtében és egyszersmind azért, mert Démétriosztól várt segítséget, Szíriába ment, és itt merte először nyíltan vállalni származását.

Töredékek

14.
A negyedjére megszervezett évszázados játékok évéről háromféle vélemény van. Varro és Livius ugyanis úgy tudósítanak, hogy Antias közlése szerint Lucius Marcius Censorinus és Manius Manilius *consul*sága idején, Róma alapítása után a 605. évben [149] voltak.[1]

(Censorinus: *A születésnap* 17. 11 – Forisek Péter fordítása nyomán)

L. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 149–148)

Az ál-Philipposz Thesszáliát is megpróbálja megtámadni és elfoglalni, de ezt egy római követség hatására akháj segédcsapatok megakadályozzák.

Prusziaszt, Bithünia királyát, ezt az alantas jellemhibákkal súlyosan terhelt embert Attalosz pergamoni király támogatásával meggyilkolja a fia, Nikomédész.[2] Prusziasznak volt egy másik fia is, akinek állítólag a felső fogsora helyén egyetlen összefüggő csontdarab nőtt. Előzőleg Rómából három követet küldtek Nikomédész és Prusziasz kibékítésére: az egyiknek a feje volt összeszabdalva, a másik sántított, a harmadiknak pedig nemigen vágott az esze. M. Cato erre azt mondta: ennek a követségnek se feje, se lába, se szíve.[3]

[1] A ma elfogadott dátum Kr. e. 146.
[2] Ő lett II. Nikomédész Epiphanész (ur. Kr. e. 149–127).
[3] Az ókorban általában a szívet tartották a szellemi képességek székhelyének.

Ekkoriban Szíriában olyan király uralkodik, aki nemtelen származására nézve a makedón királyhoz, ostobaságban és tehetetlenségben Prusziaszhoz mérhető.[1] Míg ő egyre a kocsmákban és egyéb bűnbarlangokban fetreng, Ammóniosz uralkodik helyette. Ő aztán megöleti nemcsak a király[2] bizalmasait, hanem Laodiké királynét[3] és Démétriosz fiát, Antigonoszt is.

Több mint 90 éves korában meghal a kiváló Massinissa, Numídia királya. Egyéb fiatalos kedvtelései között, amelyeket késő öregkoráig űzött, szexuálisan is olyan friss maradt, hogy 86 éves kora után még fiút nemzett. Királyságát felosztatlanul három fiára hagyja – közülük Micipsa a legidősebb, utána következik Gulussa és a görög műveltségben is járatos Mastanabal –, azzal, hogy P. Scipio Aemilianus döntése szerint osszák fel egymás között. Scipio meghatározza számukra a királyság igazgatási egységeit.

Scipio rábeszéli Phameas Himilkót,[4] a bátor karthágói lovastisztet, aki rendkívüli szolgálatokat tesz a karthágóiaknak, hogy lovasságával együtt pártoljon át a rómaiakhoz.

A Massinissához küldött három követ egyike, M. Claudius Marcellus egy viharban belefullad a tengerbe.

A karthágóiak árulással gyanúsítják a *sufet*et,[5] Hasdrubalt, Massinissa unokáját, és megölik a tanácsteremben. A gyanú onnan eredt, hogy Hasdrubal rokona volt Gulussának, aki segített a rómaiak segédcsapatainak ellátásában.

P. Scipio Aemilianus pályázik az *aedilis*i tisztségre, de a nép *consul*nak választja meg. Mivel még nem érte el a *consul*i tisztség korhatárát, nagy küzdelemre kerül sor a rá szavazó néptömeg és a jó ideig tiltakozó atyák között. Végül felmentést kap a törvény hatálya alól, és jóváhagyják *consul*lá választását.

M'. Manilius ostrommal elfoglal számos várost Karthágó körül.

Az ál-Philipposz Macedoniában lemészárolja P. Iuventius *praetor*t és seregét, Q. Caecilius[6] azonban legyőzi és elfogja őt, és így visszaszerzi Macedoniát.

[1] Ő volt Alexandrosz Balasz (ur. Kr. e. 150–146), aki IV. Antiokhosz Epiphanész fiaként lépett fel. Lásd az LII. könyv összefoglalóját.

[2] Nem Alexandroszra utal, hanem I. Démétriosz Szótérra, az előző uralkodóra: az ő családját és híveit tette el Ammóniosz Alexandrosz Balasz útjából.

[3] Laodiké Démétriosz nővére és egy ideig Perszeusz felesége volt, aki a püdnai csata után került vissza Szíriába.

[4] A név a kéziratokban *Hamilco* formában szerepel.

[5] Lásd a XXXIII. 46. 3 jegyzetét.

[6] A 143-as év leendő *consul*ja, Q. Caecilius Metellus Macedonicus.

LI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 147–146)

Karthágót, a 23 mérföld kerületű várost nagy fáradsággal ostromolják. Egyes részeit sikerül elfoglalni előbb Mancinus *legatus*nak,[1] majd Scipio *consul*nak [147], aki a sorsolás mellőzésével kapta meg az afrikai hadszínteret. A karthágóiak új kikötőt építenek, mivel a régit Scipio eltorlaszolta. Rövid idő alatt titokban jókora hajóhadat vonnak össze, de a tengeri csatában vereséget szenvednek. Scipio megsemmisíti vezérük, Hasdrubal táborát és hadseregét Nepheris városa mellett, egy nehezen megközelíthető helyen. Végül elfoglalja Karthágót 700 évvel annak alapítása után.[2] A zsákmány nagyobb részét a szicíliaiaknak engedi át, akiktől annak idején a karthágóiak rabolták. A város végpusztulása idején Hasdrubal megadja magát Scipiónak. Hasdrubal felesége, aki néhány nappal korábban nem tudta rábeszélni férjét, hogy szökjenek át a győzteshez, két gyermekével együtt leveti magát a fellegvárból az égő város lángjaiba. Scipio játékokat rendez, követve apjának, Aemilius Paullusnak, Makedónia meghódítójának példáját,[3] a katona- és rabszolgaszökevényeket pedig vadállatok elé vetteti.

Az akháj háború előzményei. Az akhájok Korinthoszban megverik a római követeket, akiket azzal a feladattal küldtek oda, hogy leválasszák az akháj szövetségről azokat a városokat, amelyek azelőtt Philipposz fennhatósága alá tartoztak.

LII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 146–144).

Q. Caecilius Metellus Thermopülainál megütközik az akhájokkal, akiket a boiótok és a khalkisziak is támogatnak. Az akhájok veresége után vezérük, Kritolaosz megmérgezi magát. Helyette Diaioszt, az akhájok felkelésének igazi szervezőjét választják meg vezérüknek, akit L. Mummius *consul* [146] legyőz az Iszthmosznál.

[1] L. Hostilius Mancinus flottaparancsnok később ennek a haditettének köszönhette, hogy a 145-ös évre elnyerte a *consul*i címet.

[2] A hagyomány szerint Karthágót 814-ben alapították.

[3] Vö. XLV. 32. 8–11.

Mummiusnak ezután egész Akhaia megadja magát, ő pedig a *senatus* határozata alapján leromboltatja Korinthoszt, mivel itt bántalmazták a római követeket. Thébait és Khalkiszt szintén leromboltatja, amiért segítséget nyújtottak az akhájoknak.[1] Maga L. Mummius feddhetetlennek mutatkozik: a műkincsekből és dísztárgyakból, amelyekben bővelkedett a dúsgazdag Korinthosz, egyetlen darabot sem visz haza magának.

Q. Caecilius Metellus diadalmenetet tart Andriszkosz fölött, P. Cornelius Scipio Aemilianus pedig Karthágó és Hasdrubal fölött.

Hispániában Viriathus, aki pásztorból vadász, vadászból útonálló, majd nemsokára egy szabályos hadsereg vezére lesz, elfoglalja egész Lusitaniát. Szétveri M. Vetilius *praetor*[2] seregét, őt magát pedig foglyul ejti. C. Plautius *praetor* sem harcol ellene nagyobb szerencsével. Olyan félelmetes ellenségnek bizonyul, hogy *consul*i rangú hadvezért és *consul*i sereget kell ellene küldeni.

Ezenkívül: zavargások Szíriában, háború a királyok között. Szíriában Démétriosz király fentebb említett meggyilkolása után a homályos származású, ismeretlen Alexandrosz vette át az uralmat.[3] Csakhogy Démétriosz,[4] Démétriosz fia, akit apja egykor – nem tudván, milyen fordulatot vesz a háború – Knidoszba küldött, nem tartja komoly ellenfélnek az ostoba és tehetetlen Alexandroszt. Ptolemaiosz[5] egyiptomi király segítségével, akinek lányát, Kleopatrát feleségül vette,[6] háborút indít ellene, amelyben Alexandrosz ott vész. Ptolemaiosz súlyos fejsebet kap, és amikor az orvosok megpróbálják meglékelni a koponyáját, belehal a műtétbe. Helyét a trónon öccse, Ptolemaiosz[7] foglalja el, aki eddig Künénében uralkodott. Démétriosz kegyetlen kínzásokat alkalmaz övéivel szemben; ezért egyik alattvalója, Diodotosz háborút indít ellene, hogy Alexandrosz alig kétéves fiának[8] szerezze meg a trónt. Diodotosz legyőzi Démétrioszt, aki Szeleukeiába menekül.

L. Mummius megtartja diadalmenetét az akhájok fölött. A menetben bronz- és márványszobrokat, táblaképeket vonultat fel.

[1] Ezeket a városokat azzal büntették, hogy falaikat lerombolták, néhány polgárukat száműzték, és területük egy részét elvették.

[2] Más források szerint a *praetor* előneve Gaius volt.

[3] Lásd az L. könyv összefoglalóját.

[4] II. Démétriosz Nikatór (ur. Kr. e. 146–139 és 129–126).

[5] VI. Ptolemaiosz Philométór.

[6] Kleopatra Thea, Ptolemaiosz Philométór lánya előzőleg Alexandrosz Balasz felesége volt.

[7] VIII. Ptolemaiosz Phüszkón.

[8] Ő volt VI. Antiokhosz Dionüszosz, aki sohasem jutott el addig, hogy valóban uralkodjon. Diodotosz Trüphón végül maga ragadta meg a hatalmat 142-ben, és 138-ig meg is tartotta.

LIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 143–141)

Ap. Claudius *consul* [143] legyőzi az Alpokban lakó salassusok népét.
L. Tremelius *quaestor* Macedoniában megsemmisít egy újabb ál-Philipposzt a seregével együtt.

Q. Caecilius Metellus *proconsul* megveri a keltibéreket, Q. Fabius *proconsul*[1] pedig több várost ostrommal bevesz, és visszafoglalja Lusitania jelentős részét.

Acilius *senator* görög nyelven megírja Róma történetét.

LIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 141–139)

Q. Pompeius *consul* [141] Hispániában leigázza a termesieket. Békét köt velük és a numantiaiakkal, ezt azonban a római nép nem hagyja jóvá.

A *censor*ok[2] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot: 328 442 polgárt vesznek számba.

Macedoniából követek érkeznek, hogy panaszt tegyenek D. Iunius Silanus *praetor* ellen vesztegetés és a provincia kifosztása miatt. Amikor a *senatus* ki akarja vizsgálni az ügyet, T. Manlius Torquatus, Silanus apja[3] azt kéri, hogy bízzák rá a dolgot. Így is lesz. Otthon megtartja a vizsgálatot, majd elítéli és kitagadja fiát. Silanus erre felakasztja magát. Apja még a temetésére sem megy el, hanem szokása szerint otthon ül, és rendelkezésére áll azoknak, akik hozzá folyamodnak tanácsért.

Q. Fabius *proconsul* megcsorbítja hispániai győzelmeinek dicsőségét azzal, hogy egyenlő félként köt békét Viriathusszal. Viriathust Servilius Caepio[4] ösz-

[1] A 142-es év *consul*járól, Q. Fabius Maximus Servilianusról van szó.

[2] Scipio Africanus és L. Mummius.

[3] Silanus örökbefogadás révén került a Iunius nemzetségbe. Az eset furcsasága, hogy az örökbefogadás miatt Silanus elvileg már nem tartozott vér szerinti apja (a 165-ös év *consul*ja) hatalma alá, az mégis gyakorolta fölötte jogkörét. Talán a végrendelet útján való örökbefogadás egy korai példájával van dolgunk; ez ugyanis csak az elhunyt örökbefogadó nevével és vagyonával ruházta fel az örökbefogadottat, de más változást nem hozott a helyzetében.

[4] Ő volt a 140-es év *consul*ja és Q. Fabius vér szerinti testvére.

tönzésére árulókkal megöletik. Serege sokáig siratja, és nagyszerű temetést rendez neki. Kiváló ember, kiemelkedő hadvezér volt, aki 14 éven át viselt háborút a rómaiak ellen, és többnyire ő volt fölényben.

LV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 138–136)

Amikor P. Cornelius Nasica (akire Curiatius nép*tribunus* gúnyból a Serapio melléknevet ragasztotta) és D. Iunius Brutus *consul*ok [138] sorozást tartanak, az újoncok szeme láttára rendkívül üdvös példával szolgáló eset történik. C. Matienust bevádolják a nép*tribunus*ok előtt, amiért Hispániában megszökött a hadseregből, elítélik, majd villába szorítják a nyakát, sokáig vesszőzik, végül egy *sestertius*ért eladják rabszolgának.

A nép*tribunus*ok, mivel nem tudják elérni, hogy fejenként tíz embert felmenthessenek a katonai szolgálat alól, elrendelik, hogy a *consul*okat vessék börtönbe.

Iunius Brutus *consul* Hispániában földet és egy várost adományoz azoknak, akik Viriathus alatt[1] küzdöttek. A várost Valentiának nevezik el.

A numantiaiak, miután a velük kötött békét a *senatus* érvénytelenítette, szétverik és megfutamítják M. Popillius[2] seregét.

Miközben C. Hostilius Mancinus *consul* [137] áldozatot mutat be, a csirkék kirepülnek a ketrecből. Azután, amikor a *consul* hajóra száll, hogy Hispániába utazzon, felharsan egy hang: „Ne menj, Mancinus!" Az események később igazolják a rossz előjeleket. Mancinust és 40 000 katonáját legyőzi 4000 numantiai, elfoglalják a táborát is, ő pedig, mivel nincs más remény a sereg megmentésére, szégyenletes békét köt velük, amelyet a *senatus* nem hajlandó jóváhagyni.

D. Iunius sok várost bevesz egészen az óceánig, és leigázza Lusitaniát.[3] Amikor emberei vonakodnak átkelni a Feledés folyón,[4] kikapja a jelvényhordozó

[1] Egyes tudósok szerint a kivonatoló hibázott, és Brutus valójában a Viriathus *ellen* harcoló római katonákat telepítette le Valentiában – hiszen meglehetősen rendhagyó ötlet lett volna inkább az ellenséget, mint saját katonáit földhöz juttatni.

[2] M. Popillius Laenas, a 139-es év *consul*ja.

[3] Brutus Kr. e. 136-ban megkapta haditetteiért a megtisztelő *Callaicus* melléknevet, amely az egyik lusitaniai néptörzs nevéből származik ('a gallaecusok legyőzője' – lásd a LVI. könyv összefoglalóját).

[4] A lusitaniai Limaia folyó neve a helybéliek nyelvén 'feledést' jelentett, ezért a görögök az alvilági Léthé folyónak feleltették meg.

kezéből a hadijelvényt, és ő maga viszi át. Ezzel sikerül rávennie őket az átkelésre.

Alexandrosz alig tízéves fiát, Szíria királyát gyámja, Diodotosz Trüphón[1] álnokul meggyilkoltatja: megvesztegeti az orvosokat, akik azt hazudják a népnek, hogy a fiút egy fájdalmas kő kínozza, és műtét közben végeznek vele.

LVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 136–134)

D. Iunius Brutus Hispania Ulteriorban győzelmet arat a gallaecus törzs fölött. M. Aemilius Lepidus *proconsul*[2] kevesebb sikerrel ütközik meg a vaccaeusokkal, és a numantiaihoz mérhető vereséget szenved.

Hogy a római népet mentesítsék a numantiaiakkal kötött szerződés megtartásának kötelezettsége alól, Mancinust, aki az egyezség megkötéséért felelős volt, kiszolgáltatják a numantiaiaknak,[3] de azok nem veszik át.

A *censor*ok[4] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot. 317 933 polgárt vesznek számba.

Fulvius Flaccus *consul* [135] Illíriában leigázza az ardiaioszokat.[5]

M. Cosconius *praetor* Thrákiában győzelmet arat a scordiscus törzs fölött.

Mivel a numantiai háború a vezérek hibájából nagyon elhúzódik – az állam nem csekély szégyenére –, a *senatus* és a római nép felajánlja a *consul*i tisztséget Scipio Africanusnak. Mivel törvény tiltja, hogy valaki egymás után kétszer *consul* legyen, és emiatt nem léphetne hivatalba,[6] ismét felmentést kap a törvény hatálya alól, mint előző *consul*sága alkalmával.

Szicíliában rabszolgafelkelés tör ki, amelyet a *praetor*oknak nem sikerül elfojtaniuk. A parancsnokságot ezért C. Fulvius *consul*ra [134] bízzák. A háború ki-

[1] Lásd a LII. könyv összefoglalóját a hozzá fűzött jegyzettel.

[2] M. Aemilius Lepidus Porcina Kr. e. 137-ben volt *consul*.

[3] Hasonló eset történt 321-ben, a rómaiak caudiumi veresége után, mikor Sp. Postumiust szolgáltatták ki ugyanígy a samnisoknak (lásd IX. 8–11., a 8. 6-hoz fűzött jegyzettel).

[4] Ap. Claudius Pulcher és Q. Fulvius Nobilior.

[5] A kéziratokban a népnév *Vardaei* alakban szerepel, míg Livius főszövegében (XXVII. 30. 13) a görögös *Ardiaei* alak áll. Az eltérést valószínűleg a görög és latin források különbsége okozza.

[6] A 342-ben hozott *Lex Genucia* (VII. 42. 2) úgy rendelkezett, hogy senki sem viselheti tíz éven belül kétszer ugyanazt a tisztséget.

robbantója egy Eunusz nevű szír rabszolga volt, aki csapatokat gyűjt a mezőgazdaságban dolgozó rabszolgákból, kiszabadítja a dologházakban sínylődőket, így létszámuk akkorára nő, mint egy szabályos hadseregé. Kleón, egy másik rabszolga mintegy 70 000 rabszolgát szed össze. Egyesített csapataik többször is megütköznek a római sereggel.

Töredékek

15.
Livius *A Város alapításától* című műve LVI. könyvéből: „Azt mondják, Quintus Pompeius betegségre hivatkozva mentette ki magát, hogy jelenlétével fel ne bőszítse a numantiaiakat,[1] amikor megadják magukat."

(Priscianus XVIII. 344.)

LVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 134)

Scipio Africanus ostrom alá veszi Numantiát, és a fegyelmezetlenség és fényűzés miatt lezüllött sereget újra a legszigorúbb katonai fegyelemre kényszeríti. A szórakozás minden lehetőségét megvonja, és 2000 szajhát dobat ki a táborból. A katonákat mindennap dolgoztatja; meneteléskor 30 napra való gabonát és hét sánckarót kell vinniük magukkal. Egyiküknek, aki nehezen cipeli ezt a terhet, azt mondja: „Ha a kardoddal is el tudod magadat sáncolni, akkor majd nem kell sánckarót cipelned!" Egy másikra, aki rosszul fogja a pajzsát, megjegyzést tesz, hogy nagyobb a pajzsa a kelleténél, de nem is baj, mert annak úgyis több hasznát veszi, mint a kardjának. Ha egy katonát rajtakap, hogy elhagyta az egységét, megvereti, ha római, venyigebottal,[2] ha idegen, vesszőkkel. Az összes málhás állatot eladatja, hogy ne tehermentesítsék a katonákat. Számos alkalommal legyőzi a kitörő ellenséget.

Az ostromlott vaccaeusok lemészárolják gyermekeiket és asszonyaikat, majd saját kezükkel vetnek véget életüknek.[3]

[1] Itt arról a kétes értékű szerződésről van szó, amelyet az LIV. könyv tartalmi kivonata szerint Pompeius kötött a numantiaiakkal, de Rómában nem hagyták jóvá.

[2] A római *centurió*k által használt fenyítőeszköz.

[3] Kérdés, hogy ez a részlet már Numantia bukását (LIX. könyv) vetíti előre, vagy pedig a háború egy másik, a közelben játszódó epizódjáról szól.

Scipiónak nagyszerű ajándékokat küld Antiokhosz,[1] Szíria királya. Míg más hadvezérek titkolni szokták, ha királyoktól ajándékot kapnak, ő kijelenti, hogy az emelvényen, a nyilvánosság előtt veszi át, majd utasítja a *quaestor*t, hogy az egészet írja fel az állami bevételek közé, mert ebből akarja megjutalmazni a bátor férfiakat.

Miután Numantiát teljesen körülzárta, látva, hogy az ostromlott városban hamarosan kitör az éhínség, elrendeli, hogy ne bántsák a takarmányért kijáró ellenséget, hisz minél többen vannak, annál gyorsabban felélik maradék gabonájukat.

LVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 133)

Ti. Sempronius Gracchus nép*tribunus* a *senatus* és a lovagrend akarata ellenére földtörvényjavaslatot terjeszt elő, amely megszabja, hogy az állami földből senki sem birtokolhat többet 1000 *iugerum*nál.[2] Annyira elkapja a hév, hogy külön törvénnyel megfosztja tisztségétől hivataltársát, M. Octaviust, amiért az az ellenpárt ügyét támogatja, aztán *triumvir*eket jelöl ki a földek szétosztására: saját magát, öccsét, C. Gracchust és apósát, Ap. Claudiust[3]. Előterjeszt egy másik földtörvényt is, hogy minél nagyobb földterület álljon rendelkezésére: eszerint a *triumvir*ek joga megítélni, hogy meddig terjed az állami föld, és meddig a magánbirtokok. Ezután, minthogy túl kevés a kiosztható föld, és félő, hogy emiatt felbőszül a köznép, amelyben Gracchus már felszította a földéhséget, bejelenti: törvényjavaslatot fog előterjeszteni, hogy azok között, akiknek a Sempronius-törvény alapján földet kellene kapniuk, osszák szét Attalosz király pénzét. Attalosz, Eumenész fia, Pergamon királya ugyanis a római népet tette meg örökösének.

Ez a sok vérlázító cselekedet mélyen felháborítja a *senatus*t, különösen T. Annius volt *consul*t.[4] Amikor Annius a *senatus*ban befejezi Gracchus elleni beszédét, Gracchus a nép elé hurcolja őt, és vádat emel ellene a köznép előtt, ő azonban a szószékről újabb nyilvános beszédet mond Gracchus ellen.

[1] VII. Antiokhosz Szidétész (ur. Kr. e. 138–129), II. Démétriosz testvére, aki megbuktatta Diodotosz Trüphónt.

[2] A földbirtok felső határát a Kr. e. 367-ben hozott *Lex Licinia Sextia* (VI. 35. 5) 500 *iugerum*ban szabta meg. Gracchus javaslata alapján ehhez hozzájárulhatott a család két fiúgyermeke után még 250-250 *iugerum*, így adódott ki az 1000 *iugerum*os felső határ.

[3] Ap. Claudius Pulcher 143-ban viselte a *consul*i tisztséget.

[4] T. Annius Luscus Kr. e. 153-ban volt *consul*.

Gracchus újra akarja választatni magát nép*tribunus*nak, mire az optimaták P. Cornelius Nasica kezdeményezésére meggyilkolják a Capitoliumon: fejbe vágják egy pad darabjaival, majd a többiekkel együtt, akiket ugyanabban az összecsapásban öltek meg, temetési szertartás nélkül a folyóba dobják.

Ezenkívül: váltakozó sikerrel folyó hadműveletek a rabszolgák ellen Szicíliában.[1]

LIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 133–129)

A numantiaiak nem bírják tovább az éhezést, és leöldösik egymást. Városukat Scipio elfoglalja, lerombolja, majd diadalmenetet tart fölötte, 14 évvel Karthágó elpusztítása után.

P. Rupilius *consul* [132] Szicíliában befejezi a háborút a szökött rabszolgák ellen.[2]

Arisztonikosz, Eumenész király fia[3] megszállja Asiát, noha azt Attalosz király a római népre hagyta végakaratában, ezért szabadnak kell maradnia. Hogy szembeszálljon vele, P. Licinius Crassus *consul* [131] *pontifex maximus* létére elhagyja Itáliát, amire eddig még soha nem akadt példa.[4] Az ütközetet azonban elveszíti, és maga is elesik. M. Perperna *consul* [130] legyőzi és megadásra kényszeríti Arisztonikoszt.

Q. Pompeius és Q. Metellus, az első plebejus *censor*pár megtartja a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot: 318 823 polgárt vesznek számba, nem számítva az árvákat és az özvegyeket. Q. Metellus *censor* azt javasolja, hogy minden férfit kötelezzenek házasságkötésre a népszaporulat érdekében. Beszéde fenn is maradt; Augustus Caesar, amikor a rendek kötelező házasságkötése mellett szólalt fel,[5] felolvasta a *senatus*ban, mert mintha épp erre az alkalomra írták volna.[6]

[1] Lásd az LVI. könyv összefoglalóját.

[2] Lásd az LVI. könyv összefoglalóját.

[3] Arisztonikosz, aki II. Eumenész király törvénytelen fiának vallotta magát, III. Eumenész néven támasztott igényt Pergamon trónjára.

[4] A *pontifex maximus* nem távozhatott el Itália területéről.

[5] Augustus Kr. e. 18-ban vitte keresztül házassági törvényét *(Lex Iulia de maritandis ordinibus)*, amelyben korlátozta az egyes társadalmi rétegek egymás közti házasodását.

[6] A beszéd számunkra már elveszett, de Gellius a Kr. u. II. században még olvashatta, sőt idézett is belőle (*Attikai éjszakák* I. 6).

C. Atinius Labeo nép*tribunus* le akarja vettetni a Tarpeia-szikláról Q. Metellus *censor*t, aki kihagyta őt a *senator*ok névsorából, de a többi nép*tribunus* Metellus segítségére siet.

Carbo,[1] az egyik nép*tribunus* törvényjavaslatot terjeszt elő arról, hogy a nép*tribunus*okat akárhányszor újra lehessen választani. P. Africanus rendkívül nyomós érveket hoz fel a javaslat ellen, és beszédében kijelenti, hogy szerinte Ti. Gracchust jogosan ölték meg. C. Gracchus a javaslat mellett érvel, de a vitából Scipio kerül ki győztesen.

Háborúk Antiokhosz szíriai és Phraatész párthus királyok között.[2]

Nem kevésbé zavaros helyzet Egyiptomban. A nép felgyújtja a királyi palotát, Ptolemaiosz Euergetész[3] pedig, akit alattvalói gyűlölnek kegyetlensége miatt, titokban Ciprusra menekül. A nép a nővérét, Kleopatrát ülteti a trónra, akit Ptolemaiosz eltaszított, miután megerőszakolta és feleségül vette annak szűz lányát.[4] Erre Euergetész dühében Cipruson megöleti Kleopatrától született fiát,[5] és fejét, kezét, lábát elküldi a fiú anyjának.

A földek szétosztására kijelölt *triumvir*ek, Fulvius Flaccus,[6] C. Gracchus és C. Papirius Carbo lázongásokat szítanak. P. Scipio Africanus szembeszáll velük. Ezek után holtan találják a hálószobájában, noha előző nap még jó erőben tért haza. Feleségét, Semproniát gyanúsítják azzal, hogy megmérgezte, mivel ő a Gracchusok húga, akikkel Africanus ellenséges viszonyban volt. Ennek ellenére a haláleset ügyében nem indul vizsgálat. Scipio halála után még nagyobb erővel lángolnak fel a *triumvir*ek által szított lázongások.

C. Sempronius *consul* [129] először vereséget szenved az iapüsz törzstől,[7] de a csorbát később kiköszörüli egy győzelemmel, amelyhez D. Iunius Brutusnak, Lusitania meghódítójának hősiessége segíti hozzá.

[1] C. Papirius Carbo, a 120-as év leendő *consul*ja.

[2] VII. Antiokhosz Szidétész kérészéletű győzelmei után csatát vesztett a párthusokkal szemben, és maga is ott esett el. II. Phraatész (ur. Kr. e. 138–127) hamarosan szintén meghalt a szkíták elleni hadjáratban.

[3] VIII. Ptolemaiosz Phüszkón „hivatalos" neve. Az Euergetész ('jótevő') a hellenisztikus uralkodókultuszban gyakran előforduló cím, míg a Phüszkón gúnynév a király köpcös testalkatára utal.

[4] Ő volt III. Kleopatra, akit II. Kleopatra VI. Ptolemaiosz Philométórnak szült.

[5] Ptolemaiosz Memphitisz, akit anyja társuralkodóvá tett, ekkor 12 éves volt.

[6] M. Fulvius Flaccus, a 125-ös év *consul*ja.

[7] Lásd a XLIII. 5. 3 jegyzetét.

LX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 128–121)

L. Aurelius *consul* [126][1] leveri a fellázadt szárdokat.
M. Fulvius Flaccust [125] a masszaliaiak segítségére küldik a gall salluviusok ellen, akik Masszalia környékét pusztítják. Ő igázza le elsőként az Alpokon túl lakó ligurokat.

L. Opimius *praetor* megadásra kényszeríti az elpártolt fregellaebelieket, Fregellaet pedig lerombolja.

Afrikában járvány tör ki egy sáskainvázió miatt, mivel a rovarok kiirtása után halomszám marad ott a tetemük.

A *censor*ok[2] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot. 394 736 polgárt vesznek számba.

C. Gracchus nép*tribunus*, Tiberius öccse, aki jobb szónok, mint bátyja volt, több veszedelmes törvényjavaslatot terjeszt elő: például a gabonatörvényt, amely előírja, hogy a gabonát 6 1/3 *as*ért kell adni a köznépnek; a földtörvényt, amelyet már bátyja is előterjesztett; valamint egy harmadik törvényt, hogy megvásárolja a *senatus*sal akkoriban jó viszonyban lévő lovagrendet: eszerint a lovagrendből be kell választani 600 főt az ekkoriban csak 300 tagú *senatus*ba. A cél tehát az, hogy ezt a 300-at kiegészítsék 600 lovaggal, vagyis a lovagrend kétszeres szótöbbséget kapjon a *senatus*ban. Gracchus, miután a következő évre újraválasztják *tribunus*nak, elfogadtatja a földtörvényeket. Eléri, hogy több *coloniá*t alapítsanak Itáliában, egyet pedig a lerombolt Karthágó helyén. Ez utóbbit ő maga szervezi meg *triumvir*ként.

Ezenkívül: Q. Metellus *consul* [123] hadműveletei a baleáriak ellen,[3] akiket görög szóval *gümnésziosz*oknak neveznek, mert egész nyáron meztelenül járnak.[4] Baleáriaknak a lövésről nevezték el őket,[5] vagy pedig Balioszról, Héraklész kísérőjéről, aki ott maradt a földjükön, amikor Héraklész Gérüonész lakhelye felé hajózott.

[1] Teljes nevén L. Aurelius Orestes.

[2] L. Cassius Longinus Ravilla és Cn. Servilius Caepio.

[3] Metellus a Balearicus melléknevet kapta dicső haditetteiért.

[4] A név másik magyarázata, hogy a baleáriak a karthágóiak seregében a könnyűfegyverzetűek (görög szóval *gümnétesz*) szerepét töltötték be.

[5] Egy népetimológiás magyarázat a nép nevét a görög *balló* (dob, hajít) igéből származtatja (vö. Diodórosz V. 17. 1, akinél szintén megtalálható a *gümnésziosz* elnevezés Liviusnál szereplő levezetése). Polübiosz (III. 33. 11) szerint az elnevezés a baleáriak nyelvén 'parittyást' jelent, és a fegyvernemről terjesztették ki a nép egészére.

Forrongás Szíriában. Kleopatra megöleti férjét, Démétrioszt, majd fiát, Szeleukoszt is bosszúból, amiért az ő beleegyezése nélkül öltötte fel a királyi fejéket, miután ő megölette az apját.[1]

LXI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 123–120)

C. Sextius *proconsul*[2] legyőzi a salluviusokat, és megalapítja Aquae Sextiae *coloniá*t, amely az alapítóról és az ott fakadó bővizű hideg-meleg forrásokról kapja nevét.[3]

Cn. Domitius *proconsul*[4] győzelmet arat az allobrox törzs fölött Vindalium városánál.[5] A hadjárat oka, hogy az allobroxok befogadták a hozzájuk menekülő Toutomotulust, a salluviusok királyát, és megadtak neki minden lehetséges támogatást, ráadásul végigpusztították a rómaiakkal szövetségben lévő aeduusok területét.

Véget ér C. Gracchus *tribunus*i éve, amelyet a nép lázítására használt fel. Fegyveres sokaság élén megszállja az Aventinust, mire L. Opimius *consul* [121] a *senatus* határozata alapján fegyverbe szólítja a népet.[6] Visszaszorítják őket, C. Gracchus pedig meghal. Vele együtt esik el Fulvius Flaccus volt *consul* is, aki szintén részese volt esztelen vállalkozásának.

Q. Fabius Maximus *consul* [121], Paullus unokája sikeresen harcol az allobroxok és Bituitus, az arvernusok királya ellen. Bituitus seregéből 120 000 embert ölnek meg. A király ezután Rómába utazik, hogy elégtételt adjon a *senatus*nak, mire Albába viszik őrizetbe,[7] mert úgy vélik, hátráltatná a béke ügyét, ha visz-

[1] A fiú V. Szeleukosz Philométór néven lépett trónra (ur. Kr. e. 126–125).

[2] C. Sextius Calvinus 124-ben viselte a *consul*ságot.

[3] A név jelentése: 'Sextius forrásai'.

[4] Cn. Domitius Ahenobarbus 122-ben volt *consul*.

[5] A kelta allobroxok meghódításával indult a Gallia felé irányuló római terjeszkedés, amelynek első lépése Gallia Narbonensis provincia létrejötte a mai Provence területén. A Caesar korában ismert erőviszonyok kialakulása már ekkor megkezdődött: az aeduus törzs kezdettől fogva a rómaiak szövetségese, míg az arvernusok hagyományosan szemben állnak Rómával.

[6] Opimiust a végveszély esetére tartogatott ún. *senatus consultum ultimum* (hagyományos szövege: „ügyeljenek a *consul*ok, nehogy kárt szenvedjen az állam") teljhatalommal ruházta fel Gracchus és hívei ellen.

[7] A rómaiak általában Alba Fucensben tartották őrizetben a kezükre került ellenséges királyokat, így Syphaxot (XXX. 17. 2) és Perszeuszt (XLV. 42. 4) is.

szaengednék Galliába. Elrendelik, hogy fogják el és szállítsák Rómába a fiát, Conconnetiacust is. Az allobroxok meghódolnak.

L. Opimiust Q. Decius nép*tribunus* bevádolja a nép előtt, amiért bírói ítélet nélkül záratott börtönbe polgárokat, de felmentik.

LXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 119–115)

Q. Marcius *consul* [118] leveri az alpesi stoenus törzset.[1]
Meghal Micipsa, Numídia királya, és országát három fiára hagyja: Adherbalra, Hiempsalra és Iugurthára, öccse fiára, akit örökbe fogadott.

L. Caecilius Metellus [119] leigázza a dalmátokat.[2]

Iugurtha háborút indít testvére, Hiempsal ellen; legyőzi és megöleti őt. Adherbalt is megbuktatja, de a *senatus* visszahelyezi őt méltóságába.

L. Caecilius Metellus és Cn. Domitius Ahenobarbus *censor*ok 32 embert zárnak ki a *senatus*ból. Ezenkívül: forrongás Szíriában, viszály a királyok között.

LXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 114–111)

C. Porcius *consul* [114] Thrákiában vereséget szenved a scordiscusoktól.
A *censor*ok[3] megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot: 394 336 polgárt vesznek számba.

Aemilia, Licinia és Marcia Vesta-szüzeket paráznaság vétke miatt elítélik. Bűnük elkövetése, felfedezése és megtorlása.

A vándorló cimber néptörzs benyomul Illíriába fosztogatni, és megfutamítja Papirius Carbo *consul*t és seregét [113].

Livius Drusus *consul* [112] Thrákiában legyőzi a galloktól származó scordiscus törzset.

[1] Ligur népcsoport a Comói-tó és a Garda-tó között.
[2] Metellus a *Dalmaticus* melléknevet kapta győzelméért.
[3] Vö. a LXII. könyv összefoglalóját.

15a.

De amikor ez a kiváló katona[1] látta, hogy minden irányból számtalan dárda mered rá, és a ravasz ellenség ellene emeli villogó tőrét, tapasztalatból tudva, hogy az emberi esendőség gyorsan csúszik le a lejtőn és merül alá – ahogy Livius mondja: nincs semmi, amit annyira érinthetetlenné tenne a vallás és elzárna az őrizet, hogy a kéjvágy hozzá ne tudna férkőzni[2] –, baljában az evangélium pajzsát tartva, jobbjában kétélű kardot fogva felkészül, hogy harcba szálljon az ellenség szörnyű csapatai ellen, nehogy hiábavalónak bizonyuljon kiemelkedő szellemével a grammatikába, retorikába, geometriába vagy a Szentírás tudományába fektetett munkája, és belesüllyedjen a világ csábításaiba.

(Ionas: *Szent Kolumbán élete* I. 3)

LXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 111–109)

Iugurtha háborút indít Adherbal ellen, ostromzár alá veszi Kirta városában, és a *senatus* tiltakozásával mit sem törődve megöleti. Ezért a rómaiak hadat üzennek neki. A háború vezetésével Calpurnius Bestia *consul*t [111] bízzák meg, aki a nép és a *senatus* felhatalmazása nélkül békét köt Iugurthával. Iugurthát megidézik Rómába, hogy nevezze meg tanácsadóit, mivel állítólag sok embert lepénzelt a *senatus*ban; biztonságát az állam szavatolja. Ő el is jön Rómába. Itt meggyilkoltatja Massivát, a királyi család egyik sarját,[3] aki igényt támasztott Iugurtha trónjára, gondolván, úgysem áll mellette a római nép. Mivel emiatt az a veszély fenyegeti, hogy főbenjáró bűn vádjával bíróság elé állítják, megszökik a Városból. Távozóban állítólag így szól: „Micsoda megvásárolható város! Hamar vége lesz, ha vevőre talál!"

[1] A részlet tárgya: Szent Kolumbán helytállása a női nem kísértéseivel szemben. Jal kiadása ezt a töredéket nem tünteti fel.

[2] A töredék talán a három Vesta-szűz bűnbeesésének történetéhez kapcsolódik.

[3] Massiva Gulussának, Iugurtha nagybátyjának a fia volt, aki Kirta bevétele után menekült Rómába.

A. Postumius *legatus*[1] csatát veszít Iugurtha ellen, ráadásul szégyenletes békét is köt vele, amelyet azonban a *senatus* nem hagy jóvá.

LXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 109–107)

Q. Caecilius Metellus *consul* [109] két ütközetben legyőzi Iugurthát, és végigpusztítja egész Numídiát.[2]

M. Iunius Silanus *consul* [109] csatát veszít a cimberekkel szemben. A cimberek követei lakóhelyet és földet kérnek, ahol népük letelepedhet. A *senatus* elutasítja kérésüket.

M. Minucius[3] *proconsul* legyőzi a thrákokat.

A gall tigurinusok, a helvétek egyik törzsi csoportja, akik leváltak törzsükről,[4] a nitiobroxok területén lemészárolják L. Cassius *consul*t [107] seregével együtt. Az öldöklést túlélő katonák megegyeznek az ellenséggel, hogy túszokat adnak, és kiszolgáltatják minden tulajdonuk felét, hogy ennek fejében sértetlenül elvonulhassanak.

LXVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 107–105)

C. Marius [107] kiszorítja Iugurthát Numídiából, mire az Bocchusnak, a mórok királyának segítségéért folyamodik. Egy ütközetben Bocchus csapatai is nagy veszteségeket szenvednek, ezért az nem akarja tovább folytatni a háborút, amelybe már belekezdenie sem volt szerencsés, és Iugurthát bilincsbe verve kiszolgáltatja Mariusnak. Ebben kimagasló szerep jut L. Cornelius Sullának, C. Marius *quaestor*ának.

[1] Sallustius tudósítása szerint (*Iugurtha háborúja* 36. 4) A. Postumius *propraetor*i rangban szolgált bátyja, Sp. Postumius Albinusnak, a 110-es év *consul*jának parancsnoksága alatt.

[2] Metellus a Numidicus melléknevet kapta dicső haditetteiért.

[3] M. Minucius Rufus Kr. e. 110-ben volt *consul*.

[4] A tigurinusok csatlakoztak a cimberek vándorlásához.

LXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 105–102)

M. Aurelius Scaurus, a *consul legatus*a fogságba esik, amikor a cimberek szétverik a római sereget. A cimberek meghívják a haditanácsba, ahol megpróbálja lebeszélni őket arról, hogy átkeljenek az Alpokon Itáliába, mondván: a rómaiakat nem lehet legyőzni. Erre egy Boiorix nevű büszke ifjú megöli.

A cimberek Arausiónál csatában legyőzik Cn. Mallius *consul*t [105] és Q. Servilius Caepio *proconsul*t,[1] és mindkettőjüket megfosztják táboruktól. Antias adatai szerint 80 000 katona, valamint 40 000 lovász és markotányos vész oda. Caepiót, akinek meggondolatlansága a vereséghez vezetett, elítélik – Tarquinius király óta ő az első, akinek a vagyonát államosítják[2] –, és megfosztják fővezéri hatalmától.

C. Marius diadalmenetében kocsija előtt ott vezetik két fiával együtt Iugurthát is, akit aztán a börtönben megfojtanak. Marius a diadalmeneten viselt díszruhában lép be a *senatus*ba, amire eddig nem volt példa. A cimber háborútól való félelem miatt évről évre újraválasztják őt *consul*nak. A második [104] és harmadik [103] alkalommal távollétében választják meg, negyedszer [102] pedig úgy tesz, mintha nem is pályázna a tisztségre.

Cn. Domitiust a nép választja meg *pontifex maximus*nak.[3]

A cimberek végigdúlják a Rhodanus és a Pireneusok közti vidéket, majd egy szurdokon át behatolnak Hispániába. Itt sok területet végigfosztogatnak, míg végül a keltibérek megfutamítják őket. Ezután visszatérnek Galliába, a veliocassisok földjére, és egyesülnek a teuton törzzsel.

LXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 102–101)

M. Antonius *praetor*[4] Kilikiáig üldözi a tengeri rablókat. C. Marius *consul* megvédi táborát a teuton és ambro sereg heves ostromával szemben. Ezután Aquae

[1] Servilius Kr. e. 106-ban viselte a *consul*i tisztséget.

[2] Vö. II. 5. 1–3.

[3] A *pontifex maximus*t eddig a *pontifex*ek választották maguk közül.

[4] M. Antonius Orator, a nagy szónok, a 99-es év leendő *consul*ja.

Sextiae mellett két ütközetben megsemmisíti az ellenséget. Mintegy 200 000 ellenséges katonát öl meg, és 90 000-et ejt fogságba.

Mariust távollétében ötödször is *consul*lá választják [101]. Felajánlják neki a diadalmenetet, de ő elhalasztja, amíg le nem győzi a cimbereket is.

A cimberek visszaverik az Alpok alól és megfutamítják Q. Catulus *proconsul*t,[1] aki megpróbálta elzárni az Alpok átjáróját. Az Atesis folyó mellett egy magasan fekvő erődítményben ott marad egy *cohors*a, de aztán saját erejéből kivágja magát, és utoléri a menekülő *proconsul*t és seregét. A cimberek betörnek Itáliába, de Catulus és C. Marius egyesített seregei egy csatában megverik őket.[2] Ebben az ütközetben 140 000 ellenséges katonát ölnek meg, és 60 000-et ejtenek fogságba.

Mariust az egész polgárság lelkesen ünnepli, de ő a neki felajánlott két diadalmenet helyett beéri eggyel. Az állam vezető emberei, akik sokáig rossz szemmel néztek rá mint felkapaszkodott „új emberre", most mind elismerik, hogy ő mentette meg az államot.

Publicius Malleolust, aki megölte az anyját, elsőként büntetik azzal, hogy bőrzsákba varrják és a tengerbe dobják.[3]

A cimber háború befejezése előtt a szent *ancile*-pajzsok megmozdulnak és megcsördülnek.

Ezenkívül: a szíriai királyok háborúskodása.

LXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 100)

L. Appuleius Saturninus C. Marius támogatásával erőszakkal választatja meg magát nép*tribunus*nak, vetélytársát, A. Nunniust pedig katonákkal megöleti. Tisztségét úgy is viseli, ahogy megszerezte. Erőszakkal keresztülvisz egy földtörvényt,[4] majd törvénybe idézi Metellus Numidicust, aki nem volt hajlandó a törvény támogatására megesküdni. Metellusnak védelmére kelnek a derék polgárok, de hogy ne támadjon miatta viszálykodás, önkéntes száműzetésbe vonul Rhodoszra, ahol

[1] Q. Lutatius Catulus Kr. e. 102-ben volt Marius *consul*társa.

[2] Ezt a csatát Vercellaenál vívták.

[3] A rokongyilkosok mellé hagyományos módon egy kutyát, egy kígyót, egy majmot és egy kakast is varrtak a zsákba.

[4] Ez a törvény arról intézkedett, hogy Marius veterán katonái földet kapjanak a cimberektől és észak-itáliai keltáktól foglalt területeken.

neves emberek előadásait hallgatja és műveit olvassa kikapcsolódásként. Metellust távozása után eltiltja tűztől és víztől[1] C. Marius, a belviszály szítója, aki úgy szerezte meg hatodik *consul*ságát [100], hogy csak úgy szórta a pénzt a *tribus*oknak.

Appuleius Saturninus nép*tribunus* megöleti a *consul*ságra pályázó C. Memmiust, mert fél, hogy az meg fogja gátolni törvényjavaslatainak keresztülvitelét. A *senatus*t felháborítja a gaztett, és melléjük áll C. Marius is, aki ingatag és állhatatlan jellemű ember lévén mindig a szerencséhez szabja álláspontját. Így Saturninust, Glaucia *praetor*t[2] és őrült vállalkozásuk többi részesét fegyveres erővel, szinte háborúvá fajuló küzdelemben megölik. Q. Caecilius Metellust az egész polgárság lelkes támogatásával visszahívják a száműzetésből.

M'. Aquilius *proconsul*[3] véget vet a Szicíliában kitört rabszolgaháborúnak.

LXX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 99–91)

Amikor M'. Aquiliust zsarolással vádolják, és törvényszék előtt kell védekeznie, ő maga nem akarja szánalomra indítani a bírákat. Ezért M. Antonius,[4] amikor Aquilius védelmében mondott beszéde végére ér, szétszakítja annak mellkasán a tunikát, hogy megmutassa tiszteletre méltó sebhelyeit.[5] Erre a vádlottat habozás nélkül felmentik. Ezt az esetet egyedül Cicero írja le.[6]

T. Didius *proconsul*[7] legyőzi a keltibéreket.

Meghal Ptolemaiosz Apión, Küréné királya, és a római népet teszi meg örökösének.[8] A *senatus* szabadnak nyilvánítja a királyság városait.

[1] A száműzés szokásos kifejezése.

[2] Teljes nevén C. Servilius Glaucia.

[3] M'. Aquilius Kr. e. 101-ben volt Marius *consul*társa.

[4] Lásd a LXVIII. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[5] Természetesen a szemből szerzett sebek számítottak tiszteletre méltónak, a hátulról, azaz menekülés közben kapottak pedig szégyenletesnek. A gesztust Antonius valószínűleg Hüpereidész attikai szónoktól vette, aki a közismert anekdota szerint egy Phrüné nevű hetéra védelmében alkalmazott hasonló taktikát – persze nem a sebekre, hanem a hölgy vonzerejére alapozva.

[6] Cicero: *Verres ellen* V. 3.

[7] Didius Kr. e. 98-ban volt *consul*.

[8] Ptolemaiosz Apión VIII. Ptolemaiosz Phüszkón és egy egyiptomi asszony fia volt. Már VIII. Ptolemaiosz úgy rendelkezett, hogy ha utód nélkül hal meg, a római népre hagyja Kürénét, de nem így történt.

L. Cornelius Sulla[1] visszaülteti Ariobarzanészt Kappadókia trónjára.[2] Arszakész[3] párthus király követei megjelennek Sulla előtt, hogy a római nép barátságáért folyamodjanak.

A feddhetetlen életű P. Rutilius[4] kivívja a lovagrend haragját, amikor Q. Mucius *proconsul*[5] *legatus*aként megvédi Asiát az adóbérlők jogtalanságaival szemben. Minthogy az igazságszolgáltatás a lovagok kezében van, Rutiliust zsarolásért száműzetésre ítélik.

C. Sentius *praetor* vereséget szenved a thrákoktól.

A *senatus* nem hajlandó tovább tűrni a lovagrend hatalmaskodását az igazságszolgáltatásban, ezért minden erejével arra kezd törekedni, hogy átvegye ezt a feladatot. A *senatus* törekvését pártolja M. Livius Drusus nép*tribunus*, aki úgy próbálja növelni támogatottságát, hogy kártékony módon ajándékosztogatással kecsegteti a köznépet.

Ezenkívül: forrongás Szíriában, viszály a királyok között.

LXXI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 91)

M. Livius Drusus nép*tribunus*, hogy minél nagyobb támogatottságot szerezzen a *senatus* ügyének, az összes szövetséges és itáliai népet a római polgárjog reményével kecsegteti. Segítségükkel erőszakosan keresztülviszi a föld- és gabonatörvényeket, majd az igazságszolgáltatásról is megszavaztat egy javaslatot, hogy egyenlő arányban vegyen részt benne a *senatus* és a lovagrend. Ezután

[1] Sulla *praetor*i éve után, 96-ban működött Cilicia provincia *proconsul*i rangú helytartójaként.

[2] I. Ariobarzanészt (ur. Kr. e. 95–63/62) a rómaiak segítették Kappadókia trónjára IX. Ariarathész, VI. Mithridatész Eupatór pontoszi király fia helyére. Kappadókia sorsa azonban továbbra is konfliktusforrás maradt, mivel II. Tigranész armeniai király, Mithridatész veje újra meg újra megkísérelte visszajuttatni a trónra IX. Ariarathészt.

[3] Valójában az Arszakida dinasztiából származó II. Mithradatész párthus királyról van szó (ur. Kr. e. 123–88).

[4] P. Rutilius Rufus, a 105-ös év *consul*ja. Száműzetése alatt komoly irodalmi munkásságot fejtett ki, többek között őt tekintik a római önéletrajz mint műfaj első képviselőjének. Lásd még a XXXIX. 52. 1 jegyzetét.

[5] Q. Mucius Scaevola Pontifex (aki a kivonatban C. előnévvel szerepel) 95-ben viselte a *consul*i tisztséget, ezután lett Asia *proconsul*ja.

azonban a szövetségeseknek nem tudják megadni a megígért polgárjogot, mire az itáliai népek haragjukban az elpártolást kezdik fontolgatni. Gyűléseik, összeesküvéseik, az előkelők tanácsában elhangzott beszédek.

Emiatt Livius Drususszal még a *senatus* is szembefordul, mert őt tartják felelősnek a szövetséges háborúért, és egy ismeretlen orgyilkos megöli őt a saját házában.

LXXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 91)

Az itáliai népek közül elpártolnak a picenumiak, a vestinusok, a marsusok, a paelignusok, a marrucinusok, a samnisok és a lucaniaiak. A picenumiak kezdik meg a háborút azzal, hogy <Asculum> városában megölik Q. Servilius *proconsul*t[1] és az összes ott tartózkodó római polgárt. A római nép katonaköpenyt ölt.[2] Ser. Galbát elfogják a lucaniaiak, de szállásadónője segítségével kiszabadítják őt a fogságból. Az itáliaiak ostromzár alá veszik Aesernia és Alba *coloniá*kat. A latinság és a külföldi népek segédcsapatokat küldenek a római népnek. A két fél hadműveletei. Városok ostroma.

LXXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 90)

L. Iulius Caesar *consul* [90] csatát veszít a samnisokkal szemben. A samnisok hatalmukba kerítik Nola *coloniá*t L. Postumius *praetor*ral együtt, akit meg is ölnek. Számos néptörzs pártol át az ellenséghez.

Míg P. Rutilius *consul* [90] vereséget szenved a marsusoktól, és el is esik a csatában, *legatus*a, C. Marius több sikerrel ütközik meg az ellenséggel. Ser. Sulpicius egy csatában szétveri a paelignusokat.

Rutilius másik *legatus*át, Q. Caepiót körülzárja az ellenség, de ő sikeres kitörést intéz ellenük. Haditette elismeréséül C. Mariuséval egyenlő fővezéri hatás-

[1] Q. Servilius (*praetor* 91-ben) valószínűleg különleges megbízatásként kapta *proconsul*i hatáskörét a feszült helyzetre való tekintettel.

[2] A katonaköpeny *(sagum)* a háborút jelképezte a békés viselettel, a tógával szemben.

körrel ruházzák fel. Ettől azonban fejébe száll a dicsőség, csapdába esik, seregét szétverik, ő pedig ott vész.

L. Iulius Caesar *consul* megveri a samnisokat. Győzelmének hatására Rómában leteszik a katonaköpenyt.[1] De hogy a hadiszerencse ne legyen állandó, Aesernia *colonia* M. Marcellusszal együtt a samnisok hatalmába kerül. C. Marius viszont szétveri a marsusokat egy ütközetben, amelyben elesik Herius Asinius, a marrucinusok *praetor*a is.

C. Caecilius[2] leveri a salluviusok lázadását Gallia Transalpinában.

LXXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 90–89)

Cn. Pompeius[3] egy csatában szétveri a picenumiakat, majd ostromzár alá veszi … A győzelem örömére Rómában a főtisztségviselők újra felöltik a bíborszegélyű tógát és egyéb jelvényeiket.

C. Marius döntetlen csatát vív a marsusokkal.

Ekkor vesznek fel először felszabadítottakat a hadseregbe.

A. Plotius *legatus* az umberek, L. Porcius *praetor*[4] a szintén elpártolt etruszkok ellen vív győztes csatát.

Bithüniában Nikomédészt,[5] Kappadókiában pedig Ariobarzanészt[6] visszaültetik a királyi trónra.

Cn. Pompeius *consul* csatát nyer a marsusok ellen.

A polgárságot nyomasztja az adósságok terhe. Az uzsorások a Forumon megölik A. Sempronius Asellio *praetor*t, mert több perben az adósok javára ítélt.

Ezenkívül: a thrákok fosztogató portyái Macedonia ellen.

[1] Lásd a LXXII. könyv összefoglalóját a hozzá fűzött jegyzettel.

[2] C. Caecilius ebben az évben *praetor*i hivatalt viselt.

[3] Cn. Pompeius Strabo, a 89-es év *consul*ja, a nagy Pompeius apja.

[4] Valószínűleg L. Porcius Catóról, a 89-es év másik *consul*járól van szó, talán megválasztása előtti eseményekkel kapcsolatban.

[5] IV. Nikomédész Philopatór (ur. Kr. e. 94–75/74) 90-ben menekült Itáliába, miután testvére, Szókratész megbuktatta őt VI. Mithridatész Eupatór pontoszi király támogatásával.

[6] Lásd a LXX. könyv összefoglalóját a hozzá fűzött jegyzettel. Kappadókiát ekkor VI. Mithridatész és II. Tigranész próbálta befolyása alá vonni.

LXXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 89).

A. Postumius Albinus *legatus*t, a hajóhad parancsnokát, aki államellenes bűncselekmény gyanújába keveredik, saját serege öli meg.

L. Cornelius Sulla *legatus* győztes csatát vív a samnisok ellen, és két táborukat elfoglalja.

A vestinusok megadják magukat Cn. Pompeiusnak.

L. Porcius *consul* többször legyőzi és szétveri a marsusokat, de táboruk ostroma közben elesik. Így az ellenség végül megnyeri ezt az ütközetet.

Cosconius és Lucanus[1] győztes ütközetet vívnak a samnisok ellen, amelyben elesik Marius Egnatius, az ellenség leghíresebb vezére. Számos samnis város megadja magát.

L. Sulla megfékezi a hirpinus törzset, több ütközetben szétveri a samnisokat, számos nép megadja magát neki. Olyan jelentős katonai sikerek után, amilyenekkel addig nem sokan dicsekedhettek *consul*ságuk előtt, visszatér Rómába, hogy a *consul*i tisztségre pályázzon.

LXXVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 89)

A. Gabinius *legatus*, miután győzelmet arat a lucaniaiak fölött, és igen sok városukat elfoglalja, az ellenséges tábor ostroma közben elesik.

Sulpicius *legatus*[2] megsemmisíti a marrucinus sereget, és az egész térséget visszafoglalja.

A vestinusok és paelignusok megadják magukat Cn. Pompeius *proconsul*nak.

L. Cinna és Caecilius Pius *legatus*ok[3] több ütközetben megtörik a marsusokat is, mire azok békéért folyamodnak.

[1] C. Cosconius a *praetor*i tisztséget viselte ebben az évben. Lucanusról nem tudunk többet; talán Cosconius *legatus*a volt.

[2] Azonos P. Sulpicius Rufusszal, a 88-as év nép*tribunus*ával (lásd a LXXVII. könyv összefoglalóját).

[3] L. Cornelius Cinna később a néppártiak vezéregyéniségévé vált, és 87-től 84-ig folyamatosan viselte a *consul*i címet. Q. Caecilius Metellus Pius Kr. e 80-ban lett *consul*.

Cn. Pompeius elfoglalja Asculumot.

Az itáliaiak vereséget szenvednek Mam. Aemilius *legatus*tól is. Az ütközetben elesik Silo Poppaedius, a marsusok vezére, a lázadás fő szervezője is.

Mithridatész pontoszi király[1] elűzi Ariobarzanészt Kappadókia, Nikomédészt pedig Bithünia trónjáról.[2]

Ezenkívül: a thrákok fosztogató portyái Macedoniában.

LXXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 88)

P. Sulpicius nép*tribunus* C. Marius ösztönzésére veszedelmes törvényjavaslatokat terjeszt elő: haza kell hívni a száműzötteket, az új polgárokat és a felszabadítottakat szét kell osztani a *tribus*okba, és C. Mariust kell megbízni a Mithridatész pontoszi király elleni háború vezetésével. Amikor Q. Pompeius és L. Sulla *consul*ok szembeszállnak vele, Sulpicius megtámadja őket. Megölik Q. Pompeius *consul* hasonló nevű fiát, Sulla vejét. Erre Sulla *consul* fegyveres erővel behatol Rómába. A Város szívében megküzd Sulpicius és Marius támogatóival, és kiűzi őket Rómából, a *senatus* pedig 12-t közülük a haza ellenségeinek nyilvánít, így az idősebb és ifjabb C. Mariust[3] is. Sulpiciust, aki egy vidéki házban rejtőzik el, egyik rabszolgája feladja, mire visszahurcolják Rómába és megölik. A rabszolgát bejelentése jutalmául felszabadítják, ahogy megígérték, majd vétkéért, hogy gazdáját elárulta, letaszítják a Tarpeia-szikláról.

Az ifjabb C. Marius átkel Afrikába. Apja a Minturnae melletti mocsárban húzza meg magát, de a város lakói előszedik onnan. Egy gall rabszolgát küldenek oda, hogy ölje meg, de az visszaretten a nagy ember méltósága előtt. Ekkor Mariust a város költségén hajóra ültetik, és őt is Afrikába küldik.

L. Sulla rendezi az állam helyzetét, majd *colonia*kat alapít.

Q. Pompeius *consul* útnak indul, hogy átvegye Cn. Pompeius *proconsul* seregét, de az megöleti őt.

[1] VI. Mithridatész Eupatór, a rómaiak nagy ellensége (ur. Kr. e. 119–63). Pontosz királysága Kis-Ázsia északi részén, nevéhez híven a Fekete-tenger *(Pontosz Euxeinosz)* partvidékén terült el.

[2] Lásd a LXXIV. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[3] Appianosz tudósítása szerint (*A római polgárháborúk* I. 394) az ifjabb Marius vér szerint unokaöccse volt a nagy Mariusnak, aki a fiává fogadta.

Mithridatész pontoszi király elfoglalja Bithüniát és Kappadókiát, megveri Aquilius *legatus*t, és hatalmas sereggel behatol Phrygiába, a római nép provinciájába.

Töredékek

16.

Sullát a Városba való visszatérése után Quintus Pompeiusszal választották *consul*lá 50 éves korában, majd igen fényes házasságot kötött Caeciliával, Metellus *pontifex maximus* lányával.[1] Házasságáról plebejus körökben sok gúnydal forgott közszájon, de a patríciusok közül is sokan haragudtak rá, és nem tartották méltónak ilyen előkelő feleséghez, annak ellenére, hogy a *consul*ságra méltónak ítélték, mint Titus mondja.

(Plutarkhosz: *Sulla* 6. 10, Máthé Elek fordítása nyomán)

17.

Sulla *consul*sága idején tört ki a római polgárháború. Livius és Diodórosz[2] elmondják, hogy a jövendő csapásokat előre jelző csodajelek tűntek fel. A tiszta levegőből, a mindenfelé derűs égből éles, hosszan elhúzódó, siratószerű trombitaszó hallatszott, és akik hallották, mind magukon kívül voltak az ijedségtől. Az etruszk jósok kijelentették, hogy a csodajel az emberi faj változását és új világkorszak beköszöntét jelzi. Az embereknek – mondták – nyolc fajtájuk van, amelyeknek életmódja és szokásai eltérnek egymástól. Az isten mindegyiknek kijelöl egy-egy időszakot, amelyet a Nagy Év körforgása határoz meg. Amikor az egyik korszakot felváltja a másik, a földön vagy az égen csodajel tűnik fel, amelyből a hozzáértők azonnal tisztán látják, hogy más magatartást és életmódot követő emberek születtek, akikkel az istenek kevésbé törődnek, mint a korábbiakkal.

(Suda-lexikon: *Sulla*)

18.

Mégis, midőn Sulla – akinek a kora olyan volt, hogy midőn azt az előbbivel összehasonlították, akkor amaz elmúlt kor után vágyakoztak az emberek, amelylyel kapcsolatban Sulla úgy tüntette fel magát, hogy megszabadította őket tőle – először indította meg seregét Marius ellen, Róma felé, az áldozati állat belső része Livius leírása szerint annyira szerencsét ígérő volt, hogy Postumius *haruspex*

[1] Caecilia L. Caecilius Metellus Dalmaticus lánya volt.

[2] Szicíliai Diodórosz művének XXXVIII–XXXIX. könyvéből, ahonnan ez a töredék is származik, csak részletek maradtak ránk.

hajlandó volt őrizetbe vétetni magát és hozzájárulni ahhoz, hogy fővesztés legyen a büntetése akkor, ha Sulla mindazt, amit elhatározott, az istenek segítségével el nem éri.

(Augustinus: *Isten városáról* II. 24. – dr. Földváry Antal és Heidl György fordítása nyomán)

LXXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 88)

Mithridatész elfoglalja Asiát, láncra veri Q. Oppius *proconsul*t és Aquilius *legatus*t,[1] és egy nap leforgása alatt legyilkoltatja az összes római polgárt Asiában. Megostromolja Rhodosz városát, amely egyedül maradt hűséges a római néphez, de itt több tengeri ütközetben is vereséget szenved, ezért elvonul. Arkhelaosz, a király egyik hadvezére benyomul seregével Hellaszba, és elfoglalja Athént.

Ezenkívül: pánik a városokban és a szigeteken, amelynek során egyesek Mithridatész, mások a rómaiak pártjára próbálják állítani polgártársaikat.

LXXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 87)

L. Cornelius Cinna *consul* fegyveres erőszakkal próbál elfogadtatni néhány veszedelmes törvényjavaslatot, mire tiszttársa, Cn. Octavius elűzi őt a Városból hat nép*tribunus*sal együtt. Miután Cinnát megfosztják *consul*i hatalmától, vesztegetéssel a maga oldalára állítja Ap. Claudius hadseregét,[2] és háborút indít a Város ellen. Visszahívja Afrikából C. Mariust és a többi száműzöttet. A háború során két testvér – az egyik Pompeius, a másik Cinna seregéből – összetalálkozik a csatamezőn, de a harcban nem ismerik fel egymást. A győztes csak akkor ismer rá testvérére, amikor megöli, és megfosztja fegyverzetétől. Kétségbeesett

[1] Aquiliust, aki kapzsi ember hírében állt (lásd a LXX. könyv összefoglalóját), Mithridatész úgy végeztette ki, hogy olvasztott aranyat öntetett le a torkán (Appianosz: *A mithridatési háborúk* 80).

[2] Ap. Claudius Pulcher (*praetor* 89-ben) és serege Nolánál tartotta ostromzár alatt az ellenpártiakat.

jajveszékelésben tör ki, majd máglyát emel testvérének, és ott döfi le magát, hogy együtt hamvadjon el a másikkal a lángok között.[1]

Ezt a háborút csírájában el lehetett volna fojtani, de – egyrészt Cn. Pompeius kétszínűsége miatt, aki Cinna megerősödését segíti azzal, hogy mindkét felet támogatja, az optimatáknak pedig csak a végveszélyben nyújt segítséget, másrészt a *consul* tehetetlensége miatt – Cinna és Marius helyzete megszilárdul. Négy sereggel veszik körül Rómát, amelyek közül egyet-egyet Q. Sertoriusra[2] és Carbóra[3] bíznak. Marius elfoglalja és könyörtelenül kirabolja Ostia *coloniá*t.

LXXX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 87)

A *senatus* megadja a polgárjogot az itáliai népeknek. Egyedül a samnisok fognak újra fegyvert; csatlakoznak Cinnához és Mariushoz, és lemészárolják Plautius *legatus*t seregével együtt.

Cinna, Marius, Carbo és Sertorius megostromolják a Ianiculust, de Octavius *consul* visszaveri őket. Marius elfoglalja Antium, Aricia és Lanuvium *coloniá*kat. Miután az optimatáknak többé reményük sincs az ellenállásra hadvezéreik és katonáik tunyasága és kétszínűsége miatt – ezeket ugyanis az ellenfél már megvesztegette, így vagy nem hajlandóak harcolni, vagy átállnak a másik oldalra –, beengedik Cinnát és Mariust a Városba. Ők úgy végigrabolják-gyilkolják Rómát, mint valami elfoglalt várost. Megölik Cn. Octavius *consul*t, lemészárolják az összes ellenpárti előkelőt, köztük M. Antoniust, a kiváló szónokot, valamint C. Caesart és L. Caesart, akiknek a fejét kiteszik a szószékre. Az ifjabb Crassust Fimbria[4] lovasai ölik meg, apja pedig,[5] nehogy hősiességéhez méltatlan véget érjen, saját kardjával döfi le magát.

[1] Az esetet Tacitus is elbeszéli (*Korunk története* III. 51) – tőle tudjuk meg, hogy első feljegyzője a Kr. e. I. század elején élt L. Cornelius Sisenna volt.

[2] Sertorius további pályafutásáról lásd a XC–XCVI. könyvek összefoglalóját.

[3] Cn. Papirius Carbo a későbbiekben háromszor (85-ben, 84-ben és 82-ben) viselte a *consul*i hivatalt.

[4] C. Flavius Fimbria Marius pártján harcolt a polgárháborúban, eleinte Itáliában, majd Kis-Ázsiában.

[5] P. Licinius Crassus Dives, a 97-es év *consul*ja. Három fia közül Publius a szövetséges háborúban esett el, Luciust Fimbria ölette meg, csak Marcus, a későbbi *triumvir* maradt életben.

Cinna és Marius össze sem hívják a választógyűlést, hanem saját magukat nyilvánítják *consul*nak a következő évre. Hivatalba lépésük napján Marius letaszíttatja a Tarpeia-szikláról Sex. Licinius *senator*t, majd számtalan szörnyűség elkövetése után január 13-án meghal. Ha ennek a férfiúnak az erényeit és hibáit szembeállítjuk egymással, nem könnyű megmondani, hogy a háborúban hajtott-e több hasznot az államnak, vagy a békében okozott több kárt: katonaként megmentette az államot, de mihelyt tógát öltött, a legkülönbözőbb ármányokkal, sőt végül ellenség módjára fegyveres erővel tette tönkre.

Töredékek

19.
De amit Mariusról[1] sokan mondtak, és Titus Livius is feljegyzett – hogy nem tudni, az szolgálta volna-e inkább az állam javát, ha megszületik, vagy ha nem születik meg –, ugyanazt lehet mondani a szelekről is.

(Seneca: *Természettudományos vizsgálódások* V. 18. 4 – Kopeczky Rita fordítása nyomán)

LXXXI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 87)

L. Sulla ostrom alá veszi és súlyos küzdelmek árán elfoglalja Athént, amelyet Arkhelaosz, Mithridatész hadvezére kerített hatalmába.[2] Visszaadja a város szabadságát és minden vagyonát.

Magnészia, Asia egyetlen városa, amely megőrizte hűségét, rendkívüli hősiességgel megvédi magát Mithridatésszel szemben.[3]

Ezenkívül: a thrákok betörései Macedoniába.

[1] A kéziratok *de Caesare maiori*, illetve *de C. Marior* (sic!) olvasatát modern kiadók *de C. Mario* olvasatra javítják a korábban bevett *de Caesare maiore* olvasat helyett, amelynek megfelelően a töredéket régen a CXVI. könyvhöz sorolták.

[2] Lásd a LXXVIII. könyv összefoglalóját.

[3] A források alapján nem állapítható meg egyértelműen, hogy a Szipülosz vagy a Maiandrosz melletti Magnésziáról van-e szó: mindkét város esetében vannak a Mithridatésszel szembeni ellenállásra utaló jelek.

LXXXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 86)

Sulla egy csatában legyőzi a király[1] csapatait, amelyek Macedonia elfoglalása után benyomultak Thesszáliába. 100 000 ellenséges katonát vágnak le, és táborukat is elfoglalják. A háború ezután újból fellángol, de Sulla ismét szétveri és megsemmisíti a király seregét. Arkhelaosz a király hajóhadával együtt megadja magát Sullának.

L. Valerius Flaccus *consul*t, Cinna tiszttársát, akit Sulla utódjául küldtek, serege meggyűlöli fösvénysége miatt. Saját *legatus*a, a mindenre elszánt C. Fimbria megöli őt, és maga veszi át a sereg vezetését.

Ezenkívül: Mithridatész Asia több városát ostrommal beveszi, és kegyetlenül kirabolja a provinciát. Thrák betörések Macedoniába.

LXXXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 85–84)

Flavius Fimbria Asiában megveri Mithridatész több hadvezérét, elfoglalja Pergamon városát, és az ostrom során kis híján magát a királyt is elfogja. Ilion városát, amely Sullának akarja megadni magát, beveszi és lerombolja. Visszafoglalja Asia jelentős részét.

Sulla több ütközetben megveri a thrákokat.

Miközben L. Cinna és Cn. Papirius Carbo, akik két éven át saját magukat teszik meg *consul*oknak, a Sulla elleni háborúra készülnek, L. Valerius Flaccus, a *senatus* első embere[2] beszédet mond a *senatus*ban, és azoknak a támogatásával, akik az egyetértés megteremtésére törekednek, eléri, hogy követeket küldjenek Sullához a béke ügyében. Cinnát megölik a saját katonái, akiket akaratuk ellenére hajóz be és vezet Sulla ellen, és Carbo egymaga marad *consul*.

Sulla átkel Kis-Ázsiába, és békét köt Mithridatésszel azzal a feltétellel, hogy a király vonuljon ki Asia, Bithynia és Cappadocia provinciákból.[3] Fimbriát

[1] Továbbra is VI. Mithridatész Eupatórról van szó.

[2] Valerius Kr. e. 100-ban viselte a *consul*ságot.

[3] Bithünia valójában csak Kr. e. 74-ben, Kappadókia pedig Kr. u. 17-ben lett római provincia. A kivonatoló bizonyára saját korának viszonyaiból kiindulva fogalmazott így.

hadserege cserbenhagyja, és átpártol Sullához, ő pedig végez magával: odanyújtja a nyakát rabszolgájának, hogy ölje meg.

Töredékek

20.

Miután az összes istenképet a várossal együtt[1] felforgatták és megégették, azt mondják, hogy csak Athéna szobra állott sértetlenül templomának romjai között, Livius leírása szerint.

(Augustinus: *Isten városáról* III. 7 – dr. Földváry Antal és Heidl György fordítása nyomán)

LXXXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 84)

Sulla a *senatus* követeinek azt válaszolja, hogy aláveti magát a *senatus* akaratának, ha lehetővé teszik, hogy hazatérjenek azok a polgárok, akiket Cinna elűzött, és őhozzá menekültek. Noha a *senatus* méltányosnak találja ezt a feltételt, Carbo és párthívei megakadályozzák a megegyezést, mert úgy vélik, a háborúból több előnyük származik.

Carbo túszokat akar követelni az összes itáliai várostól és *coloniá*tól, hogy így biztosítsa magának hűségüket Sullával szemben, de a *senatus* ezt egyhangúlag megtiltja neki.

Az új polgároknak *senatus*i határozattal megadják a szavazati jogot.

Az optimaták pártján álló Q. Metellus Pius háborúra készül Afrikában, de C. Fabius *praetor* elűzi onnan.[2] A *senatus* Carbo támogatóinak és Marius híveinek befolyására határozatot hoz, hogy mindenütt le kell szerelni az összes hadsereget.

A felszabadított rabszolgákat szétosztják a 35 *tribus*ba.

Ezenkívül: a Sulla elleni háború előkészületei.

[1] Az ilioni eseményekről van szó.

[2] C. Fabius Hadrianus *praetor*i éve után kapta meg Africa provinciát.

LXXXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 83)

Sulla átkel hadseregével Itáliába. Követeket küld, hogy a békéről tárgyaljanak, de C. Norbanus *consul* erőszakot alkalmaz velük szemben. Sulla egy ütközetben legyőzi Norbanust.[1] Mindent elkövet, hogy megkösse a békét a másik *consul*lal, L. Scipióval, de hiába. Amikor meg akarja ostromolni Scipio táborát, átküldi hozzájuk néhány katonáját, akiknek biztatására a *consul* egész serege átáll hozzá hadijelvényeivel együtt. Sulla megölethetné Scipiót, de inkább szabadon engedi.

Cn. Pompeius[2] (annak a Cn. Pompeiusnak a fia, aki elfoglalta Asculumot)[3] önkéntes sereget toboroz, és három légióval csatlakozik Sullához. Az egész nemesség Sullánál gyülekezik a táborban, így Róma szinte kiürül.

Ezenkívül: a két fél vezéreinek hadműveletei Itália-szerte.

LXXXVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 83–82)

C. Mariust, C. Marius fiát erőszakkal megválasztatják *consul*nak még 20 éves kora előtt.[4]

C. Fabiusra[5] Afrikában kegyetlensége és fösvénysége miatt rágyújtják a helytartói palotát, és ő bennég.

L. Philippus, Sulla *legatus*a[6] legyőzi és megöli Q. Antonius *praetor*t,[7] és elfoglalja Szardíniát.

Sulla szerződést köt az itáliai népekkel, mert el szeretné oszlatni aggodalmukat, hogy ő meg akarja fosztani őket a római polgárjogtól és nemrég kapott

[1] A csatát Campaniában vívták, a Tifata-hegynél.

[2] Cn. Pompeius Magnus, a későbbi *triumvir.*

[3] Lásd a LXXVI. könyv összefoglalóját.

[4] Az ifjabb Marius Appianosz szerint (*A római polgárháborúk* I. 87) 27, Velleius Paterculus szerint (II. 26) 26 éves volt ekkor. Megválasztása azért is szabálytalan volt, mert előzőleg nem viselte a *praetor*i tisztséget.

[5] Lásd a LXXXIV. könyv összefoglalóját.

[6] L. Marcius Philippus 91-ben viselte a *consul*ságot.

[7] Q. Antonius Balbus a 82-es év egyik *praetor*a volt.

szavazati joguktól. Mivel most már biztosnak látja győzelmét, az ügyükkel hozzá forduló pereskedőket utasítja, hogy Rómába menjenek kezeseket állítani, noha a Város még az ellenpárt birtokában van.

L. Damasippus[1] *praetor* C. Marius *consul* akaratából összehívja a *senatus*t, és a Városban tartózkodó összes előkelőt megöleti. Q. Mucius Scaevola *pontifex maximus* Vesta szentélyének előcsarnokába menekül, ott gyilkolják meg.

Ezenkívül: L. Murena[2] Asiában újrakezdi a háborút Mithridatész ellen.

LXXXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 82)

Sacriportusnál Sulla szétveri és megsemmisíti C. Marius seregét, majd őt magát Praeneste városában ostrom alá veszi. Visszafoglalja Rómát ellenségeitől. Visszaveri Marius kitörési kísérleteit.

Ezenkívül: Sulla *legatus*ainak tevékenysége, amelyet az érdekcsoport általános szerencséje kísér.

LXXXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 82)

Sulla legyőzi Carbo seregét Clusium, Faventia és Fidentia mellett, és kiszorítja őt Itáliából. A samnisok ellen, akik Itália népei közül egyedül nem tették még le a fegyvert, Róma városa előtt, a Porta Collinánál vívja meg a döntő ütközetet.

Miután újra hatalmába kerítette az államot, dicsőséges győzelmét az emberek között példa nélkül álló kegyetlenséggel mocskolja be. 8000 embert, akik megadták magukat neki, lemészároltat a Villa Publicában. Halállistát tesz közzé.[3]

[1] Teljes nevén L. Iunius Brutus Damasippus.

[2] L. Licinius Murenát Sulla állította Fimbria egykori légióinak élére. Kr. e. 62-ben nyerte el aztán a *consul*i hivatalt.

[3] Az ún. proskripciós listákon szereplő emberek az állam ellenségeinek számítottak, így bárki megölhette őket, vagyonukat pedig lefoglalták az állam számára, és elárverezték.

Vérbe borítja a Várost és egész Itáliát: például lekaszaboltatja az összes fegyvertelen praenesteit; a *senator*i rendhez tartozó Mariust[1] pedig úgy öleti meg, hogy előbb még összetöreti kezét-lábát, levágatja a fülét, kivájatja a szemét.

C. Marius, akit ostromzár alatt tart Praenestében Sulla egyik híve, Lucretius Ofella, egy alagúton át próbál kimenekülni, de azt már elzárta az ellenség. Ekkor önkezével vet véget életének: [bent az alagútban, látva, hogy nem tud kijutni, társával, Telesinusszal[2] kardot rántanak, és egymásnak rohannak. Marius megöli Telesinust, de ő maga csak megsebesül, ezért egy rabszolgájával öleti meg magát.]

LXXXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 82–80)

Cn. Papirius Carbo Kosszürára hajózik, majd innen M. Brutust[3] egy halászhajón elküldi Lilübaionba, hogy derítse fel, ott van-e már Pompeius. Brutust körülfogják Pompeius odaküldött hajói, ő pedig az evezőpadnak támasztja kardját, és beledől.

Cn. Pompeius, akit a *senatus* fővezéri meghatalmazással küldött Szicíliába, elfogja és kivégzi Cn. Carbót, aki férfiatlan siránkozással fogadja halálát.

Sullát kinevezik *dictator*nak. Eddig példátlan módon 24 vesszőnyalábbal[4] jelenik meg a nyilvánosság előtt. Új törvényeivel megszilárdítja az állam helyzetét. A nép*tribunus*ok hatáskörét korlátozza, és teljesen megfosztja őket attól a joguktól, hogy törvényjavaslatot terjesszenek elő. A *pontifex*i és az *augur*i testület létszámát 15-re növeli. A *senatus*t feltölti a lovagrendből. A proskribáltak gyermekeit megfosztja attól a joguktól, hogy tisztségekre pályázzanak, vagyonukat elárverezteti, és ebből magának is hatalmas vagyont harácsol össze. Az árverésekből 350 000 000 *sestertius* folyik be.

Sulla a Forumon megöleti Q. Lucretius Ofellát, aki az ő akarata ellenére merészelt a *consul*ságra pályázni. Amikor a római nép ezen felháborodik, Sulla gyűlést hív össze, és bejelenti, hogy a gyilkosság az ő parancsára történt.

[1] M. Marius Gratidianus örökbefogadás útján került be a Marius családba.
[2] Telesinus a samnisok vezérének, Pontius Telesinusnak a testvére volt.
[3] M. Iunius Brutus Kr. e. 88-ban volt *praetor.*
[4] A *consul*t hagyományosan tizenkét, a *praetor*t hat *lictor* szokta kísérni.

Cn. Pompeius Afrikában legyőzi és megöli a háborúra készülő proskribált Cn. Domitiust[1] és Hiertát, Numídia királyát. Eddig példátlan módon 24 éves korában, még római lovagként[2] diadalmenetet tart afrikai győzelme örömére.

Rhodosz városában már-már letartóztatják C. Norbanust, a proskribált volt *consul*t, de ő megöli magát. Mutilus, egy másik proskribált[3] befedett fejjel odalopakodik felesége, Bastia házának hátsó ajtajához, de az asszony nem engedi be, mert szerepel a halállistán. Erre ő leszúrja magát, összevérezve a felesége ajtaját.

Sulla Samniumban visszafoglalja Nolát. 47 légiót telepít le, szétosztva közöttük az elfoglalt földeket. Ostrom alá veszi a még fegyverben álló Volaterraet. A város megadja magát neki.

Asiában elfoglalják és lerombolják Mitülénét, az egyetlen várost, amely Mithridatész veresége után még folytatta a harcot.

XC. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 79–77)

Sulla meghal. A *senatus* abban a megtiszteltetésben részesíti, hogy temetését a Mars-mezőn rendezik meg.

M. Lepidus [78] megpróbálja érvényteleníteni Sulla intézkedéseit, amivel ismét felszítja a háborút. Tiszttársa, Q. Catulus[4] elűzi őt Itáliából. Lepidus Szardínián hasztalan kezdi újra a háborút, és ott hal meg.

Cn. Pompeius megöleti M. Brutust[5], aki hatalmában tartotta Gallia Cisalpinát.

A proskribált Q. Sertorius nagy háborút szít Hispania Ulteriorban. Hirtuleius *quaestor* győztes csatát vív L. Manlius *proconsul*[6] és M. Domitius *legatus* ellen.

Ezenkívül: P. Servilius *proconsul*[7] hadműveletei a kilikiaiak ellen.

[1] Cn. Domitius Ahenobarbus a 96-os év hasonló nevű *consul*jának fia volt.

[2] Nem viselt még *curulis*i tisztséget, így nem számított a *senator*i rend tagjának.

[3] C. Papius Mutilus samnis vezér a szövetséges háborúban még a rómaiak ellen küzdött, annak végeztével azonban polgárjogot kapott.

[4] Teljes nevén Q. Lutatius Catulus.

[5] M. Iunius Brutus, a Caesar-gyilkos Brutus apja.

[6] L. Manlius valószínűleg 79-ben volt *praetor*, és ezután lett *proconsul*i minőségben Gallia Transalpina kormányzója; innen kelt át Hispániába, hogy felvegye a harcot Sertoriusszal.

[7] P. Servilius Vatia, a 79-es év *consul*ja az *Isauricus* melléknevet kapta haditetteiért (lásd a XCIII. könyv összefoglalóját).

XCI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 77–75)

Cn. Pompeiust, noha még mindig csak római lovag, *proconsul*i hatáskörrel elküldik Sertorius ellen. Sertorius több várost elfoglal, igen sok törzset az ellenőrzése alá von.

Ap. Claudius *proconsul*[1] több ütközetben legyőzi a thrákokat.

Q. Metellus *proconsul*[2] seregestül lemészárolja L. Hirtuleiust, Sertorius *quaestor*át.

Töredékek

21.

A következő éjszaka[3] azonban, miközben ő maga sem aludt egy szemhunyásnyit sem, ugyanazon a helyen új tornyot emeltek, amin napkeltekor nem győzött csodálkozni az ellenség.

Ezzel egyidőben a város legfőbb védműveként szolgáló tornyon – mivel alapjait aláásták – hatalmas repedések támadtak, majd a rádobált fáklyák lángjától tüzet fogott. A contrebiabeliek fejvesztve menekültek a falról, rettegve a tűzvésztől és a torony összeomlásától. A sokaság közfelkiáltással sürgette, hogy küldjenek követeket, és jelentsék be a város megadását.

Sertoriust győzelme után ugyanaz a lelki nagyság tette engedékenyebbé, amellyel a várost ostromolta, amíg az dacolt vele. Miután átvette a túszokat, csak egy csekély pénzösszeget követelt a városbeliektől, de összes fegyverüket elvette. Elrendelte, hogy a szabad születésű szökevényeket élve hozzák elé, a szökött rabszolgákat pedig – ők jóval többen voltak – maguk a városbeliek végezzék ki. Ők aztán elvágták a torkukat, és ledobálták őket a falról.

Contrebiát 44 nap alatt foglalták el, nagy emberveszteség árán. Sertorius a városban Lucius Insteiust hagyta hátra erős helyőrség élén, ő maga pedig csapataival a Hiberus folyóhoz vonult. Itt a Castra Aelia nevű város mellett építtetett téli szálláshelyet. Ő is ott lakott a táborban, napközben pedig a városban törvénykezési gyűlést tartott a szövetséges városok számára.

[1] Ap. Claudius Pulcher Kr. e. 79-ben volt *consul*, és ezután három évig működött Macedonia helytartójaként.

[2] Q. Caecilius Metellus Pius, a 80-as év *consul*ja.

[3] Kr. e. 77–76-ban járunk, amikor Sertorius (ő a mondat ki nem tett alanya) azon fáradozik, hogy Hispánia északi részén megszilárdítsa helyzetét. Itt éppen Contrebia Belaisca városát ostromolja. A ránk maradt szöveget megelőző részben arról lehetett szó, hogy Sertorius egy ostromtornyát megsemmisítették a védők.

Rendeletet tett közzé az egész provinciában, hogy minden nép gyártson fegyvereket a maga lehetőségeihez mérten. Most, miután megvizsgálta az elkészült fegyvereket, utasította katonáit, hogy adják le a gyakori menetelések, ostromok és ütközetek közben használhatatlanná vált fegyvereiket, és újakat osztatott nekik a *centurió*kkal. A lovasságot is új felszereléssel látta el, kiosztotta közöttük az előre beszerzett ruhákat, és kifizette a zsoldjukat. A környéken mindenütt gondosan felkutata és összegyűjtötte a mesterembereket, hogy az általa felállított közműhelyben dolgoztassa őket, tervszerűen kiszámítva, hogy napról napra mennyi munkát tudnak elvégezni. Így egyszerre készült mindenféle harci felszerelés. A kézművesek nem voltak szűkében sem a nyersanyagnak, mivel a városok lakossága lelkes buzgalommal előre felhalmozott minden szükséges alapanyagot, sem a szorgalomnak a maguk munkájában.

Összehívta minden város és nép követségeit, és köszönetet mondott nekik azért, hogy a gyalogos csapatokat az utasítás szerint ellátták felszereléssel. Beszámolt a szövetségesek védelme érdekében véghezvitt tetteiről és az ellenséges városok ostromáról, a háború hátralevő részére nézve pedig buzdító szavakat szólt hozzájuk, és röviden elmagyarázta nekik, mennyire érdekében áll Hispania provinciának, hogy az ő érdekcsoportjuk legyen a győztes.

Miután feloszlatta a gyűlést, és minden küldöttet biztató szavakkal engedett haza városába, kora tavasszal elküldte Marcus Perpernát az ilercavon törzshöz[1] 20 000 gyalogossal és 1500 lovassal, hogy védelmezze az ottani tengerpartot, és tanácsokkal látta el, milyen útvonalakon vonuljon a szövetséges városok védelmére, amelyeket Pompeius ostromol, és hol támadjon rá lesből Pompeius menetoszlopára. Ugyanakkor a szintén arrafelé tartózkodó Herennuleiusnak és a másik provinciában[2] lévő Lucius Hirtuleiusnak levelet küldött, amelyben előírta nekik, hogyan vezessék a hadműveleteket: mindenekelőtt Hirtuleius úgy védje a szövetséges városokat, hogy ne bocsátkozzon nyílt csatába Metellusszal, akinek sem személyes tekintélyével, sem haderejével nem veheti fel a versenyt. Neki sem áll szándékában Pompeius ellen vonulni – írta, gondolván, az nem is akar majd nyílt ütközetet vívni ellene. Hiszen ha elhúzódik a háború, az ellenség mindenhonnan kaphatja majd az utánpótlást tengeri úton, mivel háta mögött ott van a tenger, és a többi provinciát mind ő tartja ellenőrzése alatt; ő maga azonban, miután a múlt nyáron felélte készleteit, mindenben hiányt fog szenvedni. Perpernát azért küldte a tenger melletti vidékre, hogy megtartsa azokat a területeket, ahová az ellenség még nem tette be a lábát, és adandó alkalommal meg is támadja az ellenséget, ha az nem számít rá.

[1] Lásd a XXII. 21. 6 jegyzetét.
[2] Hispania Ulterior.

Ő maga úgy határozott, hogy saját seregével a beron és autricon törzsek ellen vonul, mert értesült róla, hogy télen, miközben ő a keltibérek városait ostromolta, többször kérték Pompeius segítségét, és kalauzokat küldtek a római sereg számára, sőt lovasságukkal gyakran zaklatták az ő katonáit, bárhová indultak is a táborból Contrebia ostroma közben, hogy takarmányt vagy gabonát szerezzenek. Most pedig arra vetemedtek, hogy megpróbálták maguk mellé állítani az arevacus törzset. Úgy gondolta, majd ha példát statuált rajtuk, utána megtervezi a háború folytatását, hogy melyik ellenség és hadszíntér felé vonuljon először: a tengerpartra-e, hogy Pompeiust távol tartsa a szövetséges Ilercavoniától és Contestaniától, vagy inkább Metellus ellen Lusitaniába.

Ezen töprengett Sertorius, miközben minden károkozás nélkül, nyugodtan vonult seregével a Hiberus folyó mentén, békés területen át. Innen benyomult a bursaonok, a cascantinusok és a gracchurisiak földjére, mindent végigpusztított, legázoltatta a termést, így érkezett el a Calagurris Nasica nevű szövetséges városhoz. Hidat vert a város közelében lévő folyón, átkelt rajta, majd tábort ütött.

Másnap Marcus Marius *quaestor*t elküldte az arevacus és cerindon törzsekhez, hogy sorozzon közülük katonákat, és szállítson onnan gabonát Contrebia Leucadába.[1] E mellett a város mellett vezetett a legkényelmesebb út a beron törzs területéről, bármelyik vidékre akart is továbbvonulni. Elküldte Gaius Insteiust, a lovasság parancsnokát Segoviába és a vaccaeusokhoz, hogy szedjen lovaskatonákat, és meghagyta neki, hogy a lovasokkal együtt Contrebiánál várjon rá.

Miután útjukra bocsátotta őket, maga is felkerekedett, átvezette seregét a vascon törzs területén, és a beron nép szomszédságában ütötte fel táborát. Másnap lovasaival előrement, hogy felderítse az utakat, és meghagyta, hogy a gyalogság négyszögletes menetoszlopban kövesse. Így ért el Vareiához, a vidék legerősebb városához. Éjszaka érkezett, de már várták. A maguk és az autricon törzs lovasait mindenhonnan …

(Töredék a *Vaticanus Palatinus Latinus 24* palimpszesztkódexből)

22.

Ez[2] volt az első ütközet Sertorius és Pompeius között. Pompeius seregéből, mint Livius írja, 10 000 ember veszett oda az összes málhával együtt.

(Frontinus: *Hadicselek* II. 5. 31)

23.

Valószínűleg nem voltak nagy jelentőségűek Gaius Aurelius Cotta törvényei,

[1] Nem azonos a fentebb említett Contrebiával.

[2] A csata Lauro (valószínűleg a mai Llerona del Vallès) mellett zajlott le Kr. e. 76-ban.

amelyeknek hatálytalanításáról utóbb maga tett előterjesztést a *senatus*ban. Mind Sallustius, mind Livius, mind pedig Fenestella[1] csak egyetlen törvényét említi, amelyet *consul*sága idején [75] a nemesség tiltakozása ellenére, de a nép lelkes támogatásával fogadtatott el: hogy azok, akik a nép*tribunus*i tisztséget viselték, pályázhassanak egyéb tisztségekre is. Ezt ugyanis Sullának néhány évvel korábban hozott törvénye tiltotta. Arról nem esik szó, hogy Cottának ezt a törvényét is hatályon kívül helyezték volna.

(Asconius Pedianus magyarázata Cicero *Cornelius védelmében* c. beszédéhez)

XCII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 75)

Cn. Pompeius kétes kimenetelű csatát vív Sertorius ellen: mindkét fél csak az egyik szárnyon arat győzelmet. Q. Metellus egy csatában megveri Sertoriust és Perpernát két seregükkel együtt. Pompeius is szeretne részt kapni ebből a győzelemből, de elveszíti a csatát. Ezután Sertoriust körülzárják Cluniában, ő azonban nem kisebb veszteségeket okoz az ostromlóknak állandó kitöréseivel.

Ezenkívül: Curio *proconsul*[2] hadműveletei Thrákiában a dardánok ellen. Q. Sertorius kegyetlenkedései saját hívei ellen: számos barátját és proskribált társát megöleti, mert áruló hírébe keveredtek.

XCIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 75–74)

P. Servilius *proconsul*[3] Kilikiában leveri az iszauroszokat, és elfoglalja a kalózok sok városát.

Nikomédész, Bithünia királya[4] a római népre hagyja országát, amelyet provinciává szerveznek.

[1] Régiségtani szerző és történetíró, aki a korai principátus korában alkotott.
[2] C. Scribonius Curio 76-ban viselte a *consul*ságot.
[3] Lásd a XC. könyv összefoglalóját.
[4] IV. Nikomédész Philopatór (lásd a LXXIV. könyv összefoglalójának jegyzetét).

Mithridatész szövetséget köt Sertoriusszal, és háborút indít a római nép ellen. A király gyalogos és tengeri haderejének seregszemléje. A király elfoglalja Bithyniát, és a Khalkédón melletti csatában legyőzi M. Aurelius Cotta *consul*t [74].

Pompeius és Metellus hadműveletei Sertorius ellen. … méltó ellenfele a háború és a hadviselés egész tudományában … elűzi őket az ostromlott Calagurris városa alól, és arra kényszeríti, hogy ketten kétfelé vonuljanak: Metellus Hispania Ulteriorba, Pompeius Galliába.

XCIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 74–73)

L. Licinius Lucullus *consul* [74] több lovas ütközetben legyőzi Mithridatészt, több eredményes hadműveletet hajt végre, és megakadályozza ütközetet követelő katonái zendülését.

Deiotarus, Galatia *tetrarchá*ja[1] megsemmisíti Mithridatész hadvezéreit, akik Phrygiában kezdenek háborút.

Ezenkívül: Cn. Pompeius győzelmei Hispániában Sertorius fölött.

Töredékek

24.

Livius a XCIV. könyvben azt mondja, hogy Inarimé Maioniának[2] azon a vidékén fekszik, ahol a tűz 50 mérföldnyi szélességben végigperzselte a földet.[3] Szerinte Homérosz is erre utalt.

(Servius magyarázata Vergilius: *Aeneis* IX. 715. sorához)

[1] A görög forrásokban *tetrarchá*knak nevezték a galaták három törzsén belül egy-egy törzsi csoport uralkodóját. Deiotarus a tolostobogiusok egyik *tetrarchá*ja volt, de uralma (Kr. e. 86–40) kiterjedt Galatia egészére.

[2] Lüdia költői neve.

[3] Itt Livius nyilván azt a vulkanikus területet említi, amely Sztrabón földrajzában (*Geógraphika* XII. 8. 12, 18) Katakekaumené ('felperzselt terület') néven szerepel. A Vergiliusnál előforduló *Inarime* állítólag a Nápollyal szemben fekvő Ainaria vagy Pithékuszai nevű sziget ősi neve, amelyet a római költők tévesen a Homérosznál található (*Íliász* II. 783) Arima vagy Arimoi névből származtattak. – A megjegyzés Liviusnál Lucullus és Mithridatész Kis-Ázsiában folyó háborújához kapcsolódhatott.

XCV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 73)

C. Curio *proconsul*[1] Thrákiában megfékezi a dardánokat.
Capuában 74 gladiátor megszökik Lentulus[2] gladiátorkaszárnyájából, tömegestül gyűjtik magukhoz a rabszolgákat és a dologházban sínylődőket, és háborút robbantanak ki Crixus és Spartacus vezetésével.[3] Győztes ütközetet vívnak Claudius Pulcher *legatus*[4] és P. Varinius[5] *praetor* ellen.

L. Lucullus *proconsul* Küzikosz városa mellett kiéheztetéssel és fegyveres harcban megsemmisíti Mithridatész seregét, és kiszorítja Bithyniából a királyt, aki a különféle háborús csapásoktól és hajótörésektől megtörten kénytelen Pontoszba menekülni.

XCVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 72)

Q. Arrius *praetor* megsemmisíti Crixust, a szökött rabszolgák vezérét és 20 000 emberét. Cn. Lentulus *consul* csatát veszít Spartacusszal szemben, aki vereséget mér L. Gellius *consul*ra és Q. Arrius *praetor*ra is.

M. Perperna, M'. Antonius és összeesküvő-társaik egy lakomán megölik Sertoriust hadvezérségének nyolcadik évében. Kiváló hadvezér volt, két fővezérrel, Pompeiusszal és Metellusszal szemben is többnyire sikeresen hadakozott, élete vége felé azonban kegyetlenség és pazarlás jellemezte. Híveinek vezetését

[1] Lásd a XCII. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[2] Teljes nevén Cn. Cornelius Lentulus Batiatus.

[3] Plutarkhosz szerint (*Crassus* 8. 2) Lentulus kaszárnyájában elsősorban gall és thrák gladiátorok voltak – ennek a két népnek a fegyverzetéből alakult ki a nagypajzsos *Gallus* és a középnehéz, kispajzsos *Thraex* fegyvernem, amelyek ekkor még nem váltak külön az etnikai megjelöléstől. Spartacus a thrákokat, közelebbről a maidoszokat (Plutarkhosz: *Crassus* 8. 3), alvezére, Crixus pedig a gallokat képviselte.

[4] Más források szerint (Florus II. 127. o. Rossbach) valójában Clodius Glaberről, a 73-as év másik *praetor*áról van szó.

[5] A kéziratok a nevet *Varenus* formában tartalmazzák.

Marcus[1] veszi át, őt azonban Cn. Pompeius legyőzi, elfogja és kivégezteti, és mintegy tíz évvel a háború kitörése után visszafoglalja Hispániát.

C. Cassius *proconsul*[2] és Cn. Manlius *praetor* csatát veszítenek Spartacusszal szemben. A háború folytatását M. Crassus *praetor*ra bízzák.

XCVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 72–70)

M. Crassus *praetor* első csatájában győzelmet arat a szökevények egy része, a gallok és germánok fölött. Mintegy 35 000 főnyi ellenséget ölnek meg, köztük a vezéreket, Castust és Gannicust is. Crassus ezután megvívja a végső csatát Spartacus ellen, amelyben 60 000 embert vágnak le, köztük magát Spartacust.

Meghal M. Antonius *praetor*,[3] és ezzel véget ér a kezdettől fogva szerencsétlen háború a krétaiak ellen.

M. Lucullus *proconsul*[4] leigázza a thrákokat.

L. Lucullus Pontoszban sikeres ütközetet vív Mithridatész ellen, amelyben több mint 60 000 ellenséges katonát vágnak le.

M. Crassust és Cn. Pompeiust választják meg *consul*oknak [70]; Pompeius még mindig csak római lovag, még a *quaestor*i tisztséget sem viselte, ezért megválasztásához a *senatus* határozata szükséges. A *consul*ok helyreállítják a *tribunus*ok korábbi hatalmát, és M. Aurelius Cotta *praetor* révén az igazságszolgáltatás visszakerül a római lovagok hatáskörébe.

Mithridatész reménytelen helyzetében Tigranészhez, Armenia királyához[5] menekül.

[1] A fentebb említett M. Perperna.

[2] C. Cassius Longinus Kr. e. 73-ban volt *consul*.

[3] M. Antonius 74-ben viselte a *praetor*ságot. Ebben a minőségében azt a feladatot kapta, hogy füstölje ki a kalózokat a Földközi-tengerről. Megtámadta a kalózokkal szoros kapcsolatot tartó krétaiakat, de csúfos kudarcot vallott – így csak gúnyból ragasztották rá a *Creticus* melléknevet.

[4] M. Terentius Varro Lucullus, L. Licinius Lucullus öccse Kr. e. 73-ban volt *consul*.

[5] II. Tigranész (ur. Kr. e. 95–55) kezdettől fogva támogatta Mithridatészt Róma elleni háborújában, saját hatalmának kiterjesztését remélve ettől.

25.

Livius elmondja,[1] hogy ebben a csatában 35 000 fegyverest öltek meg, köztük magukat a vezéreket; és visszaszereztek öt római sast, 26 hadijelvényt, sok fegyverzsákmányt, valamint öt bárddal ellátott vesszőnyalábot.

(Frontinus: *Hadicselek* II. 5. 34)

XCVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 70–68)

L. Lucullus a római nép barátságába fogadja Makharész boszporuszi királyt, Mithridatész fiát.[2]

Cn. Lentulus és L. Gellius *censor*ok[3] igen szigorúan járnak el tisztségükben: 64 embert zárnak ki a *senatus*ból. Megtartják a vagyonbecslést és a tisztító áldozatot: 900 000 polgárt vesznek számba.

L. Metellus *praetor*[4] Szicíliában sikeresen harcol a kalózok ellen.

Iuppiter leégett, majd helyreállított capitoliumi szentélyét[5] Q. Catulus avatja fel.

L. Lucullus Armeniában több ütközetben vereséget mér Mithridatész és Tigranész hatalmas seregeire.

Q. Metellus *proconsul*[6], akit a krétaiak elleni háború vezetésével bíztak meg, ostrom alá veszi Küdónia városát.

Lucullus *legatus*a, C. Triarius csatát veszít Mithridatésszel szemben. Lucullus katonái fellázadnak, és nem hajlandóak továbbmenni. Emiatt nem tudja üldözőbe venni Mithridatészt és Tigranészt, és pontot tenni a háború végére. [Ez

[1] A részlet a Crassus által Castus és Gannicus fölött aratott cantennai győzelemmel kapcsolatos, amint az egyértelműen látszik az összefoglalóból.

[2] Makharész (ur. Kr. e. 80–65) országa, a boszporuszi királyság a Krím-félsziget keleti részére és a Taman-félszigetre terjedt ki. A trák állam 108-ban került Mithridatész kezére.

[3] A 72-es év *consul*jai.

[4] Metellus 68-ban nyerte el a *consul*ságot.

[5] A templom 83-ban égett le, helyreállítását Sulla kezdte el, és Q. Lutatius Catulus *pontifex maximus* fejezte be.

[6] Metellus, a 69-es év *consul*ja a Creticus melléknevet kapta krétai sikereiért.

Valerius két légiója volt,[1] amelyek cserbenhagyták Lucullust, mondván, ők már letöltötték szolgálati idejüket.]

Töredékek

26.
Livius azt mondta, hogy soha ilyen kevés római nem mérkőzött még ilyen sok ellenséggel; a legyőzöttek durván hússzor többen voltak, mint a győztesek.[2]
(Plutarkhosz: *Lucullus* 28. 8 – Máthé Elek fordítása nyomán)

27.
Livius azt állítja, hogy az előbbi ütközetben szám szerint többen kerültek kézre, de ebben a csatában az előkelőbbek estek el vagy kerültek fogságba.[3]
(Plutarkhosz: *Lucullus* 31. 9 – Máthé Elek fordítása)

XCIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 67)

Q. Metellus *proconsul* elfoglalja Knósszoszt, Lüktoszt, Küdóniát és sok más várost.

L. Roscius nép*tribunus* törvényt szavaztat meg, mely szerint a színházban az első 14 sort a lovagoknak kell fenntartani.

Cn. Pompeiust a népgyűlésen hozott törvény megbízza azzal, hogy indítson hajtóvadászatot a kalózok ellen, akik lehetetlenné teszik a gabonakereskedelmet. Ő 40 napon belül teljesen megtisztítja tőlük a tengert. Az ellenük indított háborút Kilikiában fejezi be, és miután a kalózok megadják magukat neki, földhöz és városokhoz juttatja őket.

Ezenkívül: Q. Metellus hadműveletei a krétaiak ellen. Metellus és Cn. Pompeius levélváltása. Ebben Q. Metellus sérelmezi, hogy Pompeius kisajátítja az ő

[1] Ezeket a légiókat még L. Valerius Flaccus, a 86-os év egyik *consul*ja vitte magával Kis-Ázsiába, és azóta is ott szolgáltak.

[2] Az armeniai Tigranokertánál Mithridatész és Tigranész ellen vívott csatáról van szó (Kr. e. 69).

[3] Az armeniai Artaxata város mellett Kr. e. 68-ban vívott ütközetről van szó.

haditetteinek kijáró dicsőséget, mert saját *legatus*át küldte el Krétára, hogy hódoltassa a városokat. Pompeius azzal okolja meg tettét, hogy csak a kötelességét teljesítette.

Töredékek

28.
Krétának a régi időkben 100 városa volt, ezért nevezték Hekatompolisznak;[1] később már csak 24, majd mint mondják, kettő: Knósszosz és Hierapütna – noha Livius elbeszélése szerint Metellus többet is elfoglalt.

(Servius magyarázata Vergilius: *Aeneis* III. 106. sorához)

C. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 66)

C. Manilius nép*tribunus* a nemesség nagy felháborodására törvényjavaslatot terjeszt elő, hogy a Mithridatész elleni háborút bízzák Pompeiusra. Kiváló beszédet mond a nyilvánosság előtt.[2]

Q. Metellus, miután legyőzte a krétaiakat, törvényeket ad a szigetnek, amely addig szabad volt.

Cn. Pompeius elindul a Mithridatész elleni háborúba. Megújítja a barátságot Phraatésszel, a párthusok királyával.[3] Egy lovas csatában legyőzi Mithridatészt.

Ezenkívül: háború Phraatész párthus és Tigranész armeniai király között, illetve később az ifjabb Tigranész és apja között.

[1] A görög név jelentése: 'Százváros'.

[2] A javaslat mellett Cicero is felszólalt, aki abban az évben volt *praetor*; ez a beszéde ránk is maradt. Lehetséges, hogy a kivonat szövegéből kiesett egy rész, és a méltató megjegyzés valójában nem Manilius, hanem Cicero beszédére vonatkozik.

[3] III. Phraatész (ur. Kr. e. 70–57) fő ellensége Tigranész volt, ezért támogatta annak ellenfeleit: egyrészt a rómaiakat, másrészt Tigranész fellázadt fiát. Pompeius azonban végül az idősebb Tigranész uralmát állította helyre (lásd a CI. könyv összefoglalóját).

CI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 66)

Cn. Pompeius egy éjszakai ütközetben legyőzi Mithridatészt, aki a Boszporuszhoz[1] menekül. Tigranész megadja magát Pompeiusnak, aki visszahelyezi őt Armenia trónjára, de elveszi tőle Szíriát, Föníciát és Kilikiát.

Elfojtanak egy összeesküvést, amelynek célja a *consul*ok megölése. A szervezőket előzőleg elítélték hivatalhajhászásért, amikor a *consul*ságra pályáztak.[2]

Cn. Pompeius Mithridatész üldözése közben egészen távoli, ismeretlen törzsekhez jut el. Egy ütközetben legyőzi az ibér[3] és albanosz[4] népet, amelyek nem akarták átengedni területükön.

Ezenkívül: Mithridatész menekülése a kolkhisziak és a héniokhosz nép területén át; tettei a Boszporusznál.

CII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 65–63)

Cn. Pompeius provinciává szervezi Pontoszt.

Pharnakész, Mithridatész fia háborút indít apja ellen,[5] és ostrom alá veszi őt a palotájában. Mithridatész megmérgezi magát, de nem hat a méreg,[6] ezért egy Bitocus nevű gall katona segítségét kéri; ő öli meg végül.

[1] A trák Boszporuszról van szó, a Krím- és a Taman-félsziget között (lásd a XCVIII. könyv összefoglalójának jegyzetét).

[2] A két elítélt pályázó P. Autronius Paetus és P. Cornelius Sulla volt, Catilina összeesküvőtársai (Sallustius: *Catilina összeesküvése* 18.).

[3] Kaukázusi nép, a grúzok ősei – a hispániai ibérekhez tehát nincs közük.

[4] Kelet-kaukázusi nép, nagyjából a mai Azerbajdzsán területén, amelynek nincs köze sem Alba lakóihoz, sem a mai albánokhoz.

[5] A királyfi II. Pharnakész néven lépett a boszporuszi trónra apja halála után, és egészen 47-ig uralkodott.

[6] Mithridatész sokféle méreggel szemben immunitást fejlesztett ki magában úgy, hogy apró adagokat szedett belőlük. Így, amikor szükség lett volna rá, már nem hatottak. Egy róla elnevezett ellenméreg sokáig használatban volt, és több receptje is fennmaradt az antik és középkori orvosi irodalomban.

Cn. Pompeius leigázza a zsidókat, és elfoglalja szentélyüket, az addig még soha meg nem szentségtelenített Jeruzsálemet.[1] L. Catilina, miután a *consul*választáson kétszer vereséget szenvedett,[2] Lentulus *praetor*ral,[3] Cethegusszal és többekkel együtt összeesküvést szervez azzal a céllal, hogy legyilkolják a *consul*okat és a *senatus*t, gyújtogassanak a Városban, és államcsínyt hajtsanak végre. Etruriában hadsereget is szerveznek. Az összeesküvést M. Tullius Cicero [63] ügybuzgalmának köszönhetően leleplezik, Catilinát kiűzik a Városból, a többi összeesküvőt pedig kivégzik.[4]

Töredékek

29.
A *deluit* szó jelentése: „lemos", a *diluit* szóé pedig „felold". Livius így ír Mithridatész haláláról: „Miután ezt feloldotta" *(diluisset)*.
(Agroecius: *Helyesírási kézikönyv* 115. o. Keil)

30.
Amikor a várost[5] a harmadik hónapban, a böjt napján,[6] a 179. *olümpiasz* idején, Gaius Antonius és Marcus Tullius Cicero *consul*sága alatt [63] bevették,[7] és a benyomuló ellenség mindenkit lekaszabolt, aki a templomban volt, a papok akkor sem zavartatták magukat az áldozatok bemutatásában, nem reszkettek az életükért, nem riasztotta vissza őket a rengeteg hulla, tehát nem menekültek, hanem

[1] Livius ezek szerint nem tudott arról, hogy a jeruzsálemi Szentélyben IV. Antiokhosz Epiphanész görög kultuszt próbált meghonosítani. Ha ez így volt, az újabb jele annak, hogy a rómaiak általában nem érdeklődtek a zsidó múlt és kultúra iránt.

[2] L. Sergius Catilina a 63-as és 62-es év *consul*i tisztségére pályázott.

[3] P. Cornelius Lentulus Sura 63-ban már másodszor viselte a *praetor*i hivatalt, sőt 71-ben már *consul* is volt.

[4] Az eseményeket részletesen elbeszéli Sallustius monográfiája, a *Catilina összeesküvése*, de Cicero négy fennmaradt beszéde Catilina ellen szintén értékes forrásként szolgál. Cicero összesen öt összeesküvőt végeztetett ki (az itt említett P. Cornelius Lentulust és C. Cornelius Cethegust, valamint P. Gabinius Capitót, L. Statiliust és Caepariust) a *senatus consultum ultimum* felhatalmazására támaszkodva, ezért bírói ítélet nélkül. Döntéséért később felelnie kellett.

[5] Jeruzsálemről van szó.

[6] Cassius Dio tudósítása szerint (XXXVII. 16. 4) Jeruzsálem elfoglalása szombati napon történt. A zsidó vallásban szombaton tilos a böjt, ennek ellenére a görög-római világban elterjedt volt az a tévhit, hogy a szombat böjti nap. Ehhez az elképzeléshez alkalmazkodik Josephus.

[7] Jeruzsálem Pompeius általi elfoglalásáról van szó.

inkább ott az oltárnál akarták elszenvedni az elkerülhetetlen halált, mintsem hogy a törvény bármelyik rendelkezését megszegjék. Hogy pedig ezek nem csupán üres szavak, amelyeknek az a céljuk, hogy valami hazug jámborságot magasztaljanak, hanem a színigazságot mondják, azt minden történetíró tanúsítja, aki Pompeius történetét megírta, közöttük Sztrabón és Nikolaosz[1] és rajtuk kívül Titus Livius, aki a rómaiak történetét megírta.

(Josephus Flavius: *A zsidók története* XIV. 4. 3 – Révay József fordítása nyomán)

31.

Livius ezt mondja a zsidókról: „Nem nevezik meg, hogy a jeruzsálemi szentély melyik istené,[2] és nincs benne semmiféle képmás,[3] sőt szerintük az istennek nincs is alakja."

(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* II. 593. sorához)

CIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 62–58)

C. Antonius *proconsul*[4] megsemmisíti Catilinát és seregét

P. Clodius ellen vádat emelnek, amiért női ruhában belopózott a szentélybe, ahová férfinak nem szabad belépnie, és elcsábította Metellus *pontifex* feleségét,[5] de végül felmentik.

C. Pomptinus *praetor* Solo közelében megfékezi a fellázadt allobroxokat.

[1] Damaszkuszi Nikolaosz a Kr. e. I. század végén alkotott; legfontosabb műve egy 144 könyvből álló egyetemes történeti munka volt, amely mára elveszett.

[2] Egyrészt a zsidók nem mondják ki Istenük nevét (a négybetűs istennév kiejtésének tilalma ebben a korban már bizonyosan létezett), másrészt ez az istenség nem azonosítható egyetlen, a görög vagy római hitvilágból ismert istennel sem.

[3] A frigyládának valószínűleg már az I. Szentély pusztulásakor (Kr. e. 586) nyoma veszett, így Pompeiust a Szentély belsejében csak annak hűlt helye fogadta.

[4] C. Antonius 63-ban volt *consul*.

[5] Valójában Pompeiáról, a *pontifex maximus* hivatalát viselő Caesar feleségéről van szó; az ő házában zajlott a szertartás Bona Dea istennő tiszteletére, amelyen csak nők vehettek részt. A kivonatoló tévedését okozhatta akár az, hogy Caesar elődje Metellus volt ebben a hivatalban, akár az, hogy Q. Caecilius Metellus Celer felesége volt Clodia, P. Clodius Pulcher nővére, akit a rossz nyelvek (például Cicero) szintén hírbe hoztak az öccsével.

P. Clodius átlép a plebejus rendbe.[1]

C. Caesar leveri a lusitanusokat.[2] Amikor megpályázza a *consul*ságot, és igyekszik magához ragadni a főhatalmat, összefog az állam másik két vezető emberével, Cn. Pompeiusszal és M. Crassusszal.[3] C. Caesar *consul*ként [59] nagy küzdelem árán, a *senatus* és a másik *consul*, M. Bibulus tiltakozása ellenére[4] elfogadtatja földtörvényeit.

C. Antonius *proconsul* vereséget szenved Thrákiában.

M. Cicerót száműzetésbe küldik a P. Clodius nép*tribunus* által megszavaztatott törvényjavaslat alapján, amiért törvényszéki eljárás nélkül öletett meg polgárokat.[5]

Caesar elutazik provinciájába, Galliába.[6] Megfékezi a vándorútra kelt helvéteket, akik lakóhelyet keresve át akarnak vonulni Caesar provinciáján, Narbonensisen.

Ezenkívül: Gallia részeinek földrajzi helyzete.

Pompeius diadalmenetet tart Mithridatész fiai és Tigranész, Tigranész fia fölött. A tömeg egyhangú lelkesedéssel Magnusnak, azaz „Nagynak" nevezve üdvözli őt.

Töredékek

32.

Még félelmetesebb, ha a lépfene rágja a testet,
éget bent, s ha kitör, sok fontos szervet emészt el.
Sok gyógymódját próbálgatták régen e kórnak.
Livius is kötetében, amely százharmadik, írja:
volt, hogy a fájó részt izzó vassal kimetélték,
vagy hogy a fertőzöttet a répamag-írral itatták;
ám csoda az, ha megér még hét napot az, kiben egyszer
megfészkelt ez a baj, mert oly szörnyű a hatása.
(Q. Serenus Sammonicus: *Az orvostudományról* XXXVIII. 725–732)

[1] Az, hogy P. Clodius a köznyelvi kiejtést követő formában használta saját nevét a hagyományos Claudius alak helyett, programértékű volt: már önmagában is a köznéppel való közösségvállalást sugallta.

[2] Caesar a *praetor*i éve (62) után lett Hispania Ulterior helytartója.

[3] Ezzel megalakult az I. triumvirátus.

[4] M. Calpurnius Bibulus annyira nem jutott szóhoz a politikában *consul*i éve során, hogy az emberek az évet tréfásan „Gaius és Caesar *consul*ok éveként" emlegették.

[5] Lásd a CII. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[6] Caesar provinciája hivatalosan Gallia Narbonensis, Gallia Cisalpina és Illyricum volt, de már első hadművelete során kilépett a birodalom területéről.

CIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 58–56)

A könyv első része Germánia földrajzi helyzetét és az ottani szokásokat ismerteti. A germánok, akik Ariovistus vezetésével átkeltek Galliába, elbitorolják az aeduusok és sequanusok földjét. Kérésükre C. Caesar a germánok ellen vonul. Katonái pánikba esnek az új és félelmetes ellenség neve hallatán, de Caesar beszédet intéz hozzájuk, észhez téríti őket, majd egy ütközetben legyőzi a germánokat, és kiűzi őket Galliából.

M. Cicerót többek között Pompeius és T. Annius Milo nép*tribunus* közbenjárására hazahívják a száműzetésből, a *senatus* és egész Itália végtelen örömére. A gabonaelosztás felügyeletét öt évre Cn. Pompeiusra bízzák.

Caesar csatában legyőzi és megadásra kényszeríti a belga ambianusok, suessiók, viromanduusok, atrebasok igen nagy létszámú törzseit. Ezután súlyos harcot vív egy másik belga törzzsel, a nerviusokkal, és megsemmisíti őket: 60 000 fegyveresükből csak 500, a vének tanácsának 600 tagjából pedig csak három marad életben.[1]

Törvényt hoznak arról, hogy Ciprust provinciává kell szervezni,[2] a király pénzét pedig le kell foglalni az állam számára. Ezekkel a feladatokkal M. Catót bízzák meg.

Ptolemaiosz, Egyiptom királya[3] az alattvalóitól elszenvedett sérelmek hatására elhagyja királyságát, és Rómába utazik.

C. Caesar tengeri ütközetben legyőzi az óceán mellett lakó venetusokat.

Ezenkívül: Caesar *legatus*ainak hasonló szerencsével végbevitt vállalkozásai.

[1] Az 57-es év eseményeit Caesar *A gall háború* II. könyvében írja le.

[2] A rómaiak P. Clodius Pulcher javaslatára saját provinciájukká szervezték a XII. Ptolemaiosz Aulétész (ur. Kr. e. 80–58, 55–51) öccsének uralma alatt álló Ciprust. A történtekben valószínűleg Ptolemaiosz és Clodius személyes ellentéte is közrejátszott.

[3] Ciprus elvesztése után a már amúgy is elkeseredett lakosság fellázadt XII. Ptolemaiosz ellen, akit egy időre lánya, IV. Bereniké váltott fel a trónon.

CV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 56–55)

A választógyűlés megtartását lehetetlenné teszi C. Cato nép*tribunus* többszöri vétója. A *senator*ok ezért gyászruhát öltenek. M. Cato *praetor*ságra pályázik, de vereséget szenved Vatiniusszal szemben.[1] Cato igyekszik megakadályozni, hogy meghozzák azt a törvényt, amely szerint a *consul*ok ötéves időszakra kapják meg provinciájukat – Pompeius Hispania mindkét részét, Crassus pedig Syriát és a párthusok elleni háborút –, mire C. Trebonius nép*tribunus*,[2] a törvényjavaslat előterjesztője bilincsbe vereti őt.

A. Gabinius[3] *proconsul* visszaülteti Ptolemaioszt Egyiptom trónjára, és elűzi Arkhelaoszt, akit az egyiptomiak királyukká tettek.

Caesar, miután Galliában legyőzte a germánokat, átkel a Rajnán, és meghódítja Germánia legközelebbi részét. Ezután először a rossz időjárás miatt kevés sikerrel, majd másodszor több szerencsével átkel az óceánon Britanniába, igen sok ellenséget megöl, és a sziget jó részét ellenőrzése alá vonja.

Töredékek

33.

Egész Britannia alakját Livius mint a régiek, Fabius Rusticus[4] mint az újabbak közül a legékesebb szavú szerző, hosszúkás négyszöghöz vagy kétélű fejszéhez hasonlította.

(Tacitus: *Agricola* 10. 3 – Borzsák István fordítása)

34.

Noha, mint Livius mondja, Britanniát a régi időkben még senki sem hajózta körül teljes egészében, mégis sokan sokféle véleményt nyilvánítottak róla.

(Iordanes: *A gótok története* II. 10)

[1] P. Vatinius, Caesar buzgó híve 47-ben viselte a *consul*i tisztséget.

[2] Trebonius 45-ben érte el a *consul*ságot, 44-ben pedig részt vett a Caesar elleni összeesküvésben.

[3] Gabinius 58-ban volt *consul*.

[4] Fabius Rusticus történetíró a Kr. e. I. század elején élt és alkotott.

CVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 54–53)

Meghal Iulia, Caesar lánya, Pompeius felesége. A nép abban a tiszteletben részesíti, hogy temetését a Mars-mezőn rendezik meg.

Néhány gall törzs fellázad Ambiorix, az eburo nép királyának vezetésével. Tőrbe csalják és bekerítik Caesar *legatus*ait, Cottát és Tituriust,[1] és lemészárolják őket seregükkel együtt. Más légiók táborait is ostrom alá veszik, amelyeket a rómaiak csak nagy nehezen tudnak megvédeni. A treverek területén állomásozó légió táborát, amelynek élén Q. Cicero áll,[2] maga Caesar szabadítja fel egy ütközetben.

M. Crassus átkel az Eufrátesz folyón, hogy megtámadja a párthusokat. A csatában[3] vereséget szenved, és a fia is elesik.[4] Serege maradványaival egy dombra vonul vissza. Az ellenség, amelynek Szúrén áll az élén, béketárgyalás ürügyén lehívja onnan, és fogságba ejti. Ő ellenállást tanúsít, hogy ne kelljen megérnie a továbbiakat, így aztán megölik.

CVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 53–52)

C. Caesar, miután Galliában legyőzte a trevereket, ismét átkel Germániába. De mivel itt nem találkozik az ellenséggel, visszatér Galliába, leveri az eburókat és a többi törzset, amelyek részt vettek az összefogásban, és üldözőbe veszi a menekülő Ambiorixot.

P. Clodiust a *consul*ságra pályázó T. Annius Milo megöli a Via Appián, Bovillae mellett. Holttestét a köznép a Curiában hamvasztja el.

Viszálykodás tör ki a *consul*ságra pályázó Hypsaeus, Scipio és Milo között,[5] és fegyveres erővel támadnak egymásra. Cn. Pompeiust bízzák meg, hogy fojt-

[1] Teljes nevükön L. Aurunculeius Cotta és Q. Titurius Sabinus.

[2] Q. Tullius Cicero, a nagy szónok öccse Caesar *legatus*aként szolgált Galliában.

[3] Ez volt a carrhaei csata, Kr. e. 53-ban.

[4] A *triumvir* Crassus fia, P. Licinius Crassus a Galliából hozott lovas segédcsapatok élén állt a csatában.

[5] P. Plautius Hypsaeus és Q. Caecilius Metellus Scipio nemcsak Pompeius támogatását élvezték, de Clodius is, régi ellensége lévén Milónak, mindent megtett, hogy számukra

sa el a lázongást. A *senatus* harmadszor is *consul*lá teszi, távollétében, ráadásul eddig példátlan módon tiszttárs nélkül [52].[1]

Úgy döntenek, meg kell indítani a vizsgálatot P. Clodius halála ügyében. Milót a törvényszék elítéli, és számkivetésbe kényszerül.[2]

Törvényt hoznak, amely lehetővé teszi Caesar számára, hogy távollétében is elfogadják pályázatát a *consul*ságra, hiába tiltakozik és érvel ez ellen Cato.

Ezenkívül: C. Caesar hadműveletei a gallok ellen, akik az arvernus Vercingetorix vezetésével jóformán mindannyian fellázadtak. Több város – köztük a biturix Avaricum és az arvernus Gergovia – fáradságos ostroma.

CVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 52–51)

C. Caesar legyőzi a gallokat Alesiánál, és az összes fegyverben álló gall törzs megadja magát neki.

C. Cassius, M. Crassus *quaestor*a megveri a Syriába betörő párthusokat.

M. Cato a *consul*ságra pályázik, de nem jár sikerrel. Ser. Sulpiciust és M. Marcellust választják meg *consul*nak [51].

C. Caesar leigázza a bellovacus törzset és egyéb gall népeket.

Ezenkívül: vita a *consul*ok között arról, hogy küldjenek-e utódot C. Caesar helyébe. M. Marcellus *consul* amellett kardoskodik a *senatus*ban, hogy Caesar térjen vissza, és személyesen pályázzon a *consul*ságra, jóllehet a meghozott törvény értelmében megtarthatta volna provinciáját mindaddig, amíg a *consul*ságot el nem nyeri.

M. Bibulus[3] hadműveletei Syriában.

---

szerezze meg a választók rokonszenvét. A kivonatoló tehát némiképp összezavarja az időrendet, hiszen a kiélezett választási küzdelem még Clodius életében megkezdődött.

[1] Pompeius nyolc hónapon át egyedül tartotta kezében a főhatalmat, utána megosztotta azt apósával, Q. Metellus Scipióval.

[2] Milo védelmét Cicero, Clodius ádáz ellensége látta el, de a pert övező katonai készültség olyan félelmet keltett benne, hogy alig tudta végigmondani védőbeszédét. A beszéd ránk maradt, kiadott változata már utólag készült.

[3] Lásd a CIII. könyv összefoglalóját.

CIX. könyv (A polgárháború I. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 51–49)

A polgárháború okai és előzményei. Viták Caesar leváltásáról. Caesar nem hajlandó elbocsátani seregét, amíg Pompeius is el nem bocsátja a magáét. C. Curio nép*tribunus*[1] tevékenysége először Caesar ellen, majd Caesar érdekében. A *senatus* határozatot hoz, hogy Caesart le kell váltani. M. Antonius és Q. Cassius nép*tribunus*okat, akik vétójukkal akadályozzák a *senatus*i határozat meghozatalát, kiűzik a Városból. … A *senatus* megbízza a *consul*okat[2] és Cn. Pompeiust, legyen rá gondjuk, hogy az állam kárt ne szenvedjen.[3]

C. Caesar benyomul hadseregével Itáliába, hogy leszámoljon ellenfeleivel. Elfoglalja Corfiniumot, ahol a kezére kerül L. Domitius[4] és P. Lentulus,[5] de futni hagyja őket. Cn. Pompeiust és híveit kiszorítja Itáliából.

Töredékek

35.
A Város fennállásának 700. évében Róma 14 utcáját ismeretlen eredetű tűzvész hamvasztotta el. Mint Livius mondja, a Városban soha még nagyobb tűz nem pusztított, és Augustus császárnak jó néhány évvel később az államkincstárból hatalmas összeget kellett adományoznia az ekkor leégett épületek újjáépítésére.
(Orosius VII. 2. 11)

36.
Caesar, miután átkelt a Rubicón, megérkezett Ariminumba, és itt elmondta a teendőket öt *cohors*ának – mert ez volt akkori egész hadereje,[6] amellyel, mint Livius mondja, az egész földkerekség ellen támadt.
(Orosius VI. 15. 3)

[1] Az ifjabb Curio, a 76-os év *consul*jának fia 50-ben volt nép*tribunus*.

[2] A 49-es év *consul*jai C. Claudius Marcellus és L. Cornelius Lentulus Crus voltak.

[3] Lásd a LXI. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[4] L. Domitius Ahenobarbus, az 54-es év *consul*ja később Masszaliában, majd Pompeius oldalán folytatta az ellenállást Caesarral szemben, míg a pharszaloszi csatában el nem esett.

[5] P. Cornelius Lentulus Spinther, az 57-es év *consul*ja szintén Pompeiushoz csatlakozott a corfiniumi események után.

[6] Caesar saját bevallása szerint (*Feljegyzések a polgárháborúról* I. 8. 1) egy légióval érkezett Ariminumba.

37.
Livius a polgárháborúról szóló I. könyvében mondja: „Az athéniaknak ugyanis alig két hajót sikerült kiállítaniuk – ennyi maradt tengeri hatalmuk nagy dicsőségéből."[1]
(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* III. 182. sorához)

38.
Ahogy Livius mondja, Marcus Catót elűzte a provinciából.[2]
(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* III. 59. sorához)

CX. könyv (A polgárháború II. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 49)

C. Caesar ostrom alá veszi Masszaliát, amely bezárta előtte kapuit. A város ostromát *legatus*aira, C. Treboniusra és D. Brutusra[3] bízza, ő pedig továbbmegy Hispániába, ahol Ilerda mellett megadásra kényszeríti L. Afraniust és M. Petreiust,[4] Cn. Pompeius *legatus*ait hét légiójukkal együtt. Mindannyiukat bántatlanul szabadon engedi. Megnyeri magának Pompeius *legatus*át, Varrót[5] és seregét is. Gades lakóinak megadja a polgárjogot.[6]

A masszaliaiak, miután két tengeri ütközetben vereséget szenvednek, a hosszú ostromzár után megadják magukat Caesarnak.

C. Antonius,[7] Caesar *legatus*a csatát veszít Illyricumban a Pompeius-pártiak ellen, és fogságba esik. Ebben az ütközetben a Pó túlsó partján lakó opitergiumiak hajóját, akik Caesar segédcsapatai között harcolnak, bekerítik az ellenséges hajók. Ők inkább leöldösik egymást, semhogy az ellenség kezébe kerüljenek.

[1] Ennyivel támogatták az athéniak Pompeiust.
[2] Cato Sicilia kormányzója volt, ahonnan 49-ben Caesar *legatus*a, C. Scribonius Curio űzte el.
[3] D. Iunius Brutus 44-ben lett *praetor*, és ebben az évben részt vett a Caesar-ellenes összeesküvésben.
[4] L. Afranius 60-ban viselte a *consul*i tisztséget. Kr. e. 55-től mindketten *legatus*i rangban álltak Hispánia élén.
[5] Azonos M. Terentius Varróval, a polihisztorral.
[6] Lásd a XXXII. 2. 5 jegyzetét.
[7] Ő M. Antonius öccse volt, aki 44-ben nyerte el a *praetor*ságot.

C. Curio, Caesar *legatus*a szerencsésen harcol Afrikában Varus,[1] a Pompeius-pártiak vezére ellen, de Iuba,[2] Mauretania királya lemészárolja őt seregével együtt.

C. Caesar átkel görög földre.

Töredékek

39.

Livius szavai: „Mi haszna a háborúban azoknak a vezéreknek, katonáknak,[3] akik engedték, hogy te vérontás nélkül győzelmet arass? Amit kérünk, dicső Caesar számára: akiket megkíméltél, amíg fegyverben álltak, azokra legyen gondod megadásuk után!"

(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* IV. 354. sorához)

40.

Ezalatt, mint Livius elbeszéli, Tuberót[4] és Pansát[5] leverték; amikor keresték őket, Pompeiushoz menekültek. Közben Curio is megérkezett Afrikába.

(Jegyzet Cicero *Ligarius védelmében* c. beszédéhez)

41.

Livius szavai erről: „Jöjjenek, legalábbis ha az én embereim!"
(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* V. 494. sorához)

CXI. könyv (A polgárháború III. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 48)

M. Caelius Rufus *praetor* fellázítja a köznépet a Városban az adósságok eltörlésének ígéretével, ezért megfosztják tisztségétől, és kiűzik Rómából. Csatlakozik

[1] P. Attius Varus már 52-ben Africa provincia *propraetor*a volt.

[2] I. Iuba (ur. Kr. e. 60–46) numida uralkodó Pompeiusszal állt szövetségben, mert ő segítette a trónra apját, II. Hiempsalt.

[3] Valószínűleg a Pompeius-párti L. Afranius szavai, amikor Hispániában seregével együtt megadta magát Caesarnak.

[4] Arról a Q. Aelius Tuberóról lehet szó, aki Cicero Ligarius érdekében mondott beszédében a vád képviselőjeként kerül elénk egykori Pompeius-párti létére.

[5] Valószínűleg nem azonos C. Vibius Pansával, a 43-as év későbbi *consul*jával, aki a Ligarius-perben a védelem oldalán állt; ő ugyanis Caesar pártján vett részt a polgárháborúban.

a száműzött Milóhoz,[1] aki szökött rabszolgákból gyűjtött sereget. Háborút kezdenek, de mindketten odavesznek.

Kleopatrát, Egyiptom királynőjét öccse, Ptolemaiosz[2] elűzi birodalmából.

Hispániában Q. Cassius *praetor* kapzsisága és kegyetlensége miatt Corduba lakói és a két Varro-féle légió elpártolnak Caesartól.

Caesar Dürrhakhionnál körülzárja Cn. Pompeiust, ő azonban kitör a gyűrűből, nagy veszteségeket okozva az ostromló seregnek, és Thesszáliába helyezi át a háború színterét. A pharszaloszi csatában vereséget szenved. Cicero, aki nem éppen háborúra termett, a táborban marad. Caesar megkegyelmez az ellenpárt összes tagjának, aki győzelme után megadja magát neki.

Töredékek

42.

Mint Titus Livius mondja: „Az első csapást az ellenségre Gaius Crastinus mérte, akit nemrég léptettek elő rangidős *centurióvá*."

(Régi jegyzet Lucanus: *Pharsalia* VII. 471. sorához)

43.

Crastinusnak hívták azt az embert, aki elsőként vetett dárdát Pompeius csatasorára, és így ő kezdte meg az ütközetet. A történet szerint kardot döftek a szájába, így találták meg a hullák között, és még ez a szokatlan seb is a harcban lelt veszett élvezetét tanúsította. Róla mondja Titus Livius: Gaius Crastinus, aki Caesar seregéből elsőnek hajította el dárdáját, ekkor újramozgósítottként harcolt, az előző évben pedig rangidős *centurio* volt.

(Jegyzet Lucanus: *Pharsalia* VII. 470. sorához)

44.

Pataviumban pedig élt egy Gaius Cornelius nevű, jóstehetséggel megáldott ember, Livius történetíró polgártársa és jó ismerőse, aki azon a napon éppen a madarak röptét figyelte. Livius elbeszélése szerint először is megérezte, hogy nagy ütközet folyik, majd arról is beszélt a körülötte állóknak, hogy sorsdöntő események történnek, s a csapatok most bocsátkoznak harcba. Ezután visszaült megfigyelőhelyére, de amint meglátta a jeleket, felugrott ültő helyéből, és lelkesülten így kiáltott: „Te győzöl, Caesar!" A jelenlevők ámulva hallgatták, mit

[1] Milo a Clodius-féle per után Masszaliába vonult száműzetésbe (lásd a CVII. könyv összefoglalóját).

[2] VII. Kleopatra (ur. Kr. e. 51–30) öccse XIII. Ptolemaiosz Theosz Philopatór (ur. Kr. e. 51–47) volt.

mond, ő pedig levette a fejéről a koszorút, és megesküdött, hogy addig nem veszi föl, míg meg nem győződik róla, hogy jóstehetsége az igazságot tárta fel. Livius határozottan állítja, hogy ez valóban így történt.

(Plutarkhosz: *Caesar* 47. 3–6 – Máthé Elek fordítása nyomán)

45.
Titus Livius azt írja, hogy Cicero a pharszaloszi csata idején betegsége miatt Szicíliában[1] tartózkodott, és ott kapta meg a győztes Caesar levelét, hogy ne féljen.

(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* VII. 62. sorához)

CXII. könyv (A polgárháború IV. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 48–47)

A legyőzött Pompeius-pártiak pánikszerűen menekülnek a szélrózsa minden irányába. Cn. Pompeius Egyiptomba hajózik, ahol gyámfia, Ptolemaiosz király[2] – tanítója, a befolyásos Theodotosz és Potheinosz tanácsára – még a csónakban, partraszállás előtt meggyilkoltatja egy Akhillasz nevű katonával. Felesége, Cornelia[3] és fia, Sex. Pompeius Ciprusra menekülnek.

A Pompeiust üldöző Caesar harmadnap ér oda Alexandriába. Amikor Theodotosz megmutatja neki Pompeius fejét és gyűrűjét, megütközik és könnyekre fakad. Biztonságban lép be a felbolydult Alexandriába.

Caesart *dictator*rá nevezik ki. Visszaülteti Egyiptom trónjára Kleopatrát, Ptolemaioszt pedig, aki háborút indít ellene ugyanazoknak a tanácsára, akikre hallgatva Pompeiust megölette, kockázatos küzdelemben legyőzi. Ptolemaiosz elmenekül, de a hajója elsüllyed a Níluson.

Ezenkívül: M. Cato küzdelmes útja az afrikai sivatagon át légióival együtt. Cn. Domitius vereséget szenved Pharnakésztől.[4]

[1] Szicília említése mindenképpen téves, hiszen a tartalmi összefoglaló szerint – akárcsak a valóságban – Cicero Pompeius táborában volt Dürrhakhiontól Pharszaloszig.

[2] Lásd a CXI. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[3] Pompeius felesége, Cornelia Metella Q. Caecilius Metellus Scipio lánya volt.

[4] II. Pharnakész, VI. Mithridatész fia, akit apja bukása után Pompeius a boszporuszi királyság trónjára ültetett, a polgárháborút kihasználva megpróbálta visszaszerezni Pontoszt. 48-ban, a nikopoliszi csatában legyőzte Cn. Domitius Calvinust (*consul* 53-ban és 40-ben). Végül 47-ben Caesarnak sikerült őt megállítania (lásd a CXIII. könyv összefoglalóját).

46.
Ezt a részt Liviustól veszi a költő:[1] „Az én sorsom, Magnus, legyőzte a te szerencsédet. Hisz mi egyebet kaptál a Crassusok gyásszal terhelt házától[2] nagyságod megcsorbulásán kívül?"

(Berni kommentár Lucanus: *Pharsalia* VIII. 9. sorához)

47.
Találtam azonban Liviusnak *A Város alapításától* című műve CXII. könyvében egy *d*-re végződő barbár nevet, egy mór királyét: Bogud. Livius a szó birtokos esetét a III. névszóragozási csoport szerint *Bogudis* alakban használja.[3] Például: „Cassius és Bogud különböző irányból támadták a tábort,[4] és nem sok hiányzott, hogy áttörjenek az ostromműveken."

(Priscianus VI. 22.)

48.
„... amikor megpróbálta gyorsan átszállítani seregét Afrikába, hogy Bogud király hatalmát megerősítse."

(Priscianus VI. 22.)

49.
„Cassius háborút indított volna Trebonius ellen,[5] ha rá tudta volna beszélni Bogudot, hogy vegyen részt esztelen vállalkozásában."

(Priscianus VI. 22.)

50.
A király két követet küldött,[6] Dioszkoridészt és Szerapiónt. Egyiküket megölték, amint Titus Livius is megemlíti a IV. könyvben.

(Régi jegyzet Lucanus: *Pharsalia* X. 471. sorához)

[1] Pompeiushoz beszél Cornelia, a felesége.

[2] Cornelia első férje P. Licinius Crassus volt, M. Crassus fia, aki Carrhaenál elesett. Így Pompeius egy balszerencsés családból vett feleséget.

[3] A három idézet Priscianusnál a *Bogud* név alany-, birtokos és tárgyesetét példázza.

[4] Q. Cassius Longinus, Caesar *propraetor*a ellen Hispániában fellázadt a *quaestor*a, Marcellus a csapatok egy részével együtt (lásd a CXI. könyv összefoglalóját), és Ulia város mellett körbesáncolta. Cassius Bogud királyt hívta ellene segítségül.

[5] Treboniust 46-ban küldte Caesar Hispániába, hogy váltsa le Cassiust, és csillapítsa le az általa keltett elégedetlenséget.

[6] A király XIII. Ptolemaiosz, aki féltestvérével, IV. Arszinoéval való viszálykodása közben követet küldött az ellentábor vezéréhez, Akhillaszhoz.

51.
Arszinoé Ptolemaiosz húga volt. Akhillasz táborába egy Ganümédész nevű eunuch vitte el őt, akit a lány rendkívül kedvelt. Arszinoé megölette Akhillaszt, és Ganümédészt tette meg a sereg vezérének. Ganümédészt később Caesar az egyiptomiak legyőzése után ott vezette diadalmenetében, amint Livius a polgárháborúról szóló IV. könyvében elmondja.
(Régi jegyzet Lucanus: *Pharsalia* X. 521. sorához)

52.
Alexandriában 400 000 könyvtekercs égett el.[1] Magasztalja csak más ezt a királyi udvar gazdagságának nagyszerű jeleként, mint Titus Livius, aki azt mondja, hogy ez az ottani királyok jó ízlésének és tudománypártolásának kiemelkedően nagy műve volt.
(Seneca: *A lelki nyugalomról* 9. 5 – Bollók János fordítása)

CXIII. könyv (A polgárháború V. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 47)

A Pompeius-pártiak Afrikában összeszedik erejüket. A fővezérséget egyedül P. Scipióra[2] bízzák, mivel Cato lemond egyenlő részesedéséről. Dönteniük kell arról, hogy lerombolják-e Utica városát, amely Caesart támogatja. M. Catónak sikerül ezt megakadályoznia, bár Iuba azt tanácsolja, hogy semmisítsék meg a várost. Így Cato lesz Utica pártfogója és védelmezője.

Cn. Pompeius, Pompeius Magnus fia Hispániában haderőt gyűjt. Ennek vezetését sem Afranius, sem Petreius nem akarja elvállalni, ezért maga kezdi újra a háborút Caesar ellen.

Pharnakész, Mithridatész fia, Pontosz királya rövid háború után vereséget szenved.

[1] A dolog Kr. e. 48-ban történt: amikor Caesar elfoglalta a várost, kigyulladt a palota egy része és a könyvtár.

[2] Q. Caecilius Metellus Scipióról van szó, akire a szöveg itt az örökbefogadás előtti nevén utal – valószínűleg nem véletlenül, hiszen ez a névalak Africanus emlékét idézi fel az olvasó tudatában. A polgárháborúban mindkét félnek fontos volt, hogy Afrika területén jó ómen gyanánt ott tudhasson egy Scipiót a vezérkarban – bár Caesarnál ez csak formaság maradt.

Rómában P. Dolabella nép*tribunus*[1] fellázítja a köznépet az adósságok eltörléséről szóló törvényjavaslatával. M. Antonius lovassági főparancsnok csapatokat vezényel a Városba, amelyek aköznépből 800 embert megölnek.

Caesar, amikor lázongó veteránjai elbocsátásukat kérik, teljesíti kérésüket, majd átkel Afrikába, és veszélyes küzdelemben szembeszáll Iuba király csapataival.

Töredékek

53.

A CXIII. könyvben is szerepel egy *d*-re végződő, semlegesnemű városnév tárgyesetben: „És maga vette védelmébe Pulpud környékén a partvidéket."

(Priscianus VI. 22.)

CXIV. könyv (A polgárháború VI. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 47–46)

Caecilius Bassus, egy Pompeius-párti római lovag[2] Syriában háborút robbant ki. Sex. Caesart cserbenhagyja és megöli saját légiója, és átpártol Bassushoz.

Caesar Thapsusnál legyőzi Scipio *praetor*t[3] és Iubát, és táborukat is elfoglalja. Cato, amikor Uticában meghallja a vereség hírét, ledöfi magát. A fia talál rá. Meg akarják menteni, de ő ápolás közben újra feltépi sebét, és meghal 48 éves korában.

Petreius megöli Iubát és saját magát.

P. Scipiót[4] hajóján bekerítik. Halála méltóságát egy jeles mondással teszi teljessé. Amikor az ellenség a fővezért keresi, így szól: „A fővezér köszöni, jól van."

Faustus[5] és Afranius elesik, Cato fia kegyelmet kap.

[1] Dolabella 44-ben nyerte el a *consul*ságot: helyettes *consul*ként ő lépett a meggyilkolt Caesar helyébe.

[2] Q. Caecilius Bassus 46-ban volt *praetor*.

[3] Metellus Scipio ekkor már a *consul*ságon is túl volt, így a hivatalmegjelölés értelmezhetetlen.

[4] Lásd a CXIII. könyv összefoglalójának jegyzetét.

[5] Faustus Cornelius Sulla, a *dictator* fia.

Brutus,[1] Caesar *legatus*a Galliában egy ütközetben legyőzi a fellázadt bellovacusokat.

Töredékek

54.
A *d*-re végződő szavak semlegesneműek: pl. a *quid, quod, aliud* – ez mutatja, hogy főnévi értékűek –, valamint ide tartozik a „Bogud" barbár név is, amelyből Livius a CXIV. könyvben *Bogudis* ragozott alakot képez.

(Priscianus V. 10.)

55.
Szeretném, ha rólam is azt mondanák, amit Titus Livius ír művében Catóról: hogy dicsőségét nem növelhette senki dicsérete, és nem csorbíthatta meg senki ócsárlása, noha mindkettőt megtették vele igen tehetséges írók. Marcus Ciceróra és Gaius Caesarra céloz, akik közül az előbbi dicsérő, a másik gáncsoló iratott tett közzé Catóról.[2]

(Szent Jeromos: *Bevezetés Hóseás prófétához* II.)

CXV. könyv (A polgárháború VII. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 46–45)

Caesar négy diadalmenetet tart: Gallia, Egyiptom, Pontosz és Afrika fölött. Lakomát és mindenféle látványosságot is rendez. A *senatus* kérésére megengedi, hogy M. Marcellus volt *consul*[3] hazatérjen, de Marcellus végül nem élhet a lehetőséggel, mert Athénban egyik *cliens*e, Cn. Magius meggyilkolja őt.

Caesar felülvizsgálja a vagyonbecslés eredményét: 150 000 polgárt vesznek számba.[4]

Caesar Hispániába indul Cn. Pompeius ellen. Mindketten sok hadműveletet hajtanak végre, és számos várost foglalnak el. Végül Caesar Munda városa mellett nagy kockázat árán kivívja a végső győzelmet. … Sex. Pompeius elmenekül.

[1] D. Iunius Brutus állt ekkor Gallia élén.

[2] A két írásmű címe *Cato* és *Anticato* volt, de egyik sem maradt ránk.

[3] Marcellus Kr. e. 51-ben viselte a *consul*ságot.

[4] A 150 000 az ingyengabonából részesülők száma volt.

CXVI. könyv (A polgárháború VIII. könyve)

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 45–44)

Caesar megtartja ötödik diadalmenetét, ezúttal Hispánia fölött. A *senatus* sok igen magas megtiszteltetést szavaz meg számára: többek között „a haza atyjának” nevezik, személye szent és sérthetetlen lesz, és egész életére *dictator*rá teszik. De a vele szembeni ellenszenvnek tápot adnak a következő események: Caesar nem áll fel székéről Venus Ősanya szentélye előtt, amikor elé járul a *senatus*, hogy ráruházza ezeket a kitüntetéseket. Tiszttársa, M. Antonius *consul*, amikor együtt fut a többi *lupercus*szal,[1] királyi fejéket tesz Caesar fejére, ő azonban lerakja azt a székre. Megfosztja tisztségüktől Epidius Marullus és Caesetius Flavus nép*tribunus*okat, akik ellenszenvet <akartak iránta kelteni>, amiért királyi hatalomra tör.

Ezek miatt összeesküvés szerveződik ellene M. Brutus, C. Cassius, valamint a Caesar-párti[2] D. Brutus és C. Trebonius vezetésével. Pompeius *curiá*jában 23 tőrdöféssel meggyilkolják. Gyilkosai megszállják a Capitoliumot. Miután a *senatus* úgy dönt, hogy amnesztiában részesíti a gyilkosokat, és túszként átadnak nekik néhányat Antonius és Lepidus gyermekei közül, az összeesküvők lejönnek a Capitoliumról.

Caesar a végrendeletében C. Octaviust, nővére unokáját jelöli ki fele vagyona örökösének, sőt örökbe is fogadja. Holttestét a Mars-mezőre viszik, és a köznép itt hamvasztja el a szónoki emelvény előtt. A *dictator*i tisztséget egyszer s mindenkorra eltörlik.

Az alacsony származású Chamates, aki C. Marius fiának adja ki magát, zavargásokat kelt a hiszékeny köznép körében, de kivégzik.

Töredékek

56.

Mások szerint (Calpurnia) nem ezt álmodta, hanem azt, hogy házuk oromfalának dísze, melyet Livius előadása szerint a *senatus* kitüntetésképpen tétetett fel a házra, lezuhant, és Calpurnia ezért sírt álmában oly keservesen. Reggel kérte Caesart, ha csak teheti, ne menjen el hazulról, és halasztassa el a *senatus* ülését.

(Plutarkhosz: *Caesar* 63. 9–10 – Máthé Elek fordítása)

[1] Lásd az I. 5. 1 jegyzetét.

[2] Visszautalás a Pompeius és hívei elleni polgárháborúra, amelyben D. Brutus és Trebonius végig Caesar mellett álltak, míg M. Brutus és Cassius a másik oldalon.

57.
Mindig rossz előjel, ha a szicíliai Etna hegye füst helyett tűzgömböket lövell ki. Márpedig, amint Livius elbeszéli, Caesar halála előtt olyan tűzáradat folyt le az Etnáról, hogy a forróság nemcsak a környező városokat, de a hegytől egészen távol fekvő Rhégion városát is megcsapta.

(Servius magyarázata Vergilius: *Georgica* I. 474. sorához)

CXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 44)

C. Octavius Rómába érkezik Epirusból, ahová Caesar küldte előre, mivel hadjáratot tervezett Macedoniába. Kedvező előjelek fogadják, ő pedig felveszi Caesar nevét.[1]

A nagy felfordulásban és zűrzavarban M. Lepidus[2] megszerzi magának a *pontifex maximus* tisztségét. M. Antonius *consul* szintén féktelen zsarnokként viselkedik. Erőszakkal keresztülviszi a provinciák elcseréléséről szóló törvényjavaslatot, Caesart pedig vérig sérti, amikor az támogatást kér tőle nagybátyja gyilkosai ellen. Caesar, hogy erőt gyűjtsön ellene a maga és az állam számára, újra behívja a *coloniá*kban letelepedett veterán katonákat. A IV. légió és a Mars-légió is átpártol Antoniustól Caesarhoz. Később is sokan követik példájukat M. Antonius kegyetlensége miatt, aki a táboraiban mindenütt leméároltatja azokat, akiket gyanúsnak talál.

D. Brutus elfoglalja seregével Mutinát, hogy útját állja a Gallia Cisalpinába tartó Antoniusnak.

Ezenkívül: Mindkét párt tagjai igyekeznek provinciákat szerezni maguknak. Háborús előkészületek.

[1] A végrendelet útján történő örökbefogadás értelmében új neve C. Iulius Caesar Octavianus lett. Ettől fogva tehát a kivonatokban a Caesar név alapértelmezésben rá utal, nem pedig a meggyilkolt Caesarra.

[2] M. Aemilius Lepidus, a II. triumvirátus későbbi tagja Kr. e. 46-ban viselte a *consul*ságot.

CXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43)

M. Brutus Graeciában az államérdek és a M. Antonius ellen megkezdett háború ürügyén ellenőrzése alá vonja a P. Vatinius vezetése alatt álló hadsereget és a provinciát.

C. Caesarnak, aki magánemberként fogott fegyvert az állam érdekében, a *senatus propraetor*i hatalmat ad, felruházza a *consul*i hatalom jelvényeivel, és *senator*rá fogadja.

M. Antonius Mutinában ostromzár alá veszi D. Brutust. A *senatus* követeket küld hozzá békeközvetítés céljából, de nem járnak sikerrel. A római nép katonaköpenyt ölt.

M. Brutus Epirusban megadásra kényszeríti C. Antonius *praetor*t és seregét.

Töredékek

58.
Liviusnál a CXVIII. könyvben: „Caesar gyilkosai ellen uszított,[1] miközben haderőt szervezett ellenük azok számára, akik bosszút akartak állni érte.[2]

(Priscianus IX. 40.)

CXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43)

P. Dolabella Asiában orvul meggyilkoltatja C. Treboniust. A *senatus* ezért a gaztettért a haza ellenségének nyilvánítja.

Pansa[3] *consul* csatát veszít M. Antoniusszal szemben, de a később érkező A. Hirtius *consul* szétveri Antonius csapatait, így visszaáll az egyensúly. Antonius, miután végül vereséget szenved Hirtiustól és Caesartól, Galliába menekül. Megnyeri magának M. Lepidust és légióit. A *senatus* ellenségnek nyilvánítja Antoniust és mindazokat, akik vele tartanak.

[1] A mondat alanya Octavianus lehet.
[2] A kontextus a *cio / cieo* ige alakjainak vizsgálata.
[3] Teljes nevén C. Vibius Pansa.

A. Hirtius a győzelem után az ellenség táborában esik el, C. Pansa pedig a vesztett csatában kapott sebébe hal bele. A Mars-mezőn rendezik meg temetésüket.

A *senatus* hálátlanul viselkedik C. Caesarral szemben, aki a három vezér közül egyedül maradt életben: míg D. Brutusnak, akit Mutinánál Caesar szabadított fel az ostromzár alól, megszavazzák a diadalmenet megtiszteltetését, Caesarról és katonáiról nem a kellő hálával emlékeznek meg. Emiatt C. Caesar M. Lepidus közvetítésével kibékül M. Antoniusszal. Seregével Rómába vonul, így mindazok a Városon kívül rekednek, akik vele szemben állnak, őt pedig 19 éves fejjel megválasztják *consul*nak.

CXX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43)

C. Caesar *consul* törvényt fogadtat el, mely szerint vizsgálatot kell indítani mindazok ellen, akiknek közük volt atyja, Caesar meggyilkolásához. A törvény alapján megidézik és távollétükben elítélik M. Brutust, C. Cassiust és D. Brutust.

Asinius Pollio és Munatius Plancus[1] szintén M. Antonius haderejét gyarapítják seregükkel.

D. Brutust, akit a *senatus* Antonius üldözésével bízott meg, légiói cserbenhagyják, ő pedig elmenekül. Antonius kezébe kerül, aki kivégezteti egy Capenus nevű sequanusszal.

C. Caesar békét köt Antoniusszal és Lepidusszal, és megegyeznek, hogy ők hárman az állam helyzetének rendezésére kijelölt *triumvir*ekként fognak tevékenykedni öt évig, és mindegyikük halállistára teheti személyes ellenségeit. A listára rengeteg római lovag és 130 *senator* neve kerül fel, köztük L. Paullusé, M. Lepidus testvéréé,[2] L. Caesaré, Antonius nagybátyjáé,[3] valamint M. Ciceróé. Cicerót 63 éves korában egy Popillius nevű légiós öli meg. Fejét és jobb kezét kiteszik a szószékre.

Ezenkívül: M. Brutus hadműveletei görög földön.

[1] L. Munatius Plancus a kiegyezés eredményeként 42-ben lett *consul*. Később, Antonius keleti kudarcai után Octavianus oldalára állt.

[2] L. Aemilius Lepidus Paullus (*consul* Kr. e. 50-ben) végül megmenekült a kivégzéstől.

[3] L. Iulius Caesar, Antonius anyjának testvére Kr. e. 64-ben volt *consul*.

59.

Titus Livius azt mondja, Cicero nem gondolkodott azon, felülvizsgálja-e írói munkásságát,[1] sőt szerinte nem is volt rá ideje. Így ír ugyanis (Titus Liviust idézem):

„Marcus Cicero már a *triumvir*ek érkezésekor eltávozott a Városból, mert meg volt győződve arról – ami igaz is volt –, hogy őt éppen úgy nem mentheti meg senki Antonius bosszújától, mint Cassiust és Brutust Caesarétól. Először tusculumi birtokára menekült, majd innen mellékutakon továbbindult formiaebeli jószágára, hogy Caietában hajóra szálljon. Többször is kifutottak a nyílt tengerre, de hol az ellenszél hajtotta őket vissza, hol ő maga nem bírta a hullámoktól céltalanul ide-oda dobált hajó hánykolódását. Végül már utálta a menekülés, sőt az élet gondolatát is, úgyhogy visszatért feljebb fekvő birtokára, amely valamivel több mint egy mérföldnyire volt a tengertől. „Hadd haljak meg inkább – mondta – hazámban, amelyet annyiszor megóvtam már!" Köztudott, hogy szolgái készen álltak bátran és hűségesen küzdeni érte, de ő maga kérte, hogy tegyék le gyaloghintóját, és fogadják nyugodtan, amit a mostoha sors rájuk kényszerít. Kihajolt a gyaloghintóból, és mozdulatlanul odatartotta a nyakát, így vágták le a fejét. A katonák azonban ostoba kegyetlenségükben nem érték be ennyivel: levágták a két kezét is, gyalázkodva, amiért Antonius ellen írt velük beszédeket.

Így aztán elvitték a fejét Antoniusnak, ő pedig a két kéz közé téve kirakatta a szószékre, ahonnan Cicero *consul*ként, majd még többször mint volt *consul* – abban az évben éppen Antonius ellen – úgy szokott beszélni, hogy emberi hang ékesszólását így még sohasem csodálták hallgatói. Polgártársai alig bírták levágott tagjaira emelni könnyes szemüket."

(Idősebb Seneca: *Tanácsadó beszédek* VI. 16–17)

60.

Valahányszor a történetírók elbeszélik egy-egy nagy ember halálát, szinte mindig hozzáfűznek egy összegzést életútjáról, és mintegy halotti beszéddel búcsúztatják. Ezt Thuküdidész csak néhány alkalommal tette meg, Sallustius szin-

[1] Az idősebb Seneca itt a tanácsadó mintabeszédek egyik jellemző alaphelyzetét tárgyalja: Cicero azon gondolkodik, elégesse-e a M. Antonius ellen írt *Philippicá*kat, hogy így eszközölje ki Antonius bocsánatát és saját életben maradását. A szónoknövendékeknek ebből a helyzetből kiindulva kellett fiktív tanácsadó beszédeket fogalmazniuk, hogy „segítsenek Cicerónak dönteni".

tén alig tüntetett ki ezzel valakit, Titus Livius azonban egyetlen nagy embertől sem sajnálta. Az őt követő történetírók pedig még inkább elszabadultak.

Livius (hogy görög szóval éljek) ilyen *epitaphion*nal[1] búcsúzik Cicerótól: „63 évet élt, így nem is kellene halálát korainak tartanunk, ha nem erőszak végzett volna vele. Termékeny tehetség volt, akár műveit, akár fáradozása jutalmát nézzük. A szerencse sokáig volt hozzá jóindulatú, de hosszan tartó jó sora közepette időnként súlyos csapások érték: a száműzetés, az általa támogatott érdekcsoport összeomlása, szeretett lányának szomorú és keserves halála.[2] Az őt ért viszontagságok közül egyet sem viselt férfihoz méltón, csak a halált – de ha jól belegondolunk, ez nem látszik annyira méltatlannak, mivel ha győztes ellenfelének szerencséje őneki jutott volna osztályrészül, ennyi kegyetlenséget ő is megengedett volna magának. Mégis, ha mérlegre tesszük hibáit és erényeit: nagy és felejthetetlen férfiú volt, akinek méltó dicséretére csak maga Cicero találna megfelelő szavakat."[3]

(Idősebb Seneca: *Tanácsadó beszédek* VI. 21–22)

CXXI. könyv

(amely állítólag Augustus halála után jelent meg)[4]

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43)

C. Cassius, akit a *senatus* azzal bízott meg, hogy támadja meg az ellenségnek nyilvánított Dolabellát, az állam tekintélyére támaszkodva ellenőrzése alá vonja Syriát a provinciában tartózkodó három hadsereg segítségével. Laodikeia városában[5] körülzárja Dolabellát, és öngyilkosságra kényszeríti.

M. Brutus kivégezteti az elfogott C. Antoniust.

[1] Az *epitaphion* jelentése: sírfelirat, búcsúztató beszéd *(epitaphiosz logosz)*.

[2] Cicero lánya, Tullia gyermekszülésben halt meg Kr. e. 45-ben.

[3] A méltatás utolsó félmondatában enyhe irónia érződik: Cicero ugyanis két költői művet is szánt saját *consul*i működésének dicsőítésére, és minden lehetséges alkalommal megemlékezett róla.

[4] A kivonatoló megjegyzése.

[5] A szíriai Laodikeia nem azonos a hasonló nevű, Lükosz menti várossal, amelyről a XXXIII. 18. 3-ban esik szó.

CXXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43)

M. Brutus egy darabig sikeresen harcol a thrákok ellen. Miután ő és C. Cassius minden tengerentúli provinciát ellenőrzésük alá vontak, Szmürnában találkoznak, hogy egyeztessék a küszöbön álló háború terveit. M. Messalla kérésére közös döntéssel megbocsátanak testvérének, a fogságukban lévő Publicolának.[1]

CXXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 43–42)

Sex. Pompeius, Pompeius Magnus fia összegyűjti Epirusból a proskribáltakat és a szökött rabszolgákat, és seregével sokáig kalózkodik a tengeren, állandó támaszpont nélkül. Először a szicíliai Messzana városát foglalja el, majd az egész provinciát. Megöleti Pompeius Bithynicus *praetor*t,[2] majd tengeri csatában legyőzi Q. Salvidienust, Caesar *legatus*át.

Caesar és Antonius seregeikkel átkelnek Graeciába, hogy megvívják a háborút Brutus és Cassius ellen.

Afrikában Q. Cornificius győztes csatát vív T. Sextius, a Cassius-pártiak vezére ellen.[3]

CXXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 42)

C. Caesar és Antonius megütközik Brutusszal és Cassiusszal Philippinél. A csata bizonytalan eredménnyel végződik: mindkét oldalon a jobbszárny győz,[4] és a

[1] M. Valerius Messalla Corvinus (*consul* 31-ben) a proskripció elől menekült Brutus és Cassius táborába, majd Philippi után a másik oldalra állt. Végül Octavianus egyik leghívebb támogatója vált belőle.

[2] A. Pompeius Bithynicus Kr. e. 44-ben volt Szicília *praetor*a.

[3] T. Sextius Kr. e. 45–42 között volt Africa Nova (a numida területek) helytartója, Q. Cornificius, a 47-es vagy 45-ös év egyik *praetor*a pedig 44–42 között Africa Vetusé (azaz az egykori karthágói területeké).

[4] Az egyik oldalon Brutus győzte le Octavianust, a másikon Antonius Cassiust.

győztes seregrész az ellenség táborát is megostromolja. A mérleg nyelvét Cassius halála billenti el, aki a megfutamított szárnyon harcol, ezért abban a hiszemben, hogy az egész sereget szétverték, öngyilkos lesz. Másnap M. Brutus is vereséget szenved, majd végez magával: megkéri Sztratónt, aki menekülésében vele tartott, hogy szúrja le kardjával. Körülbelül 40 éves volt. … köztük Q. Hortensiust[1] is megölik.

CXXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 41)

Caesar otthagyja Antoniust a tengerentúlon – a birodalomnak ezen a részén fekvő provinciák ugyanis neki jutottak –, visszatér Rómába, és földet oszt a veteránoknak. Súlyos veszedelmet vállalva lecsillapítja seregének lázongását, amelyet Fulvia, M. Antonius felesége[2] által megvesztegetett katonái szítanak vezérük ellen.

L. Antonius *consul*, M. Antonius öccse ugyancsak Fulvia biztatására háborút indít Caesar ellen. Maga mellé állítja azokat a népeket, amelyeknek földjét kijelölték a veteránok számára, szétveri a Város őrizetével megbízott M. Lepidus seregét, és ellenség módjára betör Rómába.

CXXVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 41–40)

A 23 éves Caesar ostrom alá veszi L. Antoniust Perusia városában. Több kitörési kísérletét visszaveri, majd kiéheztetéssel megadásra kényszeríti. Megkegyelmez neki és összes katonájának, de Perusiát leromboltatja.[3] Miután az ellenpárt összes hadseregét ellenőrzése alá vonta, vérontás nélkül befejezi a háborút.

[1] Q. Hortensius Hortalus, a hasonló nevű nagy szónok fia, Caesar híve 44-ben lett Macedonia *proconsul*ja.

[2] Fulvia előzőleg P. Clodius Pulcher, majd az ifjabb C. Scribonius Curio felesége volt. *Philippicá*iban Cicero őt sem kímélte: nagy szerepet tulajdonított neki a Caesar halálát követő felháborító eseményekben.

[3] Appianosz (*A római polgárháborúk* 5. 204–208) másként tudósít Perusia sorsáról: szerinte a város véletlenül égett le, viszont Octavianus több főrangú polgárt is kivégeztetett a bent rekedtek közül.

CXXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 40–38)

A párthusok az egykor Pompeius-párti Labienus[1] útmutatásával betörnek Syriába.[2] Legyőzik Decidius Saxát, M. Antonius *legatus*át,[3] és az egész provinciát elfoglalják.

M. Antonius a Caesar elleni háborúhoz … <Antonius elválik> feleségétől, Fulviától, hogy az ne álljon útjában a vezetők egyetértésének, és miután békét köt Caesarral,[4] feleségül veszi annak nővérét, Octaviát.

Antonius felfedi, hogy Q. Salvidienus aljas terveket sző Caesar ellen. Salvidienust elítélik, majd öngyilkos lesz.

P. Ventidius, Antonius *legatus*a egy ütközetben legyőzi a párthusokat, és kiűzi őket Syriából, miután vezetőjük, Labienus is elesik.

Sex. Pompeius Itália közvetlen közelében fegyveres ellenségként megszállva tartja Szicíliát, és akadályozza a gabonakereskedelmet. Caesar és Antonius közkívánatra békét köt vele azzal a feltétellel, hogy Pompeius megtarthatja Sicilia provinciát. Ezenkívül: lázongások és háború Afrikában.

Töredékek

61a.

Miután ellentét támadt Caesar Augustus[5] és Antonius között,[6] Cocceius Nerva, a későbbi római császár nagyapja[7] arra kérte Caesart, hogy küldjön el valakit

[1] T. Atius Labienus a galliai hadjáratok során Caesar jobbkeze volt, majd a polgárháborúban Pompeius oldalára állt. Appianosz szerint (*A római polgárháborúk 2.* 435) elesett a mundai csatában, Kr. e. 45-ben. Az itt említett Labienus nem más, mint az ő fia, Q. Atius Labienus, Brutus és Cassius párthíve, aki Philippi után menekült a párthusokhoz.

[2] A párthus invázió élén Pakorosz, II. Oródész király fia állt, aki később szintén életét vesztette egy Ventidius elleni csatában (lásd a CXXVIII. könyv összefoglalóját).

[3] Q. Decidius Saxát Antonius 41-ben nevezte ki Syria élére.

[4] Ez volt az ún. brundisiumi egyezmény; a tárgyalások egyes részleteiről a következő három töredék tudósít.

[5] Octavianus e néven való említése itt még anakronisztikus, hiszen csak Kr. e. 27-ben kapta meg ezt a kitüntető jelzőt. Az anakronizmusért azonban nem Livius a felelős, hanem az őt idéző késő császárkori kommentátorok, akik számára ez a kronológiai árnyalat nem volt fontos.

[6] A perusiai háború utóhatásaként.

[7] Valójában dédapja; lásd a következő töredéket. M. Cocceius Nerva Kr. e. 36-ban lett *consul*. Dédunokája Kr. u. 96–98-ig uralkodott a Római Birodalom fölött.

Tarracinába tárgyalni a helyzet egészéről. Először Maecenas ment el a találkozóra, majd Agrippa is csatlakozott hozzá.[1] Ők azután szilárd és megbízható egyezséget kötöttek, és elrendelték, hogy a két sereg vonuljon hadijelvényeivel ugyanabba a táborba. Mindezt műve CXXVII. könyvében Titus Livius is elmondja, bár Capitóról nem tesz említést.[2]

(Porphyrio magyarázata Horatius: *Szatírák* I. 5. 29. sorához)

61b.

Minthogy Augustus és Antonius között még voltak bizonyos ellentétek, Cocceius Nerva, a hasonló nevű római császár dédapja felszólította Augustust, hogy küldje el megbízottait, hogy tárgyaljanak a helyzet egészéről. El is küldte Maecenast és Agrippát, akik a két sereget egy táborban egyesítették, mint Livius mondja műve CXXVII. könyvében. Ezt úgy kell értenünk, hogy miután Antonius odaküldte Fonteiust, Augustus is elindította ugyanoda Maecenast és a többieket.

(Pseudo-Acro magyarázata Horatius: *Szatírák* I. 5. 29. sorához)

61c.

Antonius Fonteius Capitót, Augustus pedig Maecenast és Agrippát küldte el követeként Cocceius Nerva, Nerva császár dédapja közbenjárására, akit Augustus és Antonius egyformán kedvelt. A követek azért találkoztak, hogy a helyzet egészéről tárgyaljanak, és rendezzék a két hadvezér között támadt ellentétet. Ezt meg is tették, és a két sereget Brundisium mellett nagy örömmel egy táborban egyesítették, amint ezt Livius a CXXVII. könyvben elbeszéli.

(Cruquius kommentátorának magyarázata Horatius: *Szatírák* I. 5. 29. sorához)

CXXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 38–37)

Sex. Pompeius ismét kalózkodással veszélyezteti a tenger biztonságát, és nem tartja be a békét. Caesar ezért kénytelen megindítani ellene a háborút. Két döntetlen tengeri csatát vívnak.

[1] C. Cilnius Maecenas, a híres költészetpártoló és M. Vipsanius Agrippa, a tehetséges hadvezér már a korai időktől fogva Octavianus bizalmasai voltak.

[2] Horatius a *Szatírák* I. 5. 32-ben az előző és a következő töredékben említett C. Fonteius Capitót is felsorolja a küldöttek között.

Syriában P. Ventidius, M. Antonius *legatus*a egy ütközetben legyőzi a párthusokat, és királyuk is elesik.[1] Antonius *legatus*ai a zsidókat is leigázzák.[2]
Ezenkívül: a szicíliai háború előkészületei.

CXXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 36)

Sex. Pompeius ellen váltakozó sikerrel folyik a küzdelem a tengeren: Caesar két hajóhada közül az egyik, amelynek Agrippa a parancsnoka, győzelmet arat, a másik, amelyet Caesar vezet, megsemmisül, és a kihajózott katonák súlyos veszedelembe kerülnek. Pompeiust végül sikerül legyőzni, és Szicíliába menekül.

M. Lepidus megérkezik Afrikából,[3] mintha Caesart akarná támogatni a Pompeius elleni háborúban, de aztán ő is Caesar ellen fordul. Serege azonban cserbenhagyja, ő elveszíti a triumvirátusban viselt tisztségét, de legalább az életben maradást kikönyörgi magának.

M. Agrippának Caesar hajóskoszorút adományoz; ő az első, aki ebben a kitüntetésben részesül.

CXXX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 36)

M. Antonius éli világát Kleopatrával,[4] ezért túl későn nyomul be Médiába, hogy háborút indítson a párthusok ellen 18 légiójával és 16 000 lovasával. Két légióját elveszíti, nem sikerül neki semmi, ezért visszafordul. A párthusok azonnal üldözőbe veszik, és ő pánikszerűen vonul vissza Armeniába, miközben egész serege nagy veszélyben forog. Így tesz meg 21 nap alatt 300 mérföldnyi utat. Mintegy 8000 embert veszít el a viharos időjárás miatt. A párthus háború mel-

[1] II. Oródész fia, Pakorosz a Labienus-féle expedíció kudarca után Kr. e. 38-ban ismét visszatért Syriába, de ezúttal sem járt több sikerrel.

[2] P. Ventidius Bassus hivatalbeli utódja, C. Sosius segítségével foglalta el Nagy Heródes Jeruzsálemet Kr. e. 37-ben.

[3] A birodalom felosztásakor Lepidusnak jutott Afrika.

[4] Antonius és Kleopatra viszonya Kr. e. 41 telén kezdődött, amikor Antonius Tarszoszban találkozott a királynővel, hogy biztosítsa támogatását a maga számára.

lett, amelybe már belefogni is szerencsétlen ötlet volt, még ezeket a szörnyű viharokat is saját hibájából kell elviselnie, mert annyira siet vissza Kleopatrához, hogy nem akarja Armeniában tölteni a telet.

CXXXI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 36–34)

Sex. Pompeius feltétel nélkül megadja magát M. Antoniusnak,[1] de Asiában mégis háborúra készül ellene. Antonius *legatus*ai azonban rajtaütnek és megölik.

Caesar elfojtja a veteránok veszedelmes lázadását, és leigázza az iapüsz törzset, a dalmátokat és a pannonokat.

Antonius adott szavával magához csalja Artavaszdészt, Armenia királyát,[2] majd láncra vereti, Armenia trónját pedig Kleopatrától született fiának adja;[3] őt ugyanis már régóta feleségének tekinti, annyira szerelmes belé.

CXXXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 34–31)

Caesar Illyricumban leveri a dalmátokat.

M. Antonius Kleopatra iránti szerelme miatt – akitől már két fia is született, Philadelphosz és Alexandrosz[4] – nem hajlandó sem a Városba visszatérni, sem hatalmáról lemondani, noha a triumvirátus ideje lejárt. Ehelyett a Város és Itália megtámadására készül, és nagy erőket von össze szárazon és vízen. Írásban értesíti Octaviát, Caesar nővérét, hogy felbontja házasságukat.

Caesar átkel seregével Epirusba. Ezután: tengeri összecsapások, Caesar győzelmével végződő lovas ütközetek.

[1] Sextus Pompeius 36-ban vereséget szenvedett Agrippától a Naulokhosz-foknál, ezután menekült Kis-Ázsiába, hogy a keleten hadakozó Antonius védelméért folyamodjon.

[2] III. Artavaszdészről van szó (ur. Kr. e. 56–34).

[3] Ekkor, Kr. e. 34-ben Antonius és Kleopatra fia, Alexandrosz Héliosz még csak hatéves volt.

[4] Antoniusnak összesen három gyermeke született Kleopatrától: Alexandrosz Héliosz és egy ikernővére, Kleopatra Szeléné 40-ben, Ptolemaiosz Philadelphosz pedig 36-ban.

CXXXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 31–29)

M. Antonius az Actiumnál vívott tengeri csatában vereséget szenved.[1] Alexandriába menekül, ahol Caesar ostrom alá veszi. Reménytelen helyzetében, de főleg egy hamis hír hatására, hogy Kleopatrát megölték, öngyilkos lesz. Caesar elfoglalja Alexandriát. Kleopatra, hogy ne kerüljön a győztes hatalmába, véget vet életének.

Caesar a Városba visszatérve három diadalmenetet tart: az elsőt Illyricum fölött, a másodikat az actiumi győzelemért, a harmadikat Kleopatra fölött. Ezzel véget ér a 22. éve dúló polgárháború.[2]

M. Lepidus, a volt *triumvir* fia összeesküvést szervez Caesar ellen. Háborút próbál kirobbantani, de rajtaütnek és megölik.

Töredékek

62.

Livius szerint Kleopatra, amikor Augustus[3] fogságában feltűnő előzékenységgel bántak vele, ezt szokta mondani: „Nem leszek ott a diadalmenetben!"

(Cruquius kommentátorának magyarázata Horatius: *Ódák* I. 37. 30. sorához.)

CXXXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 29–27)

C. Caesart, miután rendezte a helyzetet, és véglegesen megszervezte az összes provinciát, felruházzák az Augustus melléknévvel. Iránta való tiszteletből nevezik el a *sextilis* hónapot augusztusnak.

Amikor … Narbóban[4] törvénykezési napot tart.

[1] Az actiumi csata Kr. e. 31-ben zajlott. Octavianus hajóhadát M. Vipsanius Agrippa vezette.

[2] Ez a megállapítás a polgárháború kezdetét 50-re teszi, amikor a *senatus* Caesart seregének elbocsátására kötelezte.

[3] Lásd a CXXVII. 61a. töredék jegyzetét.

[4] A Kr. e. 118-ban alapított Narbo városa volt Gallia Narbonensis provincia központja.

Végrehajtják a vagyonbecslést a három Galliában,[1] amelyeket atyja, Caesar hódított meg.

Ezenkívül: M. Crassus[2] háborúja a bastarnák, moesusok és egyéb törzsek ellen.

CXXXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 28–25)

M. Crassus háborúja a thrákok ellen.
Caesar háborúja a hispánok ellen.[3]
Az alpesi salassus törzs leverése.

CXXXVI. könyv

A tartalmi összefoglaló elveszett.

Töredékek

63.
Ugyanígy ír Titus Livius is műve CXXXVI. könyvében: „Ugyanebben az évben [17] Caesar *saecularis* játékokat rendezett nagy pompával,[4] melyeket százévente volt szokás megtartani, ezekkel fejeződnek be ugyanis a *saeculum*ok."

(Censorinus: *A születésnap* 17. 9 – Forisek Péter fordítása)

[1] A Caesar által meghódított új területeket nevezték „három Galliának" *A gall háború* kezdősoraiban említett hármas felosztásnak megfelelően. A három rész Aquitania, Celtica és Belgica, azaz nagyjából a mai Franciaország délnyugati, középső és északkeleti része.

[2] M. Licinius Crassus Dives (*consul* 30-ban) a nagy Crassus unokája volt. 29-ben kezdte meg hadműveleteit Macedoniában, amelyeket két éven át sikerrel folytatott. Hazatérése után Augustus engedélyezte neki a diadalmenetet, de az egyik ellenséges királytól szabályszerűen megszerzett fejedelmi fegyverzsákmány felajánlásához már nem járult hozzá.

[3] Az észak-hispániai Cantabria leigázása Kr. e. 29-ben kezdődött meg. Maga Augustus 26-ban kapcsolódott bele a küzdelembe.

[4] Az évszázados *(saecularis)* játékok jelezték egy-egy százéves világkorszak *(saeculum)* végét és az új kezdetét. Az itt említett ünnepségre írta híres „százados énekét" *(Carmen saeculare)* Horatius.

CXXXVII. könyv

A tartalmi összefoglaló elveszett.

CXXXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 15–13)

Ti. Nero és Drusus, Caesar mostohafiai[1] leigázzák a raetusokat.
Meghal Agrippa, Caesar veje.[2]
Drusus megtartja a vagyonbecslést.

CXXXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 12)

Drusus megtámadja a Rajna innenső és túlsó partján élő germán törzseket. Galliában lecsillapítják a vagyonbecslés miatt támadt zavargást.[3] Az isteni Caesar tiszteletére oltárt szentelnek fel az Arar és a Rhodanus folyók egyesülésénél. Az oltár papjává az aeduus C. Iulius Vercondaridubnust teszik meg.

CXL. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 13–11)

L. Piso[4] leveri a thrákokat.
Drusus leigázza a cheruscusokat, tenctereket, chaucusokat és más Rajnán túli germán törzseket.

[1] Ti. Claudius Nero (a későbbi Tiberius császár) és Nero Claudius Drusus Liviának, Augustus feleségének az előző házasságából született fiai voltak.

[2] Agrippa Kr. e. 21-ben vette feleségül Iuliát, Augustusnak a második házasságából, Scriboniától született lányát.

[3] A zavargás a vagyonbecslés alapján kivetett adók miatt támadt.

[4] L. Calpurnius Piso, a 15-ös év *consul*ja Kr. e. 11-ben *propraetor*i rangban kapott megbízatást a Trákiában kitört lázadás leverésére.

Meghal Augustus nővére, Octavia. Fiát, Marcellust már korábban elveszítette;[1] az ő emlékét őrzi a róla elnevezett színház és oszlopcsarnok.

CXLI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 11–10)

Drusus hadjárata a Rajnán túli törzsek ellen. A nervius törzsből származó Chumstinctus és Avectius *tribunus*ok az élvonalban küzdenek.

Nero,[2] Drusus fivére leigázza a dalmátokat és a pannonokat.

A párthusokkal létrejön a béke, miután királyuk[3] visszaszolgáltatja a Crassustól, majd Antoniustól elzsákmányolt hadijelvényeket.[4]

CXLII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 9)

Drusus hadjárata a Rajnán túli germán törzsek ellen. Drusus lábára rázuhan a lova, és ő 30 nap múlva belehal a törésbe. A baleset hírére bátyja, Nero gyorsan odautazik; fivére holttestét ő szállítja Rómába. C. Iulius sírjába temetik el, Caesar Augustus, a mostohaapja tart fölötte gyászbeszédet, és még többféle végső tiszteletadásban részesül.

[Quinctilius Varus veresége.][5]

[1] Octavia fia, M. Claudius Marcellus 23-ban halt meg, 19 éves korában. Augustus őt szánta volna örököséül; ennek jeléül lányát, Iuliát is hozzáadta feleségül.

[2] Ti. Claudius Nero.

[3] IV. Phraatész (ur. Kr. e. 37–2).

[4] Lásd az LVI. és CXXX. könyvek összefoglalóját.

[5] P. Quinctilius Varus (*consul* Kr. e. 13-ban) Kr. u. 7–9 között volt Germania helytartója. Amikor a teutoburgi erdőben a germánok tőrbe csalták, és három légióját megsemmisítették, öngyilkos lett. Livius műve (és a belőle készült kivonat) ezt az eseményt már nem tartalmazhatta, így az utolsó mondat valószínűleg későbbi betoldás.

Beilleszthetetlen töredékek

64.
Livius és Sallustius mindketten arról tudósítanak, hogy a régiek kaszákkal felszerelt harci szekereket használtak. Használhattak tehát egyszerűeket is.
(Servius magyarázata Vergilius: *Aeneis* I. 476. sorához)

65.
Amikor Caesar Augustus – amint Livius elbeszéli – visszatért Britannia szigetéről,[1] a játékokon bejelentette a [római] népnek, hogy részben háborúk, részben baráti kapcsolatok révén immár az egész földkerekség a Római Birodalomnak van alávetve [a béke bőségében].
(Aponius: *Az Énekek énekékez* XII. 237. o.)

66.
Ne hidd, hogy igaz az egyébként oly ékesszóló Titus Liviusnál olvasható kijelentés: „inkább nagy, mint derék lelkületű férfi."
(Seneca: *A haragról* I. 20. 6 – Kovács Mihály fordítása)

67.
Titus Livius, az ékesszólás és a megbízhatóság legelső nagysága, olyan dicséretekkel magasztalta Gnaeus Pompeiust, hogy Augustus Pompeius-pártinak mondotta, de barátságuknak ez sem ártott. Scipiót,[2] Afraniust, ugyanezt a Cassiust, ezt a Brutust sohasem nevezi rablóknak és gyilkosoknak, amilyen szavakkal ma illetik őket, annál többször kiváló férfiaknak.
(Tacitus: *Évkönyvek* IV. 34. 3 – Borzsák István fordítása nyomán)

68.
Bevallom, furcsának találom, hogy Titus Livius, ez a rendkívül népszerű író azzal kezdi a Város történetét a kezdetektől tárgyaló művének egyik könyvét, hogy ő már úgyis elég hírnévre tett szert, akár abba is hagyhatta volna az egészet, ha nyugtalan lelkét nem ez a munka táplálná. Bizony úgy illett volna, hogy művét a világbíró nép, a római név, nem pedig a maga dicsőségére írja.
(Plinius: *Természetrajz,* Előszó 16)

[1] Augustus valójában soha nem járt Britanniában, bár Sztrabón (*Geógraphika* IV. 5. 3) tudósít arról, hogy tárgyalt Britanniából érkezett követekkel.
[2] Q. Caecilius Metellus Scipióról, Pompeius apósáról van szó.

69.
Titus Livius és Nepos Cornelius[1] szerint (a Gibraltári-szoros) szélessége kevesebb mint hét mérföld, de a legszélesebb pontján is csak tíz.
(Plinius: *Természetrajz* III. 4)

70.
Az Alpok hosszúsága az Adriai-tengertől a Tirrén-tengerig Coelius szerint 10 000 mérföld, Timagenész[2] szerint ennél 25-tel kevesebb, a szélessége pedig Cornelius Nepos szerint 100 mérföld, Livius szerint viszont 3000 *stadion*, de mindketten más és más pontokra gondolnak.
(Plinius: *Természetrajz* III. 132)

71.
Ahogy Liviusnál olvashatjuk, a hadvezérek ezekkel a szavakkal fogadják oltalmukba az ellenségtől érkező szökevényeket: „Bárki vagy is, most már velünk leszel!"
(Servius magyarázata Vergilius: *Aeneis* II. 148. sorához)

72.
Vergilius ezért[3] súlyos bronzot kapott jutalmul, vagyis bronzrudakat; Livius ugyanígy „ezüstrudak" értelemben használja a „súlyos ezüst" kifejezést.
(Servius bővített magyarázata Vergilius: *Aeneis* VI. 861. sorához)

73.
Ezen a csúcson[4] állt egy város, amelyet Circeiumnak vagy Circeiinek neveztek – Livius mindkét alakot használja.
(Servius magyarázata Vergilius: *Aeneis* VII. 10. sorához)

[1] Cornelius Nepos a köztársaságkor végén írta életrajzi és történeti műveit.
[2] Timagenész a Kr. e. I. században élt és alkotott. A hivatkozás valószínűleg a gallok történetét feldolgozó munkájára utal.
[3] Az *Aeneis* VI. énekének M. Claudius Marcellusról, Augustus korán meghalt fogadott fiáról megemlékező sorairól (860–887) van szó.
[4] Az *Odüsszeiá*ból ismert Kirké varázslónő lakhelyéről, Aiaié szigetéről van szó, amely Servius szerint valójában a szárazföldhöz tartozott, csak egy mocsár választotta el tőle.

74.
Kerülni kell a *makrologiát* is, amikor a kelleténél hosszabban mondunk valamit, ahogyan Livius is: „a követek, miután nem tudták elérni a békét, visszatértek otthonukba, ahonnan jöttek."

(Quintilianus: *Szónoklattan* VIII. 3. 53 – Adamik Tamás fordítása)

75.
Még ha egységes műről van is szó, tudjuk, hogy az íróknak joguk van időnként új bevezetők közbeiktatásával megkönnyíteni az olvasó dolgát. Livius is többször alkalmaz új bevezetést, például miután a gallok felgyújtották a Várost,[1] vagy a *consul*ok után.[2]

(Servius magyarázata Vergilius: *Georgica* III. 1. sorához)

76.
Sokak könyvében azt írták, hogy *sibe* (magának) és *quase* (mintegy),[3] de hogy ezt így akarták-e a szerzők, nem tudom. Hogy Titus Livius így használta ezeket, Pedianustól[4] tudom, aki maga is Liviust követte.

(Quintilianus: *Szónoklattan* I. 7. 24 – Krupp József fordítása)

77.
Livius azt, hogy „minden egyes katonának", gyakran így fejezi ki: *in milites*, nem pedig így: *in singulos milites*.[5]

(Priscianus XVIII. 231.)

[1] Lásd VI. 1. 1–3.

[2] A Servius által használt, szokatlan *completis consulibus* (szó szerint kb. 'a *consul*ok befejeztével') kifejezés értelmezésén múlik, hogy valóban elveszett Livius-szövegre utaló töredékkel van-e dolgunk. Servius nem gondolhat arra, hogy Livius minden egyes *consul*pár leköszönése után új bevezetővel indította a következő egységet, mert a ránk maradt szövegekből is jól látszik, hogy ez nem így van. Gondolhat azonban a III. 33. 1–2-re, amely a *decemvir*ek működéséhez szolgál bevezetőként (ekkor ugyanis ideiglenesen felfüggesztették a *consul*i tisztséget), vagy pedig a II. 1. 1–6-ra, amely az első *consul*ok megválasztása után a köztársaságkor tárgyalását készíti elő. Bármelyikről van is szó, Servius általunk is ismert szövegre utal – azzal viszont nehéz elszámolni, hogy miért cseréli fel az idő- és szövegbeli sorrendet a gall invázió és ezek között.

[3] A normatív alakok: *sibi* és *quasi*.

[4] Q. Asconius Pedianus a Kr. u. I. században élt és alkotott; Cicero-kommentárjai máig fennmaradtak.

[5] A fennmaradt Livius-szövegekben erre nincs példa.

78.
Az *assertio* szó éppúgy jelentheti a rabszolgaságból a szabad ember státuszába való áthelyezést, mint annak fordítottját, ahogy Liviusnál sok helyen olvashatjuk.[1]

(Priscianus XVIII. 292.)

79.
A IV. ragozási csoportba tartozó semlegesnemű főneveket a régiek egyes számban is úgy ragozták, mint a hím- és nőneműeket: pl. a *genu* és *cornu* szavak birtokos esetben *genus*, *cornus*, részes esetben *genui*, *cornui* alakban álltak. Így találjuk (...) Livius történeti művében mindenütt.

(Ismeretlen szerző: *A főnévről* GL V. 564. o. Keil)

80.
A *scalper* (véső) hímnemű szó, akárcsak a *culter* (kés), ahogy Livius is használja;[2] bár némelyek *scalprum*nak szokták mondani.

(Ismeretlen szerző: *A főnevek neméről.* GL V. 591. o. Keil)

81.
A *vepres* (csipkebokor) nőnemű szó, például Liviusnál: *has vepres* („ezeket a csipkebokrokat").

(Ismeretlen szerző: *A bizonytalan nemű névszók*, GL V. 592 Keil)

Retorikai tárgyú töredékek

82.
Még az a tömör elv volna a legmegbízhatóbb, melyet Livius ajánlott a fiának egyik levelében: Démoszthenészt és Cicerót kell olvasni, majd azokat és olyan sorrendben, akik és amennyire Démoszthenészt és Cicerót megközelítették.

(Quintilianus: *Szónoklattan* X. 1. 39 – Simon L. Zoltán fordítása)

[1] A kifejezés a III. 44–47.-ben (Verginia történetében) fordul elő az utóbbi értelemben, valamint a XXXIV. 18. 2-ben és a XXXV. 16. 11-ben. Az előbbi értelemre a ránk maradt könyvekben egyetlen példa akad: a VIII. 5. 4.

[2] A véső egyetlen előfordulása Livius ránk maradt szövegében (XXVII. 49. 1) semlegesnemű. Az ismeretlen szerző állítása tehát valószínűleg csak a késre vonatkozik, amelyről az általunk is olvasható könyvekből (I. 58. 11, 59. 1) is kiderül, hogy Livius valóban hímnemben használja. Így a hivatkozásban nem kell feltétlenül elveszett könyv töredékét látnunk.

83.
Titus Livius nem kedvelte Sallustiust: így azt is szemére veti, hogy ez a mondás („A siker csodálatos ürügyként szolgál a hibák számára") nem a sajátja, ráadásul még félre is fordította.[1] De nem azért teszi le Thuküdidész mellett a voksot, mert annyira kedveli, hanem azért dicséri, mert tőle nem fél, és úgy véli, könnyebben kerekedhet Sallustius fölé, ha az előbb még Thuküdidésszel szemben is alulmarad.

(Idősebb Seneca: *Törvényszéki mintabeszédek* IX. 1. 14)

84.
Titus Livius azokról a szónokokról, akik vadásznak az elavult és csiszolatlan szavakra, és azt hiszik, minél érthetetlenebb egy szónoklat, annál fennköltebb, azt szokta mondani, hogy szellemesen festette le őket Miltiadész rétor ezekkel a görög szavakkal: „jó irányba ment el az eszük".[2]

(Idősebb Seneca: *Törvényszéki mintabeszédek* IX. 2. 26)

85.
Erre a hibára[3] egyesek még törekszenek is: pedig hát nem is újkeletű ez a baj, hiszen már Titus Livius említi, hogy volt olyan tanító, aki arra biztatta a tanulóit, hogy tegyék homályossá mondanivalójukat, így szólva hozzájuk görögül: *Szkotiszon!*[4] Erre utal ez a páratlan dicséret: „Annál jobb, hiszen én sem értem."

(Quintilianus: *Szónoklattan* VIII. 2. 18 – Adamik Tamás fordítása nyomán)

[1] A Sallustius-részlet a *Korunk történeté*ből, Lepidus *consul* beszédéből (24) való. Az idézet görög forrása azonban nem Thuküdidész, hanem Démoszthenésznek *Philipposz levelére* című, kétes hitelességű beszéde (13), amelyben a siker nem ürügyként szolgál, hanem segít leplezni a mögötte meghúzódó hibás döntéseket. Ha Seneca pontosan idéz, akkor a forrástévesztés talán inkább az ő, mint Livius számlájára írható.

[2] Az olvasat kétes, így az idézet többféle formában is értelmezhető. Egyéb lehetőségek: „a közelebbi felé ment el az eszük", illetve „megbolondultak a szóválasztás tekintetében".

[3] Quintilianus itt a kétértelműség és a túlzottan bőbeszédű megfogalmazás hibáját tárgyalja.

[4] A szó jelentése: 'Ködösíts!'

Fogalomtár

Aedilis: A közbiztonságra, a gabonaellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire felügyelő főtisztségviselő. Eredetileg plebejus tisztség volt, később a patríciusok közül is választottak két *aedilis*t *(aedilis curulis)*.

***Aerarius*ok:** A *censor*ok által valamilyen vétség miatt az átlagosnál jóval magasabb adó fizetésére kötelezett polgárok. A közéjük való besorolás általában együtt járt azzal is, hogy az illetőt kizárták *tribus*ából, és a városi *tribus*ok valamelyikébe helyezték át.

Ala: (1) Kb. 300 főnyi lovas csapat. (2) A szövetségesekből szervezett egységeket – valószínűleg azért, mert a hadsereg szárnyaira szokták rendelni őket – szintén két, egy jobb és egy bal *alá*ra („szárnyra") osztották.

Áldozókirály: a királyok elűzése után alapított papi tisztség azoknak a szertartásoknak az elvégzésére, amelyeket addig a király végzett.

***Ancile*-pajzsok:** Tizenkét, Rómában őrzött pajzs, amelyek közül egy a monda szerint Numa korában az égből hullott alá, és ennek mintájára készítették a többit, hogy az eredetit nehezebb legyen ellopni. A pajzsokat őrzőik, a Salius papok minden év márciusában körülhordozták Rómában szent dalok és fegyvertánc *(tripudium)* kíséretében.

Aranykoszorú: A görögök „koszorúnak" *(sztephanosz)* neveztek mindenféle aranyajándékot, akkor is, ha éppen nem koszorú formájában adták át. Livius szövegében arról lehet felismerni a valódi aranykoszorúkat, hogy darabszám szerepel mellettük, míg az egyéb, koszorúnak nevezett aranyajándékoknak a súlya van megadva (amely egy fejen viselhető koszorúhoz képest általában túlzott).

As: régi római súlymérték (egy fontnak felel meg), illetve ilyen súlyú bronzpénz.

A *senatus* első embere ***(princeps senatus):*** Ennek a megtisztelő, de konkrét hatalommal nem járó szerepkörnek a betöltője a tekintélyesebb arisztokrata nemzetségekből került ki. Az ő neve állt a *senatus* névjegyzékének élén, és neki volt joga az üléseken elsőként véleményt nyilvánítani. Személyéről ötévenként a *censor*ok határoztak, amikor összeállították, illetve felülvizsgálták a *senator*ok névjegyzékét.

***Augur*ok:** A római jóspapok testülete, akik egyrészt madarak (és egyéb állatok) viselkedéséből, másrészt váratlan égi és természeti jelenségekből vontak le következtetéseket arra vonatkozóan, hogy az istenek helyeslik-e a szóban forgó magán-

vagy közéleti lépést vagy sem. Spontán felbukkanó jósjeleket is értelmeztek, de az egyes vállalkozások előtti jóslatkérés is feladatuk volt.

A Város alapítása: Livius adatait Kr. e. 751-es alapítási dátummal kell átszámítani.

Ballista: a római szóhasználatban a kővető gép neve.

Bellona-szentély: Bellonának, a háború ősi római istennőjének a szentélye a Mars-mezőn állt, tehát a Város szakrális határán, a *pomerium*on kívül. Ezért a *senatus* szokásos módon ebben a szentélyben ült össze, valahányszor olyan személyeket (pl. ellenséges követséget vagy *imperium*mal rendelkező hadvezért) bocsátott színe elé, akiknek nem volt szabad átlépniük a *pomerium*ot.

Bigatus: a köztársaságkori ezüst*denarius* szokásos elnevezése.

Bíborpalástosok *(purpurati):* Makedóniában és egyéb *diadokhosz*-államokban a király személyes kísérete.

Censor: Rangban közvetlenül a *consul* után következő főtisztségviselő. Két *censor* volt, akik ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét, és ennek alapján besorolták őket a vagyoni osztályokba. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a *senator*ok névjegyzékét, és megállapították, ki legyen a *senatus* első embere. Később ők felügyeltek a középületekre, ők intézték az állami javak értékesítését és beruházásokat.

Centuria: (1) mintegy 100 főből álló katonai egység, egy *manipulus* fele; (2) az öt vagyoni osztály alegységei.

Centurio: egy katonai *centuria* parancsnoka.

Cliens: Olyan szabad ember, aki egy patrónus, vagyis egy magasabb társadalmi helyzetű ember (eleinte patrícius) védelmét és támogatását élvezi, és cserébe támogatja annak politikai és egyéb törekvéseit. Később egész városok is lehettek *cliens*ei egy-egy római politikusnak, akinek sokat köszönhettek.

Cohors: A légió tizedrésze, kb. 500 főből álló katonai egység.

Colonia: Katonailag biztosítandó övezetben római polgárok vagy latin jogú szövetségesek számára (újra)alapított város. Megszervezése, a telepesek összeírása és számukra a meghódított föld kiosztása általában egy háromtagú bizottság feladata volt. A *colonia* polgárai eredeti polgárjogukat is megőrizték.

Congius: 3,275 liternek megfelelő űrmérték.

Consul: A királyok elűzése után évente választott két főtisztségviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket a *consul*ok nevével jelölték.

Curia: (1) A *senatus* gyűléseinek otthont adó épület (Rómában és ennek analógiájára egyéb városokban és népeknél is), illetve bármely más épület, amelyben a *senatus* összeül. (2) A római arisztokrácia 30, nemzetségi alapon szerveződő egysége. Gyűlésük a *comitia curiata*, amely a korai időkben a törvényhozás, a tisztségviselő-választás és az ítélkezés szerve volt, később azonban fontosabb feladatait fokozatosan átvette a *comitia centuriata* és *tributa*.

Curio: Minden *curia* élén egy *curio* állt, akik közül az egyiket elöljárónak választották *(curio maximus)*. A *comitia centuriata* előtérbe kerülésével a *curió*knak szinte csak vallási feladatai maradtak. A fő*curio* tisztségét Kr. e. 210-ig csak patrícius viselhette.

Curulis: olyan magasabb rangú főtisztségviselő, akit az elefántcsonttal kirakott *curulis*i szék megillet.

Csodajel *(prodigium):* A római vallásban olyan rendkívüli jelenség, amelynek oka az istenek közvetlen és szándékos beavatkozása a természet rendjébe azzal a céllal, hogy az emberekkel közöljenek valamit. Többnyire arra figyelmeztet, hogy az isteni és emberi szféra közti harmónia megbomlott, tehát megjelenése vallási természetű engesztelést kíván: ezáltal lehet elhárítani a rend felborulásának következményeit.

Decemvir: bármely tízfős bizottság tagja.

Decuria: a lovasság legkisebb (10 fős) egysége, amelynek élén a *decurio* áll.

Dekád, *decas:* tízes egység.

Denarius: római ezüstpénz, amely 10 *as*nak, illetve 4 *sestertius*nak felel meg.

Diadalmenet *(triumphus):* A győztes hadvezérnek kijáró legmagasabb kitüntetés. A menetben, amely a Mars-mezőről indult, majd felvonult a Capitoliumra, elöl mentek a főtisztségviselők, őket követték az áldozati állatok, a zsákmány, a foglyok, majd serege élén a győztes hadvezér a capitoliumi Iuppiter jelmezében. Ha a *senatus* nem ítélte meg a hadvezérnek a diadalmenetet, az ennek ellenére megtarthatta azt saját költségén, de nem Rómában, hanem az Albai-hegyen.

Dictator: a *senatus* megbízásából a *consul* által hat hónapnál nem hosszabb időre kinevezett, teljhatalmú főtisztségviselő.

Dologház: fegyelmező intézmény rabszolgák részére.

Duumvir: Bármely kétfős bizottság tagja. Kétfős bizottságokat főleg templomok felszentelésére, illetve hajózási feladatokra jelöltek ki.

Döfőorr *(rostrum):* a hadihajó orrára szerelt, lékelésre alkalmas toldat.

Előválasztás *(comitia praerogativa):* A köztársaságkorban a *comitia centuriatá*n sorsolással ki szokták választani az első vagyoni osztály egyik *centuriá*ját, hogy az szavazzon először. Ez a szavazat előjelértékűnek számított. A korai időkben a lovagrend hat legrégibb *centuriá*ja bírt ilyen szereppel.

Eszpartófű *(spartum):* Dél-Európában és Észak-Afrikában honos pázsitfűféle *(Stipa tenacissima)*, amelyből – a kendertiloláshoz hasonló feldolgozás után – hajóköteleket készítettek.

Falkoszorú *(corona muralis):* falat formázó korona, amelyet katonai kitüntetésként annak adományoztak, aki elsőként jutott fel az ellenséges város falára.

Felszabadított rabszolga *(libertus, libertinus):* A rabszolgák felszabadításuk után bekerültek a *tribus*ok valamelyikébe, szavazati joguk is volt, de katonának csak

végszükség esetén hívták be őket, elsősorban a hajóhadhoz. Gyermekeik már teljes jogú polgárnak számítottak.

***Fetialis*ok**: 20 főből álló papi testület, amelynek feladata volt a más népekkel kapcsolatos ügyek (jóvátétel kérése, hadüzenet, fegyverszünet, béke- és szövetségkötés) vallási szertartások kíséretében való lebonyolítása.

Férfitóga: a római fiúk nagykorúvá válásuk jeleként 17 évesen, családi szertartás kíséretében cserélték fel a gyermekek bíborszegélyes tógáját a felnőttek fehér tógájával.

Flamen: Áldozópap. Testületük 15 tagból állt. Feladatuk volt egy-egy jelentősebb isten szolgálatának ellátása naponkénti áldozat formájában, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál hosszabb időre. Elsősorban Iuppiter *flamen*jének és annak feleségének életét szabályozta ezernyi ősi szertartás.

Font: 327,45 grammnak megfelelő súlymérték.

Forum: A nyilvános élet legfőbb színhelyéül szolgáló tér Rómában. Ennek mintájára Livius és más római szerzők ugyanezzel a névvel illetik egyéb városok hasonló funkciójú tereit, így a görög városok *agorá*ját is, illetve a vidéki törvénykezési helyeket.

Fő*curio (curio maximus):* lásd *curio.*

Fővezéri hatalom *(imperium):* A *consul*i, *praetor*i és *dictator*i tisztséggel automatikusan együtt járó katonai hatalom, amely annak birtokosát az alá rendelt hadsereg teljhatalmú vezérévé teszi Róma szakrális határán, a *pomerium*on kívül. Ennek szimbóluma a *consul*ok vesszőnyalábjaiban hordozott bárd, amely szintén nem használatos a Város területén belül, csak azon kívül. Amikor a fővezér hazatért a hadszíntérről, a *senatus*nak a *pomerium*on kívül kellett fogadnia őt, hogy meghallgassa beszámolóját, és döntsön a diadalmenet ügyében. Diadalmenet esetén külön rendelkezéssel biztosították számára, hogy *imperium*a arra az időre a Városon belül is érvényes legyen.

Gyülekezőhely *(conciliabulum):* így nevezték a vidéki *tribus*ok adminisztratív központjait, amelyek nem rendelkeztek városi ranggal.

Hadijelvény: A légió, illetve kisebb csapategységek rúdra erősített jelvénye, a zászló antik megfelelője. A légió jelvénye aranyozott vagy ezüstözött sas volt. A legnagyobb szégyennek számított, ha egy egység jelvénye az ellenség kezére került.

Hadvezér jósjelei *(auspicia):* A katonai hatalommal *(imperium)* rendelkező tisztségviselőknek hadba indulásuk előtt jósjeleket kellett kérniük. Így egy hadvezér jósjelei szimbolikusan annak hadvezéri hatalmát is jelentik. A fővezér helyettesének vagy megbízottjának nem volt jósjelkérési joga, így ezekre is a fővezér jósjelei vonatkoztak. Ha kiderült, hogy egy hadvezér jósjelkérésénél hiba történt, vissza kellett térnie Rómába, hogy új jósjeleket kérjen.

Hajóskoszorú *(corona navalis):* hajóorrokat formázó korona, amelyet annak adományoztak, aki tengeri ütközetben elsőnek lépett az ellenséges hajó fedélzetére.

***Haruspex*ek:** Etruszk eredetű jóspapok, akik elsősorban áldozati állatok belsőségeiből jósoltak, illetve villámcsapások és egyéb rendkívüli jelenségek értelmezésével és engesztelésével foglalkoztak.

***Hastatus*ok:** a római csatasor első vonala, ahová általában az újoncokat állították.

Helyettes tisztségviselő *(suffectus):* Ha az egyik *consul* meghalt hivatali ideje alatt, az év hátralevő részére újat választottak helyette, hogy a hatalom megosztásának elve ne sérüljön. A császárkorban aztán évről évre több *consul*pár váltotta egymást; az első pár után következőket szintén így nevezték. A datálásnál mindig az első, eredeti *consul*párt szokás feltüntetni. – A *censor*oknál a gall invázió óta nem gyakorolták ezt a szokást, a kisebb tisztségviselők esetében pedig (akik egyszerre kettőnél többen viselték a hivatalt) általában a feladatkörök átrendezésével oldották meg a problémát.

Hercules/Héraklész Oszlopai: a Gibraltári-szoros antik neve.

Hírnökpálcás követ *(caduceator):* Általában béketárgyalások megkezdésénél jelennek meg, ők kérik a lehetőséget a tárgyalásra. A hírnökpálca – két kígyóval körülfont díszes bot – eredetileg Hermésznek/Mercuriusnak, az istenek követének a jelvénye, így azt is szimbolizálja, hogy a követek az ő oltalma alatt állnak.

Interrex: A patrícius *senator*ok közül választott tisztségviselő, aki olyan időszakban vette át a főhatalmat öt napra *(interregnum)*, amikor az valamilyen okból – haláleset, lemondás vagy a hatalmat gyakorló tisztségviselő távolléte – miatt nem volt betöltve. Legfontosabb szerepe általában a választógyűlés lebonyolítása.

Ismétlés *(instauratio):* A római vallási előírások szerint minden szakrális cselekményt (a játékok is ilyennek számítottak), ha bármi formai hiba csúszott belé, elölről kellett kezdeni. Ezzel természetesen manipulálni is lehetett, hiszen pl. a népnek örömére szolgált, ha a játékok több napon át tartottak.

Iugerum: 2523,34 m^2-nek megfelelő területmérték.

Jel: a csatára a fővezéri sátorra kitűzött piros zászlóval adtak jelt.

Jósjelek: A fontosabb vállalkozásokat, választásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben vallásos szertartás keretében végrehajtott jósjelkérés *(auspicium)* előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a dolgot elhalasztották, vagy megismételték a jósjelkérést, amíg kedvező jeleket nem kaptak.

„Juhakol" *(Ovile):* A szavazás lebonyolítására kijelölt körzet a Mars-mezőn. Ennek a helyén építtette fel Augustus a Saepta Iuliát.

Katapult *(catapulta):* a római szóhasználat ezzel a szóval a nagyobb nyílvető gépeket jelölte (eltérően a görögöktől, akik a kővető gépeket is *katapeltész*nek nevezték).

Katonai ***tribunus:*** (1) Tiszti rang. Egy légióhoz általában hat katonai *tribunus* tartozott, akiket részben a fővezér válogatott össze, részben a nép választott. (2) *Consul*i hatáskörű főtisztségviselők címe az V–IV. században.

Kerkurosz: Ciprusi eredetű, egy evezősoros, kisebbfajta kereskedelmi hajó, amelynek a hátulsó, rakodásra szolgáló felében nem voltak evezősök. Nem volt túlságosan gyorsjáratú, de egy személyszállító hajót utol lehetett vele érni.

Kezes ***(vas):*** bírósági eljárások esetében a vádlott által állított kezesek garantálták, hogy a vádlott megjelenik a tárgyaláson.

Kezességvállalás ***(sponsio):*** olyan megállapodás, amely személy szerint csak a szerződő feleket kötelezi, nem pedig az általuk képviselt államokat.

Kijelölt tisztségviselő ***(designatus):*** az a főtisztségviselő, akit már megválasztottak, de még nem foglalta el hivatalát.

Kisztophorosz: nagyjából három *denarius*nak megfelelő súlyú görög pénzérme, amely Kr. e. 166-ban váltotta fel a *tetra(dra)chmá*t.

Könyök ***(cubitus):*** 45 cm-nek megfelelő hosszmérték.

Latin Ünnepek: Ősi, latin eredetű, évről évre Alba Longában megtartott ünnep Iuppiter Latiaris tiszteletére. A *consul*ok hivatalba lépésük napján tűzték ki az ünnep időpontját, és annak megtartása előtt nem távozhattak el Rómából. Az ünnep, amely alatt Rómában játékokat is rendeztek, a Iuppiternek az Albai-hegyen bemutatott áldozattal fejeződött be.

Láb ***(pes):*** kb. 30 cm-nek megfelelő hosszmérték.

Lembosz: eredetileg egy evezősoros (ez később kettőre bővült), vitorlák nélküli gyorshajó.

Legatus: *senator*i rangú katonatiszt, a fővezér helyettese egy-egy légió élén; később egyes provinciák helytartóit is ezzel a szóval jelölték.

Légió ***(legio):*** 4000–6000 főből álló katonai egység, amely 10 *cohors*ból, azaz 30 *manipulus*ból, illetve 60 *centuriá*ból állt.

Lictor: a magasabb rangú tisztségviselőket kísérő állami hivatalszolga.

Lovagok ***(equites):*** A régi időkben olyan gazdag polgárok, akik saját lovukkal teljesítettek katonai szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek a vagyona elért egy bizonyos határt. A lovagok az államtól kaptak pénzt lóvásárlásra és -tartásra, de attól, aki rendjéhez méltatlannak bizonyult, ezt a kedvezményt a *censor*ok megvonhatták.

Lovassági főparancsnok ***(magister equitum):*** a *dictator* helyettese, akit ő maga nevezett ki.

Manipulus: kb. 200 emberből álló taktikai egység.

Matróna ***(matrona):*** előkelő római családanya.

Meddix tuticus: oszk városok, köztük Capua évente választott legfőbb tisztségviselője.

Medimnosz: görög űrmérték, kb. 51,84 liternek felel meg.

Megszentelt tavasz *(ver sacrum):* Ősi itáliai szertartás. Nagy csapások idején a termés zsengéjét, az akkor született fiúgyermekeket és jószágot az isteneknek ajánlották fel. Az így felajánlott állatokat feláldozták, az embereknek pedig 20 év múlva ki kellett rajzaniuk a városból és új hazát keresniük vagy alapítaniuk.

Megbélyegzés *(nota):* A *censor*ok a kifogásolható erkölcsi magatartású polgárok neve mellé jelet tettek a névjegyzékben. Ennek a *senatus* és a lovagrend esetében olyan vonzata volt, hogy az így megbélyegzett ember kizáródott a testületből. A megbélyegzés csak akkor volt érvényes, ha mindkét *censor* egyetértésével történt.

Mérföld: 1,48 km-nek megfelelő távolság.

Modius: 8,733 liternek megfelelő római űrmérték.

Municipium: olyan város a Római Birodalomban, amelynek lakosai nem római származásúak, de megkapták a római polgárjogot és az önkormányzatot.

Nemesség *(nobilitas):* a két római vezető réteg, a *senator*i rend és a lovagrend öszszefoglaló neve.

Négyszögletes menetoszlop *(agmen quadratum):* Ellenségtől veszélyeztetett területen gyakran alkalmazott menetelési rend, amelyben a légió tíz *cohors*a négyzet alakba rendeződik, középre véve a málhát. Előnye, hogy váratlan támadás esetén a csapat bármely irányban jól fel tudja venni a harcot, nem kell időt tölteni a felsorakozással; ugyanakkor könnyen fel lehet fejleszteni hármas csatasorrá.

Népek joga *(ius gentium):* „nemzetközi jog", az idegenekkel való politikai vagy üzleti érintkezést szabályozó törvények, jogszokások összessége.

Néppártiak *(populares):* a Gracchusok által elindított, reformokra törekvő mozgalom, amely szemben állt a nagybirtokos *senator*i renddel.

Nép*tribunus*ok: Kr. e. 494 óta a köznép képviselői a *senatus*ban. Számuk az idők folyamán kettőről tízre növekedett. Személyük szent és sérthetetlen volt, vétójukkal bármilyen törvényjavaslatot, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

***Olümpiasz*ok:** az első ókori olimpiai játékok évétől (Kr. e. 776/775) kezdve számított négyéves időszakok.

Optimaták: a néppártiakkal szemben álló konzervatív arisztokraták tömörülése.

Ostromkoszorú *(corona obsidialis* vagy *obsidionalis):* Ezt a koszorút annak a katonának adták kitüntetésül, akinek köszönhetően bajtársai felszabadultak az ostromzár alól. Anyaga hagyományosan az esemény helyszínén szedett fű volt.

Ovatio: A diadalmenethez hasonló, de kevésbé nagyszabású győzelmi ünnep. Az *ovatió*t tartó hadvezér a szokásos bíborszegélyes tógát viselte, babér helyett mirtuszkoszorú volt a fején, és diadalkocsi helyett gyalog vagy lóháton vonult be a Városba.

Óra: A rómaiak 12 órára osztották a nappalt napkeltétől napnyugtáig. „A nap első órája" így nagyjából a reggel 6–7 óra közti időtartamnak felel meg. Ez a megfe-

leltetés azonban csak hozzávetőleges: az órák hosszúsága a nappalok hosszúságával együtt változott, így a mi 60 perces óráinkra való pontos átszámításhoz minden esetben tudni kellene az aznapi napkelte és napnyugta időpontját, amely függ egyrészt a földrajzi elhelyezkedéstől, másrészt attól, hogy az év melyik napjáról van szó.

Őrségváltás: A rómaiak az éjszakát négy egyenlő részre osztották, a hadseregben szokásos őrségváltások szerint. Az első őrségváltás ideje a mi időszámításunk szerint kb. este 6–9, a másodiké 9–12, a harmadiké 0–3, a negyediké hajnali 3–6 óra között volt, de ezek az időszakok ugyanúgy változtak az éjszaka hosszának változásával, mint a nappali órák.

Paraván ***(pluteus)*****:** ostrom idején frontális támadások ellen használt, vesszőből font, bőrrel borított, félkör keresztmetszetű, mozgatható védőfal.

Phalanx: tömör, több sorból álló csatarend, amelynek lényege a folytonos, szorosra zárt pajzsfal.

Polgári koszorú ***(corona civica):*** tölgyfalevélből font koszorú, amelyet katonai kitüntetésként polgártárs életének megmentéséért adományoztak.

Pomerium: Róma városának szakrális határa, amely a későbbi időkben már a város belsejében húzódott.

Pontifex**ek testülete:** A *pontifex maximus* vezetése alatt álló papi testület. Ők intézték a vallási ügyeket szervezési szinten, ők állították össze a naptárat, és évkönyvekben vezették az egyes évek legfontosabb eseményeit. A *pontifex maximus* nevezte ki a *flamen*eket és Vesta papnőit is. Ha egy *pontifex* meghalt, a testület maga választott be egy új tagot a helyére.

Praetor: Az igazságszolgáltatást intéző tisztségviselő, a távollévő *consul* helyettese. Tágabb értelemben: elöljáró (így fordítja Livius számos idegen nép vagy népszövetség főtisztségviselői címét). A *praetor urbanus* a városbeliek, a *praetor peregrinus* a városbeliek és idegenek közös jogvitáit intézte.

Princeps**ek:** a római csatasor középső vonala.

Prisztisz: a *lembosz*hoz hasonló könnyű hadihajótípus.

„Pro-tisztségviselők" (***proconsul, propraetor*** **stb.):** a kifejezés vagy azt jelenti, hogy az illető tisztségviselő hivatala már lejárt, de a *senatus* meghosszabbította fővezéri hatáskörét *(imperium)*, vagy azt, hogy az illetőt az adott tisztségviselőének megfelelő jogkörrel ruházták fel anélkül, hogy a tisztséget magát viselné.

Provincia: (1) egy-egy főtisztségviselőre bízott feladat, hatáskör; (2) Itália területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányzott.

Quadrigatus: a *denarius* Kr. e. 214-es bevezetése előtt használatos (1,5 *denarius* értékű) római ezüstpénz.

Quaestor: eredetileg a bíráskodás, majd az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztségviselő.

Quartarius: 1,36 deciliternek megfelelő űrmérték.

Quintilis: a július hónap régi neve (Kr. e. 44-ig).

Quirisek római népe *(populus Romanus Quiritium):* a római nép szakrális megnevezése.

Rangidős *centurio (primi pili centurio):* minden légióban a harmadik vonal (a *triarius*ok) első *manipulus*ában az első *centuria* parancsnoka.

Rögtönzött énekek: A diadalmenet alkalmával szokás volt, hogy a katonák vezérükről a közvéleményt kifejező, rögtönzött, sokszor elég szabadszájú dalokat énekeltek. Ez a szokás eredetileg az élet örömteli eseményeit szokásosan kísérő bajelhárító szertartások egyike volt.

Sánckoszorú *(corona vallaris):* sánckarókat formázó korona, amelyet katonai kitüntetésként annak adtak, aki elsőként jutott át az ellenséges tábor sáncain.

Sextilis: az augusztus hónap régi neve (Kr. e. 8-ig).

Sibylla-könyvek: A cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok, amelyek Tarquinius Superbus idején kerültek Rómába. A capitoliumi Iuppiter szentélyében őrizték őket a szent cselekményekért felelős *decemvir*ek, akik nagy csapások idején betekintettek a könyvekbe, értelmezték a jóslatokat, és megállapították a szükséges engesztelő szertartásokat.

Skorpió: kb. 1,2 x 1 m méretű nyíllövő gép.

Súlyos bronzpénz *(aes grave):* Így nevezték a Kr. e. V–IV. századi bronz fizetőeszközöket (*as* és ennél kisebb egységek). A II. pun háború folyamán az *as* és az ezüst *denarius* közti átváltási arány az eredeti 10:1-ről 12:1-re, majd 16:1-re változott – ebben az összefüggésben a „súlyos bronzpénz" megnevezés az infláció előtti *as*ra utal.

Szégyeniga *(iugum):* két földbe szúrt szálfegyverre keresztben egy harmadikat kötöztek, és a legyőzött ellenség katonáinak megszégyenítésül ez alatt kellett átvonulniuk meghajolva.

Szent csirkék: Elsősorban katonai vállalkozások előtt kértek jóslatot az istenektől oly módon, hogy az e célra tartott csirkéket kiengedték a ketrecükből, és enni adtak nekik. Ha mohón ettek, az jó jelnek számított, az étvágytalanság épp ellenkezőleg.

Szent lakoma *(lectisternium):* ünnepek, könyörgések alkalmával az isteneket gyakran jelképesen megvendégelték: szobrukat egy-egy vánkoson *(pulvinar)* helyezték el, és egy asztalra ételeket raktak eléjük.

Szőlőlugas *(vinea):* városok ostrománál alkalmazott védőfedél, amellyel főleg az aknát ásó katonákat védték a felülről jövő támadásokkal szemben.

Talentum: Súly- és pénzegység, amelynek súlya 20 és 36 kg között váltakozhatott. Az attikai talentum 26 kg-nak felel meg, a római talentum pedig a font 100-szorosa.

Teknősbéka *(testudo):* Nyeregtető alakú védőfedél, amely várostrom idején elsősorban földmunkákat végző katonák fedezésére szolgál. Egy másik változata (*testudo arietaria*, azaz „kosteknős") a faltörő kos mozgatását és védelmét biztosítja.

Teknősbéka-alakzat *(testudo):* téglatestet formázó, zárt alakzat, amelyet minden oldalról, sőt felülről is pajzsok védenek.

Tetrachma: négy (attikai) drachma értékű ezüstpénz.

Törvénykezési szünet *(iustitium)*: vészhelyzet esetén akár a *senatus*, akár a *dictator* hirdethetett határozatlan időre szóló törvénykezési szünetet: ilyenkor az igazságszolgáltatás, sőt általában a közélet is szünetelt.

*Triarius***ok:** a római csatasor harmadik, megbízható öreg katonákból álló vonala, amelyet csak legvégső esetben vetettek be, hogy a vesztésre álló csatát megmentsék.

Tribus: A római polgárok lakóhely szerinti beosztásának területi egysége. A *comitia tributá*n választották meg az alacsonyabb, míg a *comitia centuriatá*n a magasabb rangú tisztségviselőket. A *comitia tributá*n a vagyonos polgárok keresztülvihették akaratukat, mert a 35 *tribus* többségi alapon szavazott, és a szegényebb polgárok – akik a négy városi *tribus*ba voltak beosztva – létszámuktól függetlenül csak négy szavazatot képviselhettek. A II. pun háború előtt a *comitia centuriata* beosztását a *comitia tributá*n is bevezették: egy-egy *tribus*on belül a *tribus* tagjait is öt *centuriá*ba sorolták, külön a fiatalabbakat és öregebbeket. Így a 35 *tribus* összesen 350 *centuriá*ból állt.

Tripudium solistimum: Így nevezte a latin szaknyelv azt a jósjelet, amikor a szent csirkék olyan mohón táplálkoznak, hogy kipotyog a mag a csőrükből. Ez volt a legkitűnőbb jósjel, amit a csirkék adhattak.

Triumvir: bármely háromfős bizottság tagja.

Turma: 30 fős lovas csapategység.

Új ember *(homo novus):* olyan politikus, akinek egyetlen elődje sem volt *senator* és/vagy magasabb állami tisztségviselő.

Uncia: 27,288 grammnak megfelelő súlymérték.

Veles: könnyűfegyverzetű fegyvernem a római hadseregben, felszerelése kis pajzsból és több gerelyből állt.

Vendégjog: Azok az idegenek kapták az államtól ezt a jogot, akik Rómának nagy szolgálatot tettek. Rómában az állam vendégei voltak, és minden területen az állam jogi védelmét élvezték.

Vesszőnyaláb: Az államhatalom jelvénye, amelyet a főtisztségviselőt kísérő *lictor*ok vittek. A *pomerium*on kívül a vesszőnyalábokban bárdot is hordtak annak jeleként, hogy a főtisztségviselő hadvezérként élet és halál ura.

Victoriatus: Kr. e. 221 és 170 között vert római ezüstpénz, amelynek értéke a *denarius* 3/4-e volt.

Névmutató

A névmutatóban találhatóak meg ábécésorrendbe rendezve a Livius szövegében, a töredékekben és a kivonatokban előforduló tulajdonnevek (földrajzi és személynevek egyaránt), valamint néhány jellegzetesebb köznév (pl. kevésbé ismert hivatalok, katonai egységek nevei). A római személynevek nemzetségnév *(nomen gentile)* szerint vannak rendezve – tehát pl. Marcus Tullius Cicero a „Tullius" címszónál található meg –, az itáliai személynevek a név második tagja szerint. A könnyebb azonosítás kedvéért a rómaiaknál zárójelben meg van adva az illető által viselt legmagasabb tisztség, évszámmal együtt. Földrajzi nevek esetében, ha a földrajzi egység jellege nincs külön feltüntetve a név mellett vagy zárójelben, alapértelmezésben városról van szó. Ha a földrajzi név modern megfelelője ismert, az megtalálható mellette zárójelben, ha nem, a tájékozódást az antik ország vagy tájegység feltüntetése segíti.

A kivonatok esetében, ha az adott könyv szövege ránk maradt, csak azok a tulajdonnevek szerepelnek a névmutatóban, amelyek alakja eltér a ránk maradt főszövegtől. Ami a töredékeket illeti, azok a tulajdonnevek is helyet kaptak a mutatóban, amelyek nem Livius feltételezett szövegéhez tartoznak, hanem az őt idéző szerző szavaihoz. A lábjegyzetekre – kivéve néhány különleges esetet, pl. a téves azonosításokat – nem terjed ki a névmutató.

A

B

C

D

Daulisz (ma Davlia, Görögország): XXXII. 18. 7

E, É

F

G, Gy

H

I

J

K

L

M

N

O, Ó

Ö, Ő

P

Q

R

T

U, Ú

V

X

Z

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

Monográfia

Lovász Irén: *Szakrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala. Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában*

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés. Történeti, elméleti és gyakorlati példák*

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálantropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés. A reformpedagógia egy lehetséges reformja*

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840. A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok – Huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl

Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében

Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*

Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*

Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez

Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*

Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről.

Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*

Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*

Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*

Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*

Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*

Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*

Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*

Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*

Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról

Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik

Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*

Németh Dávid: *Vallásdidaktika.*
A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban

Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban*

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*

Pap Ferenc: *Az egyházi év*

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*

Horváth Csaba: *Megtalált szavak*

Csízy Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia*

Indries Krisztián – Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*

Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*

Tanulmánykötet

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.): *A klinikai pszichológia horizontja. Prof. dr. Bagdy Emőke 70. születésnapjára készített emlékkötet*

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius…”*

Petrőczi Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tanulmánykötet Ladányi Sándor tiszteletére 75. születésnapja alkalmából*

Czeglédy Anita, Fülöp József, Ritz Szilvia (szerk.): *Inspirationen. Künste im Wechselspiel*

Gudor Botond, Kurucz György, Sepsi Enikő (szerk.): *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában*

Péti Miklós, Ittzés Gábor (szerk.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentek megismerése ad értelmet." Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagykőrös, 2012. október 5.*

Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*

Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok – oktatás-informatikai kompetencia a tanárképzésben*

Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.): *Pszichoanalitikus a társadalomban*

Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.): *Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok*

Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*

Tóth Sára, Fabiny Tibor, Kenyeres János, Pásztor Péter (szerk.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*

Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*

Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*

Dringó-Horváth Ida, Fülöp József, Hollós Zita, Szatmári Petra, Czeglédy Anita, Zakariás Emese (szerk.): *Das Wort – ein weites Feld*

Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*

József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*

Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólító szavak. The Power of Words. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára*

Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*

Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*

Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*

Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében*

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nemzet sors identitás*

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*

Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.): *English Language & Literatures in English 2014*

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.): *Vallás és művészet*

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.): *Tükör által – Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből*

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlósi Piroska tiszteletére*

Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.): *Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről*

Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla, Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*

Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar. Bölcsészettudományi dolgozatok*

Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*

Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.): *Vállalati kommunikációmenedzsment*

Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város. Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.*

Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*

Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellékzörej. Írások Visky András hatvanadik születésnapjára*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni. Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából*

Kendeffy Gábor, Vassányi miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ filozófiai hagyományaiban*

Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*

Zila Gábor: *Hitetek mellé tudományt*

Kiss Paszkál, Tóth Dóra (szerk.): *Ubi dubium, ibi libertas. Tudományos diákköri dolgozatok*

Julianna Borbély, Borbála Bökös, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Ottilia Veres, Mátyás Bánhegyi and Granville Pillar (eds.): *English language & literatures in English 2016*

Spannraft Marcellina, Tari János (szerk.): *A kultúraátörökítés médiumai*

László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége. Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina (szerk.): *Tertium datur. Tanulmányok Lázár Imre tiszteletére*

Bárdi Árpád, Gombos Norbert, Tóth Etelka (szerk.): *Kisgyermeknevelés a 21. században*

Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*

Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatásban*

Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*

Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*

Fehér Pálma Virág, Kövesdy Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek a gyógyításban. A test mint eszköz és referenciapont*

Zonda Tamás, Bozsonyi Károly, Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*

Kövi Zsuzsanna, Mirnics Zsuzsanna, Reinhardt Melinda (szerk.): *Lélek(sz)árnyak*

Czentnár Simon, Nagy József, Nagy Levente (szerk.): *Beszéljétek el dicsőségét Conferentia Rerum Divinarum 6.*

Műfordítás, forrás

Giovanni Pico della Mirandola: *Benivieni neoplatonista versének kommentárja* (Fordította: Imregh Monika)

Alice Zeniter: *Szomorú vasárnap, avagy a semmi ágán* (Fordította: Kovács Veronika, szerkesztette és a bevezetőt írta: Sepsi Enikő)

Szent Ágoston: *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről* (Fordította, válogatta és a bevezetőt írta: Hamvas Endre)

Paul Claudel: *Délforduló* (Fordította: Székely Melinda)

Veerle Fraeters, Frank Willaert, Louis Peter Grijp (szerk.): *Hadewijch: Dalok* (Fordították: Daróczi Anikó, Rakovszky Zsuzsa)

Landauer Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)*

Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor. Harminc év elmélkedései, 1985–2015* (Fordították: Gulyás Adrienn, Kovács Krisztina, Kovács Veronika, Makádi Balázs, Sepsi Enikő)

Vassányi Miklós (írta, fordította, szerkesztette): *Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban.*

Rauni Magga Lukkari, Inger-Mari Aikio: *Örökanyák - Világlányok. Számi versek* (Fordították: Domokos Johanna, Németh Petra)

Rajvinder Singh: *Hat szemmel. Német, angol, hindi és pandzsábi versek* (Szerkesztette: Domokos Johanna. Fordították: Tibold Katalin, Széles Beáta, Domokos Johanna)

Günter Eich: *Katharina és más elbeszélések* (Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Fülöp József)

Augusto Monterroso: *A fekete Bárány és más mesék* (Szerkesztette, fordította és az utószót írta: Fülöp József)

Michael Galuske: *A szociális munka módszerei. Bevezetés* (Fordította: Udvari Kerstin, szerkesztette: Bányai Emőke)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától,* I. kötet (I–XX. könyv) (Kis Ferencné és Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kocsisné Csízy Katalin, Ligeti Dávid Ádám, Bajnok Dániel)

L'Harmattan France-Hongrie, Collection Károli

Anikó Ádám, Enikő Sepsi, Stéphane Kalla (szerk.): *Contempler l'infini*

Tibor Fabiny, Sára Tóth (eds.): *The King James Bible (1611–2011). Prehistory and Afterlife*

Katalin G. Kállay, Mátyás Bánhegyi, Ádám Bogár, Géza Kállay, Judit Nagy, Balázs Szigeti (eds.): *The Arts of Attention*

Katalin G. Kállay, Nóra D. Nagy, Elizabeth Walsh, Ádám Fónai, Béla Erik Haga, Péter Káplár, Krisztina Milovszky, Gergely Molnár, Dorina Obrankovics, Tamás Szanyi (eds.): *This is Just to Say. A Collection of Creative Student-Responses*

György Kurucz (ed.): *Protestantism, Knowledge and the World of Science*

Brigitte Geißler-Piltz, Éva Nemes, Sijtze de Roos (eds.): *Inspire and Be Inspired. A Sample of Research on Supervision and Coaching in Europe*

Johanna Domokos: *Endangered literature. Essays on Translingualism, Interculturality, and Vulnerability 2018*

Tímes Kovács: *Code-Switching and Optimality*

Viktória Semsey (ed.): *National Identity and Modernity 1870–1945. Latin America, Southern Europe, East Central Europe*

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Tördelés: Kardos Gábor
Nyomdai kivitelezés: Primerate Kft.
felelős vezető: Tomcsányi Péter